

«Природа, ты повторяешь Есенина!»
“Təbiət, sən Yesenini təkrarlayırsan!”

Müəllifdən

Serqey Yesenin – mayası sevgi ilə yoğrulmuş dahi rus şairi! Sevgi poeziyasından söhbət açanda, əlbəttə, Yeseninsiz keçinmək mümkün deyil. Bənzərsiz lirikası, sevgi şeirləri ilə taxt qurmuşdur oxucularının qəlbində Yesenin!

Hələ tələbəlik illərimdən Yeseninın şeirlərini sevə-sevə oxuyur, onlardan bir çoxunu, o cümlədən “İran nəğmələri”ni (“Персидские мотивы”) əzbərdən bilirdim. Ali məktəbi bitirdikdən sonra, 1985-1987-ci illərdə Rusiyanın Ulyanovsk vilayətində işlədiyim dövrdə Yesenin poeziyasına daha çox həvəs göstərməyə başladım və bu həvəs məni indi də bu sehrli poeziyadan ayrılmağa qoymur.

Yesenin yaradıcılığı haqqında yazmaq mənim çoxdankı arzum idi. Bir dəfə Moskvada yaxın dostlarımdan biri məni qonaqlara təqdim edərkən dedi: “İsaxan müəllim son vaxtlar Yesenin haqqında maraqlı bir kitab üzərində işləyir”. Mən, doğrudan da, həmin vaxt Yesenin haqqında bir yazı üzərində işləyirdim, amma bu iş elə bir yazı ilə də yekunlaşmalı idi. Lakin dostumun bu təqdimatından sonra: “Nədən Yesenin haqqında daha geniş bir

tədqiqat aparmayım?” – deyə öz-özümə sual etdim. Bu məqsədlə yenidən üz tutdum Yeseninin sirli-sehrli poeziyasına.

Qarşıya qoyulan əsas məsələ Yesenin yaradıcılığının Bakı dövrünü tam təfəsilatı ilə araşdırmaq, onun yaradıcılığının bu dövrü haqqında mövcud əsərlərdə toxunulmamış məqamlara aydınlıq gətirmək və beləliklə, Yeseninin ümumi yaradıcılığında Bakı dövrünün yerini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Təsadüfi deyil ki, yeseninşünaslar bu dövrü onun yaradıcılığının “qızıl dövrü” adlandırır və həmin dövrü Puşkin yaradıcılığının “Boldino payızı” ilə müqayisə edirlər. Onu qeyd etmək kifayətdir ki, 1924-1925-ci illərdə Yesenin Bakıda olduğu dövrdə Bakı mətbuatında onun 39 əsəri (37 şeir və 2 poema) dərc edilmiş, o cümlədən sevgi poeziyasında xüsusi yeri olan, Yeseninin sevgi himni sayıla biləcək “İran nəğmələri” silsiləsindən bir sıra şeirlər burada – Bakıda yazılmışdır.

Qarşıya qoyulan digər məsələ Yesenin poeziyasının Azərbaycan dilinə tərcüməsinin bugünkü vəziyyətini araşdırmaqdır.

1920-ci illərdən başlayaraq, müxtəlif vaxtlarda bir sıra müəlliflər öz qələmlərini Yeseninin şeirlərinin azərbaycancaya tərcüməsi üzərində sınamışlar. Yeri gəldikcə müxtəlif tərcümələri təhlilə cəlb edəcək, onların ümumi səviyyəsi haqqında fikir yürütməyə çalışacağıq.

Cəmi 30 il yaşadı Yesenin bu həyatda. Lakin böyük bir sevgi səltənəti qoyub getdi poeziyasevərlərə. Yesenin sevgi poeziyasının sehrinə düşmüş hər kəsə bu sevgi poeziyası qədər incə, zərif məhəbbət dolu ömür arzulayıram.

Kitab üzərində işlədiyim dövrdə bir sıra məqalələrin əldə edilməsində, eləcə də bəzi dəqiqləşmələr aparmaq üçün müxtəlif şairlərlə, tərcüməçilərlə əlaqələrin yaradılmasında mənə kömək etmiş dostum Vahid Ömərliyə, şair-tərcüməçi Mahir Qarayevə, Müşfiq Novruzova (xalq şairi Cabir Novruzun oğlu), Moskvada yaşayan gənc, istedadlı şairə Nilufər Abdullayevaya, S.Yeseninin Mərdəkandakı xatirə muzeyinin əməkdaşı Nəzakət İbadovaya, Nizami adına Milli Ədəbiyyat Muzeyinin əməkdaşı Kəmalə Zeynalovaya, S.Yeseninin Bakı həyatı ilə bağlı unikal foto və sənədləri mənə təqdim etdiyinə görə Bakı sakini İrina Qeorqiyevena Trofimovaya, Yeseninin vətəninə – Ryazanın Konstantinovo kəndinə səfərimizi reallaşdıran Moskvada yaşayan dostlarım Franisə, Rövsənə təşəkkür edirəm. S.Yeseninin Mərdə-

kanda xatirə muzeyinin yaradılması ilə bağlı uyğun sənədlərin əldə edilməsində göstərdiyi köməyə görə Nizami adına Milli Ədəbiyyat Muzeyinin direktoru, professor Rafael Hüseynova, bəzi mətnlərin rus dilindən tərcümə edilməsində köməyinə görə professor Tofiq Abasquliyevə, kitabın çapa hazırlanmasında göstərdiyi köməyə görə Elza İsmayılovaya, eləcə də kitabın çapa hazırlanmış variantını oxuyaraq verdiyi qiymətli məsləhətlərinə görə professor Hamlet İsxanlıya və kitabın redaktoru, xalq şairi Nəriman Həsənzadəyə minnətdaram.

Yesenin – Puşkindən sonrakı Rusiyadır

(Müəllifə məktub)

Əzizim İsxan müəllim, əsərinizi birnəfəsə oxudum. Səbəbi o idi ki, Yesenini bir şair kimi mən də çox sevirəm. Sizin də biliyinizə, dünyagörüşünüzdə nisbətən bələd olduğum üçün sevindim. Yeseninlə Sizin dialogunuz maraqlıydı. Tərcümə məsələlərinə, tərcümələrin özünə münasibətinizi də bilməyə tələsirdim.

Bir daha yəqin etdim ki, tədqiqatçı, araşdırıcı ürəyinə yaxın, doğma olan mövzular üzərində işləyəndə, mütləq tələblərində haqlı olduğu kimi, mühakimələrində də düzgün elmi nəticələrə gəlir.

Uzun illərin tədqiqatı əsasında yazılan bu monoqrafıyanı filoloji dəyərinə, yazı mədəniyyətinə və araşdırmaların tam elmi təfsilatına görə böyük rus şairinin ədəbi yaradıcılığının Bakı dövrünə, bütünlükdə isə onun öz xatirəsinə layiqli Azərbaycan töhfəsi adlandırmaq olar. Məşhur şairin həyatına aid hadisələri ümumiləşdirərək, Azərbaycan kontekstində təqdim etməyin özü bir ədəbi fədakarlıqdır.

Siz monoqrafıyanın “Yesenin Bakıda” adlı bölməsində sanki böyük şairi Bakıda addım-addım izləmiş, nəticədə, bir sıra maraqlı məqamları üzə çıxartmaqla, onun Bakı həyatını tam təfsilatı ilə dolğun çəkildə verməyə müvəffəq olmusunuz.

Siz “İran nəğmələri” silsiləsinə daxil olan şeirlərin hər birinin Azərbaycan dilinə bütün tərcümələrini ətraflı təhlil etmiş, yeni, orijinal fikirlər söyləməklə yanaşı, yeri gəldikcə əvvəlki tədqiqatlar və tədqiqatçılar haqqında səmimi, maraqlı fikirlərinizi bildirmisiniz.

Sizin Yesenindən tərcümələriniz, Yeseninə həsr etdiyiniz şeir də onun poeziyasına sonsuz bağlılığınızın, hədsiz sevginizin layiqli bir təcəssümüdür. Sizi böyük şairin vətəninə aparan, doğma kəndini “qarış-qarış gəzdirən” də elə bu sevgi, bu məhəbbətdir. Bu sevgi, bu məhəbbətlə də öz şeirinizdə böyük şairin “özgə arvadıtək qucaqladığı” ağcaqayını ondan “əziz bir xatirə kimi” qucaqlayıb öpürsünüz.

Monoqrafiyanın sonunda müxtəlif vaxtlarda azərbaycanlı müəlliflərin Yeseninə həsr etdikləri şeirləri bir yerə yığmaqla, Yesenin Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş şeirlərini, onların dərc olunduğu mənbə və tərcüməçilərlə bağlı ətraflı məlumat verməklə, eləcə də Yesenin Bakı həyatı ilə bağlı təqdim etdiyiniz Azərbaycan və rus dillərində 300-dən artıq ədəbiyyat siyahısı ilə Yesenin irsinin gələcək tədqiqatçıları üçün dolğun, əvəzedilməz bir mənbə hazırlamısınız. Bütün bunlar Sizin bu əsər üzərində nə qədər əzmlə və sistemli şəkildə işlədiyinizin bariz nümunəsidir.

Siz tərcümə zamanı orijinalın əsas mənasını və poetikasını, sözün ifadə etdiyi psixoloji duyumu, eləcə də yaradıcılıq profilini əsas şərt kimi tələb etməkdə tam haqlısınız. Əks təqdirdə, tərcümə olunan əsərdən söhbət gedə bilərmə? Tərcüməçi – bərpaçı rəssamdır. Əlbəttə, o, yaradıcıdır. O da öz yaradıcılıq əlavələrini etməkdə haqlıdır, lakin çalışmalıdır ki, məzmunu və mənanı təhrif etmədən, orijinalın bəkirəliyini qoruya bilsin. Yəqin bütün bunların nəticəsiydi ki, A.S.Puşkin “İliada”nın tərcüməsinə görə Qnediçə yazdığı məktubunda təşəkkürünü bildirir və bu tərcümə ilə rus dilini zənginləşdirdiyi üçün ona xüsusi razılıq edirdi.

Sergey Yesenin “İran nəğmələri” Azərbaycanın işğal olunmasının ilk illərində, əsasən, Bakıda yaransa da, həm şairin öz yaradıcılığına, həm də rus poeziyasına yeni bir ab-hava gətirmişdir. Bu ona görə belə olmuşdur ki, böyük rus şairi Mərdəkanda yox, İranda olduğunu xəyal etmiş, özünü Şərq aləmi ruhunda kökləmiş, bir növ, Sədi, Hafiz, Firdovsi, Xəyyam kimi korifeylərin ilham pərisi ilə görüşmüşdür. Məhz buna görə də, rus yese-

ninçiləri şairin Bakı dövrü yaradıcılığını “qızıl dövr” adlandırmaqla, Puşkinin “Boldino payızı” yaradıcılıq dövrü ilə müqayisə edirlər.

Bildiyim kimi, Qafqaz həmişə rus şairlərinin ilham mənbəyi olub. Belinski Qafqazı daha poetik, “poeziya beşiyi” adlandırırdı.

Qədim romalılar Yunanıstanı əsir edəndə, Afina mədəniyyətinin qarşısında özləri əsir olduqları kimi, rus hərbiçisi məmurları da Qafqazı işğal edəndə Rusiyanın dahi oğulları Lev Tolstoy da, Puşkin də, Lermontov da, Bestujev-Marlinski də Yeseninə qədər Qafqazın nəinki təbiətinə, həm də insanlarına, məişətinə, mənəvi paklığına və mərdliyinə də özləri əsir olmuşlar. O yaradıcı rus ziyalıları Qafqaz olduğu kimi görə bilirdilər. Onlarda xalq ruhu güclüydü. Lev Tolstoy qraf olsa da, malikanəsində təhkimli kəndlilər əhatəsindəydi. Puşkin Arina Rodionovnanın tərbiyəsindən çıxmışdı (*Tatyananın xarakterindəki rus milli koloriti xatırlayın*), Yesenin də həmişə kənd deyir, rus deyirdi. Millətinin ruhuna bağlı böyük şəxsiyyət idi. A.Tvardovski onu Rusiyanın simvolu ağcaqayın ağacına təsadüfən bənzətmirdi ki?!

“Bəs belə bir şöhrətli şairlə Bakıda Azərbaycan yazıçıları, ziyalıları necə oldu ki, görüşə bilmədilər?!” Bu sualı mən vermirəm, “А был ли Есенин в Азербайджане?” məqaləsinin müəllifi verir. Sualın cavabını da siyasiləşdirir: “...Necə ola bilərdi ki, (*Bu heyrat lazımdır mı? – N. H.*) həmişə rus mədəniyyəti, rus ədəbiyyatı ilə maraqlanan Azərbaycan yazıçıları, o cümlədən N.Vəzirov, Ə.Haqverdiyev, S.S.Axundov, C.Məmmədquluzadə, H.Cavid, Ü.Hacıbəyov, Ə.Cavad, C.Cabbarlı, A.Şaiq və başqaları böyük rus şairinə bu qədər biganə oldular və onunla görüşə can atmadılar?” (səh.42).

Əvvəla, Azərbaycanın bu böyük yazıçı və şairləri nəinki Rusiyanın böyük şairi Yeseninə, dünyanın heç bir yaradıcı şəxsiyyətinə biganə olmamışlar, ikincisi, bu görüşə icazə yox idi. Yesenin Bakıda yox, “İrandaydı”. Onun dostu S.M.Kirov ehtiyat edərək, şairi İrana göndərə bilməmişdi. Yesenin də yuxarıda dediyim kimi, “İranda” Sədinin, Hafizin, Firdovsinin, Xəyyamın ruhlar dünyasında qərar tutmuşdu.

Müəllifin sualına isə Siz səmimi və məntiqi cavab verirsiniz: “... görüşlərin baş tutmamasının əsas səbəbini ziyalılarımızın təşəbbüs göstərməməsində deyil, sadəcə, Yesenini dostları olan hökumət adamlarının belə görüşlərdən təcrid etməsində axtarmaq daha doğru, daha məntiqli görünür.

Yeseninın məhz hökumət adamı olan P.İ.Çaqinin bağ evində qalmasının əsas səbəblərindən biri də, əslində, elə bu “təcridmə planı” idi” (səh.43).

Bakıda Yesenin üçün “İran illüziyası” yaratmışdılar. “P.İ.Çaqinin bağ evi isə özünün bütün memarlıq üslubu və özünəməxsus gözəlliyi ilə bu ideyaya tam uyğun gəlirdi” (səh.30). Mərhum yazıçı Qılman İlkin də xatirələrində yazır: “...Sergey Kirov onu aldadıb paroma oturtmuş və Xəzərə çıxardıb Zirə, Hövsan, Zığ sahilləri ilə gətirib çıxartmışdılar Mərdəkana ki, bura İrandır. Əvvəl inanmışdı. Sonra başa düşəndə o qədər də inciməmişdi. Çünki bura da onun ürəyincə idi” (səh.30).

Bu məqamda bir şeyi də demək yerinə düşərdi. Ötən əsrin 60-70-ci illərində Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Heydər Əliyev Murtuza Muxtarovun Mərdəkandakı bağını böyük rus şairi Sergey Yeseninın şərəfinə təmir və bərpa etdirdi. Azərbaycanın böyük sənətkarları Füzuli, Nəsimi, Vaqif, Cavid, Cabbarlı ilə yanaşı, Yeseninə də abidə ucaltdı, Çaqinin Mərdəkandakı bağında Rusiyanın rəmzi kimi bir ağcaqayın ağacı da əkdirdi. Beləliklə, Azərbaycan rus şairini Rusiyaya yenidən təqdim etdi. Yesenin bu dəfə Hafizdən, Xəyyamdan, Firdovsidən, Sədidən Bakı – Mərdəkan beşiyində doğuldu. Qafqaz Puşkindən, Lermontovdan sonra Yeseninın də poeziya beşiyi oldu.

Sizin Sergey Yesenin sənətinə olan dərin məhəbbətiniz bu sanballı və oxunaqlı monoqrafiyanın hər bir səhifəsində hiss olunur. Burada A.K.Voronskinin və Firudin Şuşinskinin yazdığı xatirələrdən gətirdiyiniz misallar da – şairin böyük muğam ustası Cabbar Qaryağdıoğluğunun məclisində iştirakı və onu “Şərq musiqisinin peyğəmbəri” adlandırması, Mustafa Topçubaşovun Səməd Vurğunun yuxuda Yesenini görməsi ilə bağlı xatirələri tərcümə olunmuş şeirlərin xronoloji təhlillərinə həyat verir, əslində, şairin ədəbi portretinin açılmasına köməklik göstərir. Bu dəmdə istər-istəməz Sizde səmimi bir sual da yaranır: “Görəsən, Yeseninın şeirləri, xüsusən də “İran nəğmələri” Səməd Vurğun kimi bir tərcümə dühasının qələmindən süzülşəydi, necə səslənərdi?” (səh.67-68)

Yəqin ki, böyük Vurğunun fərdi üslubundan və poetik ruhundan (Profilini nəzərdə tuturam) savayı, yenə də hər şey orijinalda olduğu kimi səslənməliydi. Siz özünüz də “İran nəğmələri”nin bütün tərcümələrində, təbii olaraq, Yeseninın özünü axtarırsınız. Bütün iradlarınız da bunun üstədir. Əlbəttə,

“müəllif tərcümələri”, “sərbəst tərcümələr” də olur. Lakin söhbət bədii tərcümə prinsiplərindən gedirsə, bizim dediklərimiz reallıqdır. Bax, bu mənada, Siz “Прощай, Баку!” şeirinin yeddi tərcüməsini, “До свиданья, друг мой, до свиданья” şeirinin on bir tərcüməsini, “İran nəğmələri”nə daxil olan şeirlərin müxtəlif tərcümələrini, ümumilikdə iyirmidən çox şairin tərcüməçilik qabiliyyətini müqayisə etməklə, üstünlük çələngini yenə də kiməsə verirsiniz. Mən bu təhlillərdə Sizin təbiətinizdə olan yüksək insani keyfiyyətləri də göürdüm – təvazökarlıq, sevgi, prinsiplilik... Araşdırmalarınız bu hislər zəminində başlayır və başa çatır.

Yesenin mənim nəzərimdə ideal rus sadəlvhlüyünün rəmzidir. Buna görə də, oxunduqca oxunur, sevilərkə də sevilir. İçərisindən çıxdığı xalqın ruhunda və dilində danışır. Obrazlı ifadələr, poetik məcazlar, aforizmlər və s. – hamısı o xalqdan gəlir. Buna görə də, bu rənglər, boyalar daimidir. Heç nə: zamanın küləkləri, yağışı-qarı onları soldura bilmir. Belinski bu şeirləri oxusaydı, bəlkə, Puşkin və Qoqol haqqında dediyi qiymətli sözləri Yesenin haqqında da deyərdi: “Здесь русский дух, здесь русью пахнет”.

Yesenin milli rus rənglərinə Şərq – Azərbaycan rəngləri də qatdı. Azərbaycan naxışları alındı – Yesenin toxuduğu Şərq – Azərbaycan xalçası! Bu pozulmaz rənglər dünyanın on bir iqlimindən doqquzunu özündə cəmləşdirən Azərbaycandır – Mərdəkanda.

O, Bakıya “dost” deyə müraciət edir, “Bir daha səni görə bilməyəcəyəm”, – deyə mənəvi üzüntülər keçirir, ürəyindən “Əlvida, Bakı!” nidası həsrətlə qopurdu. Əlbəttə, belə bir şeirin təkə sözləri deyil, ruhu da saxlanmalıdır ki, oxucuya təsir edə bilsin.

Siz “Прощай, Баку!” şeirinin mövcud bütün tərcümələrini diqqətlə təhlil etmiş, şeirin yazılma tarixi və məzmunu ilə bağlı maraqlı məqamları üzə çıxartmışınız.

Böyük şair “rus” dedikcə saflaşır, bu dəmdə onun misraları canlı varlıq kimi bütün hüceyrələri ilə nəfəs alır:

Но и тогда,
Когда во всей планете
Пройдет вражда племен.
Исчезнет ложь, и грусть, -

Я буду воспевать,
 Всем существом в поэте
 Шестую часть земли
 С названием кратким «Русь».

Bu, Yeseninın qanıyla yazdığı şeirlərin fəlsəfi açıqlamasıydı.

Bu mənada, əlbəttə, belə bir milli və bəşəri şairin şeirlərinin təhlilində poetik yozum məsələsində həssas olmaq vacibdir.

Siz rus yeseninşünasları ilə yanaşı, şairin Bakı dövrünün tədqiqatçıları ilə polemik dialoqa girəndə də (onların xidmətlərini danmadan) olduqca səmimisiniz.

Çox gözəl deyirsiniz: "...hər hansı bir mənbədə verilmiş məlumat sonrakı tədqiqatçılar üçün istinad mənbəyidir». Doğrudan da, necə olur ki, "Qadına məktub" adı ilə dərc olunan poema yenidən "Anna Snegina" adı ilə təqdim edilsin? Yaxud, bir tədqiqatçı "...ikinci kitabın 1971-ci ildə deyil, 1970-ci ildə şairin anadan olmasının 75 illiyi münasibətilə" dərc edildiyini bilməsin? Sizin tədqiqatçı məharətiniz həm də ondadır ki, bu iradları deməklə kifayətlənmirsiniz, onları dürüstləşdirir, haradan gəldiyini, neçə variasiyalara əl atıldığını da göstərirsiniz. Böyük tədqiqatlar məhz belə elmi-məntiqi tələblər üstə qurulur, uzunömürlü olur.

Bütün bunlardan əlavə, müxtəlif şeirlərdə məhz yeseninvari, Sizin qeyd etdiyiniz kimi, "Yesenin stilində" işlədilən "сиреновые ночи", "сиреновый дым", "балаханский май", "красивое страдание" kimi bir çox belə təşbehlər və tərkiblər təbiidir ki, heç vaxt hərfi tərcümədə səslənməyəcək və Sizi razı salmayacaq. Belə hallarda əsərin tərcümə edildiyi xalqın dilindəki ideomatik tərkib və sözlərdən yaradıcılıqla istifadə etmək əsas şərtlərdəndir. Yesenin milli şairdir. Yadımdadır, M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda bizə mühazirə oxuyan şair və tərcüməçi Mixail Arkadyeviç Svetlov deyirdi ki, milli şairlər tərcüməyə çətin gəlir. O, S.Vurğunun "Aygün" poemasını misal çəkirdi. Samuil Yakovleviç Marşakla görüş zamanı o da tərcüməçilik işindən danışanda orijinala sadıq qalmağın çətinliyini etiraf edirdi. Qədim və yeni ingilis dilini bilməsinə baxmayaraq, Şekspirin sonetlərini səkkiz ilə çevirdiyini və hər sonetin səkkiz tərcümə variantı olduğunu deyirdi.

Mən bir dəfə Əhməd Cavadın Azərbaycan dilinə çevirdiyi "Maqbet"-i Boris Pasternakın eyniadlı əsərin tərcüməsi ilə tutuşdurdum. Düzü, hər iki

tərcümə əsərinin bir-biri ilə necə uyğun gəlməsi, oxşarlığı, bir-birini tamamlaması məni heyran qoydu. Ə.Cavad Şekspiri əruzla tərcümə etmişdir.

Yesenin tərcümələrində Siz də bu məsələləri önə çəkirsiniz – əruzda, hecada, ya “qoşma dili”ndə. Heç şübhəsiz, vəzn seçilməlidir. Sizin tədqiqatınız boyu Yesenin hecada necə gözəl səsləndiyinin şahidi olduq.

Əzizim İsxan müəllim, Siz Yesenin tədqiqinə çox əmək sərf etmişsiniz. Əlbəttə, dəyər: Yesenin – Puşkindən sonrakı Rusiyadır. S.Vurğunun yuxusu elə bil ki, çin oldu: Ömür vəfa etmədiyinə görə, Vurğun Yesenin ona yuxuda dediyi ağcaqayını əkə bilmədi. O ağcaqayını Azərbaycanda (Mərdəkanda) Heydər Əliyev əkdİ. İnanıram ki, Siz də bu qiymətli elmi əsərinizlə ədəbi mühitdə yaxşı bir yeseninşünas alim kimi tanınacaqsınız. Hər halda, bu, mənim gəldiyim qənaətdir.

Moskvada oxuduğum illərdə bizim tələbə yataqxanamız böyük türk şairi Nazim Hikmətin yaşadığı bağ evinin qonşuluğunda idi – Peredelkino deyilən yazıçılar şəhərciyində. Mən təkcə institutda yox, orada qaldığım dörd-beş il müddətində Nazim Hikmətdən də dərslər almışam, onun müdrik tövsiyələrini eşitmişəm. Günlərin bir günü tələbə dostum Xəlil Rza ilə (Sonralar bu azadlıq carçısı və böyük şair haqqında şeirlər və məqalələr yazmışam, müsahibələrimdə haqqında danışmışam) şeiri necə yazmaq üstündə mübahisəmiz düşmüşdü. Mən dedim, Yesenin kimi, təbii, qışqırmadan, sadə dildə yazmaq lazımdır. Xəlil dedi ki, Mayakovski kimi var səsimizlə bağıraraq yazmalıyıq. Fikrimiz haçalandı. Nazim Hikmətin yanına getdik. Fikrimizi bildirmədən bu sualı ona da verdik. Nazim əyləşdiyi divandan qalxdı, gedib pəncərənin qabağında dayandı və “Şair, nə tez qocaldın sən?!” şeirini as-tadan dedi.

– Şeiri, canım, ananla hansı dildə danışırınsa, o dildə də yazmalısən. Qışqırıb-bağırmadan. Sadə dildə.

Xəlil etiraz etdi:

“Şərqdən gəliyorum,
Şərqin dərdlərini
bağıra-bağıra gəliyorum!

Sən yanmasan,
mən yanmasam,
biz yanmasaq,
necə çıxar
qaranlıqlar aydınlığa!” – şeirini əzbərdən söylədi.

Nazim Hikmət belə cavab verdi: – Mayakovski ruhlu şeir lazım olanda qoy Türkiyədə mənim şeirimi oxusunlar, onunkunu yox.

Bununla da söhbət bitdi.

Nazim Hikmət şeirlərini aramla oxuyurdu – anasıyla, sevdiyi bir qadınla danışan kimi.

Yeseninlə bağlı mən bir məqamı da xatırlayıram: Dövlət imtahanını verib yataqxanaya qayıtmışdım. Bərk yorğun idim. And içmişdim ki, düz bir il əlimə kitab alan deyiləm. O axşam çarpayıya uzananda özümdən asılı olmayaraq, Sergey Yesenin kitabını götürüb “Anna Snegina” poemasını yenidən oxumağa başladım.

Belə şairləri orijinaldan oxuyanda istər-istəməz ona qovuşursan, qaynayıb-qarışırsan. Tərcümədə nəfəs dəyişir. Buna görə də, şairlərin nəfəs qohumluğu da əsas şərtidir. Tərcümə ağır işdir. Mən həyatda elə istedadlı şairlər görmüşəm ki, tərcümə eləyə-eləyə özləri şair kimi yoxa çıxıblar. Böyük şairlər, yazıçılar da olur ki, onlar tərcümə elədikcə sanki poetika təhsili alırlar, yetişirlər, zənginləşirlər və yeni bir ilhamla öz əsərlərini yazırlar. B.Pasternak, S.Marşak – Şekspir məktəbini; Puşkin, Lermontov – Bayron məktəbini; S.Vurğun – Nizami və Puşkin məktəbini; Ə.Cavad – Şekspir və Ş.Rustaveli məktəbini keçdikləri kimi.

Yeseninin azərbaycanlı tərcüməçilərinə gəldikdə deməliyəm ki, onlar böyük istedad, sevgi və əmək sərf ediblər. Onların hər biri Yesenin tarının pərdəsi üstə onun havasını çalmağa çalışıblar. Ürəklə çalışıblar. Tərcümə əsərlərini oxuduqca bunlar açıq-aydın hiss olunur. Kimsə müvəffəq olub, kimsə istədiyi qədər yox. Bütün bunlar təbiidir. Bir həqiqət də budur ki, böyük şairlər vətəni Azərbaycan Yesenin poeziyasının da beşiyi oldu.

Yesenin Rusiyaya qayıdanda “Əlvida, Bakı!” – dedi. Bakı onun əlini sıxdı, bağrına basdı, səmimiyyətinə inandığı üçün “əlvida” demədi. Bakı – Azərbaycan onun “Şərq şirniyyəti”ni qorudu, saxladı. Şərq məclislərinin

ədəbi bəzəyinə çevirdi, həm mənəvi, həm də estetik zövq verdi. Böyük şairin səyyar ruhu ruhlarla görüşür, hislərlə qaynayıb-qarışır, ilhamlı anlarında şərtləşirdi. Şair oxucularını sevəndə oxucuları da onu beləcə sevirilər:

... Я – северный ваш друг
И брат!
Поэты – все единой крови.
И сам я тоже азиат
В поступках, в помыслах
И слове.
И потому в чужой
Стране
Вы близки
И приятны мне.

Əzizim İsxan müəllim, Yesenin haqqında yazdığınız çətin işin öhdəsindən hünərlə, şərəflə gəlmisiniz. Sizə yeni “çətinliklər” və onların öhdəsindən gələn güc, qüdrət arzulayıram. Bu sözləri mənə institutu bitirəndə Rusiyanın böyük şekspirçi alimi, Yesenini sevən Aleksandr Abramoviç Anikst demişdi.

Sizin tükənməz istedadınıza və Yeseninə heyran olduğunuza heyran oldum.

Qarşınıza çıxan hər “çətinlik” Sizi bir pillə ucaldacaq.

Nəriman HƏSƏNZADƏ

Xalq şairi, Milli Aviasiya Akademiyasının Dil və ədəbiyyat
kafedrasının müdiri, professor
6 aprel, 2010

Dahiliyə aparan yol

Mən 1895-ci il sentyabrın 21-də Ryazan qəzası və Ryazan quberniyasının Kuzmino vilayətinin Konstantinovo kəndində anadan olmuşam. Atam – kəndli Aleksandr Nikitiç Yesenin, anam isə Tatyana Fyodorovnadır.

Uşaqlığım kəndin Matovo adlanan başqa hissəsində, ana tərəfdən nənə-babamın yanında keçib.

İlk xatirələrim üç-dörd yaşım olan vaxtlara aiddir.

Meşə, böyük arxlı yol xatirimdədir. Nənəm bizdən təxminən 40 verst aralıda yerləşən Radovetski monastırına gedir. Onun əlindəki əsadan yapışib, yorğunluqdan ayaqlarımı zorla sürüyürəm, nənəm isə hey deyir: “Gedək, gedək, quzum, Allah xoşbəxtlik verər”.

Bizim evdə tez-tez kəndləri dolaşan korlar yığışar, gözəl cənnət bərəsində, Lazar, Mikola və naməlum şəhərdən gəlmiş nurlu qonaq – adaxlı haqqında dini şeirlər söyləyərdilər.

Dayəm – evimizdə yaşayan və mənə qulluq edən qarı mənə nağıl danışardı, o nağılları ki, bütün kəndli uşaqları dinləyir və bilir.

Babam mənim üçün mahnı oxuyardı – köhnə, cansıxıcı, qəmgin mahnılar. Şənbə və bazar günləri o, mənə Bibliya və müqəddəs rəvayətdən danışardı.

Mənim küçə həyatım isə evdəki həyatıma bənzəmirdi. Yaşadılarım dəcəl uşaqlar idi. Onlarla bir yerdə camaatın bostanına girərdik. İki-üç günlüyə qaçıb otlağa gedər, çobanlarla bir yerdə əvvəl suyunu əlimizlə və ya ördək balalarının vasitəsilə bulandırığımız kiçik göllərdən tutduğumuz balıq yeyərdik.

Evə qayıdanda isə çox vaxt cəzalandırılırdım.

Nənəmdən, babamdan və dayəmdən başqa, bizim ailədə bir ürəkkeçməsi olan dayım da var idi. O, mənə çox istəyirdi və biz onunla tez-tez Okaya, atları sulamağa gedərdik. Sakit gecədə ay suyun üzərində tərpənmədən dayanır. Atlar su içəndə mənə elə gəlirdi ki, onlar indicə ayı da içəcəklər və ay onların ağzından suyun halqaları ilə birlikdə uzaqlaşdıqca çox sevinirdim. On iki yaşıam tamam olanda mənə yerli kənd məktəbindən çıxarıb müəllimlər məktəbinə verdilər. Doğmalarım istəyirdilər ki, mən kənd müəllimi olum. Onların ümidləri, xoşbəxtlikdən, daxil ola bilmədiyim instituta qədər uzanırdı.

Şeir yazmağa doqquz yaşımdan başladım, oxumağı isə beş yaşımda öyrətmişdilər.

Yaradıcılığımın başlanğıcında kənd çastuşkalarının təsiri olmuşdur. Təhsil müddətinin, kilsə – slavyan dilini mükəmməl öyrənməkdən başqa, məndə heç bir izi qalmadı. Dözə bildiyim ancaq bu oldu.

Qalan şeylərlə Klemenov adlı birinin rəhbərliyi altında özüm məşğul olurdum. O, mənə yeni ədəbiyyatla tanış etdi və klassiklərdən bəzi hallarda niyə qorxmaq lazım gəldiyini aydınlaşdırdı. Şairlərdən daha çox Lermontov və Koltsovu bəyənidim. Sonralar Puşkinə meyil saldım.

1913-cü ildə azad dinləyici kimi Şanyavski Universitetinə daxil oldum. Orada il yarım vaxt keçirdikdən sonra maddi vəziyyətlə əlaqədar kəndə qayıtmalı oldum.

Bu zaman mən “Радунница” (“Raduniça”) şeirlər kitabını yazmışdım. Şeirlərdən bir neçəsini Peterburq jurnallarına göndərdim və cavab almadığım üçün özüm oraya getdim. Gəldikdə Qorodetskini axtarıb tapdım. O, mənə olduqca səmimi qarşıladı. O vaxtlar onun mənzilində, demək olar ki, bütün şairlər toplaşır. Mənim haqqımda danışmağa və şeirlərimi, demək olar ki, dərhal çap etməyə başladılar.

Şeirlərim “Русская мысль” (“Russkaya mısl”), “Жизнь для всех” (“Jızn dlya vsex”), “Ежемесячный журнал” (“Yejemesyaçnyıy jurnal”), “Северные записки” (“Severniye zapiski”) və s. jurnallarda çap olunurdu. Bu, 1915-ci ilin baharında baş verdi. Həmin ilin payızında isə Klyuyev mənə kəndə teleqram vuraraq onun yanına gəlməyimi xahiş etdi.

O, mənim üçün nəşir M.V.Averyanovu axtarıb tapdı və bir neçə aydan sonra ilk kitabım – “Радунница” nəşr olundu. Kitab 1915-ci ilin noyabr ayında 1916-cı il qeydi ilə çap edildi.

Peterburqda olduğum ilk vaxtlarda tez-tez Blok, İvanov-Razumnik ilə görüşmək mənə nəsib olurdu – sonralar Andrey Bely ilə də.

İnqilabın ilk dövrünü həmrəyliklə, lakin daha çox şüurlu şəkildə deyil, kortəbii surətdə qarşıladım.

1917-ci ildə Z.N.Rayx ilə ilk evliliyim baş tutdu.

1918-ci ildə onunla ayrıldım, bundan sonra isə, 1918-21-ci illərdə bir çox ruslar kimi, mənim də sərgərdan həyatım başladı. Bu illər ərzində mən Türküstanda, Qafqazda, İranda*, Krımda, Bessarabiyada, Orenburq çöllərində, Murmansk sahillərində, Arxangelskdə və Solovkiyə oldum.

1921-ci ildə mən A. Duncan ilə evləndim və İspaniyadan başqa, bütün Avropanı gəzdikdən sonra Amerikaya getdim.

Xaricdən qayıtdıqdan sonra mən öz ölkəmə və baş verən hadisələrə artıq başqa gözlə baxırdım.

Bizim bir qədər soyumuş düşərgəmiz xoşuma gəlmir. Mən sivilizasiyanı xoşlayıram. Lakin Amerikanı heç sevmirəm. Amerika elə bir üfunətdir ki, orada tək-cə incəsənət deyil, bəşəriyyətin ən yaxşı arzuları da itib-batır. Əgər bu gün istiqamət Amerikaya doğrudursa, onda mən bizim boz səmanı və bizim öz peyzajımızı üstün tutmağa hazıram: bir qədər torpağa gömül-müş daxma, çəpər, çəpərdən görünən hündür bir ağac, uzaqda isə küləkdə quyruğunu yelləyən arıq bir dayça. Bu, hələlik tək-cə Rokfelleri və Makkormiki vermiş göydələnlər deyil, bu, bizim üçün Tolstoyu, Dostoyevskini, Puşkini, Lermontovu və başqalarını yetişdirmiş torpaqdır.

* Bu, texniki səhvdir. İrana getmək üçün çoxsaylı cəhdlər etsə də, Yesenin İranda olmamışdır.

Hər şeydən əvvəl, mən təbii olanı sevirəm. Sənətkarlıq mənim üçün naxışların təmtəraqlılığı deyil, fikrimi ifadə etmək istədiyim dilin ən zəruri kəlamıdır.

Buna görə də, Şerşeneviçlə birlikdə 1919-cu ildə təməlini qoyduğumuz imajinizm rus poeziyasını, formal olaraq, başqa qavrama məcrasına yönəltməyə, hələ heç kəsə istedadı iddia etmək hüququ verməmişdir. Hazırda mən bütün məktəbləri inkar edirəm. Hesab edirəm ki, şair hansısa müəyyən bir məktəbin arxasınca gedə də bilməz. Bu, onun əl-qolunu bağlayar. Yalnız azad sənətkar azad söz deyə bilər.

Budur mənim tərcümeyi-halıma aid olan qısa, sxematik məlumatlar. Burada hər şey deyilməyib. Lakin düşünürəm ki, özümə hansısa yekun vurmağa hələ tezdir. Mənim həyatım və yaradıcılığım hələ qabaqdadır.

Serqey Yesenin

20 iyun, 1924

Yesenin Bakıda

Yeseninın yaradıcılığı haqqında danışanda onun Bakı həyatından söhbət açmamaq mümkün deyil. Bakı dövrü Yeseninın özü üçün yaradıcılıq baxımından çox məhsuldar olması ilə yanaşı, Azərbaycan poeziyasevərləri üçün xüsusilə əzizdir.

Yeseninın yaxın dostu, o dövrdə Azərbaycanda MK-nın ikinci katibi, “Бакинский рабочий» (“Bakinski raboçi”) qəzetinin baş redaktoru P.İ.Çaqinin, onun kiçik qardaşı V.İ. Boldovkinin, V.A.Manuylovun xatirələrində¹, eləcə də bir sıra digər yazılarda Yeseninın Bakı həyatı haqqında xeyli maraqlı məlumatlara rast gəlirik. Bu xatirələr və Yeseninın Tiflisdən, Batumdan, Rostovdan, Bakıdan müxtəlif ünvanlı məktubları² onun Bakı günləri ilə bağlı geniş məlumatın əldə edilməsini təmin edir. Məsələ burasındadır ki, araşdırdığımız yazılı mənbələrdə Yeseninın Bakı həyatı ilə bağlı xeyli ziddiyyətli məlumatlara rast gəlirik. Onun Bakıda olduğu bəzi

¹ Чагин П.И. Сергей Есенин в Баку. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.160-164; Болдовкин В.А. Воспоминания о Есенине. <http://esenin.niv.ru/esenin/boldovkin.htm>; Мануйлов В.А. «О Сергее Есенине». С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.165-190.

² Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-6. Москва, «Художественная литература», 1980.

tarixlər dəqiq göstərilərsə də, məlumatların çoxu, əsasən, “yaz ayları”, “payız ayları”, “yazın sonu”, “payızın əvvəlləri”, “aprelin ortaları”, “sentyabrın əvvəlləri” və s. kimi göstərilir. Əksər müəlliflər isə Yesenin Bakıya ilk dəfə 1924-cü ildə gəldiyini yazırlar. Ümumiyyətlə, bu məsələdə məlumatların pərakəndəliyi o dərəcəyə çatmışdır ki, hətta mənbələrdən birində Yesenin Bakıda cəmi 72 gün olduğu yazılır¹. Bu səbəbdən araşdırmalar apararaq, həmin günlərin və ümumiyyətlə, Yesenin Bakı həyatının dəqiq təqvim xəritəsini ardıcılıqla müəyyənləşdirməyə çalışdıq.

Yesenin ilk dəfə Bakıya 1920-ci ildə gəlmişdir. Onun növbəti Bakı səfəri 1924-cü ilin sentyabr ayına təsadüf edir. Sentyabr ayında Yesenin iki dəfə Bakıda olmuşdur. Belə ki, ayın əvvəllərində bir neçə gün Bakıda olduqdan sonra Tiflisə qısa səfər etmiş və sentyabrın 20-də yenidən Bakıya qayıtmışdır. Yesenin Bakıya ilk iki səfəri yaradıcılıq baxımından məhsuldar olmamışdır və həmin dövrdə Azərbaycan mətbuatında Yesenin bir şeiri belə dərc edilməmişdir. Görünür, elə buna görə də bu səfərlər araşdırıcıların diqqətini cəlb etməmişdir. “Yesenin yaradıcılığının Bakı dövrü” dedikdə də, məhz onun son üç səfəri başa düşülür. İndi isə ardıcılıqla...

1920-ci ilin avqustunda Yesenin E.İ. Lifşiçə məktubunda yazır: “Bu gün səhər biz Kislovodskdən Bakıya yola düşdük” (11-12 avqust, Kislovodsk-Bakı qatırı)². Bu məlumat həmin mənbənin 449-cu səhifəsində də “Avqustun ortalarında Yesenin Bakıya gəlir” kimi quru bir cümlə ilə təsdiqlənsə də, bu səfəri dəqiqləşdirmək üçün başqa heç bir mənbədə əlavə məlumata rast gəlinmir. “Təxminən avqustun 20-də isə Yesenin Tiflisə gəlir”³. Beləliklə, 1920-ci ildə Yesenin 13-20 avqust aralığında bir-neçə gün Bakıda olması haqqında fikir yürütmək olar.

Yesenin bu Bakı səfəri barədə, səfərin məqsədi, Bakıda olduğu günlərdə şairin görüşdüyü insanlar haqqında nə arxiv materiallarında, nə də mətbuat səhifələrində heç bir məlumata rast gəlmədik. Arxiv materialları arasında tapılmış həmin günlərdən yadigar yeganə bir fotosəkil haqqında

¹ *Kəbutər*. Yesenin – Şimal torpağının bəxtsiz şairi. “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 9 yanvar, 2001.

² *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-6. Москва, «Художественная литература», 1980, стр. 99.

³ *Yenə orada*, səh.449.

Qalina Şipulina məlumat vermişdir¹. Qalina Şipulina digər bir məqaləsində Yesenin bu səfərinə qısaca toxunaraq yazır: “Yesenin Bakı ilə ilk tanışlığı 1920-ci ilə təsadüf edir. O, bir neçə gün burada qalaraq, üzərində uzun müddət işlədiyi «Сорокоуст» poemasını bitirmişdir”². Yesenin bu səfəri haqqında hələlik əlimizdə olan məlumatlar da elə bunlardır.

Yesenin növbəti Bakı səfəri 1924-cü ilə təsadüf edir. Həmin il sentyabrın əvvəllərində Yesenin bir neçə gün Bakıda olmasına dair tam olmayan məlumatlar var. Onun Moskvadan V.P. Yablonskiyə yazdığı 3 sentyabr tarixli məktubu mövcuddur³. Bir neçə gün sonra o artıq Bakıdan N.K. Verbitskiyə məktubunda yazır: “Kolya eşitmişəm, sən Persiyaya gəlmək istəyirsən. Əgər beynində belə fikir varsa, Bakıya gəl. Bu ayın 13-də mən 2 günlüyə Tiflisə gəlməyi düşünürəm”⁴. Sentyabrın 17-də o, artıq Tiflisdən bacısı E.A. Yeseninaya məktub yazır⁵. Sentyabrın 3-də Moskvada olan Yesenin həтта həmin gün Bakıya yola düşərsə belə, ən tezi, sentyabrın 6-7-də Bakıya çata bilər. Yesenin bu müddətdə Bakıda olduğu günləri tam dəqiqləşdirmək mümkün olmasa da, deyə bilərik ki, o, təxminən 6-17 sentyabr aralığında bir neçə gün Bakıda olmuşdur. Yesenin sentyabrda Bakıya səfər edəcəyi barədə bir qədər əvvəl, avqust ayında mətbuatda məlumat verilmişdi⁶.

Bundan sonra Yesenin Tiflisə qısa səfər edir və sentyabrın 20-də yəni-dən Bakıya qayıdır, “Yeni Avropa” otelində yerləşir. Lakin bir qədər sonra yaxın dostu P.İ.Çaqinin təkidi ilə onun Mərdəkanda yaşadığı bağ evinə* köçür.

P.İ.Çaqin Yeseninlə Bakı görüşünü belə təsvir edir: “... Aylar keçirdi. Mən artıq Yesenini Bakıda görmək ümidimi itirmişdim (*P.İ.Çaqin Yeseninlə həmin ilin fevralında Moskvada, V.İ.Kaçalovun evində tanış olmuş və*

¹ Шипулина Галина. «...Донесу, как счастье, до могилы». Журнал «Литературный Азербайджан», № 7-12, 1995; № 1-4, 1996, стр.143.

² Шипулина Галина. «Хорошо бродить среди покоя голубой и ласковой страны...». Тематический сборник научных статей, посвященный 100-летию со дня рождения С.Есенина. Баку, 1995, стр.23.

³ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-6. Москва, «Художественная литература», 1980, стр.152.

⁴ *Yenə orada*, səh.153.

⁵ *Yenə orada*, səh.153.

⁶ *Поэт Есенин в Баку*. «Труд», 25 августа, 1924.

*1975-ci il oktyabrın 3-də Yesenin anadan olmasının 80 illiyi münasibətilə burada Yesenin xatirə muzeyi fəaliyyətə başlamışdır.

onu Bakıya dəvət etmişdi – İ.İsaxanlı). Ancaq sentyabrın 20-də axşam redaksiyaya gələndə stolumun üstündə kiçik bir məktub gördüm: “Yoldaş Çaqin! Mən gəlmişəm. Yanınıza gəldim, lakin Sizi görə bilmədim. “Yeni Avropa” mehmanxanasında yerləşmişəm, № 59. Mehmanxananın direktoruna zəng vurub söyləyin ki, Sizi nə vaxt görə bilərəm. 20. IX. 24. S. Yesenin”. Elə həmin saat Yesenin mənim yanımda oldu. Hal-əhval tutduqdan sonra onu belə gec gəlməsinə görə məzəmmət etdim. Axı sentyabrın 20-si bakiylılar üçün müqəddəs gün – 26-ların Xatirə günüdür. Əgər o, bir-iki gün qabaq gəlsəydi, yubiley nömrəsinə şeirlər verə bilərdi. Yesenin hələ Moskvada etiraf etmişdi ki, 26 komissarın ölümü ilə bağlı mövzu onu həyəcanlandırır. Səhvi tez düzəltmək və Yeseninin şeirlərini isti-isti qəzetin ən yaxın nömrələrində verməyi qərara aldıq. Amma şeirlər hələ yox idi. Bəs necə olsun? Mən Yeseninə 26 Bakı Komissarı haqqında materiallar verdim. Bakıda bu barədə material qıtlığından şikayətlənmək olmazdı. Məsələn, bundan qabaqkı ildönümü münasibətilə “Bakinski raboçi” qəzeti bu tipli materiallarla dolu 28 qoşa səhifədə dərc edilmişdi. Yesenin mənim kabinetimə qapanıb, materialları acgözlüklə nəzərdən keçirirdi. Səhərayaxın redaksiyaya gəlib görürəm: “26-lar haqqında ballada” şeiri stolun üstündədir. Sovet poeziyası incisinin yaradıcısı isə divanda uzanıb yarıyuxulu halda hələ də soyumamış misraları pıçıldayırdı”¹.

26 Bakı komissarının güllələnməsinin 6-cı ildönümü münasibətilə yazılmış “26-lar haqqında ballada” “Bakinski raboçi” qəzetinin 22 sentyabr tarixli sayında çap edilmişdir. Ballada rəssam və heykəltəraş, Yesenin yaxın dostu Q.B.Yakulova (1884-1928) həsr edilmişdir. Yesenin Bakıda olduğu vaxt Yakulov 26-ların abidəsinin layihəsi üzərində işləyirdi. Çox güman ki, balladanın ona həsr edilməsi də elə bununla bağlı olmuşdur. Qeyd edək ki, bir sıra mənbələrdə 1958-ci ildə 26-ların məzarı üstündə qoyulan abidənin Yakulovun layihəsi üzrə reallaşdığı yazılır. Lakin Q.B. Yakulovun bu layihəsi həyata keçmədi. 26-ların məzarı üstündə qoyulan abidənin müəllifi heykəltəraş S.D.Merkurovdur (1881-1952).

P.İ.Çaqinin xatirələrindən aydın olur ki, Yeseninin burada yaşaması yalnız dost evində yaşamaq kimi başa düşülməməlidir. Məsələn burasın-

¹ Чагин П.И. Сергей Есенин в Баку. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.160-161.

dadır ki, həmin vaxtlar İrana getmək, dahi Şərq şairlərinin – Hafizin, Xəyyamın, Sədinin, Firdovsinin qədim diyarını gəzmək arzusu Yesenini rahat buraxmırdı. Yesenini və onun yaradıcılığını çox sevən S.M.Kirov İran səfərinin Yesenin həyatı üçün təhlükəli ola biləcəyini düşünürdü və bu səbəbdən də onun İrana getməsinə istəmirdi. Odur ki, P.İ.Çaqinə tapşırıq vermişdi ki, burada – Bakıda Yesenin üçün “İran illüziyası” yaratsın. P.İ.Çaqinin bağ evi isə özünün bütün memarlıq üslubu və özünəməxsus gözəlliyi ilə bu ideyaya tam uyğun gəlirdi.

Yesenin burada yaşaması ilə bağlı başqa bir versiya da mövcuddur. Bu haqda yazıçı Qılman İlkin yazır: “Atam 20-ci ildə vəfat edib. O, Murtuza Muxtarovun bağında tikinti işlərinə baxan əsas usta idi. Onun vəfatından sonra mən də yay tətillərində gedib orada işləyirdim... Həmin vaxtlarda Sergey Yesenin Muxtarovun bağında qalırdı. Onu tez-tez görürdüm. Şərq klassik şeirinə vurğun olan Yesenin İrana getmək istəyəndə Sergey Kirov – Azərbaycanın o vaxtkı birinci katibi onu aldadıb paroma oturtmuş və Xəzərə çıxardıb Zirə, Hövsan, Zığ sahilləri ilə gətirib çıxarmışdılar Mərdəkana ki, bura İrandır. Əvvəl inanmışdı. Sonra başa düşəndə o qədər də inciməmişdi. Çünki bura da onun ürəyincə idi”¹.

İstənilən halda, S.M.Kirovun Yeseninə yaxşı münasibətdə olmasını bir sıra xatirələr də təsdiqləyir. P.İ.Çaqinin xatirələrindən aydın olur ki, S.M.Kirov Yesenin poeziyasını və şəxsiyyətini çox sevir və onun yaradıcılığına xüsusi diqqət yetirirdi. Yesenin Bakıda olduğu müddətdə də Kirov onunla bir neçə dəfə görüşmüşdü. Kirov, imkan olduqca, Yesenin həyatı ilə marqlanır, ona arxa durmağa çalışırdı. “1925-ci il dekabrın sonlarında Moskvaya partiyanın 14-cü qurultayına gəlmişdim (*ÜK(b)P-nin 14-cü qurultayı 18-31 dekabr aralığında Moskvada olmuşdur – I. İsaxanlı*). Tənəffüsdə Kirov məndən Moskvada Yesenini görüb-görmədiyimi soruşdu. Cavab verdim ki, məndə olan məlumata görə, o, Leninqrada gedib. “Lap yaxşı, onu qorumağa davam edəcəyik. Bir neçə gündən sonra oradayıq”. Əvvəlcə mən anlamadım. Söhbətin sonrasından məlum oldu ki, MK-da S.M. Kirovun Leninqrada birinci katib, mənim də oraya – “Krasnaya qazeta” ya baş redaktor göndərilməyim haqqında qərar qəbul edilib. Çox təəssüf ki, onu

¹ Qılman İlkin. Mən aldanmış xalqın yazıçısıyam. www.lit.az/yeni_olmayan.

qorumaq mümkün olmadı. Sabahısı gün Serqey Yesenin ölüm xəbəri yayıldı”¹.

V.A.Manuylovun Yesenin haqqında xatirələrində oxuyuruq: “Bir dəfə, 1928-ci ilin yazında Leninqradda... S.M.Kirovla rastlaşdıq... Bakını, onun Leninqrad nəşriyyatlarında işə cəlb etdiyi dostu P.İ.Çaqini xatırladıq. Yesenindən söhbət düşdü. Serqey Mironoviç öz adaşını böyük məhəbbətlə xatırladı və kədərlə dedi ki, əgər biz onda – 1925-ci ilin sentyabrında Yesenini və Sofya Andreyevnanı payızda 2-3 ay Bakıda saxlaya bilsəydik, bəlkə də, dekabr faciəsi baş verməzdi”².

Yesenin Bakıya gəlməsindən bir neçə gün əvvəl P.İ.Çaqinin kiçik qardaşı V.İ. Boldovkin də İrandan Bakıya gəlmişdi (V.İ. Boldovkin SSRİ-nin Tehrandakı səfirliyində diplomatik poçt xidmətində işləyirdi). O, Yesenin Bakıda olduğu vaxt ərzində (oktyabrın 6-na qədər) onunla birlikdə olmuşdur. V.İ. Boldovkinin xatirələrindən aydın olur ki, Yesenin onun tezliklə İrana qayıdacağını eşidəndə çox təsirlənir və onunla birlikdə İrana getmək istədiyini söyləyir:

“Pyotr (*P.İ.Çaqin – İ.İsaxanlı*) mənə dedi ki, sən tezliklə İrana qayıdırsan, mən sənə İrana getmək, bu möcüzə Şərq ölkəsini görmək istəyirəm... Biz evdən çıxdıq və dənizkənarı bulvara yollandıq. O necə də nüfuzetmə qabiliyyəti ilə qala divarlarını, İsmailiyyə binasını (indiki Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin binası) seyr edir, onların tikilmə tarixi, memarları ilə maraqlanırdı. Onu hər şey maraqlandırır və mən onun suallarına cavab verməyə vaxt çatdırmırdım. Bəzən də elə suallar olurdu ki, mən onlara cavab verə bilmirdim. Məsələn, “Xan sarayında sonuncu xan kim olub?”... Biz axşama qədər dənizkənarı bulvarı və İçəri şəhəri dolaşdıq, Serqey aludəçiliklə tarixi abidələrlə maraqlanırdı. Məşhur Qız qalası, köhnə saray onun diqqətini cəlb etdi. Tarixi abidələri seyr edərək, Serqey mənə İran haqqında saysız suallar verirdi, hiss edirdim ki, İran onu rahat buraxmır, özünə çəkirdi. Gecəyarı biz evə gəldik, Serqey məndən əl çəkmirdi, nədən söhbət açsaq da, sözü İrana gətirirdi”³.

¹ Чагин П.И. Сергей Есенин в Баку. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.164.

² Мануйлов В.А. «О Сергее Есенине» С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.190.

³ Болдовкин В.А. Воспоминания о Есенине. <http://esenin.niv.ru/esenin/boldovkin.htm>.

Həmin axşam V.İ. Boldovkin Yeseninə Şərq haqqında, İran haqqında müxtəlif əfsanələr danışır, İran şəhərlərinin gözəlliyindən, oradakı şərq bazarlarından, çadralı qadınlardan, çaydan, çayxanalardan və s. haqda ətraflı söhbət açır: “Gecə yarı olmuşdu, Serqey isə məni sual atəşinə tutmuşdu. Biz yatmağa gedəndə artıq işıqlaşdı. Mən ayılanda Serqey geyinib-gecinib stol arxasında oturmuşdu. Şəhər yeməyində o, bizə “Улеглась моя былая рана...” şeirini oxudu və dedi: “Bilirsən, Vasya, mən Şərq haqqında, İran haqqında tam bir şeirlər silsiləsi yazmaq istəyirəm. Köhnə, qədim İran, yeni İran haqqında necə varsa elə! Mən vəzifəli yoldaşlarla danışmışam, bəlkə, elə səninlə birlikdə getdik”. Hər gün onun qələmindən bir neçə şeir süzülürdü. Bax, məşhur “İran nəğmələri” belə yarandı”¹.

Bir məqama diqqət yetirək: Xatirələrin müəllifi həmin gün Yesenin “Улеглась моя былая рана...” şeirini oxuduğunu yazır. “Əgər şeir tam hazır olsaydı, Yesenin onu “Bakinski raboçi” qəzetində çap etdirmək üçün P.İ.Çaqinə verərdi. Şeir Tiflisdə tamamlanmış və 10 dekabr 1924-cü il tarixli “Трудовой Батум” (“Trudavoy Batum”) qəzetində dərc edilmişdir”².

Yesenin bu, nisbətən qısa, 16 günlük səfəri zamanı bir neçə şeir gecəsi və görüşlər keçirilmişdi. Sentyabrın 24-də keçirilən görüş haqqında bir gün əvvəl mətbuatda xəbər verilmişdi: “3-cü gün axşam saat 6-da Qara şəhərdə Pyatakov adına klubda hazırda Bakıda olan şair Serqey Yesenin iştirakı ilə fəhlə şair və yazıçıların yığıncağı keçiriləcək. Gündəlik: Yesenin şeirləri müəllifin ifasında”³.

Bakını tərk etməzdən üç gün əvvəl, oktyabrın 3-də BDU-nun M.Ə.Sabir adına tələbə klubunda Yesenin şeir gecəsi keçirilmişdir. Həmin gecə haqqında qəzetdə verilən elanda deyilir: “Serqey Yesenin adı bütün oxucu kütləsinə yaxşı tanışdır və əmin olmağa əsas verir ki, Bakının bütün ədəbiyyat aləmi və ədəbiyyatsevərləri burada təmsil olunacaqlar. Serqey Yesenin sizə ona poetik forma baxımından böyük uğurlar gətirən və yaradıcı fəaliyyətində ciddi dönüş yaradan yeni şeir və poemalarını oxuyacaq”⁴.

¹ Yenə orada.

² Yenə orada, “Qeydlər” hissəsində.

³ «Бакинский рабочий», № 215, 23 сентября, 1924.

⁴ *Вечер Сергея Есенина*. «Бакинский рабочий», № 224, 3 октября, 1924.

Böyük əks-səda doğuran bu görüş haqqında oktyabrın 5-də “Trud” qəzetində «Циклоп» imzası ilə bir yazı¹, oktyabrın 6-da isə “Bakinski raboçi” qəzetində Mixail Danilovun hesabat yazısı² çap olunmuşdur. Yesenin yaradıcılığına bir-birinə əks mövqedən iki müxtəlif baxış olan bu yazılarda ümumi bir məqam var: Hər iki yazıda “səhnədəki Yesenin”i görmək olur.

Mixail Danilovun yazısında oxuyuruq: “Əzməyə də, əzizləməyə də, vurub dağıtmağa da eyni dərəcədə qadir olan rus ruhunun tufanı Yesenində, hətta hiss edilməməsi mümkün olmayan, mənasız və hansısa ibtidai şüuru ehtiva edən bu ruhda sağlam, faydalı çox şey var. O şeylər ki indi bizə lazımdır. Bax elə buna görə də həmişə yaxasiaçıq, boz köynəkli, dəliqanlı görkəmli və avazımiş mavi gözlü bu “qalmaqallı şair” bizə, qəribə şəkildə çox yaxındır”.

Ümumilikdə, qərəzli mövqedən yazılmış digər yazıda da, müəllifin istehzasına baxmayaraq, Yesenin səhnə mədəniyyəti göz qabağındadır: “Qızılı qıvrımsaçlı şair auditoriyaya gözəl parçalar ünvanlayaraq tələbələrin hay-küylü alqışlarını qazandı. Onun ədəbsiz lirikasının qızğın pərəstişkarları özlərini təqdim edərək şairin əlini öpdülər. O da öz növbəsində, mütəəssir halda xanımların zərif barmaqlarını öpdü”.

Yesenin arzusunda olduğu İranı görə bilmədi. Oktyabrın 6-da Yesenin Bakıdan Tiflisə, oradan da Batuma gedir. Yesenin bu Bakı səfəri zamanı (20 sentyabr – 6 oktyabr) Bakı mətbuatında 8 əsəri (7 şeir və 1 poema) dərc edilmişdir. Bunlar aşağıdakılardır:

1. «Баллада о двадцати шести» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 214, 22 sentyabr, 1924)
2. «Сукин сын» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 215, 23 sentyabr, 1924)
3. «Отговорила роща золотая...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 215, 23 sentyabr, 1924)
4. «Русь советская» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 216, 24 sentyabr, 1924)
5. «Этой грусти теперь не рассыпать...» (“Bakinski raboçi”, № 217, 25 sentyabr, 1924)
6. «Пушкину» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 217, 25 sentyabr, 1924)
7. «Низкий дом с голубыми ставнями...» (“Bakinski raboçi”, №218, 26 sentyabr, 1924)
8. «Страна негодяев» - Poemadan bir hissə (“Bakinski raboçi”, № 220, 29 sentyabr, 1924)

1924-cü ilin noyabrın axırı, dekabrın əvvəllərində Yesenin yenidən Bakıya gəlməyi planlaşdırır. O, noyabrın 17-də Tiflisdən P.M.Sokolovaya və

¹ Циклоп. Бакинский день. Поэт Есенин среди студенчества. «Труд», 5 октября, 1924.

² Михаил Данилов. Вечер Сергея Есенина. «Бакинский рабочий», 6 октября, 1924.

ayın axırlarında Q.A. Benislavskayaya yazdığı məktublarında yaxın günlərdə təxminən iki həftəliyinə Bakıya, oradan da Tehrana gedəcəyini yazır¹. Bundan sonra onun dekabrın 3-də və 12-də yenə Q.A. Benislavskayaya, dekabrın 14-də isə Bakıya – P.İ.Çaqinə yazdığı məktuları mövcuddur². P.İ.Çaqinə yazdığı məktubdan onun bu ərəfədə Bakıda olmadığı aydın hiss edilir. Məlumdur ki, həmin vaxtlar Yesenin İrana getməyə can atsa da, bu səfər baş tutmadı. Görünür, elə bu səbəbdən Yesenin o arada Bakıya da gəlməmişdir.

1925-ci il fevralın 26-sı ərəfəsində də Yesenin Bakıda olması haqqında məlumata rast gəlirik. “Fevralın 26-da Yesenin Bakıdan Moskvaya yola düşür”³. Uyğun məlumata V.A.Manuylovun xatirələrində də rast gəlirik: “1925-ci ilin fevral ayının 20-si ərəfəsində Yesenin Tiflisdən Moskvaya gedərkən bir neçə gün Bakıda oldu. O, özü ilə “Anna Sneqina”-nı və sonralar “İran nəğmələri”-nə daxil edilən bir neçə şeir aparırdı. Onun bu səfərində biz yalnız ayaqüstü “Bakinski raboçi”-nin redaksiyasında görüşdük”⁴. Bu məlumatı da dəqiqləşdirməyə ehtiyac var. Fevralın 21-də Yesenin Tiflisdən Q.A. Benislavskayaya yazır: “İran alınmadı. Hamı Moskvadadır. Lifşiç, Çaqin. Yol üçün təcili pul göndərin. Mən Tiflisdəyəm, pul həftənin 3-cü gününə lazımdır. Çoxlu poema gətirirəm”⁵. Yesenin Moskvaya qayıdır, lakin Çaqinlə görüşə bilmir. O, Moskvadan Çaqinə yazır: “Mən bazar günü (*martın 1-də – İ.İsaxanlı*) gəlmişəm, sən isə bazar ertəsi gedibsən... arvadına və mənə Bakıda çox nəzakətlə qarşılayan bütün dostlarına salamlar”⁶. Fevralın 21-i həftənin şənbə günüdür. Deməli, qarşıdakı 3-cü gün fevralın 25-dir. Beləliklə, Yesenin 1925-ci il fevralın 25-də Tiflisdən Bakıya, səhəri günü də Moskvaya yola düşüb ki, martın 1-də (*1925-ci ilin fevral ayı 28-dəndir – İ.İsaxanlı*) Moskvaya çatıb. Bakıda cəmi bir neçə saat olub.

Yesenin növbəti dəfə Bakıya 1925-ci il martın 30-da gəlir və mayın 25-nə qədər burada qalır. Gəlişindən cəmi 3 gün sonra, aprelin 3-də “Bakinski

¹ *Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-6. Москва, «Художественная литература», 1980, стр.161.*

² *Yenə orada, səh.162-163.*

³ *Yenə orada, səh.164.*

⁴ *Мануйлов В.А. «О Сергее Есенине». С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.183-184.*

⁵ *Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-6. Москва, «Художественная литература», 1980, стр.176.*

⁶ *Yenə orada, səh.176-177.*

raboçi” qəzetində Yesenin “В Хорассане есть такие двери...” və “Голубая родина Фирдуси...” şeirləri dərc edilir. Elə həmin gün Yesenin “Bakinski raboçi” qəzeti nəzdində fəaliyyət göstərən fəhlə şair və yazıçıların ədəbi dərnəyində yeni şeirlərini oxuyur¹. Fəhlə şair və yazıçıların ilk ədəbi dərnəyi 1923-cü ilin yayında yaradılmışdır. Yesenin bu dərnəyin məşğələlərində olması ilə bağlı həmin dövrdə dərnəyə rəhbərlik etmiş Yevsey Qurviç xatırlayır: “Bakıda olduğu müddətdə hər cümə günü o, səliqəli şəkildə dərnəyin məşğələlərinə gəlir, dərnək üzvlərinin şeirlərinin müzakirəsində fəal iştirak edirdi. ... Şairin iştirak etdiyi elə ilk məşğələlərdə biz ondan məşğələdən sonra öz şeirlərini oxumağı xahiş etdik. O, əzilib-büzülmədi – belə şeyləri sevməzdi – dərhal razılaşdı, oturdu, dizlərini əlləri arasına aldı və oxumağa başladı. O, səsinə qaldırmadan, astadan oxuyurdu. Bəzi sözləri pıçıltı ilə deyirdi, lakin elə sakitlik idi ki, biz onu eşidirdik. O, başını bir qədər aşağı sallayaraq oxuyur, kirpiklərindən kiçicik yaş damlaları süzülürdü. Rus dili zəngin dildir, amma Yesenin şeir oxumağını dinlədiyimiz zaman keçirdiyimiz hisləri çatdırmaq üçün söz tapmaq mümkün deyil”².

Aprel ayının ortalarında Yesenin bir neçə gün Bakı Dənizçilər Xəstəxanasında müalicə olunmuşdur. Yesenin xəstəxanada keçirdiyi günlər tam məlum olmasa da, onun aprelin 19-da – Pasxa bayramında xəstəxanada olduğu məlumdur³.

Aprel ayında Yesenin, həmçinin, Dənizçilik Texnikumunun (*indiki Azərbaycan Dəniz Akademiyası – İ.İsaxanlı*) akt zalında gələcək dənizçilərlə görüşü olur. Yesenin həmin görüşdə «Анна Снегина» poemasından parçalar oxuyur, «Письмо матери», «Собаке Качалова» və bir sıra başqa şeirlərini söyləyir⁴. Diqqətə çatdırırıq ki, 1963-cü ildə Azərbaycan mətbuatında verilmiş bu məlumatı, 1980-ci ildə Rusiya mətbuatında, kiçik əlavələrlə, əsas məqamları isə *olduğu kimi köçürməklə*, bir erməni müəllif öz yazısı kimi təqdim etmişdir⁵.

¹ “Bakinski raboçi” qəzeti, № 74, 3 aprel, 1925.

² Гурвич Е. Есенин в Баку. «Баку», 2 октября, 1965.

³ Белоусов В.Г. Сергей Есенин. Литературная хроника. Часть-2 (1921-1925). Москва, «Советская Россия», 1970, стр.344.

⁴ Михайлов Б. Сергей Есенин у водников. «Молодежь Азербайджана», 24 февраля, 1963.

⁵ Берциян М. Есенин и моряки. «Водный транспорт», 23 декабря, 1980.

Onu da qeyd edək ki, bu görüş haqqında bu iki qəzet məlumatından başqa, heç bir tədqiqat əsərlərində, məqalələrdə, monoqrafiyalarda məlumata rast gəlmədik. Yesenin digər şeir gecələri və görüşləri haqqında, demək olar ki, bütün tədqiqatçılar yazdıqları halda, bu görüş haqqında hətta «Литературная хроника»da¹ belə məlumat verilməmişdir.

Aprelin 24-də Yesenin fəhlə şair və yazıçıların ədəbi dərnəyində son dəfə iştirak etmiş, dərnək üzvləri və “Bakinski raboçi” qəzetinin əməkdaşları ilə xatirə şəkli də çəkirmişdir. Bu şəkil indi tədqiqatçılara yaxşı tanışdır. Dərnəyin rəsmi məşğələləri ilə yanaşı, Yesenin tez-tez redaksiyaya da gedir, şeirlərini oxuyurdu: “Redaksiyada Yesenini sevirlər və əzizləyirdilər. O, burada özünü o qədər sərbəst hiss edirdi ki, bir dəfə hətta balalayka ilə gəlirdi. Şlyapasını boynuna ataraq öz musiqisinin müşayiəti altında sevimli Ryazan çastuşkalarını oxuya-oxuya stoldan stola gəzirdi”².

Aprel ayında “Bakinski raboçi” qəzetində Yesenin 7 şeiri dərc edilmişdir.

Yesenin bu səfərində may ayı daha məhsuldar olmuşdur. 6-17 may aralığında yenidən Bakı Dənizçilər Xəstəxanasında müalicə almasına baxmayaraq, bu ay ərzində Yesenin “Bakinski raboçi” qəzetində 10 şeir dərc etdirməklə yanaşı, bir neçə tədbirdə fəal iştirak etmişdir. Yeri gəlmişkən, Yesenin xəstəxanaya düşməsinin səbəbini Q.A.Benislavskaya yazdığı 11 may tarixli məktubunda belə izah edir: “Xəstəxanada yatıram. Daha doğrusu, dincəlirəm. Beş gündən sonra sapsağlam çıxacağam. Bu, Batumda soyuqlamağımın nəticəsidir, sonra da ağılım ucundan aprel ayının ortasında güclü küləkdə dənizdə çimdirdim”³.

Yesenin xəstələnməsi ilə bağlı, o zamankı Bakı Neft Texnikumunun bir əməkdaşının – hadisələrin canlı şahidi Fyodor Semyonoviç Nepryaxinin* 1965-ci ildə mətbuatda gedən bir yazısı da xeyli maraqlıdır: “Bakı qəzetinin dərnək üzvləri ilə (*“Bakinski raboçi” qəzeti nəzdindəki fəhlə şair və yazıçıların dərnəyi nəzərdə tutulur – İ.İsaxanlı*) ilk görüşdən, məşğələdən sonra

¹ Белоусов В.Г. Сергей Есенин. Литературная хроника. Часть-2 (1921-1925). Москва, «Советская Россия», 1970.

² Файнштейн Л. Сергей Есенин в Баку. С.А.Есенин. Воспоминания. М-Л, 1926, стр.117.

³ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-6. Москва, «Художественная литература», 1980, стр.184.

* Fyodor Semyonoviç Nepryaxinlə bağlı bax: səh.49-60.

Yesenin Suraxanıya getdi. Birdən qüllələrin ən sıx olduğu yerdə gözlənilməz hadisə baş verdi: Bənzərsiz mənzərədən heyrətə gələn şair tələsik maşını saxlamağı xahiş etdi və demək olar ki, qaçaraq neftin saxlandığı anbara qalxdı. Bir anlığa o, anbarın kənarında durdu, sonra isə özünü neft dənizinə atdı... Qeyri-adi qara “Narzan” duşu şairin səhhətinə çox mənfi təsir göstərmişdi. O, bir həftədən çox xəstəxanada yattı. Amma bu dövrdə də o, şeir yazmağından qalmırdı və növbəti cümə günü onları bizə göndərmişdi. Bu şeirləri gətirən dərnək üzvü, əlbəttə ki, zarafatla, onları öz şeirləri kimi qələmə verdi. Yadımdadır, yəqin ki, ilk dəfə bizdən heç kimin tənqidi qeydləri olmadı. Amma şeirlərin Serqey Yesenin olduğu biləndə onu uzun və dostcasına alqışladığ¹.

1 May günü Yesenin Bakı həyatında ən yaddaqalan günlərdən biri olmuşdur. P.İ.Çaqın belə xatırlayır: “Serqey Yesenin həyatının Bakı dövrünün ən yaddaqalan günlərindən biri də 1 May günü idi. Biz həmin ilin 1 Mayını qeyri-adi keçirməyi qərara almışdıq. Ümumşəhər nümayişi yerinə, sənaye və zavod rayonlarında təzə fəhlə qəsəbələrinin əsasının qoyulmasına həsr edilmiş mitinqlər, sonra isə fəhlə, xalq gəzintiləri təşkil etdik. Azərbaycan Mərkəzi Komitə katiblərinin əyləşdikləri maşına Serqey Yesenini də mindirdik... May şənliklərində Yesenini köhnə tanış kimi qarşıladılar. Fəhlələrin öz ailələri ilə birlikdə təzə yaz otları üzərində oturduqları çəmənliyi partiya rəhbərləri ilə birlikdə gəzən Yesenin şeirlər deyir, çastuşkalar oxuyurdu. Bundan sonra Bakı yaxınlığında, Mərdəkandakı bağa getdik. Burada Yesenin Serqey Mironoviç Kirovun yanında “İran nəğmələri” silsiləsindən yeni şeirlərini təkrarolunmaz bir şövqlə oxudu”².

Yesenin 1 Mayla bağlı təəssüratlarından doğan “1 May” şeiri “Bakinski raboçi” qəzetinin 5 may tarixli 98-ci sayında dərc edilmişdir.

May ayının 5-də – Mətbuat Günündə “Mətbuatın birgə ekspedisiya klubu”nun açılış mərasimi keçirilmişdir. Həmin tədbirdə Yesenin də iştirak etmişdir. Yesenin bu tədbirdə iştirakı ilə bağlı mətbuatda yazılırdı: “Auditoriyaya Yesenin şeirləri və ekspromtları xüsusi təsir bağışladı,

¹ Непряхин Ф. Поэт и нефть. «Баку», 17 сентября, 1965.

² Чагин П.И. Сергей Есенин в Баку. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.162 .

iştirakçılar onu sürəkli alqışladılar”¹. “Çox güman ki, bu görüşdə Yesenin bir neçə gün əvvəl yazdığı şeirləri – «Песня», «Ну, целуй меня, целуй...», «Воздух прозрачный и синий...», «Золото холодное луны...», «Голубая да веселая страна...» şeirlərini oxumuşdur”².

Mayın 25-də Yesenin Moskvaya qayıdır. Yeseninin V.İ. Boldovkinə həsr etdiyi məşhur "Прощай, Баку!" şeiri onun Bakını tərk etdiyi gün – “Bakinski raboçi” qəzetinin 25 may 1925-ci il tarixli 115-ci sayında dərc edilmişdi. Bu səfəri dövründə (30 mart – 25 may) mətbuatda, ümumilikdə, Yeseninin 17 əsəri (16 şeir və 1 poema) çap olunmuşdur:

1. «В Хорассане есть такие двери...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 74, 3 aprel, 1925)
2. «Голубая родина Фирдоуси...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 74, 3 aprel, 1925)
3. «Собаке Качалова» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 77, 7 aprel, 1925)
4. «Несказанное, синее, нежное...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 77, 7 aprel, 1925)
5. «Воздух прозрачный и синий...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 82, 13 aprel, 1925)
6. «Золото холодное луны...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 82, 13 aprel, 1925)
7. «Мой путь» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 90, 24 aprel, 1925)
8. «Анна Снегина» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 95, 1 may; № 96, 3 may, 1925)
9. «1 мая» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 98, 5 may, 1925)
10. «Письмо к сестре» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 102, 10 may, 1925)
11. «Заря откликает другую...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 104, 12 may, 1925)
12. «Песня» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 108, 17 may, 1925)
13. «Не вернусь я в отчий доль...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 108, 17 may, 1925)
14. «Синий май. Заревая теплынь...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 110, 19 may, 1925)
15. «Ну, целуй меня, целуй...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 110, 19 may, 1925)
16. «Неуютная жидкая лунность...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 115, 25 may, 1925)
17. «Прощай, Баку! Тебя я не увижу...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 115, 25 may, 1925)

Yesenin “Əlvida, Bakı!” yazsa da, Bakıdan ayrılı bilmir. O, iyul ayının 28-də nişanlısı S.A.Tolstaya ilə yenidən Bakıya gəlir və sentyabrın 3-nə qədər burada qalır. Bu dövrdə mətbuatda onun 14 şeiri dərc edilmişdir:

1. «Каждый труд благослови, удача...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 171, 31 iyul, 1925)
2. «Видно, так заведено навеки...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 171, 31 iyul, 1925)
3. «Я иду долиной. На затылке кепи...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 174, 4 avqust, 1925)
4. «Я помню, любимая, помню...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 174, 4 avqust, 1925)

¹ Открытые клуба объединенных экспедиции печати. «Бакинский рабочий», 10 мая, 1925.

² Шипулина Галина. Об одном выступлении Есенина. «Баку», 9 февраля, 1988.

5. «Быть поэтом— это значит то же...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 177, 7 avqust 1925)
6. «Глупое сердце, не бейся...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 177, 7 avqust, 1925)
7. «Руки милой—пара лебедей...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 179, 10 avqust, 1925)
8. «Голубая да веселая страна...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 179, 10 avqust, 1925)
9. «Море голосов воробьиных...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 179, 10 avqust, 1925)
10. «Отчего луна так светит тускло...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, №183, 14 avqust, 1925)
11. «Гори, звезда моя, не падай...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 189, 21 avqust, 1925)
12. «Жизнь – обман с чарующей тоскою...» (“Bakinski raboçi” , №189, 21 avqust, 1925)
13. «Над окошком месяц. Под окошком ветер...» (“Bakinski raboçi”, 2 sentyabr, 1925)
14. «Листья падают, листья падают...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, №199, 2 sentyabr, 1925)

Bu səfər Yeseninın Bakı ilə son görüşü idi. Həmin vaxtlar Moskvada Yeseninın üçcildlik “Şeirlər toplusu” çapa hazırlanırdı. Lakin çapa hazırlanan bu üçcildliyin redaktoru İ.V.Yevdokimovdan aldığı 24 avqust tarixli məktubda kitabın çapı ilə bağlı müəyyən problemlərin olduğu yazılırdı. Bu xəbər Yesenini narahat edir və o, Bakı səfərini planlaşdırdığından xeyli əvvəl başa vurmali olur. Moskvaya qayıtdıqdan sonra çapla bağlı problemləri yoluna qoyan Yesenin sentyabrın 18-də S.A.Tolstaya ilə rəsmi nikaha girir. S.A.Tolstaya -Yeseninanın dediyinə görə, bu son Bakı səfərində Yesenin, əsasən, “İran nəğmələri” silsiləsinin tamamlanması üzərində işləmişdir.

Ümumiyyətlə, 1924-1925-ci illərdə, Yesenin Bakıda olduğu dövrdə onun Bakı mətbuatında 39 əsəri (37 şeir və 2 poema) dərc edilmişdir. Bu 39 əsərdən başqa, Yeseninın aşağıdakı 7 əsəri onun Bakıda olmadığı dövrdə dərc edilmişdir:

1. «Письмо деду» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 297, 29 dekabr, 1924)
2. «Шаганэ, ты моя, Шаганэ...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 1, 1 yanvar, 1925)
3. «Ты сказала, что Саади...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 1, 1 yanvar, 1925)
4. «Цветы» (birgünlük “Arena” qəzeti, 4 yanvar, 1925)
5. «Вижу сон. Дорога черная...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 161, 20 iyul, 1925)
6. «Спать ковыль. Равнина дорогая...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 161, 20 iyul, 1925)
7. «Сыпь, тальянка, звонко, сыпь, тальянка, смело...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, №230, 9 oktyabr, 1925)

Beləliklə, 1924-1925-ci illərdə Bakı mətbuatında, 45-i (43 şeir və 2 poema) “Bakinski raboçi”, 1-i isə “Arena” qəzetində olmaqla, Yeseninın 46 əsəri (44 şeir və 2 poema) dərc edilmişdir.

Göstərilən 46 əsərdən başqa, Yeseninın daha 5 əsəri (4 şeir və 1 poema) onun ölümündən dərhal sonra “Bakinski raboçi” qəzetində dərc edilmişdir:

1. «Черный человек» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 25, 29 yanvar, 1926)
2. «Какая ночь! Я не могу...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 37, 12 fevral, 1926)
3. «Не гляди на меня с упреком...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 37, 12 fevral, 1926)
4. «Ты меня не любишь, не жалеешь...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 37, 12 fevral, 1926)
5. «Может, поздно, может, слишком рано...» (“Bakinski raboçi”, № 37, 12 fevral, 1926)

Göründüyü kimi, 1924-1926-cı illərdə Yeseninın Bakı mətbuatında dərc olunan 51 əsərindən (48 şeir və 3 poema) 50-si (47 şeir və 3 poema) “Bakinski raboçi” qəzetində işıq üzü görmüşdür. Onlardan 45-i (43 şeir və 2 poema) Yeseninın sağlığında, 5-i isə (4 şeir və 1 poema) ölümündən sonra çap olunmuşdur.

Ümumiyyətlə, “Bakinski raboçi” qəzeti Yeseninın öz əsərlərini ən çox dərc etdirdiyi mənbədir. Bu baxımdan ikinci sırada 1921-ci ildən etibarən Moskvada A.K. Voronskinin baş redaktorluğu ilə çıxan “Красная новь” jurnalı durur. 1922-1925-ci illərdə həmin jurnalda Yeseninın 30-a yaxın əsəri çap olunmuşdur.

Bakı mətbuatında yuxarıda göstərilən 51 əsərdən 47-si ilk dəfə dərc edilmişdir. Şairin təkrar dərc edilmiş əsərləri aşağıdakılardır:

1. «Низкий дом с голубыми ставнями...» (“Bakinski raboçi”, № 218, 26 sentyabr, 1924).
İlk dəfə dərc edildiyi mənbə: “Russki sovremennik” jurnalı, № 3, mart, 1924.
2. «Несказанное, синее, нежное...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 77, 7 aprel, 1925).
İlk dəfə dərc edildiyi mənbə: “Krasnaya niva” jurnalı, № 14, 5 aprel, 1925.
3. «Черный человек» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 25, 29 yanvar, 1926).
İlk dəfə dərc edildiyi mənbə: “Noviy mir” jurnalı, № 1, yanvar, 1926.
4. «Может, поздно, может, слишком рано...» (“Bakinski raboçi”, № 37, 12 fevral, 1926).
İlk dəfə dərc edildiyi mənbə: “Veçernyaya Moskva” qəzeti, № 30, 6 fevral, 1926.

Bu məsələ ilə bağlı aşağıdakı bəzi faktları qeyd etmək də maraqlı olar:

Aşağıda göstərilən iki əsərdən bir hissə əvvəlcə başqa bir mənbədə dərc edilsə də, əsərlər bütövlükdə ilk dəfə “Bakinski raboçi” qəzetində çap olunmuşdur. Bu səbəbdən də, onların hər ikisini ilk dəfə Bakı mətbuatında dərc edilmiş əsərlər siyahısına daxil etdik.

1. «Мой путь» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 90, 24 aprel, 1925)
İlk dəfə dərc edildiyi mənbə: “Qorod i derevnya” jurnalı, № 3-4, 5 mart; № 5, 20 mart, 1925.
2. «Анна Снегина» (“Bakinski raboçi” qəzeti, № 95, 96; 1, 3 may, 1925)
İlk dəfə dərc edildiyi mənbə: “Qorod i derevnya” jurnalı, № 5, 20 mart; № 8, 1 may, 1925.

Digər bir əsər isə (daha doğrusu, əsərdən bir hissə) ilk dəfə “Bakinski raboçi” qəzetində dərc edilsə də, bütövlükdə Yesenin ölümündən sonra onun “Şeirlər toplusu”nun 3-cü cildində verilmişdir. Lakin əsərin Yesenin sağlığında ayrılıqda heç bir yerdə çap olunmadığını nəzərə alaraq, bunu da ilk dəfə Bakı mətbuatında dərc edilmiş əsərlər siyahısına daxil etməyi doğru hesab etdik. Bu, «Страна негодяев» poemasıdır:

1. «Страна негодяев» – Poemadan bir hissə (“Bakinski raboçi”, № 220, 29 sentyabr, 1924)

Qeyd edək ki, 1959-cu ildə Bakı mətbuatında Yesenin daha 1 şeiri ilk dəfə olaraq işıq üzü görmüşdür:

1. «Пускай я порою от спирта вымок...» (“Literaturniy Azerbaydjan” jurnalı, №10, 1959)

1925-ci il aprelin 25-də yazılmış bu şeirin maraqlı yazılma tarixi var. Bu haqda həmin dövrdə “Bakinski raboçi” qəzeti nəzdində fəaliyyət göstərən fəhlə şair və yazıçıların ədəbi dərnəyinə rəhbərlik etmiş Yevsey Qurviçin xatirələrində oxuyuruq: “Şairin gedişindən bir qədər əvvəl mən Yeseninə dərnəyin üzvləri ilə şəkil çəkdirməyi təklif etdim. O, məmnuniyyətlə razı oldu. Bir neçə gün sonra şəkilləri aldım və payladım. Məşğələdən sonra Yesenin mənə yaxınlaşdı, şəkli məndən götürdü və redaktor Çaqinin otağına getdi. Tezliklə çıxdı və sakitcə şəkli mənə verdi, özü isə getdi. Mən təsadüfən şəkli çevirdim və orada Yesenin yazdığı şeiri gördüm:

Пускай я порою от спирта вымок,
Пусть сердце слабеет, тускнеют очи,
Но, Гурвич! Взглянувши на этот снимок
Ты вспомни меня и «Бакинский рабочий».

Не знаю – мой праздник иль худший день их,
Мы часто друг-друга по-сучьи лаем.
Но если бы Фришберг давал всем денег,
Было бы газета всем нам раем”¹.

Yeseninın 1925-ci il dekabrın 28-də yayılan fəcəli ölüm xəbəri bütün yeseninsevərlər kimi, “Bakinski raboçi” qəzeti üçün də ağır bir zərbə idi. Qəzetin 29 dekabr tarixli sayında Yeseninın ölümü ilə bağlı başsağlığı verilmış, 1926-cı il yanvarın 1-də isə qəzetin redaksiyasında matəm mərasimi keçirilmişdir.

Yeseninın Bakı səfərləri ilə bağlı bir məsələni də xüsusi qeyd etmək istəyirik.

Yeseninın Bakı həyatına aid məlumatlara, əsasən, P.İ.Çaqın, onun qardaşı V.İ.Boldovkin, V.A.Manuylov və bir sıra başqa müəlliflərin xatirələrində rast gəlirik. Amma bu müəlliflər arasında bir nəfər də azərbaycanlı yoxdur. Halbuki, belə məlumatları biz Azərbaycan şair və yazıçılarının, mədəniyyət xadimlərinin özlərinin xatirələrində oxuya bilərdik. Lakin bunun üçün həmin şair və yazıçıların, mədəniyyət xadimlərinin Yesenin Bakıda olarkən onunla görüşmələri vacib idi. Təəssüf ki, əlimizdə belə görüşlərin varlığı haqqında heç bir yazılı məlumat yoxdur. Y.Quluzadə “А был ли Есенин в Азербайджане?” adlı məqaləsində bu cür görüşlərin baş tutmaması səbəblərini izah etməyə cəhd göstərmişdir. O, adıçəkilən məqaləsində soruşur: “Nə üçün bir neçə dəfə Bakıda olsa da, Yesenin, bir dəfə də olsun, Azərbaycanın yaradıcı ziyalılarının nümayəndələri ilə görüşməmiş, onlardan heç birinə təqdim belə edilməmişdir. Necə ola bilərdi ki, həmişə rus mədəniyyəti, rus ədəbiyyatı ilə maraqlanan Azərbaycan yazıçıları, o cümlədən N.Vəzirov, Ə.Haqverdiyev, S.S.Axundov, C.Məmmədquluzadə, H.Cavid, Ü.Hacıbəyov, Ə.Cavad, C.Cabbarlı, A.Şaiq və başqaları böyük rus şairinə bu qədər biganə oldular və onunla görüşə can atmadılar?”² Sonra müəllif qoyduğu suala cavab verməyə çalışmışdır. Həmin dövrün ictimai-siyasi mənzərəsini təhlil edən tədqiqatçı sonda belə nəticəyə gəlir: “Bolşeviklərin

¹ Гурвич Е. Есенин в Баку. «Баку», 2 октября, 1965.

² Гулузаде Я.М. А был ли Есенин в Азербайджане? Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук. Тезисы докладов и сообщений республиканской межвузовской научной конференции. 27-28 января 1998 года. Баку, 1998, стр. 32.

gəlişi ilə Azərbaycan öz müstəqilliyini itirdi. Ziyalılar, təbii olaraq, yeni hakimiyyətə düşmən münasibəti bəsləyirdilər... Bolşeviklər onların öz vətəninə azad və müstəqil görmək arzularını məhv etdi, onların fəal müdafiə etdikləri gənc Demokratik Respublikanı boğdular. Doğrudur, öndə gedən Azərbaycan ziyalılarının kütləvi repressiyaları və güllələnmələri bir qədər sonra başladı, amma həmin dövr – iyirminci illərin əvvəlləri Azərbaycanın bütün tarixi boyu onun mədəniyyəti üçün ən ağır dövrlərdən biridir. Yesenin Bakıya bax bu illərdə gəlmişdi. Özü də elə-belə deyil, Azərbaycanın yeni sahiblərinin – bolşevik hakimiyyətinin dəvəti ilə gəlmişdi. Təbii ki, Azərbaycan ziyalılarının da ona münasibəti uyğun şəkildə idi. Görüşlərin baş tutmamasının əsas səbəbini məhz bunda görürük”¹.

Belə çıxır ki, Yeseninlə görüşməmək təşəbbüsü məhz ziyalılara məxsusdur. Tədqiqatçının təhlilləri ictimai-siyasi mənzərə baxımından kifayət qədər məntiqli olsa da, ziyalıların, şair və yazıçıların hamısının “sözü bir yerə qoyaraq, Yeseninlə görüşməyə” qərarı vermələrinə inanmaq mümkün deyil. Axı Yesenin Bakıya gəldiyi dövrdə o, sadə bir şair deyildi, adı Rusiyanın sərhədlərdən çox-çox uzaqlarda tanınmış şöhrətli bir şair idi. Özü də elə bir şair idi ki, Bakıya “bolşevik hakimiyyətinin dəvəti ilə” gəlsə də, həmin hakimiyyətlə heç də arası yaxşı deyildi, yeri gəldikcə, hakimiyyəti və “bəzən də qamçılıyırdı zamanəsini”. Hətta onun Bakıya səfərləri də yalnız dost dəvəti kimi qəbul edilməməlidir. Şair Bakıda olarkən yazdığı “Стан-сы” şeirində “milislərlə bacarmadığından onların əlindən Moskvadan uzun müddətə qaçdığını” yazır². Belə bir şəraitdə Bakını özünə yuva seçmiş şairin gəlişindən yararlanaraq, onunla ədəbi fikir mübadiləsi etmək sənət adamları üçün hər baxımdan maraqlı və hətta vacib hesab edilməli idi. Ona görə də, şair və yazıçılarımızın onunla görüşə can atmamalarına inanmaq çətindir. Odur ki, görüşlərin baş tutmamasının əsas səbəbini ziyalılarımızın təşəbbüs göstərməməsində deyil, sadəcə, Yesenini dostları olan hökumət adamlarının belə görüşlərdən təcrid etməsində axtarmaq daha doğru, daha məntiqli görünür. Yeseninin məhz hökumət adamı olan P.İ. Çaqinin bağ evində qalmasının əsas səbəblərindən biri də, əslində, elə bu “təcridetmə planı” idi.

¹ Yenə orada, səh. 33.

² *Сергей Есенин. Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.357.*

Səbəb nə olursa-olsun, belə görüşlərin olmadığını bir fakt kimi qəbul etmək məcburiyyətindəyik. Belə görüşlərin və bu görüşlər haqqında xatirələrin varlığı Yeseninin Bakı həyatı ilə yanaşı, onun ayrı-ayrı azərbaycanlı şairlər, yazıçılar, mədəniyyət xadimləri ilə şəxsi münasibətləri və ümumilikdə, onun Azərbaycan poeziyasına, mədəniyyətinə münasibəti haqqında məlumatların varlığı demək olacaqdı. Təəssüf, çox təəssüf! Qısqançlıqla qeyd edirəm ki, Yeseninin Gürcüstan səfərləri haqqında yazmaq üçün hər bir araşdırıcının əlində Yeseninin müasirləri və dostları olan xeyli sayda gürcü (!) şair və yazıçıların, o cümlədən T.Y.Tabidze, N.A.Tabidze, Q.N.Leonidzenin xatirələri mövcuddur¹.

Onu da diqqətə çatdıraraq ki, bəzi mənbələrdə, heç bir əsas olmadan, Bakıda olarkən Yeseninin yaradıcı ziyalılarla görüşdüyü haqda fikirlərə də rast gəlirik².

Əlimizdə olan mənbələrdə Bakıda olarkən Yeseninin Cabbar Qaryağdıoğlu ilə görüşünün olduğuna dair məlumatlara rast gəlirik. İlk dəfə bu görüş haqqında A.K.Voronski məlumat vermişdir: “Ölümündən bir neçə ay əvvəl, bir dostluq gecəsində Yesenin İran şeirlərini (*“İran nəğmələri”ni – İ.İsaxanlı*) oxuyurdu. Onu dinləyənlər arasında xalq mahnılarını toplayan və ifa edən Cabbar adlı bir qoca Türk də var idi... O, rus dilində bir söz də bilmirdi. Sakitcə və soyuq bir halda şairə baxır, yalnız şeirin ritminə uyğun olaraq quru dodaqlarını tərpədirdi. Yesenin oxumağını qurtaranda Cabbar ayağa qalxdı, ata oğluna deyən kimi türkcə dedi: “Mən qocalmışam. Otuz beş ildir ki, xalqımın mahnılarını toplayır və oxuyuram. Mən peyğəmbərə səcdə edirəm, amma peyğəmbərdən də çox şairə səcdə edirəm: o, həmişə başqaları üçün əlçatmaz və sirli olan yeniliklər kəşf edir. Sənin bizə oxuduqlarını başa düşmürəm, amma hiss etdim və anladım ki, sən böyük, çox böyük şairsən! Bu fitri istedadın qarşısında mən qocanın hörmət və ehtiramını qəbul et”³.

Firudin Şuşinski isə bu görüşü, bəzi qeyri-dəqiqliklərlə, belə təsvir edir: “1924-cü ildə məşhur rus şairi Sergey Yesenin Bakıya gəlir. O, dəfələrlə

¹ С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.191-207.

² Курбанова Гюльнара. Фольклорные мотивы и традиции в поэтическом творчестве (на материале поэзии С.Есенина и С. Рустама). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Баку, 1996, стр.117.

³ А.К.Воронский. «Об отошедшем». Литературные записи. Артель писателей, «Круг», 1926, стр.135-136.

Cabbar Qaryağdioğlu olan məclislərdə iştirak edir. Məclislərdə lirik şair Azərbaycan xanəndəsinin gözəl səsinə eşitməkdən doymazdı. Qoca sənətkarlar söyləyirlər ki, bir gün Əliheydər Qarayevin evində Serqey Yesenin şərafinə qonaqlıq verilir. Həmin qonaqlıqda Azərbaycan bolşevik frinqəsinin Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi S.M.Kirov, Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri Səmədağa Ağamalıoğlu və Ruhulla Axundov da iştirak edirmişlər... Məclis qızıqırdı. Qaryağdioğlu oxumağa başladı. Yesenin heç çür inana bilmirdi ki, 64 yaşlı qocada belə zəngin və məlahətli səs ola bilər. Lakin Qaryağdioğlunun zil, həm də tərəvətli səsi xüsusilə uzun və sürəkli zəngülələri şairi vəcdə gətirmiş, heyran etmişdi...

Qaryağdioğlu muğamın son guşələrini vurub qavalı yerə qoydu. Salonu alqış səsləri titrətdi. Lakin şair ovsunlanmışdı. O, sakit oturub nəyinsə xəyalında idi. Heç özü də bilmirdi ki, Qaryağdioğlunu necə mükafatlandırın. Doğrudan da, çox maraqlıdır. Şair şairi necə mükafatlandırma bilər? Yalnız şair ilə! Yesenin Cabbarın şərafinə bədahətən şair deyir. Onu “Şərq musiqisinin peyğəmbəri” adlandırır. Yesenin şeiri oxuyub qurtaranda Qaryağdioğlu ayağa durdu. O, şairə yaxınlaşıb gülümsərk halda, özü də ata məhəbbəti ilə dedi:

– Oğul, artıq qocalmışam. Düz 50 ildir ki, xalqımın qədim mahnılarını toplayıb oxuyuram. Dünyada ən çox səcdə etdiyim şair tayfasıdır. Çünki şair çoxlarına məlum olmayan həyat sirlərindən xəbər verir. Oxuduğun şeirin sözlərinin çoxunu anlamadım. Lakin mən inanıram ki, sən çox böyük şairsən. Mən də qoca bir sənətkar kimi, sənin fitri istedadına baş əyirəm... Qaryağdioğlu gözləri yaşarmış halda bu sözləri deyib Yeseninə yaxınlaşdı və onu ata məhəbbətilə qucaqlayıb bağrına basdı. Yesenin isə təzəcə yazdığı şeirini ona verib bir daha dedi: Şərq musiqisinin peyğəmbərinə”¹.

Bu görüşün harada, nə vaxt və kimin təşəbbüsü ilə baş tutması haqqında konkret bir fakt olmadığı halda müxtəlif müəlliflər fərqli versiyalar yazırlar. Qalina Şipulina görüşün Cabbar Qaryağdioğlunun evində², Firudin Şuşinski isə Əliheydər Qarayevin evində olduğunu yazır³. Yəqin ki, konkret fikir

¹ *Firudin Şuşinski*. Cabbar Qaryağdioğlu. Bakı, Işıq, 1987, səh.97-98; *Полонский Л.* Два певца. «Бакинский рабочий», 3 октября, 1965.

² *Шипулина Галина*. «...Донесу, как счастье, до могилы». Журнал «Литературный Азербайджан», № 7-12, 1995; № 1-4, 1996, стр.145.

³ *Firudin Şuşinski*. Cabbar Qaryağdioğlu. Bakı, Işıq, 1987, səh.97.

yürütməkdə müəlliflər hansısa məlumata əsaslanıblar, lakin əlimizdə bu fikirlərin nə lehinə, nə də əleyhinə bir fakt yoxdur. İkinci versiyanın daha məntiqli göründüyünü qeyd etməklə yanaşı, ümid edirik ki, gələcək araşdırmalarda bu məsələ ilə bağlı daha dəqiq məlumatlar əldə ediləcək.

Qalina Şipulina həmin görüşün aprelin 17-si və ya 18-də olduğunu yazır. Ancaq bəzi faktlar bu məsələ ilə bağlı müəyyən fərqli fikir yürütməyə əsas verir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, aprelin ortalarında Yesenin bir neçə gün Bakı Dənizçilər Xəstəxanasında müalicə olunmuşdur. Yesenin xəstəxanada keçirdiyi günlər tam məlum olmasa da, onun 19 aprel tarixində xəstəxanada olduğunu fakt kimi qəbul etmək olar. Bununla bağlı, Yesenin bacısının əri V.F.Nasedkinin 1927-ci ildə yazdığı xatirələrində oxuyuruq: "...Mən çox qorxdum. Çağın həkimlər çağırdı. Onlar: "Əgər içməyi buraxmasan, 3 aydan sonra ölə bilərsən", – deyib məni xəstəxanaya qoydular. Pasxa bayramıdır, mən isə xəstəxanadayam. Mənə elə gəldi ki, ölürəm. O vaxt bir gündə iki şeir – «Есть одна хорошая» və «Ну, целуй меня, целуй» şeirlərini yazdım»¹. V.Belausovun araşdırmalarına görə, həmin il Pasxa bayramı məhz aprelin 19-da qeyd edilmişdir². Qeyd edək ki, Yesenin Qalina Benislavskaya 8 aprel tarixli məktubu mövcuddur³. Həmin məktubda o, dəhşətli ağrıların olduğunu və dünən, yəni aprelin 7-də həkimə müraciət etdiyini yazır. Beləliklə, Yesenin aprelin 8-dən sonra xəstəxanada yatmasını dəqiq demək olar. Əlbəttə, nəzəri olaraq mümkün olsa da, çətin ki Yesenin məhz Pasxa bayramı günü və yaxud bayramdan bir gün əvvəl xəstəxanaya yatmağa razılıq versin. Onun aprelin 19-dan bir neçə gün əvvəl xəstəxanaya yatması daha real və daha məntiqli görünür. Bu məntiq Yesenin Cabbar Qaryağdıoğlu ilə görüşünün 17-18 apreldə olması fikrini bir qədər şübhə altına alır.

¹ Наседкин В.Ф. Последний год Есенина. Ветер с поля. Стихи, воспоминания о Есенине. Башкирское книжное издательство. Уфа, 1978, стр.137. Опубликовано по изданию: Наседкин В.Ф. Последний год Есенина. М., «Никитинские субботники», 1927.

² Белоусов В.Г. Сергей Есенин. Литературная хроника. Часть-2 (1921-1925). Москва, «Советская Россия», 1970, стр.344.

³ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-6. Москва, «Художественная литература», 1980, стр.182.

Yeseninın Əliağa Vahidlə görüşlərinə dair əlimizdə heç bir sənəd olmasa da, bəzi müəlliflər belə görüşlərin varlığı haqqında yazırlar¹. Hüseyn Nəcəfov onları “Balaxan mayı” adlı povestində görüşdürür². Rəssam R.Mehdiyev isə “Ə.Vahid və S.Yesenin” adlı rəsm əsərində şairləri bir qəzəl məclisində təsvir edir*. Xalq arasında da Yeseninın Əliağa Vahidlə görüşləri haqqında rəvayətlər söylənilir. Necə deyərlər, “Od olmayan yerdən tüstü çıxmaz”. Nizami adına Milli Ədəbiyyat Muzeyinin əməkdaşı, filologiya elmləri namizədi Kəmalə Zeynalovanın verdiyi məlumata görə, hətta Yeseninın dostu P.İ.Çaqinin vasitəsi ilə Əliağa Vahidə mənzil verilməsinə nail olub. Tanınmış füzulşünas, şair-qəzəlxan Həkim Qəni də Yeseninın Əliağa Vahidlə görüşləri haqqında həvəslə söhbət edərmış. Təəssüf ki, 2008-ci ildə dünyasını dəyişmiş Həkim Qəninin bu söhbətlərini qələmə alan olmamışdır. Yeseninlə Əliağa Vahidin görüşlərinin olduğuna dair ciddi şübhələrimiz qalmasa da, bunun sənədlərlə sübut olunmasına ehtiyac var. Bu məsələdə də son söz, təbii ki, tədqiqatçılarındır.

Mətbuatda Yeseninın Mərdəkan yaxınlığındakı Şağan kəndində keçirilən “Füzuli” məclislərində, eləcə də aşiq məclislərində iştirak etdiyi barədə yazılara da rast gəlirik. Şairin aşiq məclisində iştirakı ilə bağlı bir məqalədə oxuyuruq: “Bir dəfə Yesenin aşiq poeziyası gecəsinə dəvət olunmuşdu. O, oxuyan improvizatorların çıxışlarını diqqətlə dinlədikdən sonra dedi: Burada o qədər müdriklik var ki, bütün Şərqə, bütün Rusiyaya yetər”³. Bu, dahi şairin bizim milli musiqi mədəniyyətimizə verdiyi layiqli qiymətdir.

Elə həmin məqaləsində müəllif, Yeseninın Bakını, dənizkənarı bulvarı çox sevdiyini, eqzotik xalçalarımızı çox bəyəndiyini, Nizaminin və Vəqifin şeirlərini yüksək qiymətləndirdiyini də yazır. Yeseninın Azərbaycan şairlərinə, Azərbaycan poeziyasına münasibəti haqqında əlimizdə, demək olar ki, ciddi bir mənbə olmadığını nəzərə alsaq, sadə bir qəzet məqaləsindəki bu fikrin nə qədər önəmli olduğu aydın olur.

¹ Мамедов С.А. Еще раз о пребывании С.Есенина в Баку. Тематический сборник научных статей, посвященный 100-летию со дня рождения С.Есенина. Баку, 1995, стр.10.

² Наджафов Гусейн. Балаханский май. Документально-художественная повесть. Баку, «Гянджлик», 1986.

* R. Mehdiyevin bu əsəri S.Yeseninın Mərdəkandakı xatirə muzeyində saxlanılır.

³ Хромов К. Сергей Есенин в Баку. «Коммунист Сумгаита». 3 октября, 1965.

Lakin burada bir məqamı qeyd etmək lazım gəlir. Məsələ burasındadır ki, Vaqifin əsərləri azərbaycanda 1925-ci ildən sonrakı dövrdə çap olunmağa başlamışdır və təbii ki, Yesenin sağlığında Vaqifin şeirlərinin rus dilinə tərcüməsi də yox idi. Belə olan halda Yesenin Vaqifi necə başa düşə bilərdi? Görünür, adı çəkilən yazıda müəllif qeyri-dəqiqliyə yol vermişdir.

Bir vaxtlar, həyatının ən çətin günlərində Bakıya pənah gətirmiş, bu torpağın bərəkəti ilə bir sıra ən gözəl əsərlərini yaratmış nəğməkar rus şairinə, onun poeziyasına olan dərin sevgi azərbaycanlı tədqiqatçılar, şairlərlə yanaşı, digər sənət adamlarının yaradıcılığında da öz əksini tapmışdır. Bu gün də tədqiqatçılarımız Yeseninlə, xüsusən də onun Bakı həyatı ilə bağlı yeni-yeni araşdırmalar aparır, yeni əsərlər yaradır, şairlərimiz onun şeirlərini sevə-sevə dilimizə çevirir, unudulmaz şairə şeirlər həsr edirlər.

Bəstəkarlarımız Yeseninlə bağlı maraqlı əsərlər yaratmışlar. Tofiq Bakıxanov “Şərq poeması” adlı baletində dahi şairin obrazını yaratmış, bəstəkar Musa Mirzəyev şairin 4 şeiri («Я спросил сегодня у менялы...», «Шаганэ ты моя, Шаганэ...», «Ты сказала, что Саади...», «Никогда я не был на Босфоре...») əsasında yazılmış “İran nəğmələri” adlı vokal-simfonik poemanın müəllifidir. Müslüm Maqomayev və bir sıra digər bəstəkarlarımız da Yesenin ayrı-ayrı şeirlərinə musiqi bəstələmişlər.

Rəssamlar, heykəltəraşlar, xalça ustaları və digər sənət adamlarımız da öz əsərlərində dahi şairin unudulmaz obrazını yaratmışlar.

Yeseninın Bakı ünvanları

(Naməlum səhifələr)

Bakıda olduğu dövrdə Yesenin, əsasən, Mərdəkanda, P.İ.Çaqinin bağ evində yaşasa da, bir neçə dəfə P.İ.Çaqinin Şors küçəsi (indiki B.Səfəroğlu küçəsi), 174 ünvandakı mənzilində, eləcə də onun kiçik qardaşı V.İ.Boldovkinin yaşadığı mənzildə (keçmiş Myasnikov küçəsi – indiki T. Əliyərbəyov küçəsi 9, mənzil 38) də olmuşdur. Həmin mənzillərin indiki sakinləri yaşadıkları evdə nə vaxtsa dahi şairin olduğundan belə xəbərsizdir.

Yeseninın olduğu digər bir ünvan – M.Qorki küçəsi (indiki M. İbrahimov küçəsi), 11 ünvanı barəsində xüsusi danışmaq lazım gəlir. Yeseninın bu evlə bağlılığı haqqında həmin evdə dünyaya göz açan və hazırda da bu evdə (mənzil 9) yaşayan, evdəki o dövrə məxsus ab-havanı və şəraiti olduğu kimi qoruyub saxlamağa nail olmuş İrina Qeorqiyevna ilə görüşüb söhbət etdik* :

“Mənim ulu babam məşhur memar Yozef Qoslavski** milliyyətə pol-yakdır. O, ömrünün xeyli hissəsini bu evdə yaşamış, burada da dünyasını

* Məni İrina Qeorqiyevna ilə tanış etdiyinə görə Nizami adına Milli Ədəbiyyat Muzeyinin əməkdaşı Kəmalə xanım Zeynalovaya təşəkkür edirəm.

** 1892-ci ildən etibarən həyatının sonuna qədər (1904) Bakının baş memarı vəzifəsində işləmişdir. Bakı Şəhər Dumasının yerləşdiyi bina da (indiki Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin binası) daxil olmaqla, 12 memarlıq abidəsi binanın müəllifidir.

dəyişmişdir. Ondan sonra bu evdə inqilaba qədər mənim ana tərəfdən babam olan məşhur neftçi A.V.Sısoyevin ailəsi yaşamışdır. Mənim anam burada doğulmuş, burada ömür sürmüşdür. Mən və bacım bu evdə dünyaya gəlmişik. Bu ev mənim üçün hər şey deməkdir. İnqilabdan sonra, hələ mən anadan olmazdan əvvəl bu ev kommunal mənzil kimi bir neçə hissəyə bölünmüş və mənzilin bir hissəsi başqa ailələrə verilmişdir. Beləliklə, inqilabdan sonra kommunal şəkil almış bu mənzildə aşağıdakı ailələr – bizim ailəmiz, Altıağacdən gəlmiş malakanlar – Qriqori və Fyodor Nepryaxin qardaşları, eləcə də Moskvadan gəlmiş və Azərbaycan KP MK-da vacib vəzifə tutmuş İvan Mixayloviç Moskalenko* öz həyat yoldaşı Nadejda İosifovna ilə birlikdə yaşamışlar. Daimi hökumət işləri ilə məşğul olan P.İ.Çaqin Yesenini buraya məhz İ.M.Moskalenkonun yanına gətirirdi. Gördüyünüz kimi, mənzildə otaqlar bir-birinə açılır və buna görə də burada tam müstəqillikdən danışmaq mümkün deyil və həmin ailələr sanki mehriban bir ailə kimi yaşamışlar. Odur ki, burada yaşayanların hamısı buraya gələn hər-hansı bir qonaqla istər-istəməz görüşürdülər. Burada bir romantik hadisə də baş vermişdir. Nadejda İosifovna ərindən ayrılmış və sonradan Qriqori Nepryaxinə ərə getmişdir. Bunlar məndən qabaq olub və mən onu – Nadejda İosifovnanı, faktik olaraq, Moskalenko kimi deyil, Nepryaxina kimi tanımışam.

Nepryaxin qardaşları bolşevik siyasətinə qulluq etmiş, partiya dairələrində xüsusi hörmətə malik olmuşdur. Görünür, elə bu səbəbdən də bu xidmətlərini nəzərə alaraq, hökumət onlara bu evdə – şəhərin mərkəzində mənzil ayırmışdır.

Fyodor Semyonoviç Nepryaxin “Bakinski raboçi” qəzeti nəzdindəki fəhlə şair və yazıçıların ədəbi dərnəyinin üzvü idi. Poeziyanı çox sevirdi, özü də şeirlər yazırdı. O, həmişə qeyd edirdi ki, Yesenin dərnəyin yığıncaqlarında daimi iştirak edirdi və faktik olaraq, həmin yığıncaqları aparırdı.

1925-ci ilin aprel ayında Yesenin neft anbarında “çimərək” xəstələnmiş və bir müddət xəstəxanada müalicə olunmuşdu**. Yesenin xəstəxanada müalicə olunarkən Nepryaxin bir neçə dəfə ona baş çəkmişdir. Həmin xəstəxana Nepryaxinin yaşadığı bu evin yaxınlığında – Malakan bağının

* İvan Mixayloviç Moskalenko P.İ.Çaqinin uşaqlıq dostu olmuşdur və onu Bakıya P.İ.Çaqin dəvət etmişdir.

** Bu hadisə ilə bağlı ətraflı məlumat üçün bax: səh. 36-37.

(*keçmiş 9 yanvar bağı – İ. İsxanlı*) yanındakı indiki Travmatologiya və ortopediya kliniki xəstəxanasının yerində (*Ünvan: Ü.Hacıbəyov, 1 – İ.İsxanlı*) yerləşirdi. Fyodor Semyonoviç Nepryaxin Yesenin xəstəxanada ona şəxsən dediyi aşağıdakı sözləri həmişə təkrar edirdi: “Bu, mənim ikinci dəfə xaç suyuna çəkilməyimdir, amma neft ilə”. Nepryaxin Yesenin bu sözlərini bir şeirində belə təsvir edir:

Там он «второе крещение»
Принял, погрузившись в нефть.
И это мог только Есенин
Прodelать на виду у всех.

Bu hadisənin şahidləri çox olsa da, o, yalnız Fyodor Nepryaxinin xatirələrində öz əksini tapmışdır. Görünür, başqaları bu hadisə haqqında danışmaqdan və yazmaqdan çəkinmişlər. Yeseninlə bağlı kiçik bir məsələyə də xüsusi önəm verən Fyodor Nepryaxin isə bu maraqlı hadisəni tarixə salmağı özünə borc bilmişdir. Lakin bu hadisə ilə bağlı 1965-ci ildə mətbuatda gedən «Поэт и нефть» adlı kiçik yazıda¹ açıq-aydın hiss olunur ki, Fyodor Semyonoviçin müəyyən ifadələri redaksiya tərəfindən dəyişdirilmiş və hətta mətnə bəzi dəyişikliklər də edilmişdir. Bununla bağlı aşağıdakıları qeyd etmək istəyirəm:

Birincisi, həmin yazıda Fyodor Semyonoviç Bakı Neft Texnikumunun bir əməkdaşı kimi təqdim edilmişdir. Amma o vaxlar o, artıq 5 ildən çox idi ki, həmin texnikumun direktoru vəzifəsində işləyirdi.

İkincisi, həmin məqalədə Yesenin Suraxanıya getdiyi yazılır. Əslində isə bu hadisə Suraxanıya gedəndə yox, Bibi-Heybət neft mədənlərindən geri qayıdanda baş vermişdir. Fyodor Semyonoviç qeyd edirdi ki, Yesenin özünü neft anbarına atandan sonra adamlar tez ona köməyə qaçaraq anbardan çıxmasına kömək etdilər və lap yaxında – dənizdə yuyunduraraq ona, imkan dairəsində, təmiz paltar geydirdilər. Suraxanıda, yaxınlıqda dəniz yoxdur. Bu da bir daha göstərir ki, həmin hadisə Suraxanıda baş verməmişdir.

¹Непрыхин Ф. Поэт и нефть. «Баку», 17 сентября, 1965.

Üçüncüsü, həmin yazıda Yesenin bu səfərə maşınla getdiyi yazılsa da, Fyodor Semyonoviç həmin hadisə haqqında danışanda hamının faytonla getdiyini qeyd edirdi.

Dördüncüsü, adı çəkilən yazıda göstərilir ki, dərnek üzvlərindən bir nəfər Yesenin xəstəxanadan göndərdiyi şeiri, zarafatla, öz adına çıxdı və şeirlərin təhlili zamanı dərnek üzvlərindən heç kimin tənqidi qeydləri olmadı. Əslində isə məsələ başqa cür olmuşdur. Dərnek üzvü həmin şeiri özünün kimi oxuduqdan sonra dərneyin digər üzvləri adəti üzrə öz fikirlərini söyləmiş və xeyli tənqidi qeydlər də etmişlər. Sonradan həmin şeirin Yeseninə məxsus olduğunu biləndə dərnek üzvləri onu sürəkli alqışlamışlar. Həmin hadisədən sonra Fyodor Nepryaxin Yesenini xəstəxanada ziyarət edərək ona bu hadisəni danışmışdır. Fyodor Semyonoviç deyirdi ki, bu hadisə Yesenin çox xoşuna gəlmişdi və o, bunu eşidəndə uzun müddət gülməyini saxlaya bilmədi. 60-cı illərdə Bakıda “Vışka” qəzeti nəzdində fəaliyyət göstərən “Rodnik” adlı ədəbi dərneyin üzvü olmuş və sonralar Volqaqrada köçmüş şairə Yuliya Suxorukova həmin dərneyin üzvü olan Fyodor Nepryaxindən şəxsən eşitdiyi bu hadisə haqqında bir şeirində yazmışdır:

Он, как свои, читал
 всему собранию
Нисколько не считая за грехи,
Подаренные мастером стихи.
А мы тогда не чувствуя подвоха,
Пошли рядить: написано неплохо,
Но кое-где есть общие места...
И низок слог
И лексика не та...
Потом нашли, что тема
 Слишком лична...
Банальна мысль,
Проблема архаична...
... Наш бестия того, казалось ждал –
И нас сразил признаньем наповал...¹

¹ Юлия Сухорукова. Уроки бытия. Стихи. Волгоград, 1990, стр.34-35.

Beləliklə, yuxarıda adı çəkilən kiçik bir yazıda nə qədər qeyri-dəqiqliklərin (dəyişikliklərin?!) olduğu göz qabağındadır. Görünür, elə buna görə də Fyodor Semyonoviç bu yazı haqqında heç vaxt bir söz deməyib və bu qəzet məqaləsi onun şəxsi arxivində belə yoxdur.

Fyodor Semyonoviç Nepryaxin adi neftçi kimi işə başlamış və Bakı Neft Texnikumunun direktoru vəzifəsinə qədər yüksəlmişdir. O, Yesenini xatırlayarkən həmişə deyirdi: “Mən həyatımda bu qədər yaraşığı başqa bir adam görməmişəm”.

1975-ci ildə Mərdəkanda Yesenin xatirə muzeyi açılanda Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Heydər Əliyev Fyodor Nepryaxini arayaraq həmin tədbirə dəvət etmiş, öz çıxışından sonra sözü birinci olaraq Fyodor Semyonoviçə vermişdi. Fyodor Semyonoviç orada Yeseninə həsr etdiyi bir şeiri oxuduqdan sonra həmin şeiri Heydər Əliyevə təqdim edərək çıxışını Azərbaycan dilində “Yaşasın milləti, çəkməsin zilləti” sözləri ilə bitirmiş və toplaşanların arasıkəsilməz alqışlarını qazanmışdı.

Mənim Yesenin burada olması haqqında fikirlərim 3 mənbəyə əsaslanır. Bunlardan biri Fyodor Semyonoviçdən şəxsən eşitdiklərimdir. Fyodor Semyonoviç bu haqda başqaları ilə çox danışmazdı, amma mənə hər şeyi olduğu kimi demişdi. O, Yesenin burada olması ilə bağlı yazılı bir xatirə saxlamasa da, onun şeirli yazıları – şəxsi memuarlarında bunun izlərini görmək olur. Nepryaxin mənə özünün bütün şəxsi arxivini, əlyazmalarını vermişdir. O, dövrünün tarixi hadisələrini çox maraqlı şəkildə – şeir şəklində qələmə almışdır. Mən bu yazıların mənasını bütün incəliyi ilə bilirəm, çünki Fyodor Semyonoviç bunları mənə bir-bir danışib. Bu yazıları diqqətlə oxuyanda Yesenin burada olduğu bir fakt kimi də aydın olur.

Fyodor Semyonoviçin bizim bu evə (*M.Qorki küçəsi, 11 – İ.İsaxanlı*) həsr etdiyi bir şeir var və o şeirdə belə bir məqam var:

Дом по улице,
Что Горький сам именем своим назвал,
И только избранным друзьям
Адрес этот подсказал – Есенину.

Görürsünüzmü, Fyodor Semyonoviçin Yesenini by evə şəxsən dəvət etməsi haqqında da yazılı mənbə var, deyə bilərik.

Əsaslandığım digər mənbə Nadejda İosifovnadən eşitdiklərimdir. 50-ci illərdə hələ mən tələbə olarkən, Yesenin, faktik olaraq, qadağan olunmasına baxmayaraq, gənclərdə Yesenin sevgisi, Yesenin məhəbbəti hədsiz idi. Mən Fyodor Semyonoviçdən Yesenin haqqında soruşanda o, barmağı ilə Nadejda İosifovnanın otağını göstərərək deyirdi: “Yesenin haqqında hər şeyi bilmək istəyirsənsə, ondan soruş”. Mən sonralar Fyodor Semyonoviçin əlyazmalarını oxuyanda bildim ki, cavanlıq illərində o da Nadejda İosifovnaya vurulubmuş və qız onu yox, onun qardaşını seçdiyinə görə ömrünün axırına kimi onlarla küsülü yaşamışdılar. Ona görə də o, Nadejda İosifovnanın adını belə çəkmirdi. Nadejda İosifovna Yesenin haqqında əvvəllər heç nə danışmaq istəməsə də, sonradan bütün bildiklərini mənə ətraflı danışdı. Mən ondan Yesenin haqqında çox maraqlı şeylər eşitmişəm. Nadejda İosifovna Volqaboyundandır, tacir nəslindəndir, hündürboylu, qədd-qamətli bir “nekrasov qadını” idi.

Nadejda İosifovnanın sözlərinə görə, Yesenin P.İ.Çaqinə çox vaxt zarafatla “Çaqa” və ya “Çaqane” də deyərmiş.

Nadejda İosifovna 1958-ci ildə, ölümündən 4 il əvvəl mənə belə bir hadisə danışmışdı və mən onun danışığını elə oradaca tələsik qələmə almışdım. “Yesenin bərk sərxoşdu. Pəncərənin lap önündə dayanmışdı. Onun duruşundan özünü pəncərədən atmaq istədiyi hiss olunurdu. Mən onun köynəyindən yapışıb var gücümlə geri çəkdim. Köynək cırıldı, amma buraxmadım. O çox güclü idi və onu saxlamaq çətin olsa da, mən onu qurtara bildim. Amma köynəyə heyfim gəldi, gözəl köynək idi, çalın-çarpaz naxışlarla tikilmişdi”. Bu hadisə burada, bizim evimizdə deyil, Mərdəkanda baş vermişdi. O vaxt Nadejda İosifovna İ.M.Moskalenkonun arvadı kimi tez-tez Mərdəkanda Yesenin qaldığı bağ evində olurdu”.

İrina Qeorqiyevna Nadejda İosifovnadən eşitdiyi və onun Yeseninlə ilk görüşü ilə bağlı bir hadisə də danışdı: “Stol hazırdır, son hazırlıqlar gedir, ev sahibəsi qonaqların gəlişini gözləyir. Bu zaman “qaşqabaqlı” bir nəfər səndələyərək stola yaxınlaşır, süfrəni möhkəm çəkir və hər şey darmadağın olaraq döşəməyə tökülür... Növbəti gün sakit, nəzakətli, saçları səliqəli şəkildə geriye daranmış “gülürüz” biri üzr istəyərək ev sahibəsinə – Nadejda İo-

sifovnaya həmin illərə görə çox qiymətli sayılan bir hədiyyə – ingilis mahu-
dundan parça hədiyyə edir”. Bu hadisə bax burada – bizim bu evdə baş verib.

Nadejda İosifovna o vaxt mənə bu məlumatları heç yerdə danışmamağı
tapşırırdı və mən də danışmırdım. Yalnız 1995-ci ildən sonra (*həmin il
Yesenin anadan olmasının 100 illiyi Azərbaycan Respublikası Prezidenti-
nin fərmanı ilə rəsmi qeyd edildi – İ.İsaxanlı*) biz bu haqda sərbəst danış-
mağa başladığ və evimizin qapıları hər kəsə açıldı. Artıq zaman keçmişdir,
dövr dəyişmişdir, mən də yavaş-yavaş qocalıram. Odur ki, indi bunların
hamısını ətraflı şəkildə Sizə danışiram. Amma onu deyim ki, bəzi yazılı
faktlar var ki, mənim yanıma gələnlərdən heç kimə göstərməmişəm və onları
ilk dəfə Sizə göstərirəm”, – deyər İrina Qeorqiyevna anasının Yeseninlə ilk
görüşünü özündə əks etdirən əlyazmalarını göstərdi və sözünə davam etdi:

“Mənim Yesenin haqqında bilgilərimin əsasında duran üçüncü mənbə
anamın həm şifahi, həm də bax bu yazılı xatirələridir. Yesenin bura gələndə
anam 12 yaşında olub. O, ilk dəfə Yesenini necə gördüyündən, həmin anda
hansı hislər keçirdiyindən ürəkdolusu danışardı. Bütün bunlar barəsində
anam öz xatirələrində yazıb. Amma bu haqda gələcək görüşlərimizdən
birində söhbət açacağıq”, – deyər İrina Qeorqiyevna Yesenin haqqında
unikal məlumatların əldə edilməsinin o qədər də asan məsələ olmadığını bir
daha vurğuladı.

İrina Qeorqiyevna bir qədər nəfəsini dərib davam etdi: “İndi mən Sizə
Yesenin əllərinin toxunduğu, onun burada olarkən istifadə etdiyi əşyalar-
dan söhbət açmaq istəyirəm. Bu böyük qabaq stoluna diqqətlə baxın.
“Bakinski raboçi” qəzeti nəzdindəki fəhlə şair və yazıçıların ədəbi dərniş-
inin iclaslarından sonra Fyodor Semyonoviç Nepryaxin və onun dostları, o
cümlədən Serqey Yesenin bu stolun arxasında yığışar, vaxt keçirərdilər.
Fyodor Semyonoviç həmişə qeyd edirdi ki, bu məclislər adi məclislər
deyildi. Burada söhbət, əsas etibarilə, ədəbiyyatdan, xüsusən də poeziyadan
gedərdi. Bu məclislərdə Yesenin böyük həvəslə və xüsusi şövqlə şeirlər
oxuyar, olduğu xarici ölkələrdən söhbət açar, ətrafdakıların çoxsaylı sualla-
rına cavab verərdi. Bu qrafinin Yeseninlə xüsusi bağlılığı var. Yesenin
burada olarkən məclisdə heç bir qədəh, piyalə tanımaz, yalnız bu qrafindən
içərmiş. Demək olar ki, bu, onun şəxsi qrafini idi, həmişə məclisdə onun
qabağında durardı. Mənə nənəmdən yadigar qalmış bu güzgüdə isə Yesenin

saçlarını darayarmış. Bu da onun siqaret çəkəndə istifadə etdiyi külcabıdır. Yesenin bu musiqi alətini – mandolinanı (*udabənzər musiqi aləti – İ.İsaxanlı*) çox sevmiş. Burada bir gitara da olub. Amma Yesenin məhz mandolinada çalmağı sevmiş. Bu otaq mənim üçün müqəddəsdir. Bu otağa sevgi mənə Fyodor Semyonoviç Nepryaxindən keçib. Yalnız Nepryaxinin əməyi sayəsində buradakı o dövrə məxsus ab-havanı bu günə qədər qoruyub saxlamaq mümkün olmuşdur: Bu güzgü şairin sifətini görmüş, divarlar onun səsinə eşitmişdir. Fyodor Semyonoviç, faktik olaraq, mənə babalıq edib, mən onun qucağında böyümüşəm. Yeseninin əli dəymiş hər şeyi müqəddəs varlıq kimi qoruyan Fyodor Semyonoviç Nepryaxin 1987-ci ildə, 98 yaşında dünyadan köçdü. O, həmişə deyirdi ki, mən 100 il yaşayacam. Amma heyif, cəmi 2 il catmadı. O, mənim qucağımda can verdi və ölüm ayağında mənə dedi: “İrina, heç nəyə dəymə, qoy hər şey olduğu kimi öz yerində qalsın”. Fyodor Semyonoviçin vəsiyyətinə əməl edərək mən bu evdə heç nəyin yerini dəyişməmişəm. Elə o illərdə nə harada idisə, indi də olduğu kimidir. Bax bir vaxtlar Yesenin bu evdə nəyi necə görmüşdüsə, indi Siz də eləcə görürsünüz, Yesenin kimi!

Bugünkü görüşümüzdə mən istədim ki, Siz sadəcə olaraq bu otağın ab-havasına girəsiniz, onun gözəlliyini və müqəddəsliyini hiss edəsiniz”, – deyə İrina Qeorqiyevna növbəti görüşümüzün vaxtını bir həftə sonraya təyin etdi.

Nəhayət, yenidən bir vaxtlar Yeseninin olduğu bu “sehrli otaq” dayam. İrina Qeorqiyevna: “Buyurun, anamın Yesenin haqqında xatirələrini öz gözlərinizlə oxuyun”, – deyə anası Yelena Anatoliyevna Trofimovanın 1975-ci il avqustun 18-də qələmə aldığı köhnəlib saralmış xatirə vərəqlərini mənə uzatdı: “O vaxt mənim təxminən 12-13 yaşımda olardı. Gündüz vaxtı otaqda tək idim. Bu zaman Fedya dayı (*Fyodor Semyonoviç Nepryaxin – İ.İsaxanlı*) tənənfəs otağa daxil oldu: “Lenoçka, Lenoçka, tez ol bizə gedək”, – deyə məni çağırdı. Biz onun yaşadığı böyük otağa qaçdıq və o, məni pəncərəyə tərəf çəkib dedi: “Bir bax, bir bax!”.

Günəşli bir gün idi. Günəş artıq tamamilə əks tərəfə keçmişdi və gürcü Sandronun çaxır dükanının girəcəyində söhbət edən iki kişinin surətini çox aydın şəkildə işıqlandırır. Oradakılardan birinin günəşin şüaları altında qızıl kimi yanan parlaq gur saçları məni, sözün əsl mənasında, heyretə gətirdi. Fyodor Semyonoviç çox təntənəli şəkildə dedi: “Lena, bax və bütün

həyatın boyu unutma: Sən indi dahi rus şairi Yesenini görürsən!”. Bir qədər sonra isə aşağıdakı hadisə baş verdi. Mən təsadüfən dəhlizə çıxmışdım. Giriş qapısı taybatay açıq idi. Nepryaxinlərin böyük otağına adamlar daxil olurdu. Bu, məni təəccübləndirmirdi, çünki Nepryaxinlərin evində tez-tez qonaqlar olurdu. Amma bu dəfə otağa keçənlərin arasında həmin o, unudulmaz qızılı gur saçlar xüsusilə seçilirdi.

... Elə olurdu ki, gecəyarıya qədər otururdular. Məni – divarın o tərəfində yatan balaca qızı tez-tez hay-küy, hündürdən danışiq, qarmon səsləri oyadırdı”.

İrina Qeorqiyevna söhbətinə davam etdi: “Bizim evimizdəki ən müqəddəs sənədlərdən biri də müharibə vaxtı Yesenin əsgərlərin əlləri ilə yazılmış və qan ləkələrinə bələnmiş şeirləridir. Axı həmin şeirləri əsgərlər əsasən qoyunlarında gəzdirdilər. Əsgərlər bu şeirləri həlak olan dostlarının sinəsindən götürərək bir-birinə ötürürdülər. Bu baxımdan, demək olar ki, Yesenin əsgərlərlə bərabər “vuruşmuş”, bütün müharibəni keçmişdir. Müharibə iştirakçıları bizim evimizdə Yesenin xüsusi yerinin olduğunu bilir və bu qanlı müqəddəs kağız parçalarını bura gətirirdilər. Çox təəssüf ki, həmin kağızlar – bu unikal sənədlər itib-batmış, yoxa çıxmışdır. Amma onların varlığına heç şübhəniz olmasın, çünki mən həmin qanlı kağızları öz gözlərimlə görmüşəm”.

İrina Qeorqiyevna şirin-şirin danışmağa davam edir, gözlərində Yesenin sevgisi alışıb-yanırdı. Söhbətlərinə qulaq asdıqca onun Yesenin yaradıcılığını dərindən bilməsi və Yesenin Bakı həyatı ilə bağlı kifayət qədər məlumatlı olması da diqqətdən yayınmırdı. İrina Qeorqiyevna mənə Yesenin nə qədər həyat eşqi ilə dolu, eyni zamanda dərin yumor hissi olan bir şəxsiyyət olduğunu göstərən aşağıdakı hadisələri danışdı.

“Yesenin xəstəxanadan çıxdığı günlərdə Bakı Opera Teatrında fransız bəstəkarı Şarl-Kamil Sen-Sansın məşhur “Samson və Dalila” operası gəldirdi. Yesenin həmin operaya tamaşa etmək üçün Opera Teatrına gedir. O vaxtlar Fatma Muxtarova adında gözəl bir opera müğənnisi var idi. Şalyapindən dərs almış Fatma Muxtarova həmin operada Dalila rolunda oynayırdı. Aktrisanın oyunu və gözəlliyi Yesenini elə valeh etmişdir ki, o, tamaşa gedə-gedə səhnəyə qalxmağa cəhd göstərmiş, lakin ona icazə verməmişlər. O, səhnənin arxasında gözləyərək Fatma xanıma xoş sözlər demiş və onu

əlləri üstündə qrim otağına qədər aparmışdır. Fatma xanımın nəvəsi deyirdi ki, həmin anda ətrafdakılar gözəl və valehedici bir mənzərənin şahidi olmuşlar: Şimallı dahi şairin – Yesenin əlləri üzərində bir Şərq gözəli. Bax bu həmin aktrisanın şəkli, bunu mənə Fatma xanımın nəvəsi bağışlayıb”, – deyə İrina Qeorqiyevna mənə bir şəkil (Fatma Muxtarova Dalila rolunda) uzatdı və söhbətinə davam etdi:

“Bir dəfə “Bakinski raboçi” qəzeti Yesenin qonararını gecikdirir və həmin vaxt pula çox ehtiyacı olduğu üçün o, gecə redaksiyaya gəlir və pəncərəni möhkəm döyməyə başlayır. Amma redaksiya bağlı olduğundan qapını açan olmur. Redaksiyadan incimiş şair əsəbi halda şlyapasını çıxarıb “Yazıq şairə kömək edin”, – deyə “dılənməyə” başlayır. Səhəri gün bunu eşidən qəzet rəhbərliyi dərhal Yesenin qonararını ödəyir.

Bax bu xatirəni isə mən Vasilidən (*V.İ.Boldovkin - İ.İsaxanlı*) eşitmişəm. Mən anadan olanda P.İ.Çaqin artıq Moskvaya köçmüşdü, lakin Vasili burada idi. O, mənim yaxşı yadımdadır, bir qədər axsayırdı, çəliklə gəzirdi. Vasili, bu yaxınlıqda – Parapetin (*indiki fəvvarələr meydanı – İ.İsaxanlı*) yanında, ikinci mərtəbədə yaşayırdı. Onun yaşadığı mənzilin (*keçmiş Myasnikov küçəsi – indiki T. Əliyərbəyov küçəsi 9, mənzil 38 – İ.İsaxanlı*) eyvanı birbaşa bağa baxırdı. Vasili Yeseninlə yaxın dost idi və Yesenin tez-tez onlarda gecələyirdi. Özünüz bilirsiniz ki, yay vaxtı Bakı çox isti olur. Ona görə də onlar axşamlar çay süfrəsini eyvanda açardılar. Ətraf bağ olduğundan orada gecəyarıya qədər adamlar gəzişərdilər. Vasili deyirdi ki, gəzişənlər arasında tez-tez Yesenini tanıyanlar olurdu, onlar aşağıdan eyvana yaxınlaşaraq onu çağırır, onunla salamlaşar, ona xoş sözlər deyərdilər. Yesenin də həmişə bundan çox xoşhal olardı”.

Birdən İrina Qeorqiyevna “Siz onun öldürülməsi versiyasına inanırsınız mı?”, – deyə sual etdi və cavab gözləmədən: “Bilirsinizmi, mənə hər halda o intihar etmişdir. Başqa məsələ ki, onu intihar etməyə vadar etmişlər. Mən buna inanıram. O, ömrünün axırında, Leninqrada getməzdən əvvəl bir müddət xəstəxanada müalicə olunmuşdur. Xəstəxanada o, son dərəcə gözəl, valehedici şeirlər yazmışdır, hətta özünün sonuncu şeirlərini “Mənim ölüm-qabağı şeirlərim” adlandırmışdı. O, Bakını və bakılıları unuda bilmirdi. Öləcəyini bilirdi və son şeirlərini Moskvadan P.İ.Çaqinə göndərmiş və xahiş etmişdi ki, bu şeirləri ölümündən sonra “Bakinski raboçi” qəzetində çap

etdirsən. Çağın də, faktik olaraq, dostunun vəsiyyətinə əməl edərək həmin şeirləri dərc etdirmişdi. Şeirləri qəzetdə verərkən P.İ.Çağın belə bir qeyd etmişdir: “Bu şeirləri Yesenin Leninqrada getməzdən əvvəl klinikada yazmışdır. Son illər xeyli müddət Bakıda olmuş Serqey Yesenin bu şeirləri “Bakinski raboçi” qəzetində çap etməyi xahiş etmişdi”. Bax P.İ.Çağının bu fikrini necə də gözəl səsləndirmək olar: “Hətta ölümünü hiss etdiyi zaman da şair Bakını və bakılıları unutmamış və son şeirlərinin məhz Bakıda, “Bakinski raboçi” qəzetində çap olunmasını vəsiyyət etmişdi”. Bu, Sizin kitabınız üçün çox gözəl səslənər”.

İrina Qeorqiyevna o qədər ürəkdən, o qədər yanıqlı danışdı ki, bu ruh istər-istəməz mənə də hakim kəsilmişdi. Özümdən asılı olmayaraq şairin, adamın əlini-ayağını yerdən üzən, aşağıdakı misraları dilimdən süzüldü:

И вновь вернусь я в отчий дом,
Чужою радостью утешусь,
В зеленый вечер под окном
На рукаве своем повешусь.

Седые вербы у плетня
Нежнее головы наклонят.
И необмытого меня
Под лай собачий похоронят¹.

Ortaliğa ölü bir sakitlik çökdü. Xeyli müddət heç kim dillənmədi. Bir qədər sonra, çətinliklə də olsa, İrina Qeorqiyevna sakitliyi pozaraq söhbətinə davam etdi:

“Mənim yaxşı yadımdadır. 1952-ci ildə Yesenin sonuncu arvadı Sofya Tolstaya-Yesenina buraya gəlmişdi. O, Nadejda İosifovnanın qonağı oldu, Fyodor Semyonoviç Nepryaxinlə bax bu otaqda, bu stolun arxasında uzun-uzadı söhbət etdi.

Bu otağın özəlliklərindən, gözəlliklərindən biri də odur ki, 1995-ci ildən başlayaraq, burada tez-tez yerli və xarici qonaqlar, yeseninsevərlər, şairlər,

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.133.

yazıçılar, rəssamlar, mədəniyyət xadimləri yığışar, dahi şair haqqında söhbət açar, onun şeirlərini oxuyar, maraqlı müzakirələr aparardılar. Bu “Yesenin ədəbi məclisləri”ndə digər çoxsaylı adamlarla yanaşı, Anar, Səyavuş Məmmədzadə, Mənsur Vəkilov, Vladimir Qafarov və s. şəxslər də iştirak etmişlər. Səyavuş Məmmədzadə və Yelizaveta Qasımova bu evə şeir də həsr etmişdir¹.

Sizə onu da deyim ki, vaxtilə Səməd Vurğun da bu evdə tez-tez olub. Səməd Vurğunu mən bu evdə yaxşı xatırlayıram. Fyodor Semyonoviç yaşca xeyli böyük olmasına baxmayaraq, Səməd Vurğunla dostluq edirdi, hətta ona bir şeir də həsr etmişdi. Səməd Vurğun dünyasını dəyişəndə “Səməd dünyadan çox tez köçdü” deyib ağlamışdı da. Fyodor Semyonoviç həmişə Yesenin, Mayakovski, Səməd Vurğun kimi şəxsiyyətlərin müasiri olması ilə fəxr edirdi”, – deyən İrina Qeorqiyevna gözlərini uzaq bir nöqtəyə zilləyib fikrə getdi...

İrina Qeorqiyevnanın səliqəli şəkildə qoruyub-saxladığı “qonaqlar kitabı”nda ürək sözlərimi yazır və onunla vidalaşaraq artıq mənim üçün doğmalaşmış bu “müqəddəs Yesenin otağı”nı tərk edirəm.

Kifayət qədər ünsiyyətçil və “məclis adamı” olan Yesenin çox güman ki, Bakıda olduğu dövrdə başqa ünvanlarda da olmuşdur. Hələlik bu haqda əlimizdə heç bir məlumat yoxdur.

Zaman keçdikcə, illər ötdükcə Yesenin Bakı ünvanları ilə bağlı yeni məlumatların əldə edilməsi təbii olaraq çətinləşsə də, bunu zamanın və prinsipial tədqiqatçıların öhdəsinə buraxmaqdan başqa əlacımız yoxdur.

¹ *Сиявуш Мамедзаде*. Сны старого дома (стихотворение). «Бакинский рабочий», 21 июля, 2001 года. *Елизавета Касумова*. Сергею Есенину - Зеркало (стихотворение). Журнал «Литературный Азербайджан», № 1-4, 1997, стр.51-52.

Yesenin Mərdəkanda xatirə muzeyi

Yesenin Azərbaycanla bağlılığı dövlət səviyyəsində də öz layiqli qiymətini almışdır. Belə ki, Azərbaycan KP MK Bürosunun 1 avqust 1974-cü il tarixli qərarı əsasında, Azərbaycan SSR EA RH-nin 1 aprel 1975-ci il tarixli, 22 sayılı sərəncamı (bənd 9) ilə Mərdəkanda Yesenin yaşadığı evdə onun xatirə muzeyi (otaq-muzey) yaradılmışdır. Muzeyin yerləşdiyi yer 1895-1920-ci illərdə neft milyonçusu Murtuza Muxtarovun şəxsi bağ evi olub. Muzey 1975-ci il oktyabrın 3-də Yesenin anadan olmasının 80 illiyi münasibətilə fəaliyyətə başlamışdır. Muzeyin yerləşdiyi küçə də şairin adını daşıyır. Muzeyin ünvanı: Mərdəkan, S.Yesenin küçəsi, 89. Bu muzey Yesenin Rusiyadan kənarda fəaliyyətə başlayan ilk rəsmi xatirə muzeyidir. Hər il oktyabrın 3-də, Yesenin doğum günündə burada yeseninsevərlər yığışır, şairin şeirləri oxunur, böyük şair xoş sözlərlə anılır.

90-cı illərdə ölkədə baş verən ictimai-siyasi hadisələr zamanı muzeyin fəaliyyəti dayandırılmış və təxminən 8 il müddətində muzey fəaliyyət göstərməmişdir. Nəhayət, Azərbaycan EA RH-nin 24 iyul 1998-ci il tarixli, 71 sayılı sərəncamı ilə muzeyin fəaliyyəti bərpa edilmişdir. Göstərilən sərəncama əsasən muzey üçün müvafiq sahə ayrılmaqla, onun gələcək fəaliyyəti üçün şərait yaradılmalı, yeni mövzu – ekspozisiya planı hazırlanmalı və uy-

ğün bərpa işləri aparılmalı idi. Sərəncama uyğun olaraq müvafiq sahə ayrıldı, amma ayrılan sahənin nə həcm, nə də şərait baxımından böyük şairin adına layiq olmadığını qeyd etməliyik. Məsələ burasındadır ki, ilk yaradıldığı vaxt muzey məhz Yeseninın yaşadığı otaqda yaradılmışdı və buna görə də Yeseninın otaq-muzeyi adlanırdı. Muzey də əslində, elə bununla əlamətdar idi: Otağın hər yerində şairin nəfəsi duyulur, ayaq izləri “görünürdü”. Uyğun sərəncamdan sonra muzey daha da zənginləşmək və gözəlləşmək əvəzinə, bağın uzaq, Yeseninlə əlaqəsi olmayan bir küncünə köçürüldü. Muzey əməkdaşlarının hər cür səylərinə baxmayaraq (Muzeydə olduğum zaman muzeyin əməkdaşı Nəzakət xanım İbadova şəraitlərindən açıq şikayətlənməsə də, onun Yeseninə sevgi ilə alışıb-yandığının şahidi oldum və buradakı şəraitin tezliklə Yeseninın adına layiq bir hala gətiriləcəyinə ümid etdiyini duydum), həcm, şərait baxımından xeyli kasıb görünən bu zir-zəmiyəbənzər otaqlarda nə isə əsaslı bir şey yaratmaq və qonaqları məmnun etmək mümkün deyil.

Bir məsələni də qeyd etmək istərdik. Hər hansı bir xatirə muzeyi, əsasən, onunla əlamətdar olur ki, orada adını daşdığı şəxsə aid müəyyən əşyalar olsun. Təəssüf ki, dahi şairin bu xatirə muzeyində onunla bağlı, onun əllərinin toxunduğu bir dənə də olsun əşya yoxdur. Ekspozisiyalara, əsas etibarilə, şairin əsərləri, onun haqqında yazılmış kitablar, qəzet məqalələri, fotoşəkillər, ona həsr edilmiş rəsm əsərləri, şairin büstləri və s. daxildir.

İyun ayının 14-də növbəti dəfə muzeyə getmişdim. Sankt-Peterburqdan gəlmiş bir qonaqla səmimi söhbət etdik. O, Yeseninın Bakıda anıldığına görə minnətdarlığını bildirsə də, buranı tamamilə başqa cür təsəvvür etdiyini də gizlətmədi. Mənim “Bəs Siz buranı necə təsəvvür edirdiniz?” sualına isə qonaq sadə savab verdi: “Ryazanda (*S.Yeseninın Ryazanın Konstantinovo kəndindəki ev-muzeyi nəzərdə tutulur – İ.İsaxanlı*) gördüklərimin kiçik bir hissəsini burada görmək istəyirdim”. Əlavə sual vermədim. Çünki özüm şairin Ryazandakı ev-muzeyində olduğum üçün qonağın burada istədiyini görmədiyindən əmin idim. Kiçik bir pauzadan sonra o əlavə etdi: “Amma bunun özü də böyük bir işdir. Yesenin çox şəhərlərdə olub, lakin heç də hər yerdə onun ev-muzeyi yoxdur. Buna görə Azərbaycanca yalnız təşəkkür düşür”.

Yesenin Mərdəkandakı xatirə muzeyi Nizami adına Milli Ədəbiyyat Muzeyinin filialıdır. Milli Ədəbiyyat Muzeyinin direktoru, professor Rafael Hüseynovla söhbətimiz zamanı o, Yesenin xatirə muzeyinin inkişafı ilə bağlı xüsusi planlarının olduğunu qeyd etdi və bu barədə qısaca fikir mübadiləsi də etdik. Rafael müəllimin işgüzarlığına, bacarığına və prinsipiallığına nisbətən bələd olduğum üçün bu məsələlərin həll ediləcəyinə ümid edirəm.

Yesenin Azərbaycan dilində

Yeseninin şeirləri dünyanın 50-dən çox dilinə, o cümlədən Azərbaycan dilinə də tərcümə edilmişdir. Tərcüməçi kimi, Azərbaycanda ilk dəfə Yesenin yaradıcılığına Süleyman Rüstəm müraciət etmişdir. Süleyman Rüstəm 1928-ci ildə Yeseninin “İran nəğmələri” silsiləsindən olan “В Хорассане есть такие двери...” şeirini Azərbaycan dilinə çevirmişdir. Həmin şeir əski əlifba ilə çıxan “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında dərc olunmuş¹ və iki il sonra ayrıca kitab şəklində çıxan “Addımlar” şeirlər toplusuna daxil edilmişdir².

Süleyman Rüstəmdən sonra Ələkbər Ziyatay, İsmayıl Soltan, Ş. Sadiq, Rəfiq Zəka, Əliağa Kürçaylı, Anar, Əhməd Cəmil, Murad Qudyalçaylı, Nüsrət Kəsəmənli, Tofiq Bayram, Səyavuş Məmmədzadə, Mahir Qarayev, Qoca Xalid, Kamal Abdulla, Ramiz Rövşən, Hamlet İsaxanlı, Knyaz Aslan, Firuz Mustafa, Eldar Nəsibli Sibirel, Eyvaz Borçalı, Günel Mövlud, Qiya Paçxataşvili, Fikrət Qoca və bu sətirlərin müəllifi müxtəlif vaxtlarda öz qələmlərini Yeseninin şeirlərinin azərbaycancaya tərcüməsi üzərində sınaşıblar. Bəzi yazılı mənbələrdə və şifahi söhbətlərdə Əli Nazim, Mikayıl Rzaquluzadə, Cabir Novruz, Rəfiqə Nuray, Vilayət Rüstənzadə və İsa

¹ Xorasanda. “İnqilab və mədəniyyət” jurnalı, № 6-7, 1928, səh.16.

² Süleyman Rüstəm. Addımlar. Bakı, Azərnəşr, 1930, səh.43-44.

İsmayılzadənin də Yesenindən tərcümələr etdiyinə dair məlumatlar verilsə də, təəssüf ki, nə adı çəkilən şairlərin kitablarında, nə də mətbuat səhifələrində bu məlumatların real fakt kimi təsdiqini tapa bilmədik. Yuxarıda adı çəkilən 25 tərcüməçi, ümumilikdə, təkrar tərcümələri çıxmaqla, Yesenin 119 əsərini (117 şeir və 2 poema) Azərbaycan dilinə çevirmişdir*.

Yesenin Azərbaycan dilinə tərcümələrinə aid mənbələri araşdırarkən xeyli qeyri-dəqiq məlumatlara rast gəldik. Məsələn, tədqiqatçı Rafiq Novruzov yazır: “Birinci dəfə 1928-ci ildə S.Rüstəm və *bir neçə başqa tərcüməçilər (Fərqləndirmə bizimdir – İ. İsxanlı)* S.Yesenin bir sıra şeirlərini tərcümə etmiş və onları “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında dərc etdirmişlər”¹. Bu barədə Süleyman Rüstəm özü də yazır: “Elə həmin illərdə (*iyirminci illərdə – İ.İsxanlı*) rus lirikinin (*S.Yesenin – İ.İsxanlı*) bəzi əsərlərinin Azərbaycan dilində tərcümələri *Bakı jurnallarının səhifələrində (Fərqləndirmə bizimdir – İ. İsxanlı)* görünməyə başlamışdı. Onların arasında mənim tərcüməm də – məşhur “İran nəğmələri” silsiləsinə aid olan “В Хорассане есть такие двери...” şeirinin tərcüməsi də var idi”².

Bu fikirlərin izi ilə xeyli araşdırma apardıq. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, həmin dövrdə “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında Süleyman Rüstəmin tərcüməsi dərc edilmişdir. Lakin nə həmin jurnalda, nə də başqa jurnallarda digər heç bir müəllifin Yesenin poeziyasından tərcüməsinə rast gəlmədik.

Daha sonra Rafiq Novruzov yazır: “... 5 ildən sonra – 1971-ci ildə Əliağa Kürçaylı Yesenin şeir və poemalarının tərcüməsindən ibarət ikinci kitabını ana dilində “Anna Sneqina” adı altında nəşr etdirir”³. Əvvəla, onu qeyd edək ki, Əliağa Kürçaylı Yesenin poeziyasından tərcümələrinə aid ikinci kitabını 1971-ci ildə deyil, 1970-ci ildə şairin anadan olmasının 75 illiyi münasibətilə dərc etdirmişdir. İkincisi, həmin kitab “Anna Sneqina” adı altında deyil, “Qadına məktub” adı ilə nəşr olunmuşdur⁴. Nə üçün bu məqamlara xüsusi diqqət verərək qeyd etdik. Məsələ burasındadır ki, hər

* Yesenin Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş əsərlərinin siyahısı üçün bax: səh. 350-356.

¹ Новрузов Р.М. Поэзия С.Есенина в переводах А.Кюрчайлы. Тематический сборник научных статей, посвященный 100-летию со дня рождения С.Есенина. Баку, 1995, стр.12.

² Сулейман Рустам. Книга о великом русском поэте. Вступительная статья в книге: Сергей Кошечкин. Есенин и его поэзия. Баку, Язычы, 1980, стр.3-5.

³ Новрузов Р.М. Поэзия С.Есенина в переводах А.Кюрчайлы. Тематический сборник научных статей, посвященный 100-летию со дня рождения С.Есенина. Баку, 1995, стр.13.

⁴ Sergey Yesenin. Qadına məktub. Şeirlər və poema (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Gənclik, 1970.

hansı bir mənbədə verilmiş məlumat sonrakı tədqiqatçılar üçün istinad mənbəyidir. Bir sıra tədqiqatçılar isə ümumiyyətlə, hər-hansı bir məqalə və ya kitabın üzünü görmədən, özündən əvvəlki müəyyən bir müəllif tərəfindən verilmiş istinadı təkrar edirlər və beləliklə də zəncirvari, yanlış istinadlar əmələ gəlir ki, bu da faktların ciddi təhrif edilməsinə səbəb olur. Biz bu fikirləri nəzəriyyə olaraq söyləmədik. Bu kitab üzərində işlədiyimiz dövrdə bir dənə də yazını gözümlə görməmiş, diqqətlə oxumamış həmin mənbəyə istinad etməmişik. Bu prosesdə yuxarıda dediyimiz məsələ ilə bağlı xeyli neqativ məqamlara da rast gəlmişik. Sadə bir misal: Şamil Qurbanovun “Yesenin və Azərbaycan” adlı qəzet məqaləsi var. Həmin məqaləyə həm Əmirxan Xəlilov, həm də Pərvanə Məmmədova istinad etmişlər. Əmirxan Xəlilov mənbəni “Bakı, 4 dekabr 1977-ci il”¹ kimi, Pərvanə Məmmədova isə “Bakı, 1 dekabr 1974-cü il”² kimi göstərmişdir. Müəlliflərin hər ikisində mənbə səhv verilmişdir. Bu səbəbdən də, həmin məqalənin əldə edilməsi üçün xeyli vaxt sərf etdik. Məqalənin dərc edildiyi mənbə isə belədir: “Bakı” qəzeti, 1 dekabr, 1977-ci il. Yeri gəlmişkən, elə həmin səhifədə Pərvanə Məmmədova Bəkir Nəbiyevin “Söz ürəkdən gələndə” məqaləsinin mənbəyini də yanlış göstərmişdir. Ümumiyyətlə, belə səhvlərin sayı həddindən artıqdır. Qeyd edildiyi kimi, istənilən mənbə sonrakı tədqiqatçılar üçün istinad mənbəyi olduğundan, bu məsələlərdə həddindən artıq diqqətli və dəqiq olmaq lazımdır.

Yeseninin Azərbaycan dilinə ən çox tərcümə edilən şeirləri «До свиданья, друг мой, до свиданья» və «Прощай, Баку!» şeirləridir. «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirinin ilk tərcüməsi Ş. Sadiqə (1959), «Прощай, Баку» şeirinin ilk tərcüməsi isə Ələkbər Ziyataya (1955) məxsusdur. Ümumiyyətlə, «Прощай, Баку!» şeiri 7 müəllif – Ələkbər Ziyatay (1955), Rəfiq Zəka (1964), Əhməd Cəmil (1974), Əliağa Kürçaylı (1975), Knyaz Aslan (2005), Firuz Mustafa (2005), Eldar Nəsibli Sibirel (2006), «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeiri isə 11 müəllif – Ş.Sadiq (1959), Əliağa Kürçaylı (1965), Anar (1973), Nüsrət Kəsəmənli (1974), Mahir Qarayev (1994), Knyaz Aslan (2005), Firuz Mustafa (2005), Eyvaz Borçalı

¹ Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.137.

² Пəрванə Мəмədова. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.12.

(2006), Eldar Nəsinli Sibirel (2006), Qiya Paçxataşvili (2010), Fikrət Qoca (2010) tərəfindən tərcümə edilmişdir.

Adları çəkilən tərcüməçilər arasında Yesenin yaradıcılığına ən çox mü-raciət edən Əliağa Kürçaylıdır. O, ilk dəfə 1965-ci ildə Yesenin anadan ol-masının 70 illiyi münasibətilə onun şeirlərini Azərbaycan dilinə tərcümə edərək, ayrıca kitab şəklində nəşr etdirmişdir¹. Sonralar həmin kitab, başqa tərcümələr də əlavə edilməklə, yenidən 3 dəfə çap olunmuşdur². Son nəşrə, “İran nəğmələri” də olmaqla, 104 şeir, 2 poema daxil edilmişdir.

Qeyd edək ki, Yesenin “İran nəğmələri”ni bütövlükdə Azərbaycan dilinə ilk dəfə tərcümə edən şair də Əliağa Kürçaylıdır. Ondan sonra Səya-vuş Məmmədzadə də “İran nəğmələri”ni bütövlükdə Azərbaycan dilinə çevirmişdir³. Burada məqsədimiz müxtəlif müəlliflərin tərcümələrini təhlil etmək, müqayisə etmək olmasa da, qeyd etməliyik ki, tərcümələrdə Yesenin poeziyasının ruhunu tutmuş nümunələrlə yanaşı, bundan çox-çox yan keçən tərcümələrə də kifayət qədər rast gəlirik. Sözsüz ki, Yesenini tərcümə etmək çətinidir. Bunu Yesenindən tərcümə etmiş tərcüməçilərin əksəriyyəti qeyd etmişlər. Əliağa Kürçaylı bu haqda yazır: “ Yesenin ən çox oxunan, həm də məhəbbətlə oxunan şairlərdəndir. O, həm də ən çətin tərcümə olunan şair-lərdəndir. Bu, məncə, Yesenin çox koloritli, özünəməxsus poeziyaya ma-lik olmasından irəli gəlir. Mən onun azəri dilində çıxan ilk kitabının tərcü-məçisi kimi, bu çətinliyi tərcümə prosesində, demək olar ki, hər misrada, hər sözdə və fikirdə hiss etmişəm”⁴. Rəsul Həmzətov isə onu “ən tərcüməolun-maz şair” adlandırır⁵.

Bütün bunlarla yanaşı, Yesenin Azərbaycan poeziyasevərlərinə çatdı-rılmasında bu tərcüməçilərin və tərcümələrin hər birinin böyük rolu var. Lakin bu rolu zərər qədər azaltmadan, ürəkdən belə bir “dəli sual” keçir: “Görəsən, Yesenin şeirləri, xüsusən də “İran nəğmələri” Səməd Vurğun

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965.

² *Sergey Yesenin. Qadına məktub*. Şeirlər və poema (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Gənclik, 1970; *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975; *S.A. Yesenin. Seçilmiş əsərləri* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Avrasiya Press, 2006.

³ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.331-342.

⁴ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965, səh.8

⁵ *Легла дорога в Константинополю*. Москва, 1985, стр.199.

kimi bir tərcümə dühasının qələmindən süzülseydi, necə səslənərdi?!” Təəssüf etməyə dəyər ki, bu sualın cavabını hiss etsək də, fakt olaraq vermək mümkün deyil. Gənc yaşlarında Yesenin poeziyasına münasibətilə bağlı yazılı məlumata rast gəlməsək də, sonralar Sovet yazıçılarının ikinci ümumittifaq qurultayındakı məruzəsində¹ onun adını o dövrün ən böyük şairləri ilə – D.Bedni, V.Bryusov, V.Mayakovski, A.Blokla yanaşı çəkən Səməd Vurğunun ömrünün sonuna yaxın Yesenin şeirlərinə vurğunluğu məlumdur. Mustafa Topçubaşovun bir xatirəsinə diqqət yetirək: “Səmədin operasiya xəbərini eşidən kimi təcili Moskvaya uçdum... Səmədin yanında olmamışım ona yaxşı təsir göstərirdi... Ən əsas vəzifəm Səmədə qiraətçiliyim idi. Onun xahişi ilə Füzulidən, Firdovsidən, Puşkindən, Hötedən, Lermontovdan, Yesenindən, aşiq yaradıcılığından şeirlər oxuyurdum... Bir dəfə Yesenindən oxudum. Maraqla qulaq asdı və yuxuya getdi. Qalxanda belə bir yuxu danışdı: “Yesenin yatağa düşdüyümü eşidib, mənə baş çəkməyə gəlmişdi. Xeyli oturdu, şeir oxudu. Deyəsən, “Əlvida, Bakı!” şeirini. Söhbətinin çoxunu unutmuşam. Gedəndə dedi ki, dəfələrlə Moskvaya gəlmisiniz, burada, heç olmasa, bir ağcaqayın basdırmamısınız mı? Rusiyanın ağcaqayın meşələri onsuz da çoxdur. Bəs “Vurğun ağcaqayını”?.. Hər gələndə təxirə salırsınız. Ömrə çox da bel bağlamayın, bu dəfə mütləq əkin”².

Kim bilir, bəlkə də ömür vəfa etsəydi, Yesenin sehrli lirikasından bəzi nümunələri Azərbaycan dilinə çevirməklə, Səməd Vurğun həmin o “Vurğun ağcaqayını”nı əkəcəkdi.

¹ *Səməd Vurğun*. Sovet poeziyası haqqında. Əsərləri. Altı cildə. 6-cı cild. Bakı, Elm, 1972, səh.319.

² *Mustafa Topçubaşov*. Şirinli-acılı xatirələrim. “Azərbaycan” jurnalı, № 6, 1979, səh.129.

“Əlvida, Bakı!”

Yesenin V.İ. Boldovkinə* həsr etdiyi məşhur “Əlvida, Bakı!” (Bundan sonra şeirin adını orijinaldakı kimi "Прощай, Баку!" yazacağıq) şeiri onun Bakını tərk etdiyi gün – “Bakinski raboçi” qəzetinin 25 may 1925-ci il tarixli 115-ci sayında dərc edilmişdir. V.İ. Boldovkin həmin günü belə xatırlayır: ... O, (S.Yesenin – *İ.İsaxanlı*) Balaxanıda 1 Mayı necə keçirdiyindən, neftçilərin onu necə isti qarşılamlarından coşqunluqla danışır və Bakıdan ayrıldığına çox təəssüf edirdi.

– Amma tezliklə, yayda mən yenidən buraya – Mərdəkana, Pyotr İvanoviçin bağına gələcəyəm... Serqey yazı stolunun arxasında oturmuşdu. Mətbəədən zəng etdilər, telefonda metranpaj Kaçurin idi.

– Kim? Vasya? Kaçurin? Mənəm, Serqey, Pyotr (*P.İ.Çaqin – İ.İsaxanlı*) orada tezmi azad olacaq? Artıq səhifələyiblər? Pyotra de ki, "Прощай, Баку!"nu mən Vasili İvanoviç Boldovkinə ithaf edirəm. Alo, Pyotr? "Прощай, Баку!"nu mən Vasiliyə ithaf edirəm, xahiş edirəm, çap edəsiniz. Vaxtında demişəm? Yarım saatdan sonra gec olardı? Heç eybi yoxdur, qoy Kaçurin inciməsin, mütləq kimə ithaf edildiyini yazın. Gözləyirik.

* Yesenin yaxın dostu, MK-nin 2-ci katibi, “Bakinski raboçi” qəzetinin baş redaktoru P.İ.Çaqinin kiçik qardaşıdır. V.İ. Boldovkin o vaxtlar SSRİ-nin Tehrandakı səfirliyində diplomatik poçt xidmətində işləyirdi.

Gecə saat iki radələrində qardaşım və Kaçurin gəldi. Kaçurin əlində 1925-ci il 25 may tarixli qəzetin təzə, hələ boya iyisi gələn nümunəsini tutmuşdu.

Serqey "Прощай, Баку!"nu oxumağa başladı və məni möhkəm-möhkəm öpdü.

– Yaxşı, mən bunu sənə həsr edirəm. Amma heyif ki, Moskvaya birlikdə getmirik.

Həmin gecə Serqey hamını heyran etmişdi. Gecəni işıqlaşana kimi dördümüz bir yerdə olduq. Və mən bütün işlərimi atıb Serqeylə Moskvaya getmək qərarına gəldim.

Qərara alındı – həll etdik. Beləliklə, "Прощай, Баку!", amma dost başı ilə yola salmır*, Serqeylə birlikdə gedir.

Həmin gecə Serqey müstəsna bir əhvali-ruhiyyədə idi. Dilindən bədahətən çoxlu şeirlər süzülürdü. O, çox sevinirdi ki, məni özü ilə birlikdə Moskvaya getməyə razı salmışdı...

1925-ci il, may ayının 25-i, səhər. Bakı – Moskva qatarı saat 13-00-da yola düşür...

Xüsusi bir rahatlıq hiss edirəm – vaqondayıq, baş bələdçinin fiti eşidilir, parovoz uğuldayır, qatar yavaş-yavaş perrondan uzaqlaşır. Serqey əl eyləyənlərə cavab verir:

– «Прощай, Баку!»¹

Yesenin ona böyük məhəbbətlə qollarını açmış Bakıya dərin sevgisini "Прощай, Баку!" şeirində ifadə etmişdir:

Прощай, Баку! Тебя я не увижу.
Теперь в душе печаль, теперь в душе испуг.
И сердце под рукой теперь, больней и ближе,
И чувствую сильнее простое слово: друг.

Прощай, Баку! Синь тюркская, прощай!
Хладеет кровь, ослабевают силы.
Но донесу, как счастье, до могилы
И волны Каспия, и балаханский май.

* "Прощай, Баку!" şeirinin son beytinə işarədir.

¹ Болдовкин В.И. Воспоминания о Есенине. <http://esenin.niv.ru/esenin/boldovkin.htm>

Прощай, Баку! Прощай, как песнь простая!
В последний раз я друга обниму...
Чтоб голова его, как роза золотая,
Кивала нежно мне в сиреневом дыму¹.

«Прощай, Баку!» şeiri Yesenin Azərbaycan dilinə sayca ən çox tərcümə edilən ikinci şeiridir^{*}. Şeirin Azərbaycan dilinə tərcüməsindən bəhs edən ilk yazılı mənbələrdə² şeiri birinci dəfə Rəfiq Zəkanın tərcümə etdiyi qeyd edilir. Lakin tədqiqatçılar bu şeirin Rəfiq Zəkadan 9 il əvvəl Ələkbər Ziyatay tərəfindən tərcüməsinin varlığını unutmuşlar. Ələkbər Ziyatay 1955-ci ildə Yesenin anadan olmasının 60 illiyi münasibətilə «Прощай, Баку!» şeirini tərcümə etmiş və həmin şeir “Rus şairləri Azərbaycan haqqında” adlı tərcümələr toplusunda çap olunmuşdur³. «Прощай, Баку!» şeirinin ilk tərcüməsinin Ələkbər Ziyataya məxsus olduğunu birinci dəfə Pərvanə Məmmədova qeyd etmişdir⁴.

Ümumiyyətlə, «Прощай, Баку!» şeiri 7 müəllif – Ələkbər Ziyatay (1955), Rəfiq Zəka (1964), Əhməd Cəmil (1974), Əliağa Kürçaylı (1975), Knyaz Aslan (2005), Firuz Mustafa (2005), Eldar Nəsimli Sibirel (2006) tərəfindən tərcümə edilmişdir^{**}.

İndi şeirin mövcud tərcümələrinin təhlilini verməyə çalışacağıq.

Ələkbər Ziyatayın tərcüməsi

Əziz Bakı, əlvida! Son görüşdür, əlvida!
Bir həyəcan, bir kədər könlümü etmiş vətən.
Ürəyim narahatdır bu ayrılıq çağında,
Adi dostluq sözünü hiss edirəm dərinədən.

¹ “Bakinski rabochi” qəzeti, № 115, 25 may, 1925-ci il.

^{*} Ən çox tərcümə edilən şeir «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeiridir. Bu şeir 12 müəllif tərəfindən tərcümə edilmişdir.

² Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.69; Рафик Новрузов. Художественный перевод и проблема взаимодействия, взаимобогащения литератур. Баку, Элм, 1990. стр. 306.

³ Rus şairləri Azərbaycan haqqında. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1955, səh.34-35.

⁴ Пervana Mamedova. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.70-71.

^{**} Bu sətirlərin müəllifi də «Прощай, Баку!» şeirini tərcümə etmişdir. Bax: səh.285. Lakin həmin tərcüməni burada təhlilə cəlb etmirik.

Ey Azər övladının yurd-yuvası, əlvida!
 Damarımda qan donur, gücdən düşür qollarım.
 Ən xoş anlarım kimi çıxmaz yadımdan amma,
 Xəzər dalgalarıyla, Balaxanı baharı.

Salamat qal, ey Bakı! Sən sadə bir nəğməsən,
 Son dəfə öz dostumu qoy bağrıma basım, qoy!
 İstərəm yasəmənəni tüstülərin içindən
 Qızıl gül tək başını üzümə tərپətsin o!¹

Ələkbər Ziyatayın tərcüməsini müəyyən mənada uğurlu hesab etmək olar. Tərcüməçi ümumilikdə şeirin ruhunu düzgün tuta bilmiş, ayrılıq anında müəllifin keçirdiyi hisləri tərcüməyə hopdura bilmişdir.

Bununla belə, tərcümədə bir sıra məqamları qeyd etmək istəyirik:

Orijinalda hər bənd vahid “Əlvida, Bakı!” ifadəsi ilə başlasa da, tərcümədə bu, hər dəfə başqa cür verilir və bu da şeirin özünəməxsus formasını ciddi şəkildə pozur və səslənməsinə xələl gətirir. Qeyd edək ki, Ələkbər Ziyatay və Əhməd Cəmilədən başqa, bütün tərcüməçilər bu formanı, bu və ya digər şəkildə, saxlamışlar.

Tərcüməçi orijinaldakı “Прощай, Баку! Сень тюркская, прощай! ” misrasını “Ey Azər övladının yurd-yuvası, əlvida!” kimi tərcümə etmişdir. Öz-özlüyündə misranın tərcüməsini uğursuz hesab etmək olmaz. Lakin bu tərcümənin şeirin ilk tərcüməsi olduğunu nəzərə alsaq, qeyd etməliyik ki, tərcümədə “səmə”, “göy”, “üfüq” kimi təbii bir ifadənin yer almaması uğursuzluq hesab edilməlidir.

İkinci bəndin son misrasında olan “балаханский май” ifadəsinin “Balaxanı baharı” kimi verilməsi də qənaətbəxş hesab edilə bilməz. Bahar ilin bir fəslidir, şeirdə isə söhbət, konkret olaraq may ayından, daha dəqiq desək, may ayının 1-dən gedir. Qeyd edildiyi kimi, “Прощай, Баку!” şeiri “Bakinski raboçi” qəzetinin 25 may 1925-ci il tarixli 115-ci sayında dərc edilmişdir. Artıq Yesenin iki aya yaxın idi ki, Bakıdaydı (O, Bakıya martın 30-da gəlmişdi). Yesenin Bakıda şox mehribanlıqla qarşılanmış, onun iştirakı ilə bir neçə şeir gecəsi keçirilmiş, şairlə müxtəlif görüşlər təşkil edilmişdi. Həmin səfərin ən yadda qalan günlərindən biri 1 May günü idi. 1925-ci il

¹ Rus şairləri Azərbaycan haqqında. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1955, səh.34-35.

mayın 1-də Yesenin bütün günü Balaxanı neftçiləri və onların ailə üzvləri arasında olmuş, onlara şeirlər oxumuş, onlarla birlikdə şənlənmişdir. Həmin gün sənədli film çəkilsə də, təəssüf ki, film saxlanmamışdır. Şeirdə “bala-xanski may” dedikdə, şair o günü nəzərdə tutur.

Bir az irəliyə gedərək qeyd edək ki, ümumiyyətlə, yuxarıda adı çəkilən tərcüməçilərdən heç biri şairin “балаханский май” ifadəsini yazarkən məhz “1 May” gününü nəzərdə tutduğunu “kəşf edə” bilməmişdir. İkinci bəndin tərcüməsində qafiyələnmənin zəifliyi də gözdən qaçmır.

Üçüncü bənd ümumilikdə uğurlu tərcümə edilsə də, son misranın (Qızıl gül tək başını üzümə tərپətsin o!) Azərbaycan dilində bir qədər qeyri-təbii səslənməsini qeyd etməliyik.

Rəfiq Zəkanın tərcüməsi

Əlvida, ey Bakı, vəfalı şəhər!
Səni mən bir də görmədim, bəlkə!
Qəlbim eşqinlə çırpınar, döyünər,
Ey mənə mehriban olan ölkə!

Əlvida, ey Bakı, günəşli şəhər!
Ey şüalandıran fikirlərimi!
Mənə ilham verən səmavi Xəzər
Məni tərk eyləməz məzara kimi!

Əlvida, ey Bakı, gözəl mahnı!
Susuram səndən ayrılarkən mən.
Bir qızıl gül tək əy qızıl başını,
“Əlvida! Əlvida!” deyək sən, mən...¹

Rəfiq Zəkanın tərcüməsində orijinalın birinci misrası iki misrada ifadə edilmiş, orijinaldakı digər üç misradan isə əsər-əlamət yoxdur. Belə ki, orijinaldakı

Теперь в душе печаль, теперь в душе испуг.
И сердце под рукой теперь, больней и ближе,
И чувствую сильнее простое слово: друг, –

¹ “Azərbaycan gəncləri” qəzeti, 29 may, 1964.

kimi açıq şəkildə ifadə edilmiş kədərli ayrılıq notunun

Qəlbim eşqinlə çırpınar, döyünər,
Ey mənə mehriban olan ölkə!

kimi quru, orijinala yad bir şəkildə verilməsi, təbii ki, qəbuledilməzdir. Buradan açıq-aşkar görünür ki, tərcüməçi orijinaldakı ruhu tuta bilməmiş, şairin ayrılıq anında hiss etdiyi o dərin kədəri və ürək döyüntülərini duya bilməmişdir.

Orijinaldakı

Прощай, Баку! Синь тюркская, прощай!
Хладеет кровь, ослабевают силы, –

fikrinin də

Əlvida, ey Bakı, günəşli şəhər!
Ey şüalandıran fikirlərimi!

kimi qeyri-dəqiq tərcüməsinin də kimisə razı salacağı real görünür. Buradakı “Ey şüalandıran fikirlərimi!” misrasının haradan meydana gəlməsi xeyli düşündürür. Görünür, tərcüməçi orijinaldakı “синь” sözünü «сияние» (*nur saçma, işıq saçma, şölə*) sözü ilə qarışdırmış və ona görə də fikir qeyri-dəqiq tərcümə edilmişdir. Digər tərəfdən, ikinci bənddə orijinaldakı “балаханский май” ifadəsi də tərcümə zamanı tamamilə diqqətdən kənarda qalmışdır.

Şeirin üçüncü bəndinin tərcüməsi də təəssüf doğurur. Belə ki, “В последний раз я друга обниму...” fikri “Susuram, səndən ayrılarkən mən” kimi cansız şəkildə qeyri-dəqiq verilmişdir. Ümumiyyətlə, bu tərcümədən bəzi ifadələri silsək, onun məşhur “Прощай Баку!” şeirinin tərcüməsi olduğunu anlamaq çətin olar. Rəfiq Zəkanın bu tərcüməsi haqqında tədqiqatçı Əmirxan Xəlilov haqlı olaraq yazır: “Orijinaldakı “ürək sancması” isə R.Zəkada tamam əks mənada, həm də qeyri-poetik tərcümə olunmuşdur: “Qəlbim eşqinlə çırpınar, döyünər”. Buradan göründüyü kimi, “ürəyin sancması” hara, “eşqlə döyünməsi” hara? Bu cür təhriflər isə R. Zəkanın tərcüməsində çoxdur. Bu tərcümədə şeir heç bir ehtiyac olmadan “sən, mən, səni mən” sözləri ilə yüklənmişdir. Başlıcası isə budur ki, burada Yesenin duyulmamış, onun fikirləri, qəlb çırpıntıları çox saxta ifadə olunmuşdur. Bu tərcümə-

nin zəifliyi digər tərcümələrlə müqayisədə daha aşkar görünür. Burada “şimal fırçasının” rəsm etdiyi Şərq boyaları öz ruhu, paklığı və təbiiliyi ilə ifadə olunmamışdır. Tərcümə ən mühüm yaradıcılıq sahəsidir. Bu, hər hansı müəllifdən daha böyük yaradıcılıq məsuliyyəti tələb edir. Çünki bu, orijinalda yazan sənətkarın öz naməlum tərcüməçisinə əmanətidir. Əmanətə isə xəyanət olmamalıdır”¹.

Pərvanə Məmmədova isə öz əsərində Rəfiq Zəkanın tərcüməsini yenidən, sətri olaraq, rus dilinə tərcümə edir və belə nəticəyə gəlir: “Hətta tərcümənin orijinala səthi tutuşdurulması onun uğursuzluğunu göstərir. Tərcümədə bir misra, bir beyt belə yoxdur ki, orijinalda onun analoquunu tapıb deyə biləsən: “Bəli, bu, müəllifdən gəlir, şeirin əslindən gəlir”².

Əhməd Cəmilin tərcüməsi

Əlvida, Bakı! Daha çətin bir də görüşək...
İndi könlümə dolan qorxudur, qəm-qüssədir.
İndi əlimin altda daha bərk sancır ürək,
İndi daha dərinlən duyuram ki, dost nədir.

Əlvida, Bakı! Ey Şərq üfüqləri, əlvida!
İnan, qanım soyusa, taqətdən düşsəm də mən,
Apararam, gedəcək mənimlə ta qəbrəcən
Balaxanı mayı da, Xəzər dalğaları da.

Əlvida! Salamat qal nəğməli könül kimi!
Qoy mən son dəfə öpüm barı dostu, yoldaşı...
Bənövşəyi tüstüdə əyilsin qoy gül kimi
Dostun uğur diləyən, “yaxşı yol!” deyən başı³.

Əhməd Cəmilin tərcüməsi hər mənada uğurlu hesab edilməlidir. Tərcüməçi orijinaldakı ruhu dərinlən duya bilmiş, orijinala sadıqlıq nümayiş etdirmiş, orijinaldakı poeziyanı, şeiriyyəti oxuculara tam çatdırmağa müvəf-

¹ Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.71.

² Пərvанə Мəмədoвa. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.73-74.

³ “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 6 oktyabr, 1974.

fəq olmuş, şeirdə əsas məqamlar kimi, hər üç bəndin son beytlərini dəqiq və şairanə ifadə etmişdir. Lakin qeyd etməliyik ki, ilk iki bənddə tərcüməçi “Əlvida, Bakı!” ifadəsini saxlasa da, üçüncü bənddə təkrardan imtina etməklə, orijinalın özünəməxsus formasını pozmuşdur. Birinci bəndin son üç misrasında dalbadal “indi” sözünün işlədilməsi və üçüncü bəndin birinci misrasında “əlvida” və “salamat qal” ifadələrinin bir yerdə verilməsi də, müəyyən mənada, arzu edilən hal deyil.

Burada bir məsələni qeyd etmək istəyirik. Şeir orijinalda belə qurtarır:

Чтоб голова его, как роза золотая,
Кивала нежно мне в сиреневом дыму.

Pərvanə Məmmədova Əhməd Cəmilin tərcüməsinin son bəndini təhlil edərkən yazır: “Orijinaldan görünür ki, söhbət Bakı mayından – yasəmənlərin çiçək açdığı dövrdən gedir. Beləliklə, aydındır ki, “сиреневый дым” rəngdən başqa, müəyyən metoforik və konkret astronomik zaman mənası da kəsb edir. Və belə transformasiya (*orijinaldakı “сиреневый дым” ifadəsinin tərcümədə “фиалковый дым” kimi verilməsi – İ. İsaxanlı*) yolverilməzdir, çünki yazın sonu (may ayı) bir az əvvəlki dövrlə (mart ayı), bənövşələrin çiçək açdığı dövrlə əvəz edilir”¹.

Buradan açıq-aşkar görünür ki, Pərvanə Məmmədova “сиреневый дым” ifadəsini birbaşa yasəmən gülü ilə bağlayır. Bizcə, bu fikir nə qədər maraqlı olsa da, səhvdir. Belə olan halda “сиреневый дым” ifadəsindəki “дым - tüstü” sözü, ifadəyə “metaforik don” geyindirilsə belə, anlaşılmaz qalır. İddia edirik ki, Yesenin “сиреневый дым” yazarkən yasəmən güllərini deyil, neftin istehsalı zamanı borulardan çıxan, ozamankı Bakının (elə indiki Bakının da) rəmzi olan və sanki yasəmən rəngə çalan neft tüstüsünü və bunun nəticəsində əmələ gələn “dumanlı” havanı nəzərdə tutur. Dərin bən-zətmə ustalığına qadir olan Yesenin Bakı ilə vida mənzərəsini məhz Bakının rəmzi olan neftin “yasəmənli tüstüləri” fonunda təsvir edir. Qeyd edək ki, bu məqam tərcümələrdə də müxtəlifliyin yaranmasına səbəb olmuşdur. Ələkbər Ziyatay və Əhməd Cəmil “сиреневый дым” ifadəsini haqlı olaraq “yasəmən”ə deyil, məhz “tüstü”yə vurğu edərək tərcümə etmişlər, başqa sözlə,

¹ Пərvана Мамедова. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.77.

diqqəti yasəmənə deyil, tüstüyə yönəlmişlər. Onların tərcümələrindəki “yasəmən” və “bənövşə” isə yalnız tüstünün rənginə işarədir (Burada bir faktı qeyd etmək yerinə düşər ki, “İran nəğmələri” silsiləsinə daxil olan “Отчего луна так светит тускло” şeirində də Yesenin gecəni yasəmən rəngində təsvir edərək buna uyğun bir ifadə – “сиреневые ночи” ifadəsi işlətmişdir).

Digər tərcümələrdə Yesenin Bakı ilə yasəmən gülünün “anlaşılmaz tüstüsündə” vidalaşır. Firuz Mustafa isə, ümumiyyətlə, seçim arasında qalaraq vida mənzərəsini “yasəmən tozu”nda təsvir edir.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Əlvida, Bakı! Səni mən bir daha görmərəm,
İndi mənim qəlbimdə kədər, qorxu səsi var.
Ürəyim daha yaxın, xəstəhal vurur bu dəm,
Daha möhkəm duyuram - sadə dost kəlməsi var.

Əlvida, Bakı! Mavi türk səması, əlvida!
Qüvvədən düşürəm mən, damarımda donur qan.
Mən bir səadət kimi aparram məzaracan
Balaxanı mayını, Xəzər dalğasını da.

Əlvida, Bakı! Sadə nəğmə kimi, əlvida!
Son dəfədir sıxıram sinəmə dostumu mən...
Onun başı qoy qızılgül kimi bu son anda
Yellənsin vida deyə yasəmənlər içindən¹.

Əliağa Kürçaylının bu şeiri müəllifin ayrılıq anında keçirdiyi hissləri dərindən duyaraq tərcümə etdiyi açıq hiss olunur. Tərcüməçi orijinaldakı ürək döyüntülərini, ayrılıq kədərini orijinala xeyli yaxın, dolğun şəkildə verə bilmişdir. Bununla belə, tərcümədəki üç məqamı qeyd etmək istəyirik:

Birincisi, birinci bəndin ikinci misrasında (“İndi mənim qəlbimdə kədər, qorxu səsi var”) “səsi” sözü əvəzinə, “hissi” sözünün işlədilməsi daha doğru olardı. Çünki insan kədəri, qorxunu eşitmir, hiss edir.

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.154.

İkincisi, həmin bəndin 3-cü misrasının (“И сердце под рукой теперь, больней и ближе”) “Ürəyim daha yaxın, xəstəhal vurur bu dəm” kimi tərcüməsi uğurlu tapıntı deyil. Belə ki, orijinaldakı «ближе» sözünün “yaxın” kimi hərfi tərcümə edilməsi misradakı şəiriyyəti öldürür. Əslində, şair, «ближе» deməklə, ürəyinin həyəcandan çırpındığını, şiddətlə vurduğunu, döyündüyünü ifadə etmişdir.

Üçüncüsü, son bəndin son misrasındakı “yasəmənı tüstülər” (“сиреневый дым”) yasəmən gülü kimi tərcümə edilmişdir.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsini əvvəlki üç tərcümədən fərqləndirən bir məsələni xüsusi qeyd etmək istəyirik. Əvvəlki tərcüməçilərdən fərqli olaraq Əliağa Kürçaylı orijinaldakı «синь тюркская» ifadəsinin tərcüməsində “azər övladının yurd-yuvası” (Ələkbər Ziyatay), “günəşli şəhər” (Rəfiq Zəka), “şərq üfüqləri” (Əhməd Cəmil) kimi ümumiləşdirilmiş ifadələrdən imtina etmiş və həmin ifadəni orijinala tam uyğun olaraq, cəsarətlə “mavi türk səması” kimi verə bilmişdir.

Knyaz Aslanın tərcüməsi

Əlvida, ey Bakı! Ayrılmaq gərək,
Kədər var, qorxu var qəlbimdə indi.
Əlimin altında ağrıyır ürək,
Dostu qoyub getmək yaman çətindi.

Əlvida, ey Bakı! Ey türk səması!
Tükənir qüvvətim, buzlayır qanım.
Mənimlə məzara gedir, inanın,
Balaxanı mayı, Xəzər dalğası.

Əlvida, ey Bakı! Sadə nəğmə tək!
Son dəfə dostyana qoy qucum səni...
Qoy qızıl gülləri yelləsin külək,
Yasəmən baş əyib ötürsün məni¹.

Orijinalda – birinci bənddə Bakıdan ayrıldığı və bir də onu görməyəcəyi üçün şairin qəlbində bir kədər, bir qorxu var. Tərcümədə isə şair Bakı ilə

¹ *Poetik tərcümələr. 1-ci topla.* Bakı, Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, 2005, səh.123.

sadəcə olaraq ayrılır, orijinaldakı bir də görüşməmək fikri burada öz əksini tapmır. Birinci bəndin son misrasında da tərcüməçi orijinaldakı fikri xeyli fərqli ifadə etmişdir.

İkinci bənddə tərcüməçi orijinaldakı mənəni və poeziyanı saxlamağa müvəffəq olmuşdur. Lakin üçüncü bəndin tərcüməsi haqqında bunu demək mümkün deyil. Həmin bəndin ikinci misrasında «друг» sözünün “dostyana” kimi verilməsi bir az uğursuz seçimdir. Aydındır ki, burada tərcüməçi “dostyana” ifadəsini “dostcasına”, “dost kimi” mənasında işlətməmişdir, lakin “dostyana” sözü bu sözlərlə müqayisədə bir qədər zəif məna daşıyır. Orijinalın son beytinin “Qoy qızıl gülləri yelləsin külək / Yasəmən baş əyib ötürsün məni” kimi tərcüməsi də tələbkar tədqiqatçıını razı sala bilməz. Bu beyt orijinaldakından tamamilə fərqli məna kəsb edir. Doğrudur, beyt kifayət qədər şairənə səslənir. Amma Yesenin belə deməyib.

Firuz Mustafanın tərcüməsi

Səni görməyəcəm, əlvida, Bakı!
Qəlbimi sarıbdı kədər, qüssə-qəm.
Ürəyim köksümdən çıxacaq sanki,
Dostumsan – bu sözlər çıxır dilimdən.

Əlvida, türk göyü – əlvida, Bakı!
Ürəyim sonuncu anları sayır.
Qəbrəcən könlümdə qalacaq bil ki,
Xəzər ləpələri, Balaxan mayı.

Nəğmə tək, əlvida! Əlvida, Bakı!
Öpürəm mən gözü yaşlı dostumu.
Yasəmən tozunda qızıl gül kimi
Əyilir köksünə başı dostumun¹.

Tərcüməçi “Əlvida, Bakı!”nı hər bəndin birinci misrasının əvvəlində deyil, sonunda verməklə, müəyyən mənada, formanı saxlamağa çalışsa da, şeirin ümumi səslənməsinə xələl gətirmişdir.

¹ “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 29 aprel, 2005; “Tac” qəzeti, 04-14 noyabr, 2005.

Tərcüməçi birinci bəndi kifayət qədər dolğun və şairanə ifadə etsə də, ikinci bənddəki “Хладеет кровь, ослабевают силы” misrasının “Ürəyim sonuncu anları sayır” kimi tərcümə edilməsi, fikrimizcə, ümumilikdə qəbul edilə bilən olsa da, şəiriyət baxımından zəifdir. Bu misra orijinaldakı sözlərin hərfi tərcüməsi ilə daha təsirli verilə bilərdi. İkinci bəndin son misrasında “Balaxanı” sözü misradakı heca sayını pozmaq xatirinə, “Balaxan” kimi verilmişdir ki, bu da arzuolunan hal deyil. “Balaxanı” konkret bir məkan adı, “Balaxan” isə adam adıdır.

Şeirin son beytindəki “yasəmənli tüstülər” (“сиреневый дым”) ifadəsinin tərcümədə, ümumiyyətlə, qeyri-müəyyən “yasəmən tozu” kimi verilməsi də anlaşılmazdır.

Eldar Nəsibli Sibirelin tərcüməsi

Əlvida, Bakı! Səni, bəlkə, görmədim yenə,
İndi könlüm kədərli, qəlbim səksəkəlidir.
Ürəyim də əlaltda xəstə olsa da, sənə
Sadəcə, dostum desəm, hər şeydən irəlidir.

Əlvida, Bakı! Doğma türk göyləri, əlvida!
Daha qanım soyuyur, daha gücüm yayılır.
Xoşbəxtlik tək aparram özümlə məzara da
Xəzərin dalğasını, Balaxanı mayını.

Əlvida, Bakı! Sadə nəğmə kimi, əlvida!
Sonuncu dəfə səni gəl, sırım köksümə mən.
Dostum, qızılgül kimi qoy yellənsin başın da
Mənimlə vidalaşan yasəmənli içindən¹.

Bu tərcümə şeirin bu günə olan son tərcüməsidir. Şeirin 1-ci misrasında Yesenin bir də Bakını görməyəcəyindən əmin olsa da (Тебя я не увижу), tərcüməçi buna şübhə edir: “Səni, bəlkə, görmədim yenə”*. Bununla belə,

¹ “Azərbaycan” qəzeti, 4 iyun, 2006.

* Əslində, “tərcüməçinin şübhəsi” xeyli əsaslı imiş. Yesenin “Əlvida, Bakı!” yazsa da, Bakıdan ayrılı bilmir, iyul ayının 28-də nişanlısı S.A. Tolstaya ilə yenidən Bakıya gəlir və sentyabrın 3-nə qədər Bakıda olur.

tərcüməçi şeirin ikinci misrasını (“Теперь в душе печаль, теперь в душе испуг”) xeyli maraqlı, şairanə ifadə etməyə müvəffəq olmuşdur:

İndi könlüm kədərli, qəlbim səksəkəlidir.

Orijinaldakı “И сердце под рукой теперь, больней и ближе” misrasının “Ürəyim də əlaltda xəstə olsa da” kimi tərcümə edilməsi isə bizi qane etmir. Şairin ürəyi xəstə deyil, o, bu misrada, sadəcə, Bakıdan ayrılıq kədərini ifadə edir. İkinci bəndin ikinci misrası (“Daha qanım soyuyur, daha gücüm yayınır”) da şeiriyyət baxımından xeyli zəifdir. Üçüncü bəndin son beytində də, tərcümələrin əksəriyyətində olduğu kimi, “yasəmənə tüstülər” (“сиреневый дым”) yasəmən gülü kimi tərcümə olunmaqla, məna baxımından qeyri-dəqiqliyə yol verilmişdir.

Göründüyü kimi, “Прощай, Баку!” şeirinin tərcümələri zaman kəsiyi baxımından düz 50 illik bir dövrü (ilk tərcümə – 1955, son tərcümə – 2006) əhatə edir. İlk 4 tərcümə 20 il müddətində (1955-1975) edilsə də, bundan sonra 30 illik bir dövrdə (1975-2005) bu şeirə müraciət edən olmamışdır. Nəhayət, 2005-ci ildən etibarən, şairin anadan olmasının 110 illiyi ərəfəsində Yesenin poeziyasına böyük həvəs göstərən bir sıra şair-tərcüməçilər onun çoxsaylı şeirlərini, o cümlədən “Прощай, Баку!” şeirini tərcümə etmişlər. Şeirin mövcud yeddi tərcüməsindən 4-ü 14 hecalı, 2-si 11 hecalı misralarla, biri isə (Rəfiq Zəkanın tərcüməsi) əruz vəznində tərcümə edilmişdir. Yuxarıda apardığımız təhlillər və bu tərcümələrlə bağlı digər mütəxəssislərin fikri onu deməyə əsas verir ki, “Прощай, Баку!” şeirinin tərcüməsində 14 hecalı (və ya daha çox hecalı) misralar daha düzgün seçimdir, şeir ruhuna daha uyğundur. Məhz bu halda şeirdəki ürək yanğısı, ayrılıq kədəri daha dəqiq, daha təsirli və daha şairanə verilə bilər. 11 hecalı tərcümələrdə isə bütün bu məqamları vermək üçün sanki bir “darlıq” hiss olunur, “heca çatışmazlığı”, “söz çatışmazlığı” problemi yaranır. Biz bu fikri, ən azı, şeir bu günə məlum olan tərcümə variantlarına dayanaraq söyləyirik. Mövcud 7 tərcümənin hər birində güclü və zəif məqamlara rast gəlinə də, hesab edirik ki, 14 hecalı tərcümələrdən Ələkbər Ziyatayın, Əhməd Cəmilin və Əliağa Kürçaylının tərcümələri, 11 hecalı tərcümələrdən isə Knyaz Aslanın tərcüməsi daha ürəyəyatımlıdır.

Tərcümədə orijinala sadıqlıq çox vacib olsa da, şeirin çevrildiyi dildə – azərbaycan dilində nə qədər təbii alınması ondan az vacib deyil. Bu baxımdan fərqləndirdiyimiz dörd tərcümə arasında Əhməd Cəmilin tərcüməsini daha ürəyəyatımlı, daha poetik hesab edirik. Əhməd Cəmil Yeseninin “ürəyinin qanı” ilə yazdığı bu şeiri ürək yanğısı ilə, orijinalın ümumi ruhunu, orijinaldakı ayrılıq kədərini dərinlən duyaraq ustalıqla tərcümə etmiş, orijinaldakı şeiriyyəti maksimum saxlamağa nail olmaqla, Yesenin və Bakı adına layiq bir tərcümə nümunəsi yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Yesenin poeziyasına olan sonsuz məhəbbəti nəzərə alsaq, onun şeirlərinin, o cümlədən "Прощай, Бакы!" şeirinin yeni-yeni tərcümələrinin meydana gələcəyinə heç şübhə yoxdur.

Kitab çapa verildiyi günlərdə Hamlet İsaxanlı "Прощай, Бакы!" şeirinin yeni bir tərcümə variantını mənə təqdim etdi. Odur ki, heç bir şərh vermədən həmin tərcüməni diqqətinizə çatdırırıq.

Hamlet İsaxanlının tərcüməsi:

İsaxan İsaxanlının Serqey Yesenin haqqında yazdığı kitabın çapa hazırlanmış variantını (əvvəllər olduğu kimi desək “əlyazması”nı) oxuyarkən kitabda «Прощай, Бакы!» şeirinin azərbaycancaya tərcüməsi üzərində çox və diqqətlə dayanılması, görünür ki, məni “qurdaladı” və yolüstü həmin şeiri tərcümə etdim.

Salamat qal, can Bakı! Duydum hicran səsini,
Ruhumu sardı kədər, ruhumu sardı tələş.
Yaxşı duyuram indi sadə dost kəlməsini
Əlim ürəyimdədir, ağır qəlbimə sirdaş.

Salamat qal, can Bakı! Göy türk yurdu, əlvida!
Qanım donur içimdə, indi gücüm bitəcək.
Xəzərin dalğası da, Balaxanı mayı da -
O sevdalar mənimlə ta qəbrədək gedəcək.

Salamat qal, can Bakı! Əlvida, saf nəğmətək!
Öpüb bağrıma basım dostumu qoy son anda.
Qızılgültək başını astaca tərpədənək
O, məni yola salsın yasəmənə dumanda.

“Salamat qal, dostum mənim, salamat”

“Salamat qal, dostum mənim, salamat” (Bundan sonra şeirin adını orijinaldakı kimi «До свиданья, друг мой, до свиданья» yazacağıq) şeiri ilə vida etdi gözəlliklərini bənzərsiz bir ilhamla vəsf etdiyi bu dünyaya Serqey Yesenin. Bu şeir Yesenin qələmindən çıxan son poetik şedevrdir. Şeirin yazılma tarixçəsi belədir: 1925-ci il dekabrın 23-də Yesenin gecə qatarı ilə Moskvadan Leninqrada gedir və “Anqleter” otelində yerləşir. Burada o, vaxtını, əsasən, leninqradlı dostlarının (V.İ.Erlix, Q.F.Ustinov, E.A.Ustinova, N.Klyuyev və s.) əhatəsində keçirir. E.A.Ustinova xatırlayır: “27-də (*dekabr ayının 27-də – İ.İsaxanlı*) onun yanına getdim. O, mənə sol əlini göstərdi. Biləyində üç dərin olmayan kəsik vardı. Serqey Aleksandroviç şikayət etdi ki, bu yaramaz otdə mürəkkəb də yoxdur və mən bu gün səhər qanla yazmalı oldum. Tezliklə şair Erlix gəldi. Serqey Aleksandroviç stola yaxınlaşdı, səhər qanla yazdığı şeiri bloknotdan cırdı və Erlixin pencəyinin iç cibinə qoydu. Erlix əlini cibinə salmaq istədi, amma Yesenin onu dayandırdı: “Sonra oxuyarsan, lazım deyil”¹.

¹ Устинова Е.А. Четыре дня Сергея Александровича Есенина. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.357.

Həmin mənzərəni V.İ.Erlix belə təsvir edir: “Yazı stolunun yanında dururuq. Yesenin, Ustinova və mən... O dedi: – Həə, Liza xala, bir qulaq as, bu, biabırçılıqdır. Belə də şey olar, oteldə mürəkkəb olmasın? Başa düşürsən? Şeir yazmaq istəyirəm, mürəkkəb yoxdur. Axtardım, axtardım, elə də tapa bilmədim. Bax gör nə etmişəm. O, köynəyinin qolunu yuxarı çəkdi və əlini göstərdi: Kəsik. Hay-küy qalxdı. Ustinova əməlli-başlı hirslandı:

– Serqunka! Sənə son dəfə deyirəm. Bir də belə zarafatı təkrar etsən, artıq biz tanış deyilik.

– Liza xala, mən də sənə deyirəm, əgər mənim mürəkkəbim olmasa, yenə əlimi kəsəcəyəm. Mən mühasib deyiləm ki, işi sabaha saxlayım... Yesenin stola sarı əyilir, bloknotdan bir vərəq cırır və uzaqdan göstərir: Şeirdir. Kağızı dörd yerə bükür və mənim pencəyimin cibinə qoyur: – Sənə. Ustinova oxumaq istəyir.

– Yox, gözlə, tək qalar, oxuyar”¹.

Beləliklə, Yesenin gözünü dünyaya əbədi yumduğu gün səhər bu şeiri öz qanı ilə yazır. Şeir Yesenin ölümünün səhəri gün – dekabrın 29-da Leninqradda çıxan “Krasnaya qazeta”nın axşam buraxılışında (№ 314) dərc edilmişdi. Şeirin orijinal əlyazması hazırda Moskvada A.S.Puşkin adına Rus Ədəbiyyatı İnstitutunun arxivində saxlanılır. Bəzi araşdırıcılar bu şeirin qanla yazılması faktını şübhə altına alsalar da, Yesenin qanla yazmaq kimi bir adətinin olduğunu qəbul etmək məcburiyyətindəyik. N.A.Tabidzenin xatirələrinə nəzər salaq: “Yesenin “Strana sovetskaya” kitabı çıxanda (*Bu kitab 1925-ci ilin yanvarında Tiflisdə çıxmışdır – İ.İsaxanlı*) o, kitabın üzərində öz qanı ilə “məni və mavi buynuzları* sev” sözlərini yazaraq kitabı mənə hədiyyə etdi. Təəssüf ki, bu kitabı məndən oğurladılar”².

Görünür, şeirin qanla yazılmasını qəbul etmək istəməyənlər N.A.Tabidzenin xatirələrindəki bu məqamı diqqətdən qaçırmışlar. Digər tərəfdən, bu

¹ Эрлих В.И. Право на песнь. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.352.

* “Mavi buynuzlar” – «голубые роги» Gürcüstan şairlərinin 1916-1930-cu illərdə fəaliyyət göstərmiş ədəbi qruplaşmasının adıdır. Bu qruplaşmaya Paolo Yaşvili, Titsian Tabidze, Qeorqi Leonidze və s. kimi gürcü şairləri daxil idi.

² Табидзе Н.А. Из книги памяти. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.198.

şeyrin məhz Yesenin tərəfindən, özü də qanla yazılması faktını ekspertiza sübuta yetirmişdir¹.

Ümumiyyətlə, bu şeirlə bağlı müxtəlif vaxtlarda fərqli fikirlər yaranmışdır. Bəzi iddialara görə, bu şeyrin müəllifi Yesenin deyil, şeirdə Yesenin xətti saxtalaşdırılmışdır. Digər bir müəllifə görə şeyrin qanla yazılması uydurmadır, başqa bir müəllif isə şeyrin V.İ.Erlixə deyil, N.Klyuyevə həsr edilməsi ehtimalını irəli sürür. Şeiri Yesenin sevdidiyi qadınlardan birinə həsr etməsi kimi fikirlər də mövcuddur. Şeyrin konkret olaraq kiməsə həsr edilmədiyini, şeirdəki dost obrazının ümumiləşdirilmiş bir obraz olduğunu yazanlar da var.

Son illərdə Moskva Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin professoru, pedaqoji elmlər doktoru Tatyana Karatıqına yeni və maraqlı bir versiya irəli sürmüşdür. Professor Karatıqınanın fikrinə görə, bu şeyr nə V.İ. Erlixə, nə də Yesenin sevdidiyi hər hansı bir qadına deyil, Yesenin bakılı dostu P.İ.Çaqinə həsr edilmişdir. Professor Karatıqına yazır: "... Belə fikir yürütmək olar ki, Yesenin həyatının son saatlarında özünün «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirində də məhz bakılı dostuna (*P.İ. Çaqin – İ. İsaxanlı*) müraciət etmişdir. Ona (*Yeseninə – İ.İsaxanlı*) "Anqleter" otelində baş çəkən və indi ədəbiyyatşünaslar tərəfindən onun ölümündə vasitəçilər kimi qəbul edilən digər şəxslərlə bərabər, Erlix də onun yaxın dostları sırasına daxil deyildi. Qadınlara isə Yesenin öz əsərlərində çox nadir hallarda "dost" sözü ilə müraciət etmişdir. O, qadınlara, əsasən, ya "əzizim", "sevgilim" deyər, ya da öz adları ilə müraciət edirdi"². Daha sonra müəllif Yesenin «Прощай, Баку!» və «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirlərinin birinci bəndini müqayisə edərək, onlar arasında bağlılığın, eyni zamanda ciddi üslub yaxınlığının olduğunu qeyd edir:

Прощай, Баку! Тебя я не увижу.
Теперь в душе печаль, теперь в душе испуг.
И сердце под рукой теперь больней и ближе,
И чувствую сильнее простое слово: друг.

¹ *Смерть Сергея Есенина*. Документы, факты, версии. Материалы комиссии Всероссийского Писательского Есенинского Комитета по выяснению обстоятельств смерти поэта. Москва, ИМЛИ РАН, 2003, стр.59, 159.

² *Картыгина Татьяна*. Бакинский друг Сергея Есенина. "Хəзəр Хəбər" jurnalı, № 168, 01 iyun 2004, səh. 32-33.

До свиданья, друг мой, до свиданья.
 Милый мой, ты у меня в груди.
 Предназначенное расставанье
 Обещает встречу впереди¹.

Əlbəttə, maraqlı və cəzbedici versiyadır. Lakin hansı versiyanın doğru, hansının səhv olduğunu isbat etmək asan iş deyil.

«До свиданья, друг мой, до свиданья» şeiri orijinalda belədir:

До свиданья, друг мой, до свиданья.
 Милый мой, ты у меня в груди.
 Предназначенное расставанье
 Обещает встречу впереди.

До свиданья, друг мой, без руки, без слова,
 Не грусти и не печаль бровей, —
 В этой жизни умирать не ново,
 Но и жить, конечно, не новей².

«До свиданья, друг мой, до свиданья» şeiri Yesenin Azərbaycan dilinə ən çox tərcümə edilən şeiridir. Şeir 11 müəllif – Ş.Sadiq (1959), Əli-ağa Kürçaylı (1965, 1970, 1975), Anar (1973), Nüsrət Kəsəmənli (1974), Mahir Qarayev (1994, 2008), Knyaz Aslan (2005), Firuz Mustafa (2005), Eldar Nəsimli Sibirel (2006), Eyvaz Borçalı (2006), Qiya Paçxataşvili (2010), Fikrət Qoca (2010) tərəfindən tərcümə edilmişdir*.

“Öz doğma dilində orijinalın ruhuna, ahənginə uyğun gələn poetik ifadə tərzini tapmaq”³, başqa sözlə, orijinala mümkün qədər yaxın olmaqla, orijinaldakı şeiriyyəti saxlamaq bacarığı tərcümədə ən mühüm faktorlardandır.

Əslində, “orijinala daha yaxın tərcümələr daha yaxşı səslənir və əksinə, səslənmə ürəyəyatımlıdırsa, bu, orijinala yaxınlıqdan irəli gəlir” fikri cəzbedici görünür. Lakin paradoksal olsa da, bəzən orijinala çox yaxın olmaq istəyi şeiriyyətdən uzaqlaşdırır. Bu, sözsüz ki, arzu edilməz haldır və tərcü-

¹ Yəni orada.

² *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-4. Москва, «Художественная литература», 1978, стр.211.

* Bu sətirlərin müəllifi də «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirini tərcümə etmişdir. Bax: səh.289.

³ *Hamlet İsaxanlı.* Poetik tərcümə: Məhdud çərçivələr içində xoş ahəng və gözəllik axtarışı. Poetik tərcümələr. 1-ci toplu. Bakı, Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, 2005, səh.337.

məçinin orijinaldakı ruhu, şeiriyyəti tuta bilməməsindən və bütün bunları quru söz oyununa qurban verməsindən irəli gəlir. Digər mənfi faktorlar da unudulmamalıdır: Tərcüməçinin şeirin orijinal dilini yaxşı bilməsi və ya tərcümə vaxtı orijinala səthi münasibət. Əlbəttə, rus dilini yaxşı bilməyən birinin həmin dildən tərcümə etməyə girişməsi fikri real görünməsə də, orijinala səthi münasibət faktlarına çox rast gəlirik. Bəzən müəlliflər bir sözü əsas kimi götürərək onun başına fırlanır, hər hansı bir mənanı ifadə edir, lakin həmin məna orijinaldakından tamamilə fərqli olur, onun ümumi məzmununa və ruhuna uyğun gəlmir. Bir neçə misal göstərək: “İran nəğmələri” silsiləsindən olan “Улеглась моя былая рана” şeirinin altıncı bəndi aşağıdakı beylə bitir:

За себя я нынче отвечаю,
За тебя ответить не могу¹.

Firuz Mustafa bu beyti aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir:

Səninçün cavabdeh bax, mənəm bu an,
Cavabdeh deyiləm özümçün fəqət².

Orijinalda dəqiq ifadə olunmuş aydın bir fikir tamamilə tərsinə tərcümə edilmişdir.

Yenə həmin silsilədən “Шаганэ ты моя, Шаганэ!” şeirinin ikinci bəndində belə bir beyt var:

Потому, что я с севера, что ли,
Что луна там огромней в сто раз³.

Firuz Mustafanın tərcüməsinə nəzər salaq:

Bəlkə də şimaldan olduğum üçün
Ay böyük görünür yüz dəfə, azı⁴.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.274.

² “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 29 aprel, 2005.

³ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.277.

⁴ “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 29 aprel, 2005.

Buradan aydın olmur ki, ay harada – şimalda, yoxsa şərqdə “böyük görünür yüz dəfə, azı”. Halbuki orijinalda bu fikir tam aydınca ifadə edilmişdir.

«Какая ночь! Я не могу» şeirinin 4-cü bəndi aşağıdakı beytlə başlayır:

Любить лишь можно только раз,
Вот оттого ты мне чужая¹.

Beyti Əliağa Kürçaylı aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir:

Dünyada bir dəfə sevrələr ancaq,
Onunçün biganə olubsan mənə².

Göründüyü kimi, beytin ikinci mısrasındakı mənə orijinaldakından ciddi şəkildə fərqlənir. Tərcümədə kimin kimə biganə və ya yad olması məsələsi qarışdırılmışdır.

“İran nəğmələri”nə daxil olan "Отчего луна так светит тускло" şeirinin tərcüməsində də qeyri-dəqiqliyə yol verilmişdir. Şeirin ikinci bəndinin tərcüməsinə nəzər salaq:

Так спросил я, дорогая Лала,
У молчащих ночью кипарисов,
Но их рать ни слова не сказала,
К небу гордо головы зависив³.

Əliağa Kürçaylı həmin bəndi belə tərcümə etmişdir:

Soruşdum mehriban, əziz Lalədən
Gecə sərvlərin kölgəsində mən.
O cavab vermədi bir kəlmə mənə,
Başını qürurla şax tutdu yenə⁴.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-4. Москва, «Художественная литература», 1978, стр.201.

² Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.200.

³ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.296.

⁴ Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.121.

Orijinalda şair Laləyə gecə dinməz sərv ağaclarını necə sorğu-suala tutduğundan danışır, tərcümədə isə hər şey sərvlərdən deyil, Lalənin özündən soruşulur.

«Ты сказала, что Саади...» şeirinin birinci bəndinin ikinci beytinə nəzər yetirək:

Подожди ты, бога ради,
Обучусь когда-нибудь!¹

Bu beytin Səyavuş Məmmədzadə tərəfindən aşağıdakı tərcüməsini də qəbul etmək mümkün deyil:

Busə elə busədi,
Nə öyrənən, öyrədən?²

Səyavuş Məmmədzadənin “İran nəğmələri”ndən etdiyi tərcümələrdə də orijinala yad olan “Sərrafa bəllidir arzum, diləyim”, “Sərraf dillənmədi, bilmədim niyə”, “Bir danış, dilini anlamasam da” və s. kimi misralara rast gəlirik. Bu, onu göstərir ki, tərcüməçi müəyyən məqamlarda uyğun qafiyələr tapmaqda çətinlik çəkmiş, bəzən də qafiyə xatirinə yersiz sərbəstliyə yol vermişdir.

Ümumiyyətlə, Yesenindən tərcümələrdə belə misalların sayı kifayət qədərdir. Bunları aradan qaldırmaq üçün tərcümə zamanı orijinalın ruhuna sadıqlıq və orijinaldakı mənaya həssaslıq göstərilməsi vacibdir.

İndi isə «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirinin tərcümələrinin təhlilinə keçək.

İlk dəfə bu şeirin tərcümələrinin təhlilinə Rafiq Novruzov cəhd göstərmişdir³. Lakin tədqiqatçı təhlilə çox ötəri toxunmuş, hətta, adını çəksə də, Ş.Sadiqin tərcüməsi haqqında bir kəlmə də söyləmədən ümumi nəticə çıxarmışdır. Bundan sonra Əmirxan Xəlilov bu şeirin tərcümələrini təhlil etmiş-

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.279.

² Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası. Bakı, Gənclik, 1987, səh.333.

³ Рафик Новрузов. Художественный перевод и проблема взаимодействия, взаимообогащения литератур. Баку, Элм, 1990. стр. 301-304.

dir¹. Tədqiqatçı həmin dövrdə məlum olan dörd tərcümədən yalnız ikisini (Ş.Sadiq və Əliağa Kürçaylının tərcümələri) təhlilə cəlb etməklə kifayətlənmiş, Anar² və Nüsrət Kəsəmənlinin³ tərcümələrinin adı belə çəkilməmişdir. Tərcümələrin nisbətən geniş təhlilini isə Pərvanə Məmmədova⁴ vermişdir. Bununla belə, Pərvanə Məmmədova şeirin həmin dövrə məlum olan beş tərcümə variantından dördünü təhlil etsə də, Mahir Qarayevin tərcüməsi⁵ unudulmuşdur. Qeyd edək ki, Pərvanə Məmmədovanın təhlilinin özündə də toxunulmamış və yanlış məqamlar var. Biz, yeri gəldikcə, həmin məqamlara da diqqət yetirəcəyik.

Şeir cəmi iki bənddir və şeirin əsas məqamları hər bəndin son beytləridir. Şübhəsiz ki, bu məqamları daha yaxşı çatdıran tərcümələr daha uğurlu hesab edilməlidir. Digər tərəfdən, hər şeyi iki beytin yedəyinə bağlamaq da doğru olmaz. Odur ki, bütün tərcümə boyu orijinala yaxın olmaqla, poetik səslənməyə nail olmaq və son beytlərdəki fikri daha dəqiq və şairanə ifadə etmək bacarığı bu şeirin tərcüməsində ügürün açarıdır.

İndi isə fikrimizə sübut olaraq, mövcud tərcümələrin təhlilinə keçək:

S. Sadiqin tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, bir də əlvida,
Səni gəzdirərəm ürəyimdə mən.
İnan, qarşıdakı bu ayrılıq da
Görüş vəd eləyir bizə yenidən.

Əlvida, nə danış, nə də ki əl ver,
Nə qaşlarını çat, nə gözün dolsun.
Ölüm bu dünyada yenilikmidir...
Yaşamaq özü də yenilik olsun?⁶

¹ Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1996, səh.71-72.

² "Azərbaycan gəncləri" qəzeti, 1 sentyabr, 1973.

³ "Bakı" qəzeti, 9 oktyabr, 1974.

⁴ Пervana Мамедова. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.37-45.

⁵ "Yol" qəzeti, № 2 (40), fevral, 1994.

⁶ "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 10 yanvar, 1959.

Əvvəla onu qeyd edək ki, «до свиданья» ifadəsinin “salamat qal” kimi tərcüməsi daha doğru, daha cəzbedici, daha ürəyəyatımlı və poetik səslənsə də, adıçəkilən şeirin ruhən və faktik olaraq, müəllifin həyata vida nəğməsi olması tərcümələrin hamısında (Knyaz Aslanın tərcüməsindən başqa) «до свиданья» ifadəsinin “salamat qal” kimi deyil, “əlvida” kimi verilməsinin əsas səbəbidir. Lakin bu hal da «до свиданья» ifadəsinin “əlvida” kimi tərcümə edilməsinə bəraət qazandıra bilməz. Digər tərəfdən, birinci bəndin son misrasında («Обещает встречу впереди») müəllif açıq-aydın qarşıdakı görüşdən bəhs edir. Həmin misrada nəzərdə tutulan görüşün “bu dünyada”, yoxsa “o dünyada” baş tutacağından asılı olmayaraq, «до свиданья» ifadəsinin birmənalı şəkildə “salamat qal” kimi tərcümə edilməsi labüd olduğu halda, tərcüməçilər arasındakı bu “əsassız yekdillik” təəssüf doğurur. Elə buna görədir ki, tərcüməçilərin hamısı birinci misranın çox təbii görünən tərcüməsindən (“Salamat qal, dostum mənim, salamat”) yan keçmişdir.

Doğrusu, Ş.Sadiq şeirin ilk tərcüməsinin müəllifi olduğu üçün orijinaldakı “Милый мой, ты у меня в груди” misrasını çox aydın, təbii və canlı şəkildə, sanki gəl-gəl deyən “Əzizim, sən mənim ürəyimdəsən” kimi tərcümə edə bilərdi. Ancaq Ş.Sadiq bunun əvəzinə “Səni gəzdirərəm ürəyimdə mən” variantına üstünlük vermişdir. Bir anlığa birinci bəndi belə təsəvvür edək:

Əlvida, ey dostum, bir də əlvida,
Əzizim, sən mənim ürəyimdəsən.
İnan, qarşıdakı bu ayrılıq da
Görüş vəd eləyir bizə yenidən.

Heç şübhəsiz, bu bənd, məhz ikinci misranın hesabına, faktik tərcümədən daha yaxşı, daha təsirli səslənir.

Ş.Sadiqin tərcüməsindəki üçüncü – “İnan, qarşıdakı bu ayrılıq da” misrasını təhlil edərkən Pərvanə Məmmədova yazır: “Ş. Sadiqdə qeyri-dəqiqlik daha çoxdur. Və bu qeyri-dəqiqlik heç də açar söz olan “предназначенное” sözünün itirilməsində yox, tərcümədə “bu” işarə əvəzliyinin meydana gəlməsindədir. Belə çıxır ki, şairin müraciət etdiyi ünvanın qarşıdakı bir neçə ayrılıq haqqında məlumatı var. Bu, xüsusən, bağışlanılmaz xətdir”¹.

¹ Пervана Мамедова. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.43.

Əslində, tədqiqatçının bu fikirlərinin özü kifayət qədər xətalıdır. Misraya bir də diqqət yetirək: “İnan, qarşıdakı bu ayrılıq da”. Şeir in intonasiasından və ruhundan açıq-aşkar görünür ki, misrada məntiqi vurğu, Pərvanə Məmmədovanın iddia etdiyi kimi, “bu” əvəzliyinin üzərinə deyil, “ayrılıq” sözünün üzərinə düşür. Şeirdə söhbət “o ayrılıq”dan və ya “bu ayrılıq”dan getmir, sadəcə, ayrılıqdan gedir. Bu, onu göstərir ki, tədqiqatçının “Belə çıxır ki, şairin müraciət etdiyi ünvanın qarşıdakı **bir neçə ayrılıq** (*Fərqləndirmə bizimdir – İ.İsaxanlı*) haqqında məlumatı var” fikrinin heç bir əsası yoxdur.

Beləliklə, birinci bəndin ikinci beytini tərcüməçi orijinala sadıqlığı saxlamaqla, kifayət qədər şairanə tərcümə etməyə müvəffəq olmuşdur. Şeir in ikinci bəndi də bütövlükdə yüksək ustalıqla tərcümə edilmişdir. Yeganə olaraq onu qeyd edək ki, şeir in son beytində müəllifin sanki fakt olaraq bildirdiyi fikir (“В этой жизни умирать не ново / но и жить, конечно, не новей”) bir az qeyri-müəyyən, sual formasında öz təsdiqini tapır.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, əlvida artıq,
Əzizim, sən mənim ürəyimdəsən.
Taleyə yazılan hökmü-ayrılıq
Görüş vəd eləyir bizə yenidən.

Boşla söz-söhbəti, dostum, əlvida,
Qəlbinin qəmini, qüssəsini sil.
Nə ölüm təzədir qoca dünyada,
Nə də ki yaşamaq təzə şey deyil!¹

Əliağa Kürçaylı, birinci misranı çıxmaqla, birinci bəndin qalan üç misrasını orijinala daha uyğun və daha şairanə ifadə etmiş, misraların ana dilində daha canlı səslənməsinə nail olmuşdur.

İkinci bəndin birinci beytinin tərcüməsinə gəlincə, qeyd etməliyik ki, burada Əliağa Kürçaylı onun tərcümələrində çox az rast gəldiyimiz tərzdə orijinaldan uzaqlaşmışdır. Buradakı “boşla söz-söhbəti” ifadəsi bir qədər yerində deyil kimi görünür, fikirdə sanki ayrılıq səhnəsinə yaraşmayan müəy-

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.210.

yən laqeydlik notları hiss edilir. İkinci misrada “не грусти” və “не печаль бровей” ifadələri vasitəsilə orijinal bir tərzdə, sanki iki mərhələdə verilən fikri tərcüməçi sadələşdirərək, sinonimlər vasitəsilə bir tonda vermişdir ki, bu da ayrılıqda normal səslənsə də, orijinala müqayisədə xeyli zəif təsir bağışlayır: “Qəlbinin qəmini, qüssəsini sil”.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu şeirdə və deməli, onun tərcüməsində əsas məqamlar hər bəndin son beytləridir. Məhz bu məqamları Əliağa Kürçaylı böyük ustalıq və şairanəliklə tərcümə etmişdir. Hər iki beyt sanki bir zərb-məsəl kimi səslənir. Sözsüz ki, bu, tərcüməni şeirin hazırda mövcud olan və gələcəkdə ola biləcək bütün tərcümələri arasında ən yaxşılardan biri kimi sığortalayır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, tərcüməçi bu tərcüməsinə addım-addım gəlmişdir. O, ilk variantda şeirin ikinci bəndini aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir:

Əlvida, ey dostum, nə söz, nə söhbət,
Qəm yeyib qaşını çatmağın nədir?
Nə qoca dünyada ölüm təzədir,
Nə də ömr eləmək təzədir, əlbət!¹

Kitabın sonrakı nəşrində tərcüməçi bu bənd üzərində yenidən işləmişdir:

Boşla söz-söhbəti, dostum, əlvida,
Qəlbini nə kədər, nə qüssə alsın.
Ölüm təzədir ki, qoca dünyada
Yaşamaq özü də təzəlik olsun!²

Göründüyü kimi, burada son beytdəki fikir, müəyyən mənada, sual formasında öz təsdiqini tapmışdır. Bu məqam və ikinci misra bütövlükdə tərcüməçini qane etmir, o, axtarışlarını davam etdirərək, tərcüməsini daha da təkmilləşdirir:

Boşla söz-söhbəti, dostum, əlvida,
Qəlbinin qəmini, qüssəsini sil.
Nə ölüm təzədir qoca dünyada,
Nə də ki yaşamaq təzə şey deyil!

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965, səh.92.

² *Sergey Yesenin. Qadına məktub*. Şeirlər və poema (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Gənclik, 1970, səh.61.

Bu bəndin addım-addım dəyişən üç variantını öz aralarında müqayisə etmək də maraqlıdır. Məsələn burasındadır ki, ilkin variantın birinci beyti son variantın birinci beyti ilə müqayisədə daha yaxşı səslənir və orijinala daha yaxındır. İkinci beytdə isə səslənmə, gözəllik, axıcılıq, şairanəlik, sözsüz ki, son variantın xeyrinədir. Bir anlığa ilkin variantın birinci beyti ilə son variantın ikinci beytini birləşdirək:

Əlvida, ey dostum, nə söz, nə söhbət,
Qəm yeyib qaşını çatmağın nədir?
Nə ölüm təzədir qoca dünyada,
Nə də ki yaşamaq təzə şey deyil!

Şübhəsiz, Əliağa Kürçaylı bu versiya üzərində düşünmüşdür. Lakin hər iki beyti olduğu kimi saxlamaqla, qafiyələndirmədə alınan uyğunsuzluğu aradan qaldırmaq mümkün olmayınca, birinci beytdəki orijinala yaxınlığı bilərəkdən və ustalıqla ikinci beytdəki şairanəliyə və axıcılığa qurban vermişdir. Heç şübhəsiz ki, tərcüməçinin qəbul etdiyi qərar özünü tam doğrultmuşdur.

Anarın tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, bir də əlvida,
Əzizim, sən mənim ürəyimdəsən.
Müəyyən olunmuş ayrılıq günü
Vəd verir gələcək görüşümüzdən.

Əlvida, nə gərək əl vermək, ya söz,
Çatma qaşlarını, eyləmə kədər.
Ölüm bu dünyada təzə şey deyil,
Amma təzə şeydir yaşamaq məgər?¹

Birinci bəndin tərcüməsində Anar orijinala maksimum sadıqlıq göstərməyə çalışsa da, fikrimizcə, üçüncü misradakı “müəyyən olunmuş” ifadəsi və dördüncü misra bütövlükdə ürəyə yatmır. Xüsusən də orijinaldakı “Предназначенное” ifadəsinin çox bəsit qarşılığı olan “Müəyyən olunmuş”

¹ “Azərbaycan gəncləri” qəzeti, 1 sentyabr, 1973.

ifadəsi ümumilikdə yaxşı hesab oluna biləcək bir tərcüməni xeyli zəiflətməmiş, şeirdəki axıcılığı öldürmüşdür.

Şeirin ikinci bəndində Anar orijinala kifayət qədər sadıqlıq göstərməyə nail olmuşdur. Xüsusən də “Не грусти и не печаль бровей” mısrasının “Çatma qaşlarını, eyləmə kədər” kimi dəqiq və şairanə ifadəsi ürək açır. Son beytin tərcüməsində də tərcüməçiyə qarşı tutula biləcək ciddi irad yoxdur. Yeganə olaraq onu qeyd etmək olar ki, Ş.Sadiqdə olduğu kimi, burada da son fikir sual intonasiyası almışdır.

Nüsrət Kəsəmənlinin tərcüməsi

Əlvida, əziz dost, əlvida, bir də...
Artıq söz nə lazım qəlbi təmizə.
Bizim bu vədəli ayrılığımız
Neçə görüşləri vəd edir bizə.

Əlvida, əziz dost!.. Niyə öpüşək?
Qəm yemə, heç indi qəm yeri deyil.
Bu dünyada təzə deyil ki, ölmək;
Lakin yaşamaq da heç yeni deyil¹.

Nüsrət Kəsəmənlinin tərcüməsində orijinaldan kənarlaşma və poetik cəhətdən zəif məqamlar kifayət qədərdir. Elə birinci bəndin ikinci mısrası buna parlaq misaldır – “Artıq söz nə lazım qəlbi təmizə”. Adama elə gəlir ki, bu misra başqa bir şeirə aiddir və buraya təsadüfən düşüb. Əks halda, tərcüməni, daha doğrusu, tərcüməçini anlamaq çox çətindir. Tərcüməçinin “предназначенное” sözünü “vədəli” kimi tərcümə etməsi də uğursuz seçimdir. Dördüncü mısra da orijinaldan lazımsız kənarlaşma var. Orijinalda söhbət qarşıdakı bir görüşdən getdiyi halda (“Обещает встречу впереди”), tərcümədə “neçə görüşlər” deyə bir neçə görüş vəd edilir.

Şeirin ikinci bəndinin tərcüməsini də uğurlu hesab etmək mümkün deyil. Bəndin birinci mısrasındakı “без руки, без слова” əvəzinə, tərcümədə heç dəxli olmayan “niyə öpüşək” fikri meydana çıxmışdır. Bir anlığa

¹ “Bakı” qəzeti, 9 oktyabr, 1974.

ikinci bəndin ikinci misrasına qulaq verək: “Не грусти и не печаль бровей”. Qəribədir. Şair dostunu qəmlənməməyə çağırırsa da, bu çağırışın canında, ruhunda bir qəm-kədər hissi duyulur: “Не грусти и не печаль бровей”. Tərcümədə isə qeyd etdiyimiz bu qəm-kədər hissi tamamilə itmiş, əksinə, müraciət zarafatyana bir ton almışdır: “Qəm yemə, heç indi qəm yeri deyil”.

Şeirin son beytinə diqqət verək:

Bu dünyada təzə deyil ki, ölmək;
Lakin yaşamaq da heç yeni deyil.

Orijinalın son beytindəki eyni sözün (ново, новей) tərcümədə birinci misrada “təzə”, ikinci misrada isə “yeni” kimi verilməsi də beyti səslənmə baxımından kifayət qədər zəiflətməmişdir. Onu da qeyd edək ki, bu məqam qalan bütün tərcümələrdə həssaslıqla hiss edilmiş, misraların hər ikisində ya “təzə”, ya da “yeni” sözü işlədilmişdir.

Knyaz Aslanın tərcüməsi

Salamat qal, əziz dostum, salamat,
Əzizimsən, qəlbimdəsən həmişə.
Alnımıza yazılıbmış bu həsrət,
Səsləyəcək bizi bir gün görüşə.

Salamat qal, nə söz söylə, nə əyil,
Nə ağırmış qəm yükünü daşımaq.
Bu dünyada ölmək təzə şey deyil,
Nə də dostum, təzəlikdir yaşamaq¹.

Knyaz Aslan bütün əvvəlki tərcüməçilərdən fərqli olaraq, «До свиданья, друг мой, до свиданья» misrasını orijinalda olduğu kimi tərcümə etməyə çalışsa da, buna tam nail ola bilməmişdir. Belə ki, misradakı «друг мой» ifadəsinin “əziz dostum” kimi verilməsi birinci iki misranın hər ikisində “əziz” sözünün işlədilməsi ilə nəticələnmişdir ki, bu da arzuolunan deyil. Müəllif «друг мой» ifadəsinin tərcüməsini “əziz dostum” deyil, çox dəqiq,

¹ *Poetik tərcümələr. 1-ci topla.* Bakı, Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, 2005, səh.125.

təbii və poetik səslənən “dostum mənim” kimi verməklə, bütün məsələlərin öhdəsindən gələ bilərdi. Əslində də, “dostum mənim” ifadəsi “əziz dostum”dan daha doğma, daha əziz səslənmirmi?..

Birinci bəndin ikinci beyti gözəl səslənir, lakin burada da bir məqam var: Orijinalda indiki zamanda işlənən fikir (“обещает”) tərcümədə gələcək zamanda (“səsləyəcək”) verilir.

İkinci bəndin birinci misrasındakı “nə əyil” ifadəsi bir qədər yersiz görünür. Yəqin ki, burada söhbət “dərdə əyilmək”dən gedir. İstənilən halda təsvir uğurlu deyil. Həmin bəndin ikinci misrasında isə orijinaldakı fikir ciddi təhrif edilmişdir: “Nə ağırmış qəm yükünü daşımaq”. Burada şair sanki dostunun yerinə danışır. Qəmlənəcək, kədərlənəcək ünvan şairin özü deyil, onun dostudur, şair dostuna müraciət edərək deyir: “Не грусти и не печаль бровей”. Amma “Nə ağırmış qəm yükünü daşımaq” fikri isə şairin öz dilindən deyil, dostunun dilindən işləyə bilər, başqa sözlə, bu yükün – ayrılıq yükünün ağır olub-olmadığını dostu deyə bilər.

Şeirin son beyti isə uğurlu hesab edilə bilər:

Bu dünyada ölmək təzə şey deyil,
Nə də dostum, təzəlikdir yaşamaq.

Firuz Mustafanın tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, daha ayrılmaq,
Vuran qəlbimdəsən mənim hər zaman.
Əzəldən gözlənən bu cür ayrılıq
Yeni görüşlər də vəd edir, inan.

Əlvida, əzizim, göz yaşını sil,
Bu kədər, bu qüssə yaraşmır bizə.
Bu həyatda ölmək təzə şey deyil,
Elə yaşamaq da deyildir təzə¹.

Tərcümədə nə birinci, nə də ikinci misrada orijinaldakı “милый мой” ifadəsi öz əksini tapmamışdır. Hesab edirik ki, bu, şeirə doğmalıqdan, şirin-

¹ “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 29 aprel, 2005.

likdən uzaq bir rəsmilik gətirmişdir. Hətta “vuran qəlbimdəsən” deməklə də orijinaldakı o doğmalığı ifadə etmək mümkün olmamışdır. Orijinaldakı “предназначенное расставание” fikrinin də “əzəldən gözlənən bu cür ayrılıq” kimi tərcüməsi ürəyə yatmır, şeiriyyət və səslənmə cəhətdən xeyli zəif görünür. Birinci bəndin son misrasında qeyri-dəqiqlik var. Orijinalda söhbət qarşıdakı bir görüşdən getdiyi halda (“Обещает встречу впереди”), bu tərcümədə də, Nüsrət Kəsəmənlinin tərcüməsində olduğu kimi, “yeni görüşlər” deyə bir neçə görüş vəd edilir.

İkinci bəndin ikinci misrası da (“Bu kədər, bu qüssə yaraşmır bizə”) originaldakı qəm-kədər dolu müraciəti (“Не грусти и не печаль бровей”) əvəz etməkdə aciz görünür.

Bütün bunlarla yanaşı, qeyd etməliyik ki, şeirin son beytinin tərcüməsində tərcüməçi mənanı dəqiq və dolğun verə bilmişdir:

Bu həyatda ölmək təzə şey deyil,
Elə yaşamaq da deyildir təzə.

E. N. Sibirelin tərcüməsi

Əlvida, əzizim, əlvida daha,
Qəlbimdə yerin var, dostum, əbədi.
Bugünkü ayrılıq, bəlkə, sabaha
Taleyn verdiyi görüş vədidi.

Əlvida, nə əl ver, nə də ki dillən,
Nə də qəm, kədərlə məni sal yada.
Nə ölmək yenidir, bilirəm ki mən,
Nə də ki yaşamaq qoca dünyada¹.

Birinci bənddə orijinalda vaxt baxımından, müəyyən mənada, qeyri-müəyyən olan ayrılıq günü (“предназначенное расставание”) tərcümədə “bugünkü ayrılıq” kimi lazımsız şəkildə dəqiqləşdirilmişdir.

¹ “Azərbaycan” qəzeti, 4 iyun, 2006.

İkinci bəndin ikinci misrası da qeyri-dəqiq tərcümə edilmişdir: “Nə də qəm, kədərlə məni sal yada”. Dostlar yenicə ayrılır, söhbət də ayrılıqdan doğan kədərdən gedir, daha tərcümədə olduğu kimi, sonralar yada salmaqdan yox. Bu məqamı tərcüməçi tuta bilməmişdir.

Son beytin tərcüməsi ilə bağlı bir məqama diqqət yetirək: Şair dostuna müraciət edərək deyir:

Не грусти и не печаль бровей, —
В этой жизни умирать не ново,
Но и жить, конечно, не новей.

Burada şair: “Bu həyatda nə ölmək, nə də yaşamaq təzə şey deyil”, – deyərək dostuna təsəlli verir. Tərcümədə isə, ikinci bəndin üçüncü misrasında “bilirəm ki mən” deməklə şair sanki dostuna deyil, öz-özünə təsəlli verir.

Eyvaz Borçalının tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, əlvida artıq!
Yerin var, əzizim, bağrım başında.
Taleyin cızdığı qəfil ayrılıq
Görüş də vəd edir bizə qarşıda.

Əlvida! Hələlik! Əlsiz, kəlməsiz
Nə qaşlarını çat, nə dərdə əyil.
Yeni ha görmürük ölümləri biz,
Yaşamaq özü də yenilik deyil¹.

Üçüncü misradakı “qəfil ayrılıq” (“внезапное расставанье”, “неожиданное расставанье”) ifadəsi orijinaldakı “предназначенное расставанье” fikrinə məzmun baxımından uyğun gəlmir. Orijinalda ayrılıq vaxtı, müəyyən mənada, əvvəlcədən müəyyənləşdiyi halda, tərcümədə qəfildən gəlir.

İkinci bəndin birinci misrasında “əlvida” (“прощай”) və “hələlik” (“пока”) sözlərinin bir yerdə işlədilməsini isə başa düşmək çətindir. Görünür, tərcüməçi burada uyğun söz tapmaqda çətinlik çəkmiş və alınan söz artıqlı-

¹ “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 6 oktyabr, 2006.

ğından qaça bilməmişdir. Üçüncü misradakı “ölümləri” sözü misranın, eləcə də bəndin ümumi səslənməsinə xələl gətirir.

Ümumiyyətlə, son beyt orijinaldakı dərin mənanı açə bilmir.

Mahir Qarayevin tərcüməsi

Əlvida, əziz dost, əlvida,
Biz yenə bir qəlbə bir canıq.
Görüş də vəd edir qarşıda
Qismətə yazılmış ayrılıq.

Əlvida, ey dostum, nə gərək –
Nə söz de, nə qəm ye, əlvida;
Təzə şey deyildir – nə ölmək,
Nə də ki yaşamaq dünyada¹.

Mahir Qarayevin tərcüməsi forma baxımından digər tərcümələrdən fərqlənir. Lakin şeirin ruhuna və səslənməsinə, sanki başqa tərcüməçilərin seçdiyi 11 hecalıq misralar daha uyğun gəlir. Şeiri 9 hecalı misralarla tərcümə etməklə, tərcüməçi, bir tərəfdən, digər tərcüməçilərin yol verdikləri müəyyən söz artıqlığından uğurla qaçmağı bacarmış, digər tərəfdən isə, müəyyən məqamda heca və söz çatışmazlığı problemi ilə üzləşmişdir. Belə ki, orijinalda ikinci bəndin birinci beytindəki dörd ifadə (“без руки”, “без слова”, “не грусти”, “не печаль бровей”) tərcümədə cəmi iki ifadə vasitəsilə (“nə söz de”, “nə qəm ye”) verilmişdir ki, bu da məhz heca azlığından doğan məqam kimi qiymətləndirilməlidir. Doğrudur, müəllif özünün aşağıda təqdim etdiyimiz 11 hecalı misralarla tərcümə variantında da bu məqamı verə bilməmişdir. Qeyd edək ki, bu məqamı tərcüməçilər arasında yalnız Ş.Sadiq və Anar dolğun şəkildə, maraqlı verə bilmişlər.

Tərcümədə bu göstərdiyimiz məqamlardan başqa, ciddi iradlar tutmağa heç bir əsas yoxdur.

¹ Mahir Qarayev. Tənhalıq (Şeirlər. Poetik silsilələr. Tərcümələr). Bakı, Oskar, 2008, səh.217.

Əlavə edək ki, Mahir Qarayev bu şeiri 1994-cü ildə də tərcümə etmişdi. Maraqlı üçün, heç bi əlavə şərh vermədən həmin tərcüməni diqqətinizə çatdırırıq:

Əlvida, ey gözəl dostum, əlvida,
Vaxtımız-vədəmiz yetişdi artıq.
Görüş də vəd edir bizə qarşıda
Qismətə yazılmış məlum ayrılıq.

Nə bircə kəlmə söz, nə dərd, nə giley...
Nə gərək?! Əlvida dostum, əlvida.
Nə ölmək, əlbəttə, təzə şey deyil,
Nə də ki yaşamaq qoca dünyada¹.

Qiya Paçxataşvilinin tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, görüşənədək,
Qəlbimdə yurd saldın, mənim əzizim.
Ayrılığı yazan amansız fəlakət
Yeni bir görüşlə şad eylər bizi.

Əlvida, ey dostum, əl, söz nə lazım,
Üzülüb qəm vermə sən qaşlarına.
Ölmək yeni deyil bu gün, ən azı,
Var olmaq da yeni deyildir amma².

Tərcümələrin əksəriyyətində olduğu kimi, bu tərcümənin müəllifi də “прощай” sözünün tərcüməsi kimi “əlvida” ifadəsinə üstünlük vermişdir. Digər tərəfdən, Eyvaz Borçalının tərcüməsində – ikinci bəndin birinci misrasında “əlvida” (“прощай”) və “hələlik” (“пока”) sözlərinin bir yerdə işlədilməsinə uyğun olaraq, burada da söz artıqlığına yol verilmiş, birinci bəndin birinci misrasında “əlvida” (“прощай”) və “görüşənədək” (“до встречи”) sözləri bir yerdə işlədilmişdir. Bu iki sözün bir yerdə işlədilməsi qəbul edilməzdir. Aşırıq-aydın hiss edilir ki, bu iki söz bir misraya “yerləşmir”.

¹ “Yol” qəzeti, № 2, fevral, 1994.

² “Elimiz.Günümüz” qəzeti, № 2, fevral, 2010.

İkinci bəndin ikinci misrası (“Üzülüb qəm vermə sən qaşlarına”) səslənmə baxımından xeyli zəif təsir bağışlayır. Azərbaycan dilində “qaşlara qəm vermək” kimi ifadə işlənilmir, uyğun fikir, əsasən, “qaşları çatmaq” kimi ifadə olunur. Həmin bəndin üçüncü misrasında “ən azı” ifadəsi də yerində işlədilməmişdir. Misradan belə çıxır ki, ölmək bu gün yeni bir şey, yenilik olmasa da, nə vaxtsa yenilik ola bilər. Ümumiyyətlə, son beytdə tərcüməçi orijinaldakı mənanı tam açə bilməmiş, aydın ifadələr seçməkdə çətinlik çəkmişdir, poetik tərcümə isə yox dərəcəsindədir.

Fikrət Qocanın tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, dostum əlvida,
Sən mənim daima ürəyimdəsən.
Həmişə adamlar deyəndə vida
Deyir, görüşərik bir də yenidən.

Əl vermə, söz demə, susaq, əlvida...
Qəm çəkmə qaşından dərd yağa-yağa.
Ölüm təzə deyil, köhnə dünyada
Yaşamaq özü də təzə deyil ha...¹

Bu tərcümə şeirin bu günə olan son tərcüməsidir. Tərcümədə originaldakı “предназначенное расставанье” fikri orijinaldan fərqli olaraq, qeyri-poetik bir misra ilə (“Həmişə adamlar deyəndə vida”) verilmişdir. Onu da qeyd edək ki, tərcüməçinin yazdığı kimi adamlar ayrılarkən vida demir, vida edirlər, vidalaşırlar. Hesab edirik ki, bu məqam tərcüməçinin, sadəcə, diqqətsizliyindən irəli gələn bir xətdir. Ümumiyyətlə, birinci bəndin son beyti şairənəlikdən uzaq kimi görünür, poeziya baxımından da xeyli zəif təsir bağışlayır.

İkinci bənddəki “əl vermə, söz demə” ifadələri də ürəyə yatmır, onları, ən azı, “nə əl ver, nə söz de” kimi daha poetik bir şəkildə vermək olardı. Üçüncü misrada tərcüməçi fikri oxucuya daha qabarıq şəkildə çatdırmaq

¹ “Ədəbiyyat qəzeti”, 30 aprel, 2010.

məqsədlə antonimlərdən - “təzə” və “köhnə” sözlərindən istifadə etsə də, fikrimizcə, son beyt arzuolunan səviyyədə alınmamışdır.

Ümumiyyətlə, bu tərcümədə müəllifin mövcud tərcümələrdəki ifadələrdən qaçmaq arzusu, səyi hiss olunur (Tərcümə variantlarının hamısı da olmasa, müəyyən bir hissəsi, sözsüz ki, tərcüməçiyə məlumdur). Bu, ümumilikdə təqdirəlayiq hal olsa da, müəyyən məqamlarda qeyri-təbiiliyin əmələ gəlməsinə gətirib çıxarmışdır.

«До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirinin tərcüməsi ilə bağlı bir məqamı da qeyd edək. 1965-ci ildə “Sovet Gürcüstanı” qəzetində çap olunmuş bir məqalədə¹ şeirin birinci bəndinin tərcüməsi verilmişdir. Qeyd edək ki, həmin dövrdə şeirin yalnız bir tərcüməsi - Ş.Sadiqin tərcüməsi (1959) mövcud idi (1965-ci ildə Əliağa Kürçaylı da şeiri tərcümə etmişdi. Lakin adı çəkilən məqalənin dərc olunduğu dövrdə Əliağa Kürçaylının tərcümələr toplusu hələ çapdan çıxmamışdı). Tərcümələr arasında birinci və üçüncü misralarda kiçik fərqlər olsa da, ikinci və dördüncü misralar Ş.Sadiqin tərcüməsi ilə üst-üstə düşür. Tərcümə tam olmadığı üçün heç bir əlavə şərh vermədən onu olduğu kimi diqqətinizə çatdırırıq:

Əlvida, əlvida, dostum, əlvida,
Səni gəzdirərəm ürəyimdə mən.
Bax, təyin edilmiş bu ayrılıq da
Görüş vəd eləyir bizə yenidən.

Beləliklə, «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirini 11 tərcüməçi dilimizə çevirmişdir. İlk 4 tərcümə 15 illik bir zaman kəsiyində (1959-1974) edilsə də, sonra uzun bir müddət – 20 il müddətində bu şeirə müraciət edən olmamışdır. Nəhayət, 1994-cü ildə Mahir Qarayev Yeseninin bu şeirini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. 2005-2006-cı illərdə – Yeseninin ana-dan olmasının 110 illiyi ərəfəsində şeir dörd tərcüməçi tərəfindən yenidən tərcümə edilmiş, 2008-ci ildə isə Mahir Qarayev əvvəlki tərcüməsini təkmilləşdirərək, şeirin yeni tərcümə variantını təqdim etmişdir. 2010-cu ildə şair-tərcüməçi Qiya Paçxataşvili də şeiri ana dilimizə çevirib. Şeirin bu günə məlum olan son tərcüməsi isə Fikrət Qocaya məxsusdur.

¹ Musa oğlu R. S.A.Yesenin. “Sovet Gürcüstanı” qəzeti, 7 oktyabr, 1965.

Apardığımız təhlillərdən göründüyü kimi, tərcümə variantlarının hər birində güclü və zəif məqamlara rast gəlirik. Tərcümələr arasında 4 tərcümə – Ş.Sadiq, Əliağa Kürçaylı, Anar və Mahir Qarayevin tərcümələri diqqəti daha çox cəlb edir.

Ş.Sadiqin və Anarın tərcümələrində orijinalda müəllifin sanki, fakt olaraq bildirdiyi son fikir (“В этой жизни умирать не ново / но и жить, конечно, не новей”) bir az qeyri-müəyyən, sual formasında öz təsdiqini tapır.

Mahir Qarayevin tərcüməsi maraqlı görünsə də, yenə təkrar etmək istəyirik ki, bu şeirin tərcüməsində 11 hecalı misralar daha uyğun görünür, 9 hecalı misralar şeirin ruhunu və səslənməsini verməkdə sanki acizdir.

Mövcud tərcümələr arasında Əliağa Kürçaylının tərcüməsini daha uğurlu hesab edirik. Tərcümənin dili kifayət qədər sadə və axıcıdır. Tərcüməçi hər iki bəndin əsas məqamlarını – son beytləri daha poetik, daha ürəyəyatımlı verə bilmiş, şeirin dilimizdə gözəl və canlı şəkildə səslənməsinə müvəffəq olmuşdur. Hər iki beytdə fikir tam, aydın verilmişdir və beyt sanki bir zərbi-məsəl kimi səslənir.

Kitab çapa verildiyi günlərdə Hamlet İsaxanlı «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirinin yeni bir tərcümə variantını mənə təqdim etdi. Odur ki, heç bir şərh vermədən həmin tərcüməni diqqətinizə çatdırırıq.

Hamlet İsaxanlının tərcüməsi:

İsaxan İsaxanlının Serqey Yesenin haqqında yazdığı kitabın çapa hazırlanmış variantını (əvvəllər olduğu kimi desək “əlyazması”nı) oxuyarkən kitabda «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirinin azərbaycancaya tərcüməsi üzərində çox və diqqətlə dayanılması, görünür ki, məni “qurdaladı” və yolüstü həmin şeiri tərcümə etdim.

Salamat qal, dostum, sağ-salamat qal,
Qəlbimdə, əzizim, yuva salmısan.
Ayrılıq qismətdir, qarşıda vüsəl -
Görüş də vəd edir bizə bu hicran.

Nə əl et, nə danış, sağ-salamat qal,
Nə qəm ye, əzizim, nə qaşını çat.
Ölümə çarə yox, uça da xəyal -
Nə ölüm yenidir, nə də ki... həyat.

“İran nəğmələri”

Yesenin lirikasının mərkəzində yer alan “İran nəğmələri” silsiləsinə 15 şeir daxildir. Əvvəlcə Yesenin buraya 20 şeir daxil etmək planı olsa da¹, bu reallaşmamışdır. Bakıda son dəfə olduğu zaman (28 iyul - 3 sentyabr 1925-ci il) Yesenin silsilə üzərində yenidən işləmiş, onu tamamlamış və şeirlərin sıralanmasını müəyyənləşdirmişdir. Ümumiyyətlə, Yesenin “İran nəğmələri”ndə şeirlərin sıralanmasına xüsusi fikir verirdi. Onun sağlığında buraxmaq istədiyi üçcildlik “Şeirlər toplusu” («Собрания стихотворений»)² üçün hazırladığı “İran nəğmələri” silsiləsində şeirlərin sıralanmasına və onların ilk dəfə dərc edildiyi mənbələrə diqqət yetirək:

1. «Улеглась моя былая рана...» (“Trudovoy Batum” qəzeti, №280, 10 dekabr, 1924, Batum)
2. «Я спросил сегодня у менялы...» (“Trudovoy Batum”, №280, 10 dekabr, 1924, Batum)
3. «Шаганэ, ты моя, Шаганэ...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, №1, 1 yanvar, 1925, Bakı)
4. «Ты сказала, что Саади...» (“Bakinski raboçi” qəzeti, №1, 1 yanvar, 1925, Bakı)
5. «Никогда я не был на Босфоре...» (“Zarya Vostoka” qəzeti, №782, 18 yanvar, 1925, Tiflis)
6. «Свет вечерный шафранного края...» (“Zarya Vostoka”, №782, 18 yanvar, 1925, Tiflis)

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-6. Москва, «Художественная литература», 1980, стр.168.

² Adı çəkilən bu «Собрания стихотворений» Yesenin ölümündən sonra, 1926 – 1927 - ci illərdə, özü də 4 cildə çapdan çıxmışdır. 4-cü cildə, redaksiya tərəfindən, Yesenin 3 cildliyə daxil etmədiyi şeirlər daxil edilmişdir.

7. «Воздух прозрачный и синий...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №82, 13 aprel, 1925, Bakı)
8. «Золото холодное луны...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №82, 13 aprel, 1925, Bakı)
9. «В Хорассане есть такие двери...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №74, 3 aprel, 1925, Bakı)
10. «Голубая родина Фирдоуси...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №74, 3 aprel, 1925, Bakı)
11. «Быть поэтом – это значит то же...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №177, 7 avqust, 1925, Bakı)
12. «Руки милой – пара лебедей...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №179, 10 avqust, 1925, Bakı)
13. «Отчего луна так светит тускло...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №183, 14 avqust, 1925, Bakı)
14. «Глупое сердце, не бойся...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №177, 7 avqust, 1925, Bakı)
15. «Голубая да веселая страна...» ("Bakinski raboçi" qəzeti, №179, 10 avqust, 1925, Bakı)

Göründüyü kimi, şeirlərin sıralanmasında xüsusi bir meyar (yazılma tarixi, ilk dəfə dərc edilmə tarixi, ilk dəfə dərc edildiyi yer, əlifba sırası və s.) yoxdur. Yesenin Q.A.Benislavskayaya göndərdiyi 11 may 1925-ci il tarixli məktubunda yazır: "Bu iki yeni İran şeirini (*"Воздух прозрачный и синий..."*; *"Золото холодное луны..."* – İ. İsaxanlı) sizə evdə verdim iki sonuncu şeirdən əvvələ yerləşdirin – "Пери" və "Голубая родина Фирдоуси..." - dən əvvələ"¹. Elə bununla da, Yesenin sıralanmadakı tək meyarı (ilk dəfə dərc edilmə tarixi) özünü pozmuşdur. Daha sonra son iki şeirdə də bu meyar bilərəkdən pozulmuşdur. Beləliklə, "İran nəğmələri" şeirlərinin düzlülüşündə yeganə bir meyar var – Yesenin öz istəyi! Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Yesenin yalnız "İran nəğmələri"ndə deyil, ümumilikdə onun sağlığında buraxılmış kitabların hamısında şeirlərin düzlülüşünə xüsusi fikir verirdi. "Yesenin tərtib etdiyi hər bir kitab – bu, sadəcə olaraq, müəyyən bir dövrdə yazılmış şeirlər toplusu deyil, özünəməxsus bir şəkildə və hər dəfə xüsusi, yeni qayda ilə hazırlanmış bir kitabdır. Yesenin yalnız öz yaradıcılığında deyil, kitablarının tərtibində də əsl şair idi. Şeirlərin çox diqqətlə düşünülmüş, onların daxili, emosional zəncirvari reaksiyasına uyğun düzlülüşi Yesenin kitablarını orijinal poetik bir gündəliyə çevirir, onları vahid, bitkin bir əsər halına salırdı"².

1925-ci ilin may-iyun aylarında Moskvada Yesenin «Персидские мотивы» kitabı çapdan çıxır³. Bu kitaba 10 şeirdən ibarət "İran nəğmələri"ndən başqa, 1 poema və 4 şeir də daxil edilmişdi. Həmin kitabda silsiləyə daxil olan şeirlərin ardıcılığı bir qədər fərqli idi – yuxarıdakı sıralanma-

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-6. Москва, «Художественная литература», 1980, стр.186.

² Есенин С.А. Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.394.

³ Сергей Есенин. Персидские мотивы. Москва, «Современная Россия», 1925.

dakı 9-cu və 10-cu şeirlərin yeri dəyişdirilmişdi. Bu kitab Yesenin sağlığında buraxılmış son kitab oldu*. Həyatının sonuna yaxın böyük enerji ilə üzərində işlədiyi və görmək arzusu ilə alışıb-yandığı “Şeirlər toplusu”nu görə bilmədi Yesenin!

Yesenin ölümündən sonra çıxan bir sıra nəşrlərdə silsiləyə daxil olunan şeirlərin sayı və sıralanmaları kitabı buraxan məsul şəxslərin istəyi ilə müxtəlif şəkillərdə verilmişdir. Təxminən 70-ci illərdən başlayaraq, buraxılan çoxcildliklərdə isə “İran nəğmələri” klassik 15 şeirdən ibarət və yuxarıda göstərilən Yesenin sıralanmasında verilir. Lakin Əliağa Kürçaylının tərcümələrinin son nəşrində¹, nədənsə, bu düzülüş dəyişdirilmiş, şeirlərin ardıcılığı pozulmuşdur. Klassik sıralanmada 5-ci yerdə olan “Никогда я не был на Босфоре...” şeiri 3-cü yerə, 8 və 9-cu yerlərdə olan “Золото холодное луны...” və “В Хорассане есть такие двери...” şeirləri isə, uyğun olaraq, 10 və 11-ci yerlərə qoyulmuşdur. Əliağa Kürçaylının sağlığında buraxılmış son kitabda² sıralanmanın klassik düzülüş üzrə aparıldığını nəzərə alsaq, bu nəşrdə sıralanmanın pozulmasını yalnız kitabın buraxılışına məsul şəxsin diqqətsizliyi kimi qiymətləndirmək olar. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, bu dəyişiklik adı çəkilən kitabda yeganə dəyişiklik deyil. Məsul şəxslər hansı məntiqlə, 1975-ci ildə buraxılmış kitabdakı “26-lar haqqında ballada”nı³ yeni nəşrə daxil etməmiş, onun əvəzinə, həmin nəşrdə olmayan “Köhnə Rusiya”nı daxil etmişlər⁴.

“İran nəğmələri”nə daxil olan klassik 15 şeirdən 5-i Yesenin son Bakı səfəri zamanı (28 iyul - 3 sentyabr 1925-ci il) yazılmış və dərc edilmişdir. Silsilədəki son şeir – “Голубая да веселая страна...” şeiri P.İ. Çaqinin qızı balaca Rozaya (*tam adı Rozaliya*) həsr olunmuşdur. Bu şeir silsilədə sonuncu yerə qoyulsa da, əslində, şeir bir az əvvəl – aprelin 8-də yazılmışdır.

* Yesenin sağlığında, təkrar nəşrlər də nəzərə alınmaqla, 30-a yaxın kitabı nəşr olunmuşdur. İlk kitab – “Радунница” (1915-ci ilin noyabr ayında 1916-cı il qeydi ilə çap olunmuşdur), son kitab – «Персидские мотивы» (may-iyun 1925). Bunlardan əlavə, şairin sağlığında müxtəlif mənbələrdə 25-ə yaxın kitabın çapa hazırlanması haqqında məlumatlara (bəzən kitabın adı, bəzən əlyazması, bəzən çapa hazır variantı, bəzən də maketi) rast gəlinə də, naməlum səbəblərdən onlar çap olunmamış qalmışdır.

¹ S.A.Yesenin. *Seçilmiş əsərləri*. (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Avrasiya Press, 2006.

² *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975.

³ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.213.

⁴ S.A.Yesenin. *Seçilmiş əsərləri* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Avrasiya Press, 2006, səh.57.

Görünür, şeirin üzərində yenidən işləmək fikri olduğundan, Yesenin onu bir az gec dərc etdirmişdir.

Bu şeirlə bağlı bir məqam da maraqlıdır. P.İ. Çaqinin qızı balaca Roza özünü aktrisa kimi göstərməyi çox sevir, nədənsə, özünü “Qeliya Nikolayevna” adlandırır^{*}. Yesenin də onun xatirinə Rozanı həmin adla çağırırdı, hətta P.İ. Çaqinə yazdığı məktublarda belə, qızı həmin adla anırdı. “Qeliya Nikolayevna”ya həsr edilmiş “Голубая да веселая страна...” şeirinin üç avtoqrafi mövcuddur. Avtoqraflardan birində Yesenin aşağıdakı qeydi vardır: “Əziz Qeliya Nikolayevna, bu, həddindən artıq qiymətlidir. Nə vaxt mənim qızımı görsəniz, bunu ona verin. S.E.”

Şairin bu arzusunu Yesenin haqqında “Balaxan mayı” povestinin müəllifi həmyerlimiz Hüseyn Nəcəfov həyata keçirmişdir. O, «История рукописи Есенина» adlı bir məqaləsində həmin avtoqrafi Yesenin o vaxt Daşkənddə yaşayan qızı Tatyana Serqeyevnaya necə çatdırılmasından xoş duyğularla söhbət açır¹.

Əmirxan Xəlilovun əsərində², eləcə də bir sıra başqa mənbələrdə “İran nəğmələri”nin 16 şeirdən ibarət olduğu göstərilir. Məsələ burasındadır ki, Yesenin, doğrudan da, “İran nəğmələri”nə daha bir şeir əlavə etmək fikri olub. S.A. Tolstaya - Yesenina yazır: “1925-ci ilin avqustunda Yesenin Bakı yaxınlığında Mərdəkanda, Çaqinin bağ evində yaşayırdı. Yesenin otağının pəncərələrindən biri bağa açılırdı və çox vaxt səhərlər onu quşların səsi oyadırdı. Belə səhərlərin birində o, bu şeiri (*“Море голосов воробьиных”* şeiri *“Bakinski raboçi”* qəzetinin 10 avqust 1925-ci il tarixli 179-cu sayında, özü də *“İran nəğmələri”* adı altında, *“Руки милой-нара лебедей...”* və *“Голубая да веселая страна...”* şeirləri ilə birlikdə dərc edilmişdir – İ.İsaxanlı) yazmışdı. Payızda “Şeirlər toplusu”nu hazırlayanda o, yenidən bu şeirə qayıtdı, onu “İran nəğmələri”nə daxil etmək istəyirdi və bu məqsədlə şeirin üzərində yenidən işləməyə başlamışdı. Lakin onu başa çatdırı bilmə-

^{*} V.Belausova yazdığı 13 yanvar 1967-ci il tarixli məktubunda Roza bu adı haradan götürdüyünü və özünü nə üçün belə adlandırdığını özü də xatırlamadığını yazır. Вах: Белоусов В.Г. Сергей Есенин. Литературная хроника. Часть-2 (1921-1925). Москва, «Советская Россия», 1970. стр.182.

¹ Гусейн Наджафов. История рукописи Есенина. «Баку», 22 апреля, 1988.

² Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.73.

diyindən həmin şeiri “İran nəğmələri”nə daxil etmədi”¹. Onu da qeyd edək ki, “İran nəğmələri”ni ilk dəfə Azərbaycan dilinə çevirən Əliağa Kürçaylı da əvvəlcə bu silsiləyə 16 şeirin tərcüməsini daxil etmiş², sonradan həmin şeirlərdən birini (yuxarıda adı çəkilən şeiri) çıxardaraq, 15 şeirin tərcüməsini saxlamışdır³. Sözsüz ki, Əmirxan Xəlilov da həmin şeiri nəzərdə tutaraq, “İran nəğmələri”nin 16 şeirdən ibarət olduğunu yazır.

1967-cı ildə Leninqradda dərc edilmiş bir məqalədə “İran nəğmələri” silsiləsinə aid olan 17-ci şeirin varlığı haqqında da məlumata rast gəlirik.⁴ Bu, «Тихий ветер. Вечер сине-хмурый...» şeiridir. Şeir ik dəfə mətbuatda Yesenin ölümündən sonra – 1926-cı ilin martında dərc edilib⁵.

Lakin A.P.Loman bu şeirin “heç şübhəsiz” “İran nəğmələri”nə aid olduğunu yazsa da, Yesenin bundan sonra buraxılmış çoxcildliklərində həmin şeir silsiləyə daxil edilməmişdir. V. Belausov adı çəkilən bu şeirin haqlı olaraq silsiləyə daxil edilmədiyini və ümumiyyətlə, onun “İran nəğmələri”nə heç bir aidiyyəti olmadığını sübut etmişdir⁶.

Hafizin, Xəyyamın, Firdovsinin, Sədinin sehrli lirikasından süd əməm “İran nəğmələri” ilə Yesenin özünə, İrana və Bakıya əbədi sevgi heykəli qoydu.

¹ С.А.Толстая-Есенина. Отдельные записи. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр. 261.

² Sergey Yesenin. *Şeirlər və poemalar*. (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965; Sergey Yesenin. *Qadına məktub*. Şeirlər və poema (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Gənclik, 1970.

³ Sergey Yesenin. *Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975; S.A.Yesenin. *Seçilmiş əsərləri* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Avrasiya Press, 2006.

⁴ Сергей Есенин. Собрание сочинений в трех томах. Т-2. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.376; А.П.Ломан. Об издании произведений С.А.Есенина. Есенин и русская поэзия. Издательство «Наука», Ленинград, 1967, стр.366.

⁵ «Красная газета», № 73, axşam buraxılışı, Leninqrad, 27 mart, 1926. Həmin dövrdə “Krasnaya qazeta”nın baş redaktoru P.İ.Çaqin idi. O, bu vəzifəyə ÜK(b)P-nin Moskvada 1925-ci ildə, 18-31 dekabr aralığında keçirilən 14-cü qurultayında təyin edilmişdi.

⁶ Белоусов В.Г. Сергей Есенин. Литературная хроника. Часть-2 (1921-1925). Москва, «Советская Россия», 1970, стр.354-355.

“İran nəğmələri”ndə vətən sevgisi və vətən həsrəti

“İran nəğmələri” Yeseninə bir lirik kimi böyük şöhrət qazandırdı. Şair bu silsilə şeirlərində Şərq aləminə, Şərq şairlərinə, Şərq lirikasına, Şərq gözəllərinə hədsiz məhəbbətini tərənnüm edir, yeri gəldikcə, Şərq adət-ənənələrinə münasibətini bildirir. Bütün bunlarla yanaşı, Yesenin ana yurdunu – Rusiyanı unutmur, ucsuz-bucaqsız düzənliklərinin, ənginliklərinin, meşələrinin vurğunu olduğu ana vətənini yada salır, onun üçün darıxır. Ümumiyyətlə, Vətən sevgisi, təbiət sevgisi Yesenin yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir desək, yəqin ki, yanılmarıq. Yesenin hələ lap erkən yaşlarından Rusiyanın əsrarəngiz təbiətinə vurğun idi. Onun 1910-cu ildə – 15 yaşında yazdığı rus kənd axşamını təsvir edən kiçik bir şeirinə nəzər salaq:

Вот уж вечер. Роса
Блестит на крапиве.
Я стою у дороги,
Прислонившись к иве.

От луны свет большой
Прямо на нашу крышу.

Где-то песнь соловья
Вдалеке я слышу.

Хорошо и тепло,
Как зимой у печки.
И березы стоят,
Как большие свечи.

И вдали за рекой,
Видно, за опушкой,
Сонный сторож стучит
Мертвой колотушкой¹.

Nə qədər sadə, incə, insanın ruhunu oxşayan, ruha sakitlik gətirən,
gözəl və valehedici!.. Şeiri Əliğa Kürçaylı tərcümə etmişdir:

Axşam düşür gölün üstə,
Par-par parıldayır şəbnəm.
Mən durmuşam yolun üstə,
Bir söyüdə söykənmişəm.

Düşür ayın gur şöləsi
Evimizin üzərinə.
Haradasa bülbül səsi
Eşidirəm bu dəm yenə.

Nə gözəldir, necə xoşdur,
Ətraf isti ocaq kimi.
Ağcaqayın dayanmışdır
Nəhəng bir şam-çıraq kimi.

Lap uzaqda – o sahilə,
Ətəyində bir meşənin

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.61.

Toxmağının səsi gəlir
Yuxulu bir gözətçinin¹.

Bu şeir rus poeziyasına təbiət sevgisi ilə alışıb-yanan yeni bir nəfəsin gəlişindən xəbər verirdi. Vətənə, təbiətə məhəbbət Yesenin poeziyasının ilham mənbəyidir. Bu sevgi onun bütün yaradıcılığı boyu müşahidə olunur, hər misrasında hiss edilir:

О Русь – малиновое поле
И синь, упавшая в реку, -
Люблю до радости и боли
Твою озерную тоску. (Т-1, стр.117)

Yesenin vətən sevgisini duymaq üçün onun 19 yaşında yazdığı bir şeirindən bircə bəndə nəzər salmaq kifayətdir:

Если крикнет рать святая:
«Кинь ты Русь, живи в раю!»
Я скажу: «Не надо рая,
Дайте родину мою». (Т-1, стр.92)

Müqəddəs bir haray gəlsə içimdən:
Gəl at Rusiyanı, cənnətdə yaşa.
Deyərəm: – Cənnət-zad istəmirəm mən,
Vətəndə vuracam ömrümü başa*, –

deyən şair vətənini cənnətə belə dəyişmir. O, bu vətən sevgisini sözdə deyil, həyatda da isbat etmişdir. Çoxlarının Avropaya, Amerikaya həmişəlik can atdığı bir zamanda, özünün dediyi kimi, İspaniyadan başqa, bütün Avropanı və Amerikanı dolaşdıqdan sonra oralarda çox yüksək səviyyəli həyat şəraiti, şan-şöhrət, böyük var-dövlət vəd edən müxtəlif təkliflərə baxmayaraq, onu maqnit kimi özünə çəkən vətəninə döndü Yesenin. Yesenin vətən sevgisi ilə dopdolu şeirləri haqqında S.F.Turabov yazır: “Şairin ən böyük məhəbbəti –

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.9. Bundan sonra bu fəsildə uyğun mənbəni qısa şəkildə (Məsələn: Т-1, стр. 117) yazacağıq

* Bəndin tərcüməsi bu sətirlərin müəllifinindir.

vətənə olan məhəbbətidir. Bu məhəbbəti şair elə təsirli, elə valehedici ifadə edib ki, Puşkinin özü belə, onun şeirlərinin altında öz imzasını qoyardı”¹.

Yesenin vətən sevgisi və vətən həsrəti onu bütün “İran nəğmələri” boyunca da izləyir.

Yesenin rus təbiətini unuda bilmir, gördüyü, şahidi olduğu hər gözəlliyi onun bir elementi ilə müqayisə edir:

"Отчего луна так светит тускло
На сады и стены Хороссана?
Словно я хожу равниной русской
Под шуршащим пологом тумана". (Т-1, стр.296)

Nədəndir, ay belə sönük görünür
Xorasan bağları, gülləri üstə?
Elə bil yol boyu duman sürünür
Bizim Rusiyanın çölləri üstə².

Harada olursa-olsun, hansı mehribanlıqla, səmimiyyətlə, hörmətlə əhatə olunursa olunsun, Rusiya – ana vətən onu maqnit kimi özünə çəkir, çağırır:

Мне пора обратно ехать в Русь.
Персия! Тебя ли покидаю?
Навсегда ль с тобою расстаюсь
Из любви к родимому мне краю?
Мне пора обратно ехать в Русь. (Т-1, стр.288)

Vaxtdır, Rusiyaya dönməliyəm mən,
Səni tərk edirəm deməli, İran?
Yoxsa ayrılıram ömürlük səndən?
Vətən məhəbbəti oyanıb yaman,
Vaxtdır, Rusiyaya dönməliyəm mən³.

¹ Турабов С.Ф. Поэтический мир Есенина. Тематический сборник научных статей, посвященный 100-летию со дня рождения С.Есенина. Баку, 1995. стр.19.

² Tərcümə Səyavuş Məmmədzadəninidir. *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.340.

³ Tərcümə Əliağa Kürçaylımındır. *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar*. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.113.

Yeseninə görə, şimalda ay daha gözəldir, “şərqdəkindən 100 dəfə böyükdür”, qucağında boy atdığı Ryazan düzənlikləri ilə heç nə müqayisə edilə bilməz:

Потому, что я с севера, что ли,
 Что луна там огромней в сто раз,
 Как бы ни был красив Шираз,
 Он не лучше рязанских раздолий.
 Потому, что я с севера, что ли. (Т-1, стр.277)

Şimal həsrətimi göynətdi məni?
 Orda ay doğanda göylərə sığmaz...
 Nə qədər səfalı olsa da Şiraz,
 Mənə unutmurmaz Ryazan elini...
 Vətən həsrətimi göynətdi məni?¹

Ay işığı altında tarlaların o möcüzə gözəlliyini – əsl rus mənzərəsini yada salanda şair hər şeyi unudur:

Про волнистую рожь при луне
 По кудрям ты моим догадайся.
 Дорогая, шути, улыбайся,
 Не буди только память во мне
 Про волнистую рожь при луне. (Т-1, стр.277)

Gecə ay nurunda çimən çovdarı
 Qıvrım saçlarımdan, telimdən tanı.
 Əzizim, gül, danış, pozma halını,
 Yadıma salma sən, deyirəm, barı
 Gecə ay nurunda çimən çovdarı².

Şərq gözəlinə vurğunluğu da şairə Şimal gözəlini unutmura bilmir:

Шаганэ ты моя, Шаганэ!
 Там, на севере, девушка тоже,

¹ Tərcümə Səyavuş Məmmədşadənindir. *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.333.

² Yəni orada.

На тебя она страшно похожа,
Может, думает обо мне...
Шаганэ ты моя, Шаганэ. (Т-1, стр.278)

Mehriban Şahanə, gözəl Şahanə!
Şimalda bir qız var, günləri sayır,
Özü də o, sənə yaman oxşayır.
Bəlkə, ala gözü yol çəkir yenə,
Mehriban Şahanə, gözəl Şahanə¹.

Qəlbində rus qarmonunun həsrətini daşıyan, ay işığı altında it hürüşlərinin hər kəsə görünməyən gözəlliklərindən ləzzət alan şair Şərq gözəlini ana yurdunun füsunkarlığını görmək üçün öz vətəninə – uzaq mavi diyara dəvət edir:

У меня в душе звенит тальянка,
При луне собачий слышу лай.
Разве ты не хочешь, персиянка,
Увидать далекий синий край? (Т-1, стр.280)

Qəlbimdə səslənir şimal yelləri,
Budur, it də hürür ay işığında.
Məgər, a fars qızı, bizim elləri
Görmək istəmirsən, söylə, bir an da?²

Rus qarmonunun həsrətini və Şimal gözəlini heç cür unuda bilməyən şair Şərq gözəlini köməyə çağırır:

Заглуши в душе тоску тальянки,
Напой дыханьем свежих чар,
Чтобы я о дальней северянке
Не вздыхал, не думал, не скучал. (Т-1, стр.281)

Sən öz nəfəsinlə məni məst elə,
Kədəri, qüssəni qov ürəyimdən.

¹ Yenə orada.

² Tərcümə Əliağa Kürçaylımındır. *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar*. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.105.

Şımalı bir qızın həsrəti ilə
Ah çəkib, düşünüb, darıxmayım mən¹.

Hətta şərqin gülündən-çiçəyindən zövq aldığı anda da şair doğma diyarı üçün darıxır:

Хороша ты, Персия, я знаю,
Розы, как светильники, горят
И опять мне о далеком крае
Свежестью упругой говорят.
Хороша ты, Персия, я знаю. (Т-1, стр.290)

Bilirəm, nə qədər gözəlsən, İran,
Çıraqtək sayrışır güllərin yenə.
Qəlbimə aşına uzaq diyardan
Təzə xatirələr danışır mənə.
Bilirəm, nə qədər gözəlsən, İran².

Aleksandr Tvardovski özünün müəllimi hesab etdiyi Yesenini “Rusiyanın ağcaqayını” adlandırmaqla, həm böyük şairin böyüklüyünü, ağcaqayın kimi möhtəşəmliyini, həm də onun rus meşələrinin şahı ağcaqayına və bütövlükdə təbiətə məhəbbətini ifadə etmişdir. Təbiətin başqalarına görünməyən füsunkar gözəlliklərini inanılmaz ilham və orijinallıqla vəsf edən Yesenin hərdən təbiətə öz şeirləri qədər şirin bir tərzdə söz də atır: “Təbiət, sən Yesenini təkrarlayırsan”³.

¹ Yenə orada, səh.106.

² Yenə orada, səh.115.

³ *Есенинская Русь*. Автор идеи и руководитель проекта Б.С.Ставцов. Рязань, Издательство «Дело» 2009, стр.45.

“İran nəğmələri” Azərbaycan dilində

Əvvəlcə bir neçə kəlmə «Персидские мотивы» ifadəsinin tərcüməsi haqqında. «Персидские мотивы» ifadəsini müxtəlif müəlliflər “İran motivləri”, “Fars motivləri”, “Şərq motivləri”, “Fars təranələri”, “İran nəğmələri” kimi tərcümə etmişlər. Biz sonuncuya – “İran nəğmələri”nə üstünlük versək də, ürəyimizdə bir “motiv” nisgili qaldı. Aydındır ki, «мотив» tərcümədə “nəğmə” demək deyil. Lakin «мотив» sözünü Azərbaycan dilində elə “motiv” kimi işlətdiyimiz zaman onun rus dilindəki mənasında olan gözəllik hiss edilmir. Başqa sözlə, bu söz Azərbaycan dilində, xüsusən də poeziya kontekstində, rus dilində verdiyi incə, geniş əhatəli mənanı verə bilmir və bir qədər quru səslənir. “Nəğmə” sözü “motiv”ə nisbətən daha poetik səsləndiyi üçün ona üstünlük verdik. Amma daha uyğun bir ifadənin tapılmasına ehtiyac əməlli-başlı hiss olunur*.

Şübhəsiz ki, Yesenindən tərcümə edən hər bir tərcüməçinin əsas məqsədi onu – Yesenini Azərbaycan poeziyasevərlərinə sevdirməkdir. Hansı tərcüməçinin bu məqsədə nə dərəcədə nail olması isə artıq onun tərcüməçilik bacarığından, tərcüməçilik ustalığından asılıdır. Məlum olduğu kimi, Yese-

* Kitabın çapa hazırlanmış variantını oxuyarkən Hamlet İsaخانlı «Персидские мотивы» ifadəsinin “İran xəyalları” kimi tərcüməsini təklif etdi.

ninin “İran nəğmələri” silsiləsindən olan şeirlərə (elə ümünilikdə Yesenin yaradıcılığına da) tərcüməçi kimi ilk dəfə Süleyman Rüstəm müraciət etmişdir. Süleyman Rüstəm 1928-ci ildə Yeseninin “В Хорассане есть такие двери» şeirini Azərbaycan dilinə çevirmişdir. O, həmin şeiri əski əlifba ilə çıxan “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında dərc etdirmiş və iki il sonra, kiçik dəyişikliklərlə, ayrıca kitab şəklində çıxan “Addımlar” şeirlər toplusuna daxil etmişdir. Maraqlıdır ki, ilk variantdan fərqli olaraq, “Addımlar” şeirlər toplusunda şeirin beşinci bəndi ixtisara salınmışdır. Bunun bilərəkdən, yoxsa mexaniki səhv olaraq baş verdiyini söyləmək isə bir qədər çətindir.

Süleyman Rüstəmdən sonra Yesenin yaradıcılığına müraciət etmiş tərcüməçilərdən yalnız beşi – Əliağa Kürçaylı, Səyavuş Məmmədzadə, Qoca Xalid, Firuz Mustafa və Günel Mövlud Yeseninin “İran nəğmələri”ndən tərcümələr etmişdir. “İran nəğmələri”ni ilk dəfə Əliağa Kürçaylı bütövlükdə Azərbaycan dilinə çevirmiş və onu Yesenindən tərcümə etdiyi şeirlər toplusuna daxil etmişdir¹. Əliağa Kürçaylıdan sonra Səyavuş Məmmədzadə də “İran nəğmələri”ni tam şəkildə Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir². Qoca Xalid, Firuz Mustafa və Günel Mövlud isə “İran nəğmələri”nə daxil olan şeirlərdən bəzilərini tərcümə etmişlər. Adı çəkilən tərcüməçilərin hər biri qarşısında ehtiramla baş əyirik və bununla yanaşı qeyd etmək istəyirik ki, tərcüməçilərin heç biri “İran nəğmələri”ndəki poeziyanı, şirinliyi ürəyəyatımlı şəkildə verə bilməmişdir.

“İran nəğmələri”nin Azərbaycan dilinə tərcümələrindən bəhs edən, indiyə qədər məlum olan yazılarda³ silsilənin ayrı-ayrılıqda cəmi bir neçə şeirinin tərcümələri (bunlardan da bəziləri xeyli səthi şəkildə) qarşılıqlı təhlil edilmişdir. Üstəlik, onu da qeyd edək ki, göstərilən yazıların hamısında,

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965. Bu kitabın sonrakı nəşrlərində, yeni tərcümələrini də daxil etməklə, Əliağa Kürçaylı “İran nəğmələri”nin tərcümələrində də xeyli dəyişikliklər etmişdir. Odur ki, bundan sonra həmin şeirlərin təhlili zamanı şeirlərin son tərcümə variantlarına istinad edəcəyik: *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975.

² *İran nəğmələri. Şeirlər* (Tərcümə: Səyavuş Məmmədzadə). “Azərbaycan” jurnalı, № 4, 1986. səh.154-159; *Dünya uşağ ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.331-342.

³ *Первана Мамедова. Сергей Есенин на Азербайджанском языке*. Баку, 2003, стр.51-67; *Рафик Новрузов. Художественный перевод и проблема взаимодействия, взаимообогащения литератур*. Баку, Элм, 1990. стр. 292-311; *Əmirxan Xəlilov. Bir şerin iki tərcüməsi*. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 9 oktyabr, 1985; *Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı*. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh. 66-69, 100-120; *Əmirxan Xəlilov. Yesenin Azərbaycan dilində*. ADU-nun elmi əsərləri. 1975, №5, səh.17-19; *Əmirxan Xəlilov. Yesenin və Azərbaycan*. Bakı, Gənclik, 1977, səh.63-78.

əsasən, eyni şeirlərin tərcümələri təhlil edilmişdir (Nisbətən geniş təhlili Pərvanə Məmmədova aparmışdır). Silsiləyə daxil olan 15 şeirin yarısından çoxu isə, ümumiyyətlə, təhlildən kənarda qalmışdır ki, onların tərcümələrini təhlil etmədən ümumi silsilənin tərcüməsinin uğurlu və ya uğursuz olması haqqında fikir yürütmək qeyri-mümkündür. Odur ki, bu yazıda “İran nəğmələri”^{*}nə daxil olan 15 şeirin hər birinin bütün tərcümə variantlarını^{*} təhlil edəcək və “İran nəğmələri”nin Azərbaycan dilinə tərcüməsinin ümumi səviyyəsi haqda fikir yürütməyə çalışacağıq.

^{*} Bu sətirlərin müəllifi də Yeseninin “İran nəğmələri” silsiləsindən 6 şeir tərcümə etmişdir. Bax: səh.290-301. Lakin həmin tərcümələri burada təhlilə cəlb etmirik.

“Улеглась моя былая рана”

Şeir orijinalda belədir:

Улеглась моя былая рана –
Пьяный бред не гложет сердце мне.
Синими цветами Тегерана
Я лечу их нынче в чайхане.

Сам чайханщик с круглыми плечами,
Чтобы славилась пред русским, чайхана,
Угощает меня красным чаем
Вместо крепкой водки и вина.

Угощай, хозяин, да не очень.
Много роз цветет в твоём саду.
Незадаром мне мигнули очи,
Приоткинув черную чадру.

Мы в России девушек весенних
На цепи не держим, как собак,
Поцелуям учимся без денег,
Без кинжальных хитростей и драк.

Ну, а этой за движенья стана,
Что лицом похожа на зарю,
Подарю я шаль из Хороссана
И ковер ширазский подарю.

Наливай, хозяин, крепче чаю,
Я тебе вовеки не солгу.
За себя я нынче отвечаю,
За тебя ответить не могу.

И на дверь ты взглядывай не очень,
Все равно калитка есть в саду...

Незадаром мне мигнули очи,
Приоткинув черную чадру¹.

Bu şeiri 4 müəllif – Əliağa Kürçaylı, Səyavuş Məmmədzadə, Qoca Xəlilid və Firuz Mustafa tərcümə etmişdir. Şeirin ilk tərcüməsi Əliağa Kürçaylıya məxsusdur:

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Mənim köhnə yaram qövr etmir hələ,
Sərxoş qızdırmalar keçmir qəlbimdən.
Tehranın bu mavi çiçəklərilə
Onu çayxanada sağaldaram mən.

Çayxana ruslara xoş gəlsin deyə,
O enlikürəkli çayçı durmadan –
Al şərab yerinə, araq yerinə
Süzür mənim üçün məxməri çaydan.

Bəsdir bir stəkan, a çayçı, yetər,
Neçə güllər açıb sənin bağçada.
Bil, yersiz baxmadı mənə o gözlər
Qara çadrasını atıb bir anda.

Bahar tərəvətli gözəlləri biz
Rusiyada it kimi zəncirləmirik.
Davasız, məksiz, pulsuz, xəncərsiz
Öpürük onları, əzizləyirik.

Fəqət şəfəq üzlü günəş camalın
Bu incə belinin bir süzməsiyçün –
İnan ki, verərəm Xorasan şalı,
Mən Şiraz xalçası verərəm bu gün.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.273.

Bir az da tünd elə çayçı, çayçı, sən
 Bil... yalan deməməm ömrümdə sənə.
 Yalnız özüm üçün cavabdehəm mən,
 Cavab verəmməməm sənənin yerinə.

Bəsdir, sən qapıya baxma bu qədər,
 Başqa qapı da var sənənin bağçada.
 Bil, yersiz baxmadı mənə o gözlər
 Qara çadrasını çəkib bir anda¹.

Şeirin ilk tərcüməçisi olan Əliağa Kürçaylı bu şeiri özünəməxsus ilhamla tərcümə etmiş, onun Azərbaycan dilində gözəl səslənməsinə nail olmuşdur. Bununla belə, bəzi məqamları qeyd etmək istəyirik: Şeirin birinci bəndində tərcüməçi “Пьяный бред не гложет сердце мне” mısrasını “Sər-xoş qızdırmalar keçmir qəlbimdən” kimi tərcümə etmişdir. Bu tərcümə orijinaldakı fikrin hərfi tərcüməsidir və Azərbaycan dilində səslənməsi zəifdir. Həmin bəndin son mısrasının tərcüməsində də müəyyən qeyri-dəqiqlik var. Belə ki, orijinalda mənə indiki zamanda təsvir edilsə də (“Я лечу их нынче в чайхане”), tərcümədə gələcək zamanda verilmişdir (“Onu çayxanada sağaldıram mən”). Biz bu mısra da “sağaldıram” sözünün əvəzinə, mexaniki olaraq “sağaldıram” sözünün getdiyini düşünərək, şeirən Əliağa Kürçaylının sağlığında dərc edilmiş hər üç variantını müqayisə etdik. Lakin həmin variantlarda da bu misra “Onu çayxanada sağaldıram mən” kimi verilmişdir.

İkinci bənd kifayət qədər uğurlu tərcümə edilsə də, bir məqama nəzər salaq: Orijinalda ikinci bənd belə bir misra ilə başlayır: “Сам чайханщик с круглыми плечами”. Bu misranın tərcüməsinə diqqət yetirək: “O enlikürəkli çayçı durmadan”. Orijinaldan açıq-aydın görünür ki, rus qonağın – məşhur şairin qulluğunda çayxana sahibi özü durur ki, çayxanası məşhurlaşsın. Odur ki, bu mısra da əsas məqam da çayçının enlikürəkli olması deyil, məhz çayxana sahibinin özünün qulluq etməsidir. Lakin orijinalın ruhunun dəqiq verilməsi üçün vacib olan bu fikir tərcümədə öz əksini tapmamışdır. Bir qədər irəli gedərək qeyd edək ki, yalnız Əliağa Kürçaylı deyil, tərcüməçilərin heç biri bu məqamı tuta bilməmişdir.

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.98.

Üçüncü bəndin son misrasında (“Qara çadrasını atıb bir anda”) “atıb” sözü əvəzinə, şeirin son misrasında olduğu kimi, “çəkib” sözü işlədilsə, daha doğru olardı. Bununla bağlı bir məqama diqqət yetirək: Şeirin tərcüməsinin ilkin variantında¹ həm üçüncü, həm də sonuncu bənddə bu misra eyni şəkildə – “Qara çadrasını çəkib bir anda” kimi verilmişdir. Lakin sonrakı iki variantın hər ikisində² üçüncü bənddə “çəkib” ifadəsi “atıb”la əvəz edilmişdir. Bu əvəzləmənin məntiqini başa düşmək çətindir. Bəlkə də bu məqam müəllifin özünün də gözündən qaçmış mexaniki səhvdir.

Digər bəndlərin tərcüməsində, fikrimizcə, tərcüməçi ustalığ nümayiş etdirmişdir.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Ovundu qəlbimin köhnə yarası,
Sərxoş mərəkələr geridə qaldı.
Tehran güllərinin mavi rəyası,
Çayxana dəmləri könlümü aldı.

Çayçı da can-başla yarayır mənə,
«Urus»a çayxana xoş gəlsin deyər.
Araq əvəzinə, mey əvəzinə
Məxməri çay süzür göy piyaləyə.

Çox da əl-ayağa düşmə, a çayçı,
Bağçada gül gülü səsləyir yenə.
Boş yerə deyil ki, çadranı açıb
Birisi göz vurdu xəlvətcə mənə.

Bizim Rusiyada əzəldən bəri
Qız nədi, qəfəsdə saxlamaq nədi.
Satın da almarıq ilk öpüşləri,
Xəncərə güvənib çaqlamaq nədi...

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965, səh.95-96.

² *Sergey Yesenin. Qadına məktub. Şeirlər və poema* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Gənclik, 1970, səh.77; *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.98.

Bayaq gördüyümün hər cüvəsinə
 Halaldı səpilə zər qədəminə.
 Xorasan şalını al beləsinə,
 Şiraz xalisını sər qədəminə.

Süz, çayçı, çayını bir az tünd elə,
 Düz sözü ömrümdə əyə bilmərəm.
 Bilirəm işimi mən indən belə,
 Sənin işlərini deyə bilmərəm.

Qarıya göz qoyub üzümə özünü,
 Bağcana bir cığır tapılar yenə...
 Boş yerə deyil ki, acıb üzünü,
 Çadralı bir gözəl göz vurdu mənə...¹

Burada birinci iki misra ustalıqla verilmişdir və orijinaldakı fikri dəqiq əks etdirməklə yanaşı, Azərbaycan dilində də xeyli şirin səslənir. Lakin orijinalda şair “Синими цветами Тереана” dedikdə, sadəcə olaraq, çayotunu və çayın dəmlənməsində istifadə edilən bəzi ədviyyələri nəzərdə tutur. Tərcümədə isə “Tehran güllərinin mavi rəyası” kimi orijinalda olmayan qarışıq bir misra meydana çıxmışdır.

Orijinalda üçüncü və son bəndlərin ikinci beyti eyni cür ifadə edilsə də, tərcümədə bu hal saxlanılmamışdır. Qeyd etmək istəyirik ki, bu üsul Yeseninin şeirlərində tez-tez istifadə etdiyi, sevdiyi üsullardandır. Ən azı, bu səbəbdən həmin beytlər hər iki halda eyni cür ifadə edilməlidir.

Şeirin 4-cü bəndinin tərcüməsi ilə bağlı bir neçə kəlmə demək lazım gəlir. Əliağa Kürçaylı həmin bəndin tərcüməsində orijinala tam sadıqlığını saxlayaraq, bəndi olduğu kimi tərcümə etmişdirsə, Səyavuş Məmmədzadə, əksinə, həmin bəndi xeyli “azərbaycanlaşdırmışdır”.

Y.Quluzadə məqalələrindən birini həmin bəndin tərcümələrinin təhlilinə həsr etmişdir. Müəllif məqalədə nəticə olaraq yazır: “Formal yaxınlaşsaq, Əliağa Kürçaylı haqlıdır. Tərcüməçi qaldırılan problemlərə müəllifin baxışlarında düzəliş etməməlidir və buna onun haqqı da yoxdur. Səyavuş Məmmədzadədə estetik konsepsiya üstünlük təşkil edir – onun

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.331.

üçün bütün silsilənin, əsərin bütövlükdə əhvali-ruhiyyəsinin verilməsi, ümumi səslənməsi vacibdir. Doğrudur, bu halda Səyavuş Məmmədzadə bir qədər həddi aşmışdır – qafiyəli misralar yüngül səslənir: “Qız nədi, qəfəsdə saxlamaq nədi”; “Xəncərə güvənib çağlamaq nədi”. Məşhur bir şeirin sözləri qulaqlarda cingildəyir: “Çay nədi, say nədi...”¹.

Müəllifin bu fikrini təkzib etmirik. Amma bununla yanaşı qeyd etmək istəyirik ki, “Qız nədi, qəfəsdə saxlamaq nədi” misrası orijinaldakı uyğun fikrin tərcüməsi kimi kifayət qədər uğurlu tapıntıdır. Azərbaycan dilində çox gözəl və təbii səslənir. Təəssüf ki, son misra (“Xəncərə güvənib çağlamaq nədi...”) bu gözəlliyə mane olur, Y.Quluzadənin yazdığı kimi yüngül səslənir.

Şeirin son beytinə nəzər salaq:

Незадаром мне мигнули очи,
Приоткинув черную чадру.

Tərcüməsi:

Boş yerə deyil ki, açıb üzünü,
Çadralı bir gözəl göz vurdu mənə...

Orijinaldakı “приоткинув” sözünü tərcüməçi “açıb üzünü” kimi vermişdir. Qeyd edək ki, 3-cü bənddə də tərcüməçi həmin məqamda “çadranı açıb” kimi qeyri-poetik və qeyri-adekvat bir ifadəyə üstünlük vermişdir. Burada başqa bir ifadə tapılmalıydı. Çünki göz vurmaq üçün üzü açmağa ehtiyac yoxdur, çadranı çəkmək kifayətdir. Əslində, göz vurmanın gözəlliyi və intimliyi də elə bundadır.

Qoca Xalidin tərcüməsi

Köhnə yaralarım çətin qanaya,
Daha sona yetdi səfil həyatım.
Girdim Tehrandakı bir çayxanaya
Ki, mavi güllərlə başımı qatım.

¹ Гулузаде Я.М. Qız nədi, qəfəsdə saxlamaq nədi... Тезисы научно – методической конференции «Художественный перевод: теория, практика, преподавание». Баку, 2002, стр.28.

Ruslar çayxanaya dadansın deyə
Yekəpər çayçı da canını üzür.
Dodaq büzə-büzə arağa, meyə
Mənə qıpqırmızı qaynar çay süzür.

Bəsdi, bəs... hələlik süzmə, a çayçı,
Bir az da qoy güllü bağına baxım.
Bir qara çadralı üzünü açıb,
Bayaq ordan mənə göz vurdu axı.

Bizdə qızlar saymır çadranı-zadı,
Gözəllər dünyanı almır vecinə.
Satın da almırıq öpüşü, satın,
Sevib-sevilmirik xançal gücünə.

Amma bağdan çıxıb hey aram-aram,
Gəlib qabağımda dursa o sona,
Xorasan şalı da bağışlayaram,
Şiraz xalçası da verərəm ona.

Di gətir, tünd çayın sinəmə yatır,
Gəl ki, əməlinlə barışammaram.
Bir də... mənim gücüm özümə çatır,
Sənin işlərinə qarışammaram.

Qapıya boylanıb durma, a çayçı,
İstəsəm, yol tapıb gəzərəm bağı.
Bir qara çadralı üzünü açıb,
Bayaq ordan mənə göz vurdu axı¹.

Birinci bənddə tərcüməçi orijinaldakı əhvali-ruhiyyəni tuta bilsə də, mənə və məzmun baxımından orijinaldan xeyli uzaqlaşmışdır. Belə ki, şair Tehrana getməyib, Tehrandakı çayxanada oturmayıb. O, sadəcə olaraq,

¹ “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 15 aprel, 2005; *Yaz suları, Dan söküləndə, İlxi...* Rus klassik poeziyası Qoca Xalidin tərcüməsində. Bakı, Şirvanəşr, 1997, səh.38.

Tehran otları ilə dəmlənmiş çay içir. Digər tərəfdən, orijinalda şair çayxanada “yaralarını sağaldırsa”, tərcümədə, sadəcə, “başını qatır”.

Tərcüməçi ikinci bənddə “dadansın”, “yekəpər çayçı”, “dodaq büzə-büzə” kimi ifadələr işlətməklə, fikrimizcə, tərcüməyə “ucuzluq” gətirmişdir. Digər tərəfdən, ikinci bəndin üçüncü misrasında işlədilən “dodaq büzə-büzə” ifadəsi tamamilə yersizdir. Rusları çayxanaya “dadandırmaq” üçün “canını üzən” “yekəpər çayçı”, əslində, dodaq büzməməli, gülərzüzlü, xoşsifətli olmalıdır.

Orijinalda şeirin üçüncü bəndi belə başlayır: “Угощай, хозяин, да не очень”. Tərcüməçi bu misranı “Bəsdı, bəs... hələlik süzmə, a çayçı” kimi vermişdir. Aydınca görünür ki, tərcüməçi həmin misranın əvvəlki bənddən doğan istehza tonunu, oradakı istehzal müraciəti görə bilməmişdir. Ümumiyyətlə, mövcud dörd tərcümə arasında yalnız Səyavuş Məmmədzadə həmin misranın mənasını, müəyyən mənada, duyaraq tərcümə etmişdir: “Çox da əl-ayağa düşmə, a çayçı”. Qeyd edək ki, Əliağa Kürçaylının tərcüməsini təhlil edərkən tədqiqatçı Pərvanə Məmmədova bu incə məqamı hiss etmiş və bunu tərcüməçiyə irad tutmuşdur¹.

Üçüncü bəndin ikinci beytinə nəzər salaq:

Незадаром мне мигнули очи,
Приоткинув черную чадру.

Beytin tərcüməsi şeiriyyət baxımından xeyli zəif şəkildə verilmişdir:

Bir qara çadralı üzünü açıb,
Bayaq ordan mənə göz vurdu axı.

5-ci bənddə belə bir beyt var:

Ну, а этой за движенья стана,
Что лицом похожа на зарю.

Tərcüməçi bu beyti də qeyri- dəqiq tərcümə etmişdir:

¹ Пərvана Мамедова. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.138.

Amma bağdan çıxıb hey aram-aram,
Gəlib qabağımda dursa o sona.

Bu tərcümədə bir məqamı da qeyd etmək istəyirik. Orijinalın son bəndinə diqqət yetirək:

И на дверь ты взглядывай не очень,
Все равно калитка есть в саду...
Незадаром мне мигнули очи,
Приоткинув черную чадру.

Bənd belə tərcümə edilmişdir:

Qapıya boylanıb durma, a çayçı,
İstəsəm, yol tapıb gəzərəm bağı.
Bir qara çadralı üzünü açıb,
Bayaq ordan mənə göz vurdu axı.

Burada bir vacib psixoloji məqam var: Orijinalda şair fikrini üstüörtülü, sirli çəkildə dediyi halda, tərcüməçi çayçıya hər şeyi açıq deyərək, sanki ona meydan oxuyur: “İstəsəm, yol tapıb gəzərəm bağı”. Fikrin bu intonasiyada verilməsi, hesab edirik ki, şeirin ruhuna uyğun deyil. Digər tərəfdən, 3-cü misradakı “üzünü açıb” əvəzinə başqa bir ifadə işlədilsə daha yaxşı olardı.

Firuz Mustafanın tərcüməsi

Köhnə ağrılarım səngiyib hələ,
Könlümü didməyir dərdlər, duyuram.
Tehranın məsmavi gülləri ilə
Mən bir çayxanada məlhəm qoyuram.

Çayçı rus qonağa, yəni ki mənə
Çayı tərif edir, yaxınlaşaraq:
Tünd araq yerinə, şərab yerinə
Məni tünd çayına eləyir qonaq.

Çayçı, gəl başımı çox qatma çayla,
Çoxdur qızılgüllər sənin bağçada.
Çadradan boylanan o gözlər hələ
Yadımdan çıxmıyır, gör bir haçandı.

Nazənin qızları Rusiyada, bil,
Zəncirdə it kimi saxlamırıq biz.
Öpüşlə onlara veririk təlim
Hiyləsiz, davasız, xəncər-nizəsis.

O naz-qəmzə üçün, o ədalarçün,
O nurlu sifətçün keçib varımdan,
Mən Xorasan şalı alaram bu gün,
Lap Şiraz xalçası taparam, inan.

Çayxana sahibi, süz tünd çayından,
Mən səni aldadan deyiləm, əlbət.
Səninçün cavabdeh bax mənəm bu an,
Cavabdeh deyiləm özümçün fəqət.

Gəl sən də qapıya boylanma belə,
Onsuz da qıfil var sənin bağçada.
Çadradan boylanan o gözlər hələ
Yadımdan çıxmıyır, gör bir haçandı¹.

Birinci bəndin tərcüməsi prinsip etibarilə normal olsa da, ikinci bənd haqqında bunu demək mümkün deyil. Orijinalın ilk iki misrasındakı fikir qeyri-dəqiq və şeiriyyət cəhətdən zəif ifadə edilmişdir:

Çayçı rus qonağa, yəni ki mənə
Çayı tərif edir, yaxınlaşaraq...

Şeirdə şeiriyyəti təmin edən əsas məqamlardan biri olan 3-cü bəndin son iki misrasına nəzər salaq:

¹ "Yeni Azərbaycan" qəzeti, 29 aprel, 2005.

Незадаром мне мигнули очи,
Приоткинув черную чадру.

Orijinaldakı mənzərə tərcümədə xeyli zəif, qeyri-dəqiq, dolaşlıq və şairənəlikdən uzaq şəkildə təsvir edilmişdir:

Çadradan boylanan o gözlər hələ
Yadımdan çıxmıyır, gör bir haçandı.

Bu sanki həmin beytin tərcüməsi deyil, burada Yesenin şeiriyyətidən, Yesenin axıcılığından əsər-əlamət belə yoxdur.

Şeirin 6-cı bəndinin son iki misrasında aydınca ifadə edilmiş fikir tamamilə əks mənada tərcümə edilmişdir. Sadəcə desək, “özümçün” və “səninçün” sözlərinin yeri dəyişik düşmüşdür.

Şeirin son bəndindəki “Все равно калитка есть в саду...” misrasını tərcüməçi “Onsuz da qıfıl var sənin bağçanda” kimi vermişdir. “Калитка” və “qıfıl” sözləri tamam başqa-başqa məna ifadə edir. Burada “qıfıl” sözü yerində işlənilməmiş və bəndin mənasına da uyğun gəlmir.

“Я спросил сегодня у менялы”

Bu şeiri üç müəllif – Əliağa Kürçaylı, Səyavuş Məmmədzadə və Firuz Mustafə tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Я спросил сегодня у менялы,
Что дает за полтумана по рублю,
Как сказать мне для прекрасной Лалы
По-персидски нежное "люблю"?

Я спросил сегодня у менялы
Легче ветра, тише Ванских струй,
Как назвать мне для прекрасной Лалы
Слово ласковое "поцелуй"?

И еще спросил я у менялы,
В сердце робость глубже притая,
Как сказать мне для прекрасной Лалы,
Как сказать ей, что она "моя"?

И ответил мне меняла кратко:
О любви в словах не говорят,
О любви вздыхают лишь украдкой,
Да глаза, как яхонты, горят.

Поцелуй названья не имеет,
Поцелуй не надпись на гробах.
Красной розой поцелуи веют,
Лепестками тая на губах.

От любви не требуют поруки,
С нею знают радость и беду.
"Ты – моя" сказать лишь могут руки,
Что срывали черную чадру¹.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.275.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Yarım tümən üçün bir manat verən
Dəllaldan yanaşib soruşdum belə*:
Gözəl Lalə üçün necə deyim mən
"Sevirəm" sözünü fars lisaniylə?

Van suları kimi səssizcə bu gün
Mən həmin dəllaldan soruşdum yenə:
O gözəl Laləyə söyləmək üçün
"Öpüş" kəlməsini sən öyrət mənə.

Gizlədib qorxunu qəlbimdə dərin
Dəllaldan yenə də soruşdum ki, mən:
Axı necə deyim gözəl Laləyə,
Axı necə deyim ki, "sən mənimsən?"

Dəllal cavab verdi mənə müxtəsər:
Sözlə olunmayıb məhəbbət izhar.
Məhəbbət yolunda köks ötürərlər,
Gözlər də yaquttək alışıb - yanar.

Öpüşün olmamış adı əzəldən,
Öpüş yazı deyil tabutda gerçək.
Görürsən, gül ətri gəlir öpüşdən,
O, dodaqlardadır gül yarpağıtək.

Əvəz istəməzlər sevgidən heç vaxt,
Onunla bilirlər sevinci, dərdi.
Çəkib açan zaman qara çadranı
"Mənimsən" sözünü əllər deyərdi¹.

Əvvəlcə orijinaldakı “меняла” sözünün tərcüməsi haqqında bir neçə kəlmə: Əliağa Kürçaylı bu sözü “dəllal” kimi tərcümə etmişdir. “Меняла”

* Bu misra Əliağa Kürçaylının 1975-də nəşr olunmuş kitabında səhvən “Dəllaldan yenə də soruşdum ki, mən” kimi getmişdir və bu səhv kitabın 2006-cı il nəşrində də təkrar edilmişdir.

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.100.

sözünün Azərbaycan dilində bir mənası belə olsa da, digər tərəfdən, dəlil dedikdə, dilimizdə yalançılıqla başını girləyən, öz işində halal olmayan insan obrazı başa düşülür. Bu mənada, sevdiyinə ürəyini açmaq üçün şairin dəlildən məsləhət alması yaxşı səslənmir. Odur ki, şairin uyğun sualları dəlildən deyil, hər sözün-söhbətin qədrini bilən, dünyanın gərdişindən yaxşı başaçaan sərrafdan soruşması daha düzgün seçimdir.

Fars dilini bilmədiyi üçün şair məhəbbətini sevdiyi Laləyə açmaqda çətinlik çəkir və bu məqsədlə sərrafdan kömək istəyir, sərrafı sorğu-suala tutur, hər bənddə ondan bir şey soruşur. Tərcümənin 1-ci və 3-cü bəndlərində bu suallar aydın şəkildə ifadə edilsə də, 2-ci bənddə bir qədər qeyri-dəqiqlik var. Tərcüməçi “Mən həmin dəlildən soruşdum yenə” yazsa da, ondan heç nə soruşmur, ona sual vermir, sadəcə, “Öpüş kəlməsini sən öyrət mənə”, – deyir. Yəni bu bənddə, 1-ci və 3-cü bəndlərdən fərqli olaraq, sualın qoyuluş forması pozulmuşdur.

Şeirdə qafiyələnmə, ümumiyyətlə, *abab* sistemi ilə verilsə də, 3-cü və axırıncı bəndlərdə tək misralarda qafiyələnmənin kobud şəkildə pozulması dərhal gözü çarpır və şeirdəki axıcılığa, rəvanlığa xeyli xələl gətirir.

Son bəndin son beytində də fikir dəqiq ifadə olunmayıb. Bu beytdə orijinalda çox dəqiq və konkret bir fikir var:

"Ты - моя" сказать лишь могут руки,
Что срывали черную чадру.

Tərcümədə isə son misrada “deyərdi” sözü işlədilməklə, hər şey keçmişə aid edilir:

Çəkib açan zaman qara çadranı
"Mənimsən" sözünü əllər deyərdi.

Bir məqamı da xüsusi qeyd etmək istəyirik: Yesenin yaradıcılığında şairin çox sevdiyi bir üsul var! Şair bir misranı, bəzən də bir beyti müxtəlif bəndlərdə dəyişmədən verir. Bu xüsusiyyətə onun çoxsaylı şeirlərində, o cümlədən indi təhlilini apardığımız “İran nəğmələri”ndə tez-tez rast gəlirik. Təəssüf ki, bu məqama tərcüməçilər xüsusi diqqət yetirməmişlər. Doğrudur, həmin məqamı olduğu kimi saxlamaq istəyi tərcüməçi üçün xeyli çətinliklər törədə bilir. Lakin bu məqam Yesenin yaradıcılığına xas olan xüsusi mə-

qamlardan biri olduğuna görə onu mütləq orijinaldakı kimi saxlamağa çalışmaq lazım idi. Əliağa Kürçaylının tərcüməsində orijinalın 1-ci, 2-ci və 3-cü bəndlərindəki “Как сказать мне для прекрасной Лалы” mısrası (2-ci bənddə “сказать” yerinə verilən “назвать” ciddi bir dəyişiklik deyildir) üç müxtəlif variantda (“Gözəl Lalə üçün necə deyim mən”; “O gözəl Laləyə söyləmək üçün”; “Axı necə deyim gözəl Laləyə”) verilmişdir ki, bu da şeirin özünəməxsus formasının ciddi şəkildə pozulması deməkdir.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Sərrafa bəllidir arzum, diləyim
Manata dəyişir yarım tuməni.
Soruşdum: – Laləyə necə söyləyim
Farsların diliylə «sevirəm səni»?

Sərraf dillənmədi, bilmədim niyə
Səsim – Van gölünü oxşayan nəsim:
– De, necə söyləyim gözəl Laləyə
«Öpüş» kəlməsini, necə, əzizim?

Nəhayət, bir cavab eşidim deyə,
Sərrafın səbrini yenə sınađım:
– De, necə söyləyim gözəl Laləyə
«Mənimsən» sözünü, necə anladım?

Sərrafın cavabı müxtəsər oldu:
– Eşq nədi, söz nədi... Sevən lal yanar,
İçini yandırar məhəbbət odu,
Qoşa gözlərində qoşa ləl yanar.

Öpüşə ad verdin, vermədin – nə fərq...
Öpüş yazı deyil qara, dağ üstə.
Opüş bir qönçədir, bir zərif şəfəq,
Qızarar, əriyər gül dodaq üstə.

Aşiqin sözünü eşidən hanı...
Məşuqə «qal» deyər, ya da «öl» deyər.

«Mənimsən» sözünü qara çadranı
Gözəlin üzündən üzən əl deyər¹.

Səyavuş Məmməd zadə tərcüməyə birbaşa orijinaldan uzaq bir misra ilə başlayır. “Sərrafa bəllidir arzum, diləyim”. Sərrafa yenicə yaxınlaşan şairin istəyi ona necə bəlli ola bilər?! Axı sərraf falabaxan deyil.

İkinci bəndin 1-ci misrası, hətta birinci beytində də tərcüməçi öz fikir və hislərini aydın ifadə edə bilməmişdir:

Sərraf dillənmədi, bilmədim niyə.
Səsim – Van gölünü oxşayan nəsim.

Bununla belə, həmin bəndin 2-ci beytində fikir kifayət qədər şairanə ifadə edilmişdir:

– De, necə söyləyim gözəl Laləyə
«Öpüş» kəlməsini, necə, əzizim?

Beşinci bənddəki “Поцелуй не надпись на гробах” misrasının “Öpüş yazı deyil qara, dağ üstə” kimi tərcüməsi də başa düşülmür. “Гроб” hara, “dağ” hara?! “Qara” sözü isə burada, ümumiyyətlə, yersiz görünür. Bəlkə, tərcüməçi “qara daş” demək istəyib? Əslində, misranın “Öpüş yazı deyil qara daş üstə” kimi tərcüməsi xeyli maraqlı görünür. “Qara daş” da elə orijinaldakı “гроб” sözünə xeyli yaxın olan qəbir daşına uyğun gəlir. Bu qarışıqlığa aydınlıq gətirmək üçün misranı şeirin tərcüməsinin ilkin variantı ilə müqayisə etdik. Bu misra orada “Öpüş naxış deyil qaya, dağ üstə” kimi verilmişdir². Buradan belə bir nəticəyə gəlirik ki, tərcüməçi, sadəcə, ilkin variantdakı “naxış” sözünü sonradan “yazı” ilə əvəz etmişdir. Lakin son variantda həmin misrada mexaniki səhv olaraq “qaya” əvəzinə, “qara” getmişdir. Yəni misranın əsl tərcüməsi belədir: “Öpüş yazı deyil qaya, dağ üstə”. “Qaya” və “dağ” sözləri arasında vergül işarəsinin qoyulması da fikrimizin doğruluğunu sübut edən bir faktdır. Amma bu da bizi qane etmir. Əvvəlcə sual etdiyimiz kimi: “Гроб” hara, “dağ” hara?!

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.332.

² “Azərbaycan” jurnalı, № 4, 1986, səh.155.

Şeirin son bəndi ilə bağlı qeyd edək ki, bəndin ilk iki misrası buraya heç uyuşmayan “qoşma dilində”^{*} ifadə edilmişdir və orijinaldakından xeyli fərqli məna kəsb edir:

Aşiqin sözünü eşidən hanı...
Məşuqə «qal» deyər, ya da «öl» deyər.

Yeri gəlmişkən, Səyavuş Məmmədzadə “İran nəğmələri”nin tərcüməsində “qoşma dili”nə xeyli dərəcədə uymuşdur ki, bu da uğurlu poetik tapıntı sayıla bilməz.

Bununla yanaşı, onu da qeyd edək ki, Səyavuş Məmmədzadə son bəndin son beytinin tərcüməsində, Əliəğa Kürçaylıdan fərqli olaraq, daha maraqlı ifadə forması tapmışdır:

«Mənimsən» sözünü qara çadranı
Gözəlin üzündən üzən əl deyər.

Beyt xeyli şairanə səslənir, burada səmimiyyət və obrazlılıq var.

Firuz Mustafanın tərcüməsi

Bir sərraf adamdan soruşdum ki mən,
Yarım түмән pulla de, nə eyləyim?
O gözəl Laləyə farsca, görəsən,
«Sevirəm» sözünü necə söyləyim?

Sərrafdan onu da soruşdum ki, mən
Van küləyi kimi sakit, xəfifcə
Mən gözəl Laləyə indi, görəsən,
Bəs “öpüş” sözünü söyləyim necə?

Bunu da soruşdum sərrafdan hələ
Atıb qorxaqlığı bir tərəfə mən,

^{*} Bu ifadəni ilk dəfə “Улеглась моя бывшая рана” şeirinin Səyavuş Məmmədzadə tərəfindən tərcüməsini təhlil edərkən Pərvanə Məmmədova işlətməmişdir. *Первана Мамедова. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.60.*

De, necə söyləyim gözəl Laləyə, –
Mən necə deyim ki, ona «mənimсэн»?

O sərraf sözünü söylədi necə:
Sevəndə ucadan deyilmir sözlər,
Sevən korun-korun yanır gizlicə,
Sevəndə yaquttək od saçır gözlər.

Yoxdur bu dünyada adı öpüşün,
O, qəbrüstü yazı deyildir axı.
Onu qızılgüllər, yelpiklər düşün:
Əridər dodaqda bir gül yarpağı.

Sevgidən zəmanət tələb edilməz,
O, qəmin, sevincin canıdır, canı.
«Mənimсэн» – söyləyə bilər ki, o kəs
Əliylə parçalar qara çadranı¹.

Göründüyü kimi, elə birinci bəndin birinci beytinin tərcüməsində tərcüməçi orijinaldan kifayət qədər uzaqlaşmışdır. Əgər orijinalda ikinci misra, sadəcə olaraq, birinci misranı, daha doğrusu, birinci misradakı “меняла” sözünün mənasını açmaq üçündürsə, tərcümədə orijinalda olmayan və tamamilə yersiz görünən yeni bir sual (“Yarım tümən pulla de, nə eyləyim?”) ortaya çıxır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu şeirin forması elədir ki, ilk üç bəndin hər birində qarşıya bir sual qoyulur və növbəti üç bəndin hər birində isə uyğun suallara cavab verilir. Artıq birinci bənddə tərcüməçi bir sual əvəzinə, iki sual (“Yarım tümən pulla de, nə eyləyim?”; “Sevirəm» sözünü necə söyləyim?”) qoyaraq şeirin formasını pozmuşdur. Onu da qeyd edək ki, Əliağa Kürçaylının tərcüməsində olduğu kimi, burada da orijinalın 1-ci, 2-ci və 3-cü bəndlərindəki “Как сказать мне для прекрасной Лалы” misrası bir-birindən fərqli üç şəkildə (“O gözəl Laləyə farsca, görəsən”; “Mən gözəl Laləyə indi, görəsən”; “De, necə söyləyim gözəl Laləyə”) verilmişdir ki, bu da yenə şeirin özünəməxsus formasının pozulması deməkdir.

¹ “Bizim fakt” qəzeti, 18-25 may, 2010.

Dördüncü bənddəki “О любви в словах не говорят” misrası “Sevəndə ucadan deyilmir sözlər” kimi açıq-aydın qeyri-adekvat tərcümə edilmiş, orijinaldakı “məhəbbəti sözlə söyləmək, sözlə izhar etmək olmaz” fikri oxucuya çatdırıla bilməmişdir. “Sevəndə ucadan deyilmir sözlər” (Belə çıxır ki, astadan deyilə bilər?!) misrası növbəti 3-cü və 4-cü misralarla ziddiyyət təşkil edir. Qıssası, tərcüməçi bu misralarda orijinalın ruhunu, ideyasını və məzmununu tuta bilməmişdir.

Bəşinci bəndin ikinci beytinə nəzər salaq:

Красной розой поцелуи веют,
Лепестками тая на губах.

Beytin tərcüməsini gözdən keçirək:

Onu qızılğüllər, yelpiklər düşün:
Əridər dodaqda bir gül yarpağı.

Tərcümə, xüsusən də ikinci misra həddindən artıq anlaşılmazdır, qaranlıqdır və ürəyə yatmır. Beyt məzmunca da orijinala uyğun gəlmir.

Şeir orijinalda belə qurtarır:

"Ты – моя" сказать лишь могут руки,
Что срывали черную чадру.

Tərcüməsi:

«Mənimsən» – söyləyə bilər ki, o kəs
Əliylə parçalar qara çadranı.

Orijinaldakı “срывали” sözünün “parçalar” kimi kobud tərcüməsini qəbul etmək olarmı?.. Orijinaldakı son beyti oxuyanda adamın gözü önündə gözəl, qeyri-adi bir mənzərə canlanır: Budur, bəy özünə ömür yoldaşı seçdiyi sevgilisinə yaxınlaşaraq, onun üzündən qara çadrasını sanki bir duvağı götürən kimi götürür və bununla da: “Sən mənimsən”, – deyir. Bəs tərcümədə? O, sevgilisinin üzündən qara çadranı açmır, üzür, götürmür, onu “parçalayır”. Burada orijinaldakı mənzərəyə məxsus incəlikdən, zəriflikdən, nəzakətdən, gözəllikdən əsər-əlamət belə yoxdur.

“Шаганэ, ты моя, Шаганэ...”

Bu şeiri üç müəllif – Əliağa Kürçaylı, Səyavuş Məmmədzadə və Firuz Mustafə tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Шаганэ ты моя, Шаганэ!
Потому, что я с севера, что ли,
Я готов рассказать тебе поле,
Про волнистую рожь при луне.
Шаганэ ты моя, Шаганэ.

Потому, что я с севера, что ли,
Что луна там огромней в сто раз,
Как бы ни был красив Шираз,
Он не лучше рязанских раздолий.
Потому, что я с севера, что ли.

Я готов рассказать тебе поле,
Эти волосы взял я у ржи,
Если хочешь, на палец вяжи –
Я нисколько не чувствую боли.
Я готов рассказать тебе поле.

Про волнистую рожь при луне
По кудрям ты моим догадайся.
Дорогая, шути, улыбайся,
Не буди только память во мне
Про волнистую рожь при луне.

Шаганэ ты моя, Шаганэ!
Там, на севере, девушка тоже,
На тебя она страшно похожа,
Может, думает обо мне...
Шаганэ ты моя, Шаганэ.¹

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.277.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Sevimli Şahanə, gözəl Şahanə!
Ona görəmi ki, şimaldanam mən,
İstəram söz açam sonsuz çöllərdən,
Dalğalı çovdardan söz açam sənə,
Sevimli Şahanə, gözəl Şahanə!

Ona görəmi ki, şimaldanam mən,
Elə bil böyükdür orda ay bir az.
Nə qədər füsunkar olsa da Şiraz,
O, yaxşı deyildir Ryazan çölündən,
Ona görəmi ki, şimaldanam mən?

İstəram, söz açam sənə çöllərdən,
Çovdar saçlarıma çəkibdir xına,
Al onu, dola sən barmaqlarına,
Ağrı hiss etmərəm bir tikə də mən,
İstəram, söz açam sənə çöllərdən.

Ay işığındakı dalğalı çovdar
Necə də bənzəyir mənim saçıma.
Əzizim, gül, danış, fəqət söz açma,
Düşməsin yadıma sevimli diyar,
Ay işığındakı dalğalı çovdar.

Sevimli Şahanə, gözəl Şahanə!
Bizim o şimalda gözəl bir qız var,
Bilsəydin, o, sənə nə qədər oxşar!
Bəlkə, indi məni anır o, yenə,
Sevimli Şahanə, gözəl Şahanə!¹

Şeirin birinci – “Шағанэ ты моя, Шағанэ!” misrasının “Sevimli Şahanə, gözəl Şahanə!” kimi sadələşdirilmiş tərcüməsi, fikrimizcə, orijinaldakı orijinallıq, gözəllik və axıcılıq qarşısında acizdir. İkinci misranın tərcüməsi

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.102.

də ürəkaçan deyil, burada da bir qeyri-dəqiqlik özünü göstərir. Həmin bəndin dördüncü misrasına nəzər salaq: Orijinaldakı “волнистая рожь при луне” fikri burada “dalğalı çovdar” kimi tərcümə edilmişdir. Orijinalı oxuduqda göz önündə gözəl bir mənzərə canlanır: Aylı gecə, balaca meh var və ay işığı altında dalğalanan çovdar zəmis. Tərcümədə isə sadəcə, quru “dalğalı çovdar”. Burada nə gecə var, nə də ki ay. Çovdar zəmis gündüz də dalğalana bilər. Bununla da orijinaldakı gözəl mənzərənin Yesenin vəsfi tərcümədə tamamilə itirilmişdir.

İkinci bəndin ikinci misrası orijinalda belədir: “Что луна там огромней в сто раз”. Tərcüməçi bu misrada da orijinaldakı ruhu düzgün verə bilməmiş, şimalda şairə “yüz dəfə böyük” görünən ayı yalnız “bir az böyük” kimi təsvir etməklə kifayətlənmişdir.

İkinci bənddəki “Он не лучше рязанских раздолий” misrasının “O, yaxşı deyildir Ryazan çölündən” kimi tərcüməsi də poeziya baxımından zəif səslənir. Adama elə gəlir ki, tərcüməçi “yaxşı deyildir” yazmaqla, misradakı fikir dolğunluğunu və şeiriyyəti zəiflətməmişdir. Dördüncü bənddəki “Про волнистую рожь при луне” misrasını “Ay işığındakı dalğalı çovdar” kimi verməklə, tərcüməçi birinci bənddəki uğursuz, quru “dalğalı çovdar”ı xeyli şairanə şəkildə orijinala yaxınlaşdırmağa çalışmışdır.

Səyavuş Məmməd zadəninin tərcüməsi

Mehriban Şahanə, gözəl Şahanə,
Şimal həsrətimi göynətdi məni?
Qoy ayın nurunda çimən zəmini
Nağıla çevirib söyləyim sənə,
Mehriban Şahanə, gözəl Şahanə!

Şimal həsrətimi göynətdi məni?
Orda ay doğanda göylərə sığmaz...
Nə qədər səfalı olsa da Şiraz,
Mənə unutmurmaz Ryazan elini...
Vətən həsrətimi göynətdi məni?

Qoy sənə danışım qızıl zəmidən,
Əlində bir sarı sünböldü saçım.

Kefin istəyirsə, üz, nə əlacım,
Dözərəm ağrıya uf da demədən, –
Qoy sənə danışım qızıl zəmidən.

Gecə ay nurunda çimən çovdarı
Qıvrım saçlarımdan, telimdən tanı.
Əzizim, gül, danış, pozma halını,
Yadıma salma sən, deyirəm, barı
Gecə ay nurunda çimən çovdarı.

Mehriban Şahanə, gözəl Şahanə!
Şimalda bir qız var, günləri sayır.
Özü də o, sənə yaman oxşayır.
Bəlkə, ala gözü yol çəkir yenə,
Mehriban Şahanə, gözəl Şahanə!¹

Burada da tərcüməçi birinci misranı əvvəlki tərcümədəkinə yaxın tərcümə etmiş, lakin ikinci misranın tərcüməsində orijinaldan xeyli uzaqlaşmışdır. Tərcümədə orijinaldakı mənə, müəyyən mənada, təhrif edilmişdir – “Şimal həsrətimi göynətədi mənə?” Əslində, bu bənddə mərkəzi fikir o deyil ki, şair vətəni üçün darıxır. Mərkəzi fikir odur ki, özü şimal ölkəsindən olduğu üçün şair oranın bütün gözəlliklərini sevdininə anlatmaq, həmin gözəllikləri xəyalən ona göstərmək istəyir:

Шаганэ ты моя, Шаганэ!
Потому, что я с севера, что ли,
Я готов рассказать тебе поле,
Про волнистую рожь при луне.
Шаганэ ты моя, Шаганэ.

Tərcümədə isə “Şimal həsrətimi göynətədi mənə?” deyə şair vətəni üçün darıxır.

İkinci bənddəki “Что луна там огромней в сто раз” misrasının “Orda ay doğanda göylərə sığmaz...” kimi tərcüməsi dilimizdə gözəl səslənir, orijinaldakı mənanı və ruhu çox dəqiq və şairanə ifadə edir. Burada səmimilik, güclü emosionallıq var, orijinala sadıqlıq göz qabağındadır. Bu misranın

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.333.

tərcüməsi bu şeirdəki ən uğurlu və şairanə tərcümə edilmiş məqamlardan biridir desək, yanılmarıq. Bu bənddəki “рязанских раздолий” ifadəsinin “Ryazan eli” kimi tərcüməsi isə yanlışdır. Söhbət Yeseninın həmişə xüsusi ilhamla vəsf etdiyi Ryazan düzənliklərindən, Ryazan çöllüklərindən gedir. Bunu “Ryazan eli” ifadəsi altında birləşdirməyə ehtiyac yox idi. Digər bəndlərdə tərcüməçiyə qarşı tutula biləcək iradlar, demək olar ki, yoxdur. Əksinə, dördüncü bənddəki “Про волнистую рожь при луне” misrasının “Gecə ay nurunda çimən çovdarı” kimi şairanə, obrazlı tərcüməsini qeyd etmək lazımdır. Burada tərcüməçi Yeseninın kövrək hiss və duyğularını poetik dildə oxucuya çatdırı bilmişdir.

Firuz Mustafanın tərcüməsi

Şahanə, Şahanə, mənim Şahanəm!
Bəlkə də şimaldan olduğum üçün
Sənə düzənlərdən söz açım bu gün.
Gecə dalğalanan zəmi bir aləm,
Şahanə, Şahanə, mənim Şahanəm!

Bəlkə də şimaldan olduğum üçün
Ay böyük görünür yüz dəfə, azı.
Nə qədər sevsəm də gözəl Şirazi,
Ryazan tək geniş görünür bu gün
Bəlkə də şimaldan olduğum üçün.

Çovdar zəmisindən söz açım sənə,
Ordan götürmüşəm bu saçları mən.
Barmağına dola əgər istəsən,
Bundan isti-soyuq olammaz mənə,
Çovdar zəmisindən söz açım sənə.

Gecə dalğalanan zəmi bir aləm,
Qıvrım saçlarıma nəzər sal bir az,
Gülüm, zarafat et, gül, belə olmaz.
Təkcə yaddaşımı oyatma, sənəm,
Gecə dalğalanan zəmi bir aləm.

Şahanə, Şahanə, mənim Şahanəm!
 Orda, şimalda da bir qız yaşayır.
 Bilmirsən, o, sənə necə oxşayır.
 O, məni düşünür bəlkə də bu dəm...
 Şahanə, Şahanə, mənim Şahanəm!¹

Fikrimizcə, Firuz Mustafa “Шаранэ ты моя, Шаранэ!” misrasının daha orijinal və uğurlu tərcüməsinə xeyli yaxınlaşmışdır. “Şahanə, Şahanə, mənim Şahanəm!” Düşünürük ki, əgər o, öz tərcüməsində “m” hərfinə bir qədər “xəsislik” etməsəydi, həmin misra daha gözəl və şairanə səslənərdi: “Şahanəm, Şahanəm, mənim Şahanəm!”

Şeirin ikinci bəndinə nəzər salaq:

Потому, что я с севера, что ли,
 Что луна там огромней в сто раз,
 Как бы ни был красив Шираз,
 Он не лучше рязанских раздолий.
 Потому, что я с севера, что ли.

Həmin bəndi Firuz Mustafa belə tərcümə etmişdir:

Bəlkə də şimaldan olduğum üçün
 Ay böyük görünür yüz dəfə, azı.
 Nə qədər sevsəm də gözəl Şirazı,
 Ryazan tək geniş görünmür bu gün
 Bəlkə də şimaldan olduğum üçün.

Birinci misra əvvəlki tərcümələrlə müqayisədə daha uğurlu kimi görünür, daha səlis, axıcı dildə tərcümə edilmişdir. İkinci misrada isə bir qeyri-dəqiqlik var. Belə ki, tərcümədə ayın harada – şimalda, yoxsa şərqdə “yüz dəfə böyük” göründüyü aydın olmur, fikir qaranlıq qalır. Halbuki orijinalda bu açıq-aydın ifadə edilmişdir. Üçüncü və dördüncü misralar da düzgün tərcümə edilməmişdir. Orijinalda bu iki misra arasında dəqiq bir bağlılıq olsa da, tərcümədə bu bağlılıq həm mənə, həm də şeiriyyət baxımından xeyli zəif görünür. Digər tərəfdən, orijinaldakı “рязанских раздолий” ifadəsi-

¹ “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 29 aprel, 2005; “Tac” qəzeti, 04-14 noyabr, 2005.

nin “Ryazan”, “лучше” sözünün “geniş” kimi tərcüməsi də uğurlu tərcümə hesab edilə bilməz.

Üçüncü bəndin tərcüməsindəki “Bundan isti-soyuq olammaz mənə” misrası da çox “yüngül” səslənir və tərcümədəki şeiriyyəti zəiflədən məqamlardandır. Bütün bunlarla yanaşı, bir məqamı da qeyd edək ki, Firuz Mustafa orijinaldakı “Про волнистую рожь при луне” misrasını “Gecə dalğalanan zəmi bir aləm” kimi maraqlı tərcümə etmiş və əvvəlki iki tərcüməçidən fərqli olaraq, bu misranı orijinala uyğun şəkildə, dəyişməz saxlamağı bacarmışdır. Bu da şeirin özünəməxsus formasının saxlanması baxımından vacibdir. Təəssüf ki, burada da gecənin “aylı gecə” olduğu görünür.

Bu şeirin tərcüməsi ilə bağlı bir məqamı da qeyd edək: “Kədərli seçmələr” kitabının “Esselər” bölməsində Kamal Abdulla bir vaxtlar “Шаганэ ты моя, Шаганэ!” şeirini tərcümə etdiyini qeyd edir, yazıda bu şeiri hansı hislər altında tərcümə etdiyini qələmə alır. Müəllifin “Yeseninə olan bütün gənclik duyğuları və məhəbbəti” kimi qiymətləndirdiyi bu tərcümə əvvəllər heç bir yerdə dərc edilməmişdir, eləcə də yuxarıda adı çəkilən yazıdan göründüyü kimi, müəllif həmin tərcüməni bitmiş əsər hesab etmir. Bu səbəbdən də müəllif tərcüməni göstərilən kitabın “Tərcümələr” hissəsinə də daxil etməmişdir. Bunu nəzərə alaraq, biz də heç bir şərh vermədən, müəllifin yuxarıda adı çəkilən yazısında təqdim etdiyi yalnız iki bəndin tərcüməsini burada olduğu kimi veririk:

Yanaram bir şimal atəşliyində,
Bu göylərin ayı deşər gözümü.
Mənim nə günahım, Şiraz köksümün
İtər Ryazan adlı genişliyində,
Yanaram bir şimal atəşliyində.

Toxunar otlara ay işığıyla
Sən titrək saçıma toxunduğun tək.
Gülümsə ilahə yaraşığıyla,
İnan, qəlb evini vüsəl döyəcək
Sən titrək saçıma toxunduğun tək¹.

¹ Kamal Abdulla. Kədərli seçmələr. Bakı, Mütərcim, 2002, səh.166-168.

“Ты сказала, что Саади...”

Bu şeiri üç müəllif – Əliğa Kürçaylı, Səyavuş Məmmədşadə və Firuz Mustafə tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Ты сказала, что Саади
Целовал лишь только в грудь.
Подожди ты, бога ради,
Обучусь когда-нибудь!

Ты пропела: "За Ефратом
Розы лучше смертных дев".
Если был бы я богатым,
То другой сложил напев.

Я б порезал розы эти,
Ведь одна отрада мне -
Чтобы не было на свете
Лучше милой Шаганэ.

И не мучь меня заветом,
У меня заветов нет.
Коль родился я поэтом,
То целуюсь, как поэт¹.

Əliğa Kürçaylının tərcüməsi

Sən dedin ki, Sədi ancaq
Öpərdi qız sinəsindən.
Döz, sən allah, gələr bir vaxt
Öyrəşərəm buna da mən.

Dedin: yazılıb Quranda –
Düşməninədən al intiqam!

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.279.

Mən gəlmişəm Ryazandan,
Yox, bu sözü anlamaram.

Mahnı dedin: "Fərat gülü
Xoşdur sadə gözəllərdən".
Əgər olsaydım dövlətli,
Başqa nəğmə qoşardım mən.

Qoparardım o gülləri,
Ürəyimdə budur dilək –
Qoy yaxşı qız olmasın heç
Bu dünyada Şahanətək.

Yoxdur başqa bir arzu-kam,
Sıxma mənim ürəyimi.
Mən ki şair doğulmuşam,
Öpəcəyəm şair kimi¹.

Əliağa Kürçaylı, orijinalda şeirin ilkin əlyazma variantında yer alan, lakin əsas mətnə daxil edilməmiş bir bəndi də (2-ci bənd) öz tərcüməsinə daxil etmişdir. Həmin bənd orijinalda belədir:

Ты сказала, что в Коране
Говорится: мечь врагу,
Ну, а я ведь из Рязани,
Знать тех строчек не могу².

Əliağa Kürçaylının böyük ilham və ustalıqla etdiyi bu tərcüməni onun şairlik və tərcüməçilik məharətini nümayiş etdirən bir nümunə kimi qəbul etmək olar. Lakin burada da bəzi məqamları qeyd etmək istəyirik: Orijinaldakı "Целовал лишь только в грудь" mısrası tərcümədə "Öpərdi qız sinəsindən" kimi verilmişdir. Buradakı "qız" sözü orijinalda yoxdur və bu söz mısranı xeyli "ağırlaşdırır". Burada onsuz da aydındır ki, söhbət qız sinəsindən gedir.

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.104.

² *Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.341.*

İkinci bənddəki 1-ci beyti tərcüməçi aşağıdakı kimi çevirmişdir:

Mahnı dedin: "Fərat gülü
Xoşdur sadə gözəllərdən".

Orijinalda bu beytdə olan “за Ефратом” ifadəsi tərcümədə “Fərat gülü” kimi verilmişdir ki, burada bir qeyri-dəqiqlik var. Fərat çay adıdır, aydındır ki, çayda da gül ola bilməz. Digər tərəfdən, orijinaldakı “Лучше смертных дев” misrasının “Xoşdur sadə gözəllərdən” kimi tərcüməsi də uğurlu tərcümə deyil.

Şeirin dördüncü bəndinin tərcüməsində də bir qeyri-dəqiqlik gözə çarpar. Orijinala görə, şair “dünyada mənim Şahanəmdən gözəl bir şey, bir varlıq qalmasın, olmasın” deyə qızılgülləri kəsib atır. Bəs tərcümədə? Tərcümədə birinci beytlə ikinci beyt arasındakı məntiqi bağlılıq pozulmuşdur. Burada şair qızılgülləri qoparsa da, arxasınca deyir:

Qoy yaxşı qız olmasın heç
Bu dünyada Şahanətək.

“Bu dünyada Şahanətək yaxşı qızın olmaması” ilə “güllərin qoparılması” arasında heç bir əlaqə yoxdur. Məhz “Qoy yaxşı qız olmasın heç” misrasındakı “qız” sözü bu əlaqəni qırır.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Deyirsən ki, Sədi
Öpərdi tər sinədən.
Busə elə busədi,
Nə öyrənən, öyrədən?

Nəğmə dedin: «Fəratın
Güllərinə tay olmaz».
Sən gülümə şər atdın,
Sözün haqlı sayılmaz.

Qoşaram ayrı nəğmə,
Üzəram o gülləri.

Dünyada Şahanəmə
Tay olmasın heç biri.

Adəti qoy bir yana,
Mənəm adət qənimi.
Şair gəldim cahana,
Öpərəm şair kimi!¹

Tərcüməçi şeirin tərcüməsində yeddi hecalı misralardan istifadə etsə də, elə birinci misrada heca çatışmazlığı əmələ gəlmişdir. Misra 6 hecadan ibarətdir.

Şeirin birinci bəndinə diqqət yetirək:

Ты сказала, что Саади
Целовал лишь только в грудь
Подожди ты, бога ради,
Обучусь когда-нибудь!

Bəndin mənası belədir: Sevgilisi şairi yaxşı öpüşə bilməməkdə qınayır və ona şair Sədini örnək göstərir. Buna cavab olaraq, şair öz sevgilisinə tələsməməyi, bir az dözməyi tövsiyə edir və söz verir ki, yaxşı öpüşməyi öyrənəcək.

Bu bəndin ikinci beytinin orijinala əlaqəsi olmayan bir şəkildə tərcüməsi yalnız təəssüf doğurur. Tərcümədə tamamilə başqa fikir ifadə edilmişdir: Şairin öz sevgilisinin iradəsinə cavab olaraq, yaxşı öpüşməyi öyrənmək fikri belə yoxdur. O, ümumiyyətlə, öpüşməkdə yaxşısını-pisi qəbul etmir:

Busə elə busədi,
Nə öyrənən, öyrədən?

Bu da orijinaldakı orijinal fikrin, əsl mənanın tamamilə təhrif edilməsidir.

Tərcümənin ikinci bəndində də orijinaldakı fikir təhrif edilmişdir. Şair Fərat çayından o tərəfi nəzərdə tutaraq fikir söylədiyi halda, tərcümədə qeyri-dəqiq “Fəratın gülləri” ifadəsi peyda olur. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Fərat çaydır, çayda isə gül olmur. Daha sonra şair qeyd edir: “Dövlətli

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.333.

olsaydım, sevgilimlə müqayisə edilən bütün gülləri kəsib atardım ki, dünyada mənin Şahanəmdən gözəl bir şey, bir varlıq qalmasın”. Əslində, həmin gülləri kəsib atmaq üçün xeyli maddi məsrəf tələb olunur. Gülləri alıb, sonra atmaq olar. Məhz bunun üçün şair dövlətli olmaq istəyirdi. Tərcümədə isə şairin dövlətli olmaq arzusu ifadə edilməmişdir.

Son bənddəki “vəsiyyə”, “məsləhət” mənası verən “завѣтъ” sözünün “adət” kimi tərcümə edilməsi də bir yanlışlıqdır. Bu, şeirin nə ruhu, nə də məzmunu ilə uyğunlaşmır.

Firuz Mustafanın tərcüməsi

Söylədin ki, Sədi yalnız
Öpərdi yar sinəsindən.
Bir tələsmə, dayan, ay qız,
Qoy bunları öyrənim mən.

Nəğmə dedin: “Fərat üçün
Qızılgül divdən doğmadı».
Mən varlı olsaydım, bu gün
Başqa nəğmə oxuyardım.

Bütün gülləri əzərdim,
Onlar əziz deyil mənə.
Tək bircə gülü üzərdim –
Ən gözəl güldür Şəhanə.

Məsləhətin deyil gərək,
Mən də demirəm fikrimi.
Doğulmuşam mən şairək,
Qoy öpüşüm şair kimi¹.

Birinci misradakı “söylədin ki” ifadəsi bir qədər zəif səslənir. Həmin fikrin, Əliağa Kürçaylıda olduğu kimi, “sən dedin ki” kimi verilməsi daha doğru və daha poetikdir.

İkinci bəndin birinci beytində isə tərcüməçi ciddi səhvə yol verir.

¹ “Bizim fakt” qəzeti, 18-25 may, 2010.

Həmin beyt orijinalda belədir:

Ты пропела: "За Ефратом
Розы лучше смертных дев".

Tərcüməsi:

Nəğmə dedin: "Fərat üçün
Qızılgül divdən doğmadı».

Burada orijinaldakı fikir yanlış başa düşülmüş və beyt orijinalla əlaqəsi olmayan qarışıq bir məzmun almışdır. Birincisi, orijinalda söhbət "Fərat"ın özündən deyil, "Fəratın o tayındakı" məmləkətdən gedir. Ona görə də, "Fərat üçün" ifadəsi yanlışdır. İkincisi, "Fərat" çay adıdır. Belə çıxır ki, "Fərat çayı üçün qızılgül divdən doğmadır". Bunun nə demək olduğunu anlamaq mümkün deyil. Orijinaldakı "смертных дев" ifadəsindəki "дев" sözü "div" deyil, "qız" deməkdir. Məhz "Fəratdan o yanda qızılgüllər qızdan gözəldir" deyildiyinə görə şair üçüncü bənddə "həmin qızılgülləri kəsib atmaq istəyir ki, dünyada onun Şahanəsindən gözəl bir şey olmasın". Həmin bənddə, yəni üçüncü bənddə 2-ci, 3-cü və 4-cü misralar 1-ci misra üçün səbəb rolunu oynayır. Tərcümədə isə fikir başqa səmtə yönəlmiş və xeyli qarışıqlıq yaranmışdır. Əlavə edək ki, orijinalda şair qızılgülləri kəsdiyi halda, tərcümədə əzir.

Tərcümənin son beytinə nəzər salaq:

Doğulmuşam mən şairtək,
Qoy öpüşüm şair kimi.

Beyt ürəyə yatmır, beytdə orijinaldakı kimi axıcılıq yoxdur və poeziya zəifdir. Bunun əsas səbəbi isə, fikrimizcə, tərcümədə orijinaldakı "коль" vurğusunun ("Коль родился я поэтом") diqqətdən kənarda qalmasıdır. Bu beytin tərcüməsi Əliəğa Kürçaylıda orijinala uyğun olaraq, daha emosional və daha poetik alınmışdır:

Mən ki şair doğulmuşam,
Öpəcəyəm şair kimi.

“Никогда я не был на Босфоре...”

Bu şeiri üç müəllif – Əliəğa Kürçaylı, Səyavuş Məmmədzadə və Günel Mövlud tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Никогда я не был на Босфоре,
Ты меня не спрашивай о нем.
Я в твоих глазах увидел море,
Полыхающее голубым огнем.

Не ходил в Багдад я с караваном,
Не возил я шелк туда и хну.
Наклонись своим красивым станом,
На коленях дай мне отдохнуть.

Или снова, сколько ни проси я,
Для тебя навеки дела нет,
Что в далеком имени – Россия –
Я известный, признанный поэт.

У меня в душе звенит тальянка,
При луне собачий слышу лай.
Разве ты не хочешь, персиянка,
Увидать далекий синий край?

Я сюда приехал не от скуки –
Ты меня, незримая, звала.
И меня твои лебяжьи руки
Обвивали, словно два крыла.

Я давно ищу в судьбе покоя,
И хоть прошлой жизни не кляню,
Расскажи мне что-нибудь такое
Про твою веселую страну.

Заглуши в душе тоску тальянки,
Напой дыханьем свежих чар,
Чтобы я о дальней северянке
Не вздыхал, не думал, не скучал.

И хотя я не был на Босфоре –
Я тебе придумаю о нем.
Все равно – глаза твои, как море,
Голубым колышутся огнем¹.

Əliğa Kürçaylının tərcüməsi

Bosforda heç zaman olmamışam mən,
Gəl indi sən məndən soruşma onu.
Sənin gözündəki mavi şəfəqdən
Öyrəndim dənizin nə olduğunu.

Məni aparmadı Bağdada karvan,
Ora daşımadım xınayla ipək.
Gözəl qamətinlə sən otur bir an,
Qoy dizin üstündə dincəlim görək.

Nə qədər yalvarıb dil töksəm belə,
Səninçin hamısı birdir, bilirəm.
– Mən Rusiya adlanan o uzaq eldə
Tanınmış, şöhrətli, adlı şairəm.

Qəlbimdə səslənir şimal yelləri,
Budur, it də hürür ay işığında.
Məgər, a fars qızı, bizim elləri
Görmək istəmirsən, söylə bir an da?

Qüssədən gəlmədim sizin ellərə,
Sən özün çağırdın səssizcə məni.
O quş qanaditək qoşa əllərin
Uçurdu buraya gör necə məni.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.280.

Taledə rahatlıq arayıram mən,
Qəlbimi oxşamır o keçmiş həyat.
Söhbət aç, dinləyim şən vətəmindən,
Könlün nə istəsə, danış bu saat.

Sən öz nəfəsinlə məni məst elə,
Kədəri, qüssəni qov ürəyimdən.
Şımallı bir qızın həsrəti ilə
Ah çəkib, düşünüb, darıxmayım mən.

Heç zaman Bosforda olmasam da mən,
Sənə nəql edərdəm xəyalla onu.
Onsuz da gözünün mavi rəngindən
Öyrəndim dənizin nə olduğunu¹.

Birinci bəndin ikinci beytinə nəzər salaq:

Я в твоих глазах увидел море,
Полыхающее голубым огнем.

Bu beyti Əliağa Kürçaylı aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir:

Sənin gözündəki mavi şəfəqdən
Öyrəndim dənizin nə olduğunu.

Beyt xeyli şairanə səslənsə də, fikrimizcə, tərcümədə qeyri-dəqiqlik var. Belə ki, orijinaldakı “Полыхающее голубым огнем” fikri “mavi şəfəq” kimi cansız şəkildə verilmişdir.

Həmin beyti Səyavuş Məmmədzadə daha dəqiq tərcümə etməyə nail olmuşdur:

Sənin gözlərində alışan ümman,
Mavi alov saçan dəniz görürəm.

Üçüncü bənddə orijinalda verilmiş mənə tərcümədə qaranlıq qalmışdır. Belə ki, müəllifin “Mənim Rusiya deyilən uzaq bir ölkədə şöhrətli, adlı-

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.105.

sanlı şair olmağım onsuz da sənin vecinə deyil” kimi bir fikrini tərcüməçi dəqiq ifadə edə bilməmişdir. Həmin bənddə birinci beytlə ikinci beyt arasında əlaqə qırılmışdır. Tərcüməçi üçüncü misranın əvvəlində bir tire işarəsi qoymaqla, bu əlaqəni saxlamağa çalışsa da, səslənmə baxımından buna nail ola bilməmişdir. Halbuki həmin misrada sadə bir yolla – “mən” əvəzinə, “ki” işlətməklə bu nöqsanı tamamilə aradan qaldırmaq mümkün idi:

Nə qədər yalvarıb dil töksəm belə,
Səninçin hamısı birdir, bilirəm.
Ki, Rusiya adlanan o uzaq eldə
Tanınmış, şöhrətli, adlı şairəm.

Dördüncü bənddəki “У меня в душе звенит тальянка” misrasını tərcüməçi “Qəlbimdə səslənir şimal yelləri” kimi verməklə, orijinaldakı konkret bir fikri – rus qəlbinin klassik “qarmon həsrətini” qeyri-müəyyən “şimal yelləri” həsrəti ilə əvəz etmişdir ki, bu da Yesenin dəsti-xəttinə yad bir elementdir. Qeyd edək ki, yeddinci bənddə şair qarmon həsrətini yenidən dilə gətirsə də (“Заглуши в душе тоску тальянки”), tərcüməçi yenə buna məhəl qoymur və misranı “Kədəri, qüssəni qov ürəyimdən” kimi tərcümə edərək fikri uğursuz şəkildə standartlaşdırır.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Bosfora düşməyib yolun heç zaman,
Oradan söyləyə bilməsəm, nə qəm.
Sənin gözlərində alışan ümman,
Mavi alov saçan dəniz görürəm.

Bağdada karvanla getməyib malım,
Sən məndən nə ipək, nə xına istə.
Yaxın gəl, gözəlim, dincimi alım
O ipək əllərin, dizlərin üstə.

Bəlkə, heç vecinə deyil, bəlkə də,
Bu qədər dil töküb haray salmağım,

Rusiya deyilən uzaq ölkədə
Şan-şöhrət qazanmış şair olmağım.

Qəlbimdə qarmonun səsi közərir,
Ayın işığında çimir çöl, çəmən.
De, istəməzdinmi, Şərfin gözəli,
O mavi diyarı gedib görəsən?

Düşdüm sorağına uzaq ellərin,
Sən özün bilmədən səslədin məni.
Məni harayladı qoşa əllərin,
Yollara çağırdı həsrətin məni.

Rahatlıq gəzirəm haçandan bəri,
Narahat ömrümü qınamasam da.
Laləzar yurdundan bir danış barı,
Bir danış, dilini anlamasam da.

Qarmon həsrətini qəlbimdə ovut,
Qoyma onun səsi dağlasın məni.
Bir şimal qızının söhbəti, sovu
Qoyma qürbət eldə haqlasın məni.

Bosforda heç zaman olmasam da mən,
Oradan nəğmələr qoşa bilərəm.
Dəniz gözlərinə dalmasam da mən,
Mavi alovlardan coşa bilərəm¹.

Tərcüməçinin qarşısında duran əsas məsələlərdən biri də onun tərcümə etdiyi dilin özünə mənsub koloritindən istifadə edə bilməsidir. Səyavuş Məmmədzadənin tərcümələrində bu məqam, demək olar ki, tamamilə unudulmuşdur. “Никогда не был на Босфоре” şeirinin tərcüməsi buna bariz nümunədir. Əlbəttə, tərcüməçi tərcümə etdiyi şeiri, müəyyən mənada, “özününküləşdirə” bilər, lakin onu tərcümə etdiyi şairin əlindən ala bilməz. Başqa sözlə, tərcümədə müəllifin dilinin koloritini itirməyə, onun stilindən və şeirin məzmunundan ciddi uzaqlaşmağa tərcüməçinin haqqı yoxdur.

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.334.

Birinci bənddəki “Ты меня не спрашивай о нем” misrasının “Oradan söyləyə bilməsəm, nə qəm”, ikinci bənddəki “Не возил я шелк туда и хну” misrasının “Sən məndən nə ipək, nə xına istə” kimi tərcümə edilməsi söz oyunundan başqa bir şey deyil. Məhz bu söz oyununun nəticəsidir ki, ikinci bənddə orijinalda olmayan “ipək əllər” ifadəsi meydana çıxmışdır. Dördüncü bənddəki “При луне собачий слышу лай” misrasının “Аydın işığında çimir çöl, çəmən” kimi tərcümə edilməsi isə səbir kasasını tamamilə doldurur. Müəllifin nə üçün “собака” sözünü heç vaxt “it” kimi tərcümə etməməsi suala çevrilir.

Burada qeyd etmək yerinə düşər ki, “Улеглась моя бывшая рана” şeirində uyğun bir beyti də tərcüməçi müəllifin prinsiplərinə deyil, öz prinsiplərinə sadıq qalaraq tərcümə etmişdir. Həmin beyti yada salaq:

Orijinalda:

Мы в России девушек весенних
На цепи не держим, как собак.

Tərcüməsi:

Bizim Rusiyada əzəldən bəri
Qız nədi, qəfəsdə saxlamaq nədi?

Əgər bu halda tərcüməçinin “it” sözündən bilərəkdən imtina etməsini, müəyyən mənadə, (Şərq gözəlini itlə müqayisə etməmək mənasında) qəbul etmək mümkündürsə, “При луне собачий слышу лай” misrasının tərcüməsində bunu qəbul etmək qəti mümkün deyil. “*При луне собачий слышу лай!*”. İlahi, “səssizliyə” bax! Bu misraya bircə an qulaq verin. Misra dəhşətli dərəcədə mənalı və şairanə səslənir. İnsanın gözləri önündə gözəl bir mənzərə canlanır: Sakit, ayılı bir gecə və ay işığı altında it hürüsləri. Möcüzə bir gecə! Bu, Yesenin sevimli mənzərəsidir. Ömrünün axırına yaxın yazdığı «Русская зима» silsiləsinə daxil olan «Эх вы, сани! А кони, кони!» şeirində Yesenin, «Ни луны, ни собачьего лая» (“Nə ay var, nə də ki it hürüsləri”) deyə bu mənzərə üçün darıxır ¹. Hətta şeirlərindən birində it hürüsləri altında dəfn olunmaq arzusunu dilə gətirir:

Седые вербы у плетня
Нежнее головы наклонят.

¹Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.302.

И необмытого меня
Под лай собачий похоронят ¹.

Tərcüməçi bu məqamı olduğu kimi təsvir etməməklə xeyli uduzmuşdur. Görünür, tərcüməçi bu məqamı həmin bənddəki dördüncü – “O mavi diyarı gedib görəsən?” misrasında qafiyəyə (çəmən - görəsən; əslində, bu qafiyə-lənmə özü də zəif səslənir) qurban vermişdir. Amma bir qafiyə üçün bu gözəlliyi itirməyə dəyərdimi?! “При луне собачий слышу лай!” misrasını orijinala sadıq qalaraq tərcümə etməklə, son misrada ona uyğun qafiyə axtarmaq daha doğru olmazdı?

Şeirin 6-cı bəndinin ikinci beytinə nəzər salaq:

Расскажи мне что-нибудь такое
Про твою веселую страну.

Bu beyt aşağıdakı kimi tərcümə edilmişdir:

Laləzar yurdundan bir danış barı,
Bir danış, dilini anlamasam da.

Orijinaldakı fikir tərcümədə tamamilə fərqli bir məna almışdır. Burada “Bir danış, dilini anlamasam da” misrasının haradan meydana gəlməsi aydın deyil.

Yeddinci bənddəki “Заглуши в душе тоску тальянки” misrası tərcümə zamanı iki misrada verilmiş (Qarmon həsrətini qəlbimdə ovut / Qoyma onun səsi dağlasın məni) və bunun nəticəsində “Напои дыханьем свежих чар” misrası tamamilə atılmışdır. Bu da tərcüməçinin orijinala münasibətdə nə qədər sərbəst hərəkət etdiyini bir daha göstərir.

Şeir belə bir beytlə bitir:

Все равно - глаза твои, как море,
Голубым колышутся огнем.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.133.

Tərcüməçi bu beyti də özünəməxsus qaydada orijinaldakından ciddi fərqli məna kəsb edən bir şəkildə tərcümə etmişdir:

Dəniz gözlərinə dalmasam da mən,
Mavi alovlardan coşa bilərəm.

Bu beytin tərcüməsində orijinaldakı “dəniz” sözü də var, “gözlər” sözü də var, “mavi” sözü də var, “alov” sözü də var, bircə orijinaldakı məna yoxdur.

Günəl Mövludun tərcüməsi

Heç zaman Bosforda olmamışam mən,
Sən də oralardan heç nə soruşma.
Mən sənin gözündə dəniz görmüşəm –
Mavi alovlarla yanan-alışan.

Xınadan, ipəkdən yükümü tutub,
Bağdada karvanla səfər etmədim.
Qoy əyilsin sənin gözəl qamətin,
Mən də dizlərimdə yatım-dincəlim...

Nə qədər soruşdun, mən də söylədim,
Yenə də bilmədin kiməm-nəçiyəm.
Xəbərin yoxdu ki, öz vətənimdə
Mən bir adlı-sanlı rus şairiyəm!

İndi ürəyimdə talyanka səsi,
İt hürüşü gəlir qulaqlarıma.
Baxmaq istəmirsən, ey fars pərisi,
Mavi vətənimin uzaqlarına?

Bura darıxmaqdan gəlməmişəm ki,
Buraya, gözəlim, sən çağırısan.
Durnatək açaraq qanadlarını,
Bəyaz qollarınla qucaqlamısan.

Ruhum çoxdandı ki, dinclik axtarır,
 Amma keçmişimə lənət demirəm.
 Nə olar, gəl mənə bir şeylər danış,
 Özünün bu gözəl, şən vətənindən.

Susdur könlümdəki talyanka səsin,
 Doyur cazibənin tər nəfəsiylə.
 Qoyma darıxmağa, ahlar çəkməyə
 Şimal gözəlinin xatirəsiylə...

Heç zaman Bosforda olmasam da mən,
 Nəsə uyduraram yalan-yanlışdan.
 Sənin gözlərin var bir dəniz kimi
 Mavi alovlarla yanan - alışan¹.

Şeirin birinci iki bəndi xeyli maraqlı və orijinala sadıqlıqla tərcümə edilmişdir. Lakin ikinci bənddəki zəif qafiyələnmə gözdən qaçmır. Yeri gəlmişkən, şeirin tərcüməsində qafiyələnmənin bir qədər dağınıq şəkildə olması diqqəti cəlb edir. Tərcüməçi qafiyələnməni *abab* sistemi ilə başlasa da, sonradan bu məsələdə xeyli müxtəliflik meydana gəlmişdir. Belə ki, birinci və dördüncü bəndlərdə tək və cüt misralar, digər bütün bəndlərdə isə yalnız cüt misralar öz aralarında qafiyələnir. Bununla yanaşı, ikinci və üçüncü bəndlərdə qafiyələnmənin, ümumiyyətlə, bir qədər zəif olduğunu da qeyd etməliyik.

Üçüncü bəndin tərcüməsində müəyyən qeyri-dəqiqlik var. Bənd orijinalda olmayan “Nə qədər soruşdun, mən də söylədim” misrası ilə başlayır. Həmin bəndin ikinci beytinə nəzər salaq:

Xəbərin yoxdu ki, öz vətənimdə
 Mən bir adlı-sanlı rus şairiyəm!

Əslində, “fars gözəli”nin şairin adlı-sanlı rus şairi olduğundan xəbəri var, sadəcə, şairin kimliyi onun vecinə deyil və onu heç maraqlandırmır da (“Для тебя навеки дела нет”).

¹ “Alma qəzeti”, 30 sentyabr, 2007-ci il.

Dördüncü bənddəki “У меня в душе звенит тальянка” misrasının tərcüməsində tərcüməçi “тальянка” sözünü olduğu kimi saxlamağa üstünlük vermişdir. Bu üsuldən müəyyən məqamlarda istifadə etməyin üstünlükləri olsa da, bu məqamda, fikrimizcə, həmin sözün “qarmon” kimi tərcümə edilməsi daha doğru olardı.

Tərcüməçi beşinci və altıncı bəndlərdə gözəl səslənməyə nail olmaqla, bəndləri ustalıqla tərcümə etmişdir. Yeddinci bənddəki “Заглуши в душе тоску тальянки” misrasının tərcüməsində də dördüncü bənddə olduğu kimi, “тальянка” sözünü tərcümə etməyərək saxlamışdır. Digər tərəfdən, həmin misranın tərcüməsində müəyyən qeyri-dəqiqlik var: “Susdur könlümdəki talyanka səsin”. Söhbət “talyanka səsinə susdurmaqdan” deyil, şairin qəlbindəki “talyanka həsrətini ovutmaqdan” gedir.

Tərcümənin son bəndinə nəzər salaq:

Heç zaman Bosforda olmasam da mən,
Nəsə uyduraram yalan-yanlışdan.
Sənin gözlərin var bir dəniz kimi
Mavi alovlarla yanan-alışan.

Burada iki məqamı qeyd etmək istərdik: Birincisi, “Я тебе придумаю о нем” misrasının “Nəsə uyduraram yalan-yanlışdan” kimi tərcüməsi kobud səslənir, könül oxşamır və hər cür şeiriyyətdən uzaqdır. “Yalan - yanlışdan” ifadəsində bir sünilik hiss edilir. Burada daha şairənə bir fikir ifadəsi tapmaq lazım idi. İkincisi, orijinalın son beytindəki final intonasiyası (“все равно”) tərcümədə itirilmiş, beyt adi səslənmə xarakteri almışdır:

“Sənin gözlərin var bir dəniz kimi”
Mavi alovlarla yanan-alışan.

Burada orijinaldakı intonasiyanı saxlamağa çalışmaq lazım idi. Məsələn, həmin beyti aşağıdakı kimi verməklə, bu məsələnin öhdəsindən gəlmək olardı:

Onsuz da gözlərin dəniz kimidir
Mavi alovlarla yanan-alışan.

“Свет вечерный шафранного края...”

Bu şeiri 3 müəllif – Əliağa Kürçaylı, Səyavuş Məmmədzadə və Qoca Xalid tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Свет вечерний шафранного края,
Тихо розы бегут по полям.
Спой мне песню, моя дорогая,
Ту, которую пел Хаям.
Тихо розы бегут по полям.

Лунным светом Шираз осиянен,
Кружит звезд мотыльковый рой.
Мне не нравится, что персияне
Держат женщин и дев под чадрой.
Лунным светом Шираз осиянен.

Иль они от тепла застыли.
Закрывая телесную медь?
Или, чтобы их больше любили,
Не желают лицом загореть,
Закрывая телесную медь?

Дорогая, с чадрой не дружись,
Заучи эту заповедь вкратце,
Ведь и так коротка наша жизнь,
Мало счастьем дано любоваться.
Заучи эту заповедь вкратце.

Даже все некрасивое в роке
Осеняет своя благодать.
Потому и прекрасные щеки
Перед миром грешно закрывать.
Коль дала их природа-мать.

Тихо розы бегут по полям.
Сердцу снится страна другая.
Я спою тебе сам, дорогая,
То, что сроду не пел Хаям...
Тихо розы бегут по полям.¹

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Zəfəran yurdunun fəcrinə bir bax,
Güllərlə örtülüb hər tərəf, hər yan.
Gülüm, o mahnım oxu sən ancaq,
Xəyyam oxuyardı onu bir zaman,
Güllərlə örtülüb hər tərəf, hər yan.

Şiraz çıraqbandır ay işığında,
Göydə pərvanətək süzür ulduzlar.
Məni heç açmır ki, Fars torpağında
Çadrada saxlanır gəlinlər, qızlar,
Şiraz çıraqbandır ay işığında.

Bəlkə də istidən qarsıyıb onlar,
Mis kimi bədəni örtürlər belə?
Bəlkə, çox sevlmək arzuları var,
Üzləri yanmasın deyə bir gilə,
Mis kimi bədəni örtürlər belə?

Əzizim, çadrayla bağlama ülfət,
Saxla qulağında bu nəsihəti:
Onsuz da çox gülmür bizə səadət,
Onsuz da qısadır ömrün müddəti,
Saxla qulağında bu nəsihəti.

Hüsnündə bir nöqsan olsa belə o,
Sənin camalına bəzəkdir fəqət.
Onunçün bu gözəl, al yanaqları

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.282.

Gizlində saxlamaq günahdır, əlbət,
Onları bəxş edib ana təbiət.

Güllərlə örtülüb hər tərəf, hər yan,
Başqa bir diyardır qəlbimdən keçən.
Bir mahnı deyərəm indi sənə mən,
Xəyyam da deməmiş onu bir zaman...
Güllərlə örtülüb hər tərəf, hər yan¹.

Birinci misrada “fəcr” sözü yerində düzgün işlədilməmişdir. “Fəcr” ərəb sözüdür, səhərin çox erkən, günəş çıxmazdan əvvəlki çağı, dan vaxtı göydə görünən qızırtı və aydınlıq deməkdir². Şeirdə isə söhbət, əksinə, axşam vaxtından, axşamüstündən gedir. Bənddəki “свет вечерний” ifadəsi məhz günün bu vaxtına işarədir. Odur ki, daha uyğun bir ifadənin tapılması vacib idi. Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu misranın məzmunu mütəxəssislər arasında da müxtəlif mübahisələrin yaranmasına səbəb olmuşdur. Məsələ burasındadır ki, şeirin dərc edildiyi ilk mənbədə, eləcə də 1925-ci ildə buraxılmış “Персидские мотивы» kitabında və ümumiyyətlə, Yeseninin sağlığında dərc olunmuş bütün variantlarda bu misra “Свет шафранный вечернего края” kimi verilmişdir. Lakin Yeseninin üzərində ciddi işlədiyi əlyazmasının qaralama variantında misra “Свет вечерний шафранного края” şəklindədir. İlk dəfə şairin həyat yoldaşı S.A.Tolstaya- Yesenina bu məqamın şairin özünün də gözündən qaçmış mexaniki bir səhv olduğunu qeyd edərək, Yeseninin 1946-cı ildə buraxılmış “Seçilmiş əsərləri”ndə həmin misrada düzəliş etmiş və misranı qaralama variantı əsasında “Свет вечерний шафранного края” kimi vermişdir. Bu fikri 1960-cı ildə Yeseninin “Seçilmiş əsərləri”ni çapa hazırlayarkən P.İ.Çaqin də təsdiq etmişdir. Beləliklə, həmin şeiri Yeseninin dilindən dəfələrlə eşitmiş bu şəxslərin fikri əsas götürülərək həmin misra sonrakı bütün kitablarda “Свет вечерний шафранного края” şəklində verilmişdir³.

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.107.

² *Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti*: dörd cildə. 2-ci cild. Bakı, Şərq – Qərb, 2006, səh.179.

³ Daha ətraflı məlumat üçün bax: *С.А.Есенин. Собрание сочинений в шести томах*. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.416-417.

Şeirə xüsusi gozəllik verən ikinci misra – “Тихо розы бегут по полям” misrası da, tərcümədə uyğun istiarə (metafora) şəklində verilə bilməmişdir. Misranın “Güllərlə örtülüb hər tərəf, hər yan” kimi tərcüməsi qəbul edilə bilən olsa da, orijinaldakı axıcılığı, gözəlliyi, və cazibədarlığı verə bilmir. “Sirli olduğu qədər aydın, aydın olduğu qədər möcüzəli” bu misraya xalq şairi Nəbi Xəzri bütöv bir məqalə həsr etmişdir¹.

İkinci bəndi tərcüməçi xüsusi ilham və orijinala tam sadiqliklə tərcümə etmişdir.

Üçüncü bənddəki “застыть” ifadəsinin “qarsımaq” kimi tərcüməsi isə bəndə uyuşmur. Burada başqa bir söz axtarışına çıxmaq lazım idi.

Son bəndin dörüncü misrasına diqqət yetirək: “То, что спроду не пел Хаям...” – “Xəyyam da deməmiş onu bir zaman...” Bu tərcümədə “bir zaman” əvəzinə, “heç zaman” işlədilməsi vacib idi.

Sadaladığımız bəzi məqamları nəzərə almasaq, Əliəğa Kürçaylı bu şeiri çox ustalıqla və kifayət qədər şairanə tərcümə etmişdir.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Zəfəran yurduna şəfəqlər yağır,
Güllər dalğalanır, qaçışır, süzür.
Gülüm, bir nəğmə de, Xəyyamsayağı,
Bir nəğmə nisgili qəlbimi üzür,
Güllər dalğalanır, qaçışır, süzür.

Şiraz ay nuruna tutub üzünü...
Pərvanə ulduzlar göyləri gəzir.
İnsafdan deyil ki, Şərqin qızını
Çadrada ömürlük qoyasan əsir,
Şiraz ay nuruna tutub üzünü...

Bəlkə də bürküdən gəliblər cana,
Taqətsiz görünür gül bədənləri.
Birinin bənizi qarala, yana,

¹ Nəbi Xəzri. Bir misranın sirri. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 24 aprel, 1976.

Xoşlamaz aşiqi, bəyənməz əri...
Gündənmi qorunur gül bədənləri?

Əzizim, çadraya bənd olma sən də,
Sözümü sırğatək as qulağından.
Xoş günü səsləmə ötüb keçəndə,
Onsuz da ömrümüz beş gündür, inan,
Sözümü sırğatək as qulağından.

Bəxtin gülməsə də üzünə yenə,
Üzün güldürər bir könül bağıni.
Günahdı aləmin, elin üzünə
Örtüb gizlədəsən gül yanağını,
Danma təbiətin halal haqqını.

Qızılgül halayı qaçırsır, süzür,
Bir nəğmə həsrəti qəlbimi üzür.
İstəyəm, elə bir nəğmə oxuyam,
Tayını, mislini görməyə Xəyyam.
Qızılgül halayı qaçırsır, süzür¹.

Səyavuş Məmmədzadə “Тихо розы бегут по полям” misrasını “Güllər dalğalanır, qaçırsır, süzür” kimi tərcümə etmişdir. Fikrimizcə, burada da əvvəlki tərcümədə olduğu kimi, misranın gözəlliyi, qeyri-adiliyi ifadə edilə bilməmişdir. Daha sonra şair deyir:

Спой мне песню, моя дорогая,
Ту, которую пел Хаям.

Bu beyt belə tərcümə edilmişdir:

Gülüm, bir nəğmə de Xəyyamsayağı,
Bir nəğmə nisgili qəlbimi üzür.

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.335.

Orijinaldakı fikir xeyli dəyişikliyə məruz qalmışdır. Heç şübhəsiz, bu iki misranı Əliağa Kürçaylı daha dəqiq, orijinala daha uyğun tərcümə etmişdir:

Gülüm, o mahnım oxu sən ancaq,
Xəyyam oxuyardı onu bir zaman.

Müəllif ikinci bənddəki “Лунным светом Шираз осиянен” misrasını “Şiraz ay nuruna tutub üzünü...” kimi tərcümə etməklə, öz fikrini aydın ifadə edə bilməmişdir.

Üçüncü bənddə belə bir məqam var:

Или, чтобы их больше любили,
Не желают лицом загореть.

Çox aydın, sadə dildə deyilmiş bir fikir tərcümədə zarafatyana bir şəkil almışdır:

Birinin bənizi qarala, yana,
Hoşlamaz aşiqi, bəyənməz əri...

Dördüncü bənddəki bir beytə nəzər salaq:

Ведь и так коротка наша жизнь,
Мало счастьем дано любоваться.

Bu beyt Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsində belədir:

Xoş günü səsləmə ötüb keçəndə,
Onsuz da ömrümüz beş gündür, inan.

Maraq üçün, bu məqamda həmin beytin Əliağa Kürçaylı tərəfindən tərcüməsinə qayıdaq:

Onsuz da çox gülmür bizə səadət,
Onsuz da qısadır ömrün müddəti.

Nə qədər aydın, sadə, dəqiq bir tərcümə!.. Burada tərcüməçi fikrini oxucuya çox səlis, axıcı dildə çatdırı bilmişdir.

Beşinci bəndin birinci beytini də Səyavuş Məmmədzadə həmin əhvali-ruhiyyədə, qoşmasayağı və qeyri-dəqiq tərcümə etmişdir:

Orijinal:

Даже все некрасивое в роке
Осеньет своя благодать.

Tərcüməsi:

Bəxtin gülməsə də üzünə yenə,
Üzün güldürər bir könül bağını.

Ümumiyyətlə, bu şeirin tərcüməsində tərcüməçi, nədənsə, sadə, aydın dildə yazılmış misraları və fikirləri lazımsız fəlsəfiləşdirməyə hədsiz üstünlük vermişdir. Bu, ümumilikdə Səyavuş Məmmədzadənin Yesenindən tərcümələrinə xas xüsusiyyətdir.

Beşinci bəndin son misrası olan “Коль дала их природа-мать” misrasının “Danma təbiətin halal haqqını” kimi tərcüməsi də buna bir misaldır.

Son bənddəki “Сердцу снится страна другая” misrası da “Bir nəğmə həsrəti qəlbimi üzür” kimi qeyri-dəqiq tərcümə edilmişdir.

Aşağıdakı beytə nəzər salaq:

Я спою тебе сам, дорогая,
То, что сроду не пел Хаям.

Bu beytin tərcüməsi də heç könül oxşamır, ürəyəyatımlı deyil. Buradakı “İstərəm” sözü yerinə düşmür:

İstərəm, elə bir nəğmə oxuyam,
Tayını, mislini görməyə Xəyyam.

Fikrimizcə, Əliağa Kürçaylının tərcüməsində də müəyyən nöqsanların varlığına baxmayaraq, Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi Əliağa Kürçaylının tərcüməsi ilə müqayisədə xeyli zəif təsir bağışlayır.

Bu şeirin tərcüməsi ilə bağlı bir məqama diqqət yetirək: Pərvanə Məmmədova “İran nəğmələri” şeirlərinin təhlili zamanı¹, təbii olaraq, tərcümələrin son variantına² əsaslandığı halda, bu şeirin tərcüməsini təhlil edərkən tərcümənin ilkin variantını³ əsas götürmüşdür. Belə ki, “Тихо розы берут по полям” misrası ilkin variantda “Qızılgül halayı bağ boyu süzür” kimi verilsə də, son variantda həmin misra dəyişikliyə uğramış, “Qızılgül halayı qaçaşır, süzür” kimi verilmişdir. Buna baxmayaraq, tədqiqatçı təhlil zamanı ilkin variantı - “Qızılgül halayı bağ boyu süzür” variantını əsas götürmüşdür. Tərcüməçinin bunu bilərəkdən, yoxsa səhvən etdiyini demək çətindir. Doğrusunu söyləsək, ilkin variant daha cazibədar görünür. Bəlkə də bu, tədqiqatçının öz təşəbbüsüdür. Amma istənilən halda hər bir tədqiqatçı yazılı mənbəyə əsaslanmalıdır. Bu vəziyyətdə nə üçün ilkin variantın əsas götürülməsinin inandırıcı və əsaslı bir izahı olmalıdır. Tərcüməçinin özünün “Qızılgül halayı bağ boyu süzür” kimi uğurlu bir tapıntıyı “Qızılgül halayı qaçaşır, süzür” kimi sadə bir misra ilə əvəzləməsi isə artıq zövq məsələsidir.

Qoca Xalidın tərcüməsi

Zəfəranlı diyar işıqda üzür,
Qızılgül qol-qanad açıb çöl boyu.
Bu nurlu axşamda mənə, əzizim,
Özgədən oxuma Xəyyamı qoyub,
Qızılgül qol-qanad açıb çöl boyu.

Ayın şəfəqindən alışırs Şiraz,
Çapır ulduzlar da göydə atını.
Farslara acığım tutur ki, bir az
Çadrada saxlayır onlar qadını,
Ayın şəfəqindən alışırs Şiraz.

İstinin əlindən lap cana doyub,
Beləcə bürünür, bəlkə, özləri?
Ya da sevilməkçün hey ömür boyu,

¹ *Первана Мамедова. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.51-67.*

² *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası. Bakı, Gənclik, 1987, səh.331-342.*

³ “Azərbaycan” jurnalı, № 4, 1986, səh.157.

Yanıb-qaralmasın deyə üzləri
Beləcə bürünür, bəlkə, özləri?

Amma sən meylini çadraya salma,
Gəl, mənim sözümlə eşit, əzizim.
Sev, sevil – özünə qapılıb qalma,
Axı çox gödəkdi ömrümüz bizim,
Gəl, mənim sözümlə eşit, əzizim.

Əşi, nəyə gərək artıq söz demək:
Yanlışın özü də sənə naxışdı.
Gözəl yanaqları eldən gizləmək
Məncə, həm günahdı, həm qan-qarğışdı,
Yanlışın özü də sənə naxışdı.

Qızılgül qol-qanad açıb çöl boyu,
Ayrı bir diyara yollanır huşum.
Əzizim, gəlsənə bir mahnı qoşum –
Daha məni oxu, Xəyyamı qoyub...
Qızılgül qol-qanad açıb çöl boyu¹.

“Свет вечерний шафранного края” misrasının “Zəfəranlı diyar işıqda üzür” kimi tərcüməsi heç ürəyə yatmasa da, “Тихо розы бегут по полям” misrasının “Qızılgül qol-qanad açıb çöl boyu” kimi tərcüməsi, fikrimizcə, əvvəlki tərcümə-lərdən daha axıcıdır və daha uğurludur. İkinci bənddəki “Кружит звезд мотыльковый рой” misrasını tərcüməçi “Çapır ulduzlar da göydə atını” kimi tərcümə etmişdir. Öz-özlüyündə misra pis səslənməsə də, orijinaldakı mənzərə daha şairanə bir mənzərədir. Hesab edirik ki, bu mənzərəni Əliağa Kürçaylı daha maraqlı, daha canlı vermişdir: “Göydə pərvanə-tək süzür ulduzlar”.

Həmin bəndin üçüncü misrasının tərcüməsi də zəif təsir bağışlayır, axıcı deyil. “Мне не нравится” fikrinin “acığım tutur ki” kimi verilməsi şəriyyəti xeyli zəiflətməmişdir.

¹ *Yaz suları, Dan söküləndə, İlxi...* Rus klassik poeziyası Qoca Xalidin tərcüməsində. Bakı, Şirvanəşr, 1997, səh.39.

Dördüncü bəndin tərcüməsində də bizi qane etməyən bir sıra məqamlar var. Tərcüməçi orijinaldakı “Заучи эту заповедь вкратце” fikrini orijinala uyğun olaraq, poetik ifadə edə bilməmiş və sadə bir variantla əl atmışdır: “Gəl, mənim sözümü eşit, əzizim”. Qeyd edək ki, bundan əvvəlki tərcümələrin hər birində tərcüməçilər həmin fikri özünəməxsus şəkildə ifadə etməyə nail olmuşlar:*

“Saxla qulağında bu nəsihəti”.

(Əliağa Kürçaylı)

“Sözümü sırğatək as qulağından”.

(Səyavuş Məmmədzadə)

Həmin bənddəki “Мало счастьем дано любоваться” mısrası da “Sev, sevil – özünə qapılıb qalma” kimi qeyri-dəqiq və şeiriyyətdən uzaq tərcümə edilmişdir.

Beşinci bəndin birinci mısrasına nəzər salaq:

Даже все некрасивое в роке

Осеньет своя благодать.

Tərcüməsi:

Əşi, nəyə görə artıq söz demək:

Yanlışın özü də sənə naxışdı.

Buradakı “əşi” ifadəsi, heç şübhəsiz, şairənəlikdən uzaq bir ifadədir, yerində işlənməmişdir və bəndin ümumi səslənməsini xeyli zəiflədir.

Bəndin son - “Коль дала их природа-мать” mısrası, ümumiyyətlə, unudulmuş və bununla da tərcüməçi bənddəki son, final intonasiyanı verə bilməmişdir.

Son bənddəki iki misraya nəzər salaq:

Я спою тебе сам, дорогая,

То, что сроду не пел Хаям...

* Maraqlı üçün qeyd edək ki, Səməd Vurğun “Sevirəm” şeirində “sevgilisinə məsləhət verərkən” uyğun fikri belə ifadə etmişdir: “Bu son sözlərimi qulağından as”. Bax: Əsərləri. Altı cildə. 1-ci cild. Bakı, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1960, səh.161.

Tərcüməsi:

Əzizim, gəlsənə bir mahnı qoşum –
Daha məni oxu, Xəyyamı qoyub...

Birinci misradakı “gəlsənə” ifadəsi heç yerinə düşmür. Digər tərəfdən, orijinaldakı “То, что споду не пел Хаям...” misrasının tərcüməsi şeiriyyət baxımından maraqlı görünsə də, məzmunca orijinaldan xeyli fərqlənir: “Daha məni oxu, Xəyyamı qoyub...”

Ümumiyyətlə, bu tərcümədə bir sıra ifadələrin (“acığım tutur ki”, “özünə qapılıb qalma”, “əşi”, “gəlsənə”) işlədilməsi tərcüməyə şeiriyyət yox, bir danışiq ruhu gətirir. Bu da, heç şübhəsiz, işin xeyrinə deyil.

“Воздух прозрачный и синий...”

Bu şeiri iki müəllif – Əliağa Kürçaylı və Səyavuş Məmmədzadə tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Воздух прозрачный и синий,
Выйду в цветочные чащи.
Путник, в лазурь уходящий,
Ты не дойдешь до пустыни.
Воздух прозрачный и синий.

Лугом пройдешь, как садом,
Садом - в цветенье диком,
Ты не удержишься взглядом,
Чтоб не припасть к гвоздикам.
Лугом пройдешь, как садом.

Шепот ли, шорох иль шелест –
Нежность, как песни Саади.
Вмиг отразится во взгляде
Месяца желтая прелесть,
Нежность, как песни Саади.

Голос раздастся пери,
Тихий, как флейта Гассана.
В крепких объятиях стана
Нет ни тревог, ни потери,
Только лишь флейта Гассана.

Вот он, удел желанный
Всех, кто в пути устали.
Ветер благоуханный
Пью я сухими устами,
Ветер благоуханный¹.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.284.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi:

Hava təmiz, şəffaf, hava sərin
 Uzaq çiçəkliyə yollanıram mən.
 Lacivərd aləmə gedən yolçu, sən
 Bil, çata bilməzsən səhraya indi,
 Hava təmiz, şəffaf, hava sərin.

Getsən çəmənliklə, sanarsan bağıdır,
 Getsən bağ içiyə, hər yan çiçəkdir.
 Mixək güllərinə baxmasan bir-bir,
 Seyrinə dalmasan, vallah, günahdır,
 Getsən çəmənliklə, sanarsan bağıdır.

Gələn pıçıltıdır, yoxsa xışıltı?
 İncədir Sədinin nəğmələr itək.
 Ay öz camalıyla əks eləyərək
 Görürsən, bir anlıq gözlərdə qaldı,
 İncədir Sədinin nəğmələr itək.

Asta eşidilir bir pəri səsi,
 Elə bil Həsənin ney səsidir o.
 Gözəl əndlərin nə gizlənməsi,
 Nə də həyəcana düşməsidir o,
 Dinləyin, Həsənin ney səsidir o.

Yollarda yorulan müsafirlərin
 Bax, budur arzusu, qisməti budur.
 Ətirli yelləri hey sərin-sərin
 Quru dodaqlarım su kimi udur,
 İnsanın arzusu, qisməti budur¹.

Şeyrin birinci bəndi sadə və aydın dildə tərcümə edilsə də, birinci iki misrada orijinalda olmayan yersiz “sərin” və “uzaq” sözləri işlədilmişdir.

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.109.

Yəqin ki, sadəcə olaraq, səhra uzaqda olduğuna görə şair yolçuya da uzağa getməyi məsləhət görmür və deyir:

Путник, в лазурь уходящий,
Ты не дойдешь до пустыни.

Tərcümədən isə belə çıxır ki, “hava təmiz, şəffaf və sərin” olduğu üçün şair yolçuya: “Bil, çata bilməzsən, səhraya indi”, – deyir. Beləliklə, yolçuya uzağa getməməyi məsləhət görən şairin özü də, uzağa getmir, sadəcə, bir çəmənliyə yollanır. Burada tərcüməçi əlavə sözlər artırmaqla mənanın bir qədər təhrifinə yol vermişdir. İkinci və üçüncü misralarda qafiyələrin “mənsən” vasitəsilə verilməsi də bəndə gözəllik gətirmir, poeziyanı zəiflədir.

İkinci bəndin ilk iki misrasına nəzər salaq:

Лугом пройдешь, как садом,
Садом - в цветенье диком.

Tərcüməsi:

Getsən çəmənliklə, sanarsan bağdır,
Getsən bağ içiyə, hər yan çiçəkdir.

Burada “Садом – в цветенье диком” misrasının tərcüməsi bir qədər quru, cansız təsir bağışlayır və çox sadə tərcümə edilmişdir. “В цветенье диком” ifadəsinin daha obrazlı, daha dolğun tərcüməsini verməyə çalışmaq lazım idi. Fikrimizcə, üçüncü misrada da “mixək” əvəzinə, çox yayılmış “qərənfil” sözündən istifadə edilsə, daha yaxşı səslənərdi.

Şeirin üçüncü bəndini Əliağa Kürçaylı ustalıqla tərcümə etmişdir.

Şeirin dördüncü bəndi belədir:

Голос раздастся пери,
Тихий, как флейта Гассана.
В крепких объятиях стана
Нет ни тревог, ни потери,
Только лишь флейта Гассана.

Tərcüməsi:

Asta eşidilir bir pəri səsi,
Elə bil Həsənin ney səsidir o.
Gözəl əndamların nə gizlənməsi,

Nə də həyəcana düşməsidir o,
Dinləyin, Həsənin ney səsidir o.

Tərcümə ayrılıqda gözəl, mənalı və şairanə səslənir. Amma burada Yesenin poeziyasına xas olan sirli bir məqam var! Düşünürük ki, orijinalda şair gözəl pərini xəyalən möhkəm-möhkəm qucaqlayaraq bağrına basır və ondan çıxan o incə səsi (“Голос раздастся пери”, “раздается» deyil, məhz “раздастся”!) Həsənin ney səsinə bənzədir. Daha sonra isə şair əlavə edir ki, bu qucaqlaşmada heç bir təhlükə və itki yoxdur, eşidilən, qazanılan isə “Həsənin ney səsidir” – Budur bu bəndin açıqlaması. Bu sirli məna tərcümədə verilə bilməmişdir.

Bu gözəl şeirin tərcüməsini Əliağa Kürçaylı kifayət qədər şairanə və ürəkdən gələn səmimi hisslərlə başa vurur:

Yollarda yorulan müsafirlərin
Bax, budur arzusu, qisməti budur.
Ətirli yelləri hey sərin-sərin
Quru dodaqlarım su kimi udur,
İnsanın arzusu, qisməti budur.

Səyavuş Məmməd zadənin tərcüməsi

Hava mavi, apaydın...
Qərib, düşmə yollara,
Sən hara, səhra hara?!
Bir bağa yol tapaydın...
Hava mavi, apaydın...

Bağ deyil, bir gülüstan,
Gülüstan başdan-başa,
Qərənfillər tamaşa.
Ha baxırsan, doymursan,
Bağ deyil, bir gülüstan.

Bu nə səs, bu nə pıçıltı?..
Sədi səsdən söz aldı.
Qızıl qəmər sozaldı,

Baxışından saçıldı.
Sədi səsdən söz aldı.

Bir pəri səsi uçar,
Nəğmələnər ney kimi.
İncə beli kim qucar,
Unudar dərdi, qəmi,
Nəğmələnər ney kimi.

Qəribəm çoxdan bəri
Gəzə-gəzə elləri.
İçirəm damla-damla
Quru dodaqlarımla
Ətir saçan yelləri¹.

Şeir Yesenin stilindən, Yesenin dəsti-xəttindən uzaq bayatı üslubunda “tərcümə edilmiş” və müəyyən məqamlarda sanki orijinalın tərcüməsi deyil, sadəcə, müstəqil bir şeirdir. Fikrimizi təsdiqləmək üçün şeirin üçüncü bəndinə və onun tərcüməsinə nəzər salmaq kifayətdi:

Orijinal:

Шепот ли, шорох или шелест –
Нежность, как песни Саади.
Вмиг отразится во взгляде
Месяца желтая прелесть,
Нежность, как песни Саади.

Tərcüməsi:

Bu nə səs, bu nə pıçıltı?..
Sədi səsdən söz aldı.
Qızıl qəmər sozaldı,
Baxışından saçıldı.
Sədi səsdən söz aldı.

Birinci misradan başqa, heç bir misrada orijinala tərcümə arasında ciddi bir oxşarlıq əlaqəsi yoxdur. Adicə olaraq, “Нежность, как песни Саади” misrasını “Sədi səsdən söz aldı” kimi tərcümə etməklə, tərcüməçi orijinalda

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.336.

aydın ifadə edilmiş bir fikri nə qədər dolaşmış şəkllə salmışdır. Şeiri bütövlükdə yeddihecalı misralarla tərcümə etdiyi halda, bu bəndin elə birinci misrasında tərcüməçi heca artıqlığına yol vermişdir. Tərcüməçinin reallıqdan uzaqlaşaraq yersiz fəlsəfiliyə dalmaq arzusu, bir qədər sərt desək, tərcüməni bütövlükdə heçə endirmişdir. Tərcüməçi orijinala o qədər sərbəst hərəkət etmişdir ki, hətta şeirin dördüncü bəndindəki “Həsən”ə də məhəl qoymamışdır.

“Золото холодное луны...”

Bu şeiri iki müəllif – Əliağa Kürçaylı və Səyavuş Məmmədzaadə tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Золото холодное луны,
Запах олеандра и левкоя.
Хорошо бродить среди покоя
Голубой и ласковой страны.

Далеко-далече там Багдад,
Где жила и пела Шахразада.
Но теперь ей ничего не надо.
Отзвенел давно звеневший сад.

Призраки далекие земли
Поросли кладбищенской травой.
Ты же, путник, мертвым не внемли,
Не склоняйся к плитам головою.

Оглянись, как хорошо кругом:
Губы к розам так и тянет, тянет.
Помиришь лишь в сердце со врагом –
И тебя блаженством ошафранит.

Жить - так жить, любить - так уж влюбляться.
В лунном золоте целуйся и гулай,
Если ж хочешь мертвым поклоняться,
То живых тем сном не отравляй.

Это пела даже Шахразада, –
Так вторично скажет листьев медь.
Тех, которым ничего не надо,
Только можно в мире пожалеть¹.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.286.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Qızılı telləri soyuq qəmərin –
Tünd oleandra, ətirli mixək.
Bu mavi diyarın, mehriban yerin
Gəzəsən qoynunda yorulanadək.

Bağdad bu yerlərdən uzaqdır, uzaq,
Orda nəğmə dedi bir vaxt Şəhrizad.
Daha gərək deyil heç nə o qıza,
Sükuta dalmışdır o nəğməli bağ.

O uzaq torpağın teyfləri də
Məzar otlarıtək sərilib yerə.
Sən, yolçu, söykənib başdaşlarına
Gəl baxma bu qədər rəhmətliklərə.

Nəzər sal, nə qədər gözəldi hər yan,
Dodaqlar can atır güllərə sarı.
Barış ürəyində düşmənlə, inan,
O da verər sənə nəşə baharı.

Sev, yaşa, ömr elə sən bu cahanda,
Aylı gecələrdə öpüş, kefə bax.
Sən rəhmətlikləri yada salanda
Dəymə dirilərin kefinə ancaq.

Bunu söyləyibdir bir vaxt Şəhrizad,
Bir də təkrar etsin yarpaqlar sənə:
Biri istəmirsə dünyada heç nə
Yazıq o adamın halına, heyhat!¹

Şeirin birinci sətri düzgün tərcümə edilməmişdir. Belə ki, buradakı “холодное” sözü «луна» sözünə deyil, “золото” sözünə aiddir. Başqa sözlə, “Золото холодное луны” mısrası “Холодное золото луны” mısrasının

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.111.

şairanə deyilmiş bir formasıdır. Tərcüməçi isə bu misrada “холодное” sözünü «луна» sözünə aid edərək, misranı “Qızılı telləri soyuq qəmərin” kimi tərcümə etmiş və bununla da səhvə yol vermişdir. Bəndin son iki misrasının tərcüməsində isə tərcüməçi böyük ustalıq nümayiş etdirmişdir.

İkinci bəndin tərcüməsi xeyli uğurlu alınsa da, üçüncü bəndin birinci misrasındakı “призрак” sözünün dilimizdə çox az işlədilən “teyf” kimi ərəb sözü vasitəsilə verilməsi tərcüməni bir qədər mürəkkəbləşdirir. Burada daha çox yayılmış “xəyal”, “kabus”, “vahimə” və s. sözlərdən biri işlədilsə, daha yaxşı olardı.

Bu şeirin tərcüməsi ilə bağlı bir məqama diqqət yetirək:

Tədqiqatçı Əmirxan Xəlilov yazır: “Золото холодное луны” şeirində dördüncü bəndin birinci iki sətiri belədir:

Оглянись, как хорошо кругом:
Губы к розам так и тянет, тянет.

Tərcümədə:

Nəzər sal, nə qədər gözəldir dövrən,
Dodaqlar can atır güllərə sarı.

Gözəl yaz təbiətini vəsf edən bu misralarda “кругом” sözü “dövrən” («время») sözü ilə əvəz edilmişdir ki, bu da uyğunsuzluq yaradır. Misralar arasındakı məntiqi bağlılıq və vəhdət pozulmuşdur¹. Tədqiqatçının bu fikri xeyli maraq doğurur. Məsələ burasındadır ki, bu şeirin Əliağa Kürçaylının sağlığında dərc edilmiş son tərcüməsində² həmin beyt aşağıdakı kimi verilmişdir:

Nəzər sal, nə qədər gözəldi hər yan,
Dodaqlar can atır güllərə sarı.

Burada iki məqama diqqət yetirək: Birincisi, tərcümədə olan “gözəldi” yerinə tədqiqatçı “gözəldir” yazır. “R” hərfinin artırılması qrammatik cəhətdən doğru olsa da, tələffüzü və səslənməni xeyli ağırlaşdırır. İkincisi, burada tədqiqatçının yazdığı “dövrən” sözü deyil, orijinala tamamilə uyğun olan

¹ Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.114.

² Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.111.

“hər yan” ifadəsi işlədilmişdir. “Dövrən” sözündən isə Əliağa Kürçaylı ilkin tərcümə variantlarında istifadə etmişdir¹. Əgər tərcüməçi öz tərcüməsi üzərində yenidən işləmiş və müəyyən düzəlişlər etmişdirsə, köhnə variantın təhlilə cəlb edilməsi, ən azı, haqsızlıqdır. Tədqiqatçının bu dəyişiklikdən xəbərsiz olması isə daha da bağışlanılmazdır. Əslində, bu beyt tənqid deyil, tərif obyektı olmalıydı. Bir beytin tərcüməsində orijinala bu qədər sədiqliyi saxlamaqla, fikrin də bu qədər şairanə ifadə edilməsi, heç şübhəsiz, böyük poetik ustalığ tələb edir: “Dodaqlar can atır güllərə sarı”. Nə gözəl!

Beşinci bəndin ilk iki misrasına nəzər salaq:

Жить – так жить, любить – так уж влюбляться.
В лунном золоте целуйся и гуляй.

Fikrimizcə, bu beyti tərcümə edərkən tərcüməçi birinci misradakı fikrin hərfi tərcüməsindən uğurla imtina etmiş və həmin fikrin sadə, aydın ifadə formasını tapa bilmişdir. İkinci misra isə birinci misradakı mənanı çox uğurla davam etdirir:

Sev, yaşa, ömr elə sən bu cahanda,
Aylı gecələrdə öpüş, kefə bax.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Zərəfşan qəmərin nəfəsi sərin,
Ətirli maygülü, ətirli iydə...
Nə xoşdur, baharlı, yazlı yerlərin
Gəzəsən mehriban sakitliyində.

Uzaqdan uzaqdı sehrli Bağdad,
Şəhrizad məskəni, nağıl məskəni.
Susur o gözəl də, nəğməli bağda da
Unudub soluxmuş nəğmələrini.

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965, səh.110; *Sergey Yesenin. Qadına məktub*. Şeirlər və poema (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Gənclik, 1970, səh.87.

Bu ulu torpağın yaddaşı üstə
Qəbristan daşları çoxdan göyərüb.
Çox da baş sindırma başdaşı üstə,
Ölüm deyənlərə bənd olma, qərib.

Bu gözəl həyatı seyr elə barı,
Dodağa «gəl» deyə, gül qönçələnsin.
Bağışla gördüyün yamanlıqları,
Ruhuna zərəfşan nəşə ələnsin.

Yaşa ürəyincə, sev istəyincə,
Aylı gecələrdə kama çat, kama.
Ölünün ruhuna rəhmət deyincə,
Dirinin kefinə soğan doğrama.

Bunları Şəhrizad demiş bir zaman,
Qoy xəzəl dilində açılsın məna...
Dünyada istəyi, kamı olmayan,
Vay sənə halına, yazıq halına!¹

Tərcüməçi şeirin birinci misrasını nisbətən doğru tərcümə etməyə müvəffəq olsa da, bəndin son iki misrası əvvəlki tərcümə ilə müqayisədə həm orijinala sadiqlik, həm də lirika baxımından xeyli zəif təsir bağışlayır:

Nə xoşdur, baharlı, yazlı yerlərin
Gəzəsən mehriban sakitliyində.

Sakitliyi təsvir etmək üçün “mehriban sakitlik” ifadəsi heç uyğun gəlmir. Şair- tərcüməçinin burada başqa bir söz axtarışına çıxması təəssüf doğurur. Dördüncü bənd belə başlayır:

Оглянись, как хорошо кругом:
Губы к розам так и тянет, тянет.

Səyavuş Məmməd zadənin tərcüməsini gözdən keçirək:

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.337.

Bu gözəl həyatı seyr elə barı,
Dodağa «gəl» deyə, gül qönçələnsin.

Bu tərcümə sanki həmin misraların tərcüməsi deyil. Fikir tamamilə başqalaşmış, şeiriyyət zəifləmişdir. Nədənsə, orijinaldakı “крыгом” sözü buraya heç uyğun gəlməyən “həyat” sözü ilə əvəz edilmişdir. Bu beytin tərcüməsi ilə bağlı daha bir məqama diqqət yetirək: Orijinalda “Dodaqlar can atır güllərə sarı”. Tərcümədə isə əksinə, güllər can atır dodaqlara sarı.

Şeirin beşinci bəndinə nəzər salaq:

Жить – так жить, любить – так уж влюбляться.
В лунном золоте целуйся и гуляй,
Если ж хочешь мертвым поклоняться,
То живых тем сном не отравляй.

Bu bənd belə tərcümə edilmişdir:

Yaşa ürəyincə, sev istəyincə,
Aylı gecələrdə kama çat, kama.
Ölünün ruhuna rəhmət deyincə,
Dirinin kefinə soğan doğrama.

Biz Səyavuş Məmmədzadənin tərcümələrindən bəhs edərkən tez-tez onu orijinaldan uzaqlaşmaqda günahlandırırıq. Bu bəndin birinci misrasının tərcüməsində o, orijinala sadıqlıq göstərməyə çalışsa da, fikrimizcə, orijinaldakı şeiriyyəti verə bilməmişdir. İkinci misrada isə orijinal yenidən unudulmuşdur. Digər tərəfdən, son misradakı “soğan doğrama” ifadəsi tərcüməni bir qədər ucuzlaşdırır. Bu ifadə ilə şeir sanki şeirlikdən çıxmış, adi danışq tərzə almışdır.

“В Хорассане есть такие двери...”

Bu şeiri 4 müəllif – Süleyman Rüstəm, Əliağa Kürçaylı, Səyavuş Məmmədzadə və Qoca Xəlil tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

В Хорассане есть такие двери,
Где обсыпан розами порог.
Там живет задумчивая пери.
В Хорассане есть такие двери,
Но открыть те двери я не мог.

У меня в руках довольно силы,
В волосах есть золото и медь.
Голос пери нежный и красивый,
У меня в руках довольно силы,
Но дверей не смог я отпереть.

Ни к чему в любви моей отвага.
И зачем? Кому мне песни петь? –
Если стала неревнивой Шага,
Коль дверей не смог я отпереть,
Ни к чему в любви моей отвага.

Мне пора обратно ехать в Русь.
Персия! Тебя ли покидаю?
Навсегда ль с тобою расстаюсь
Из любви к родимому мне краю?
Мне пора обратно ехать в Русь.

До свиданья, пери, до свиданья,
Пусть не смог я двери отпереть,
Ты дала красивое страданье,
Про тебя на родине мне петь.
До свиданья, пери, до свиданья¹.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.288.

Süleyman Rüstəmin tərcüməsi

Xorasanda elə qapılar var ki,
Çiçəklər səpilmiş astanasına.
Orada yaşayır dalğın bir pəri.
Xorasanda elə qapılar var ki,
Açammadı onu şair əlləri.

Mənim qollarımın vardır qüvvəsi,
Baxsan, saçlarımda saklı altun, mis,
Gözəldir, incədir pərinin səsi,
Mənim qollarımın vardır qüvvəsi,
Fəqət qapıların önündə gücsüz.

Yox ikən eşqimdə qüvvət, cəsarət,
Kimiçün eyləyim bəs mən təğənni?!
O buraxmışsa da qısqanclığını,
Açammaz qapını bu gənc müğənni.
Yox ikən eşqimdə qüvvət, cəsarət.

Yurduma dönməyin gəlmiş zamanı,
Sənimi, sənimi atıram, İran?!
Əbədimidir bu ayrılıq anı?
Eşq ilə yurduma atmalıyam can,
Yurduma dönməyin gəlmiş zamanı.

Əlvida, əlvida, pəri, əlvida!
Mən bu qapıları açammadımsa,
Sən mənə göstərdin elə bir mənbə,
Ki, sənin haqqında mən sübh-i-məca
Ötərim, əlvida, pəri, əlvida!¹

Şeirin birinci bəndindən görünür ki, şair Xorasandakı konkret bir qapıdan (o qapını görməsə də) söhbət açır. Astanası güllərlə dolu, gözəl, dalğın bir pə-

¹ “İnqilab və mədəniyyət” jurnalı (Əski əlifba ilə), 1928, № 6-7, səh.16; *Süleyman Rüstəm*. Addımlar. Bakı, Azərnəşr, 1930, səh.43-44.

rinin yaşadığı bir qapıdan. Bəs tərcümədə necədir? Tərcüməyə bir də nəzər salaq:

Xorasanda elə qapılar var ki,
Çiçəklər səpilmiş astanasına.
Orada yaşayır dalğın bir pəri.
Xorasanda elə qapılar var ki,
Açamırdı onu şair əlləri.

Heç şübhəsiz, birinci misra uğursuz, qeyri-dəqiq tərcümə edilmişdir. Buradakı “elə qapılar var ki” fikri orijinaldakı “есть такие двери” fikrindən fərqli mənə kəsb edir. Diqqət versək görürük ki, tərcümədə həmin qapının konkretliyi itmişdir. Belə çıxır ki, Xorasanda bir neçə belə qapı var. Bir az irəli gedib qeyd edək ki, Qoca Xalidin tərcüməsi istisna olmaqla, mövcud üç tərcümənin heç birində birinci misradakı bu “sirr” olduğu kimi verilə bilməmişdir.

Bu misranı çıxmaqla, bəndin qalan hissəsini tərcüməçi çox ustalıqla dilimizə çevirmişdir. Xüsusilə də, ikinci misranın “Çiçəklər səpilmiş astanasına” kimi tərcüməsi gözəl və şairanə səslənir. İkinci bəndin tərcüməsi də canlılığı ilə diqqəti cəlb edir, olduqca səmimi səslənir.

Üçüncü bəndi Süleyman Rüstəm aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir:

Yox ikən eşqimdə qüvvət, cəsarət,
Kiminçün eyləyim bəs mən təğənni?!
O buraxmışsa da qısqanclığını,
Açamraz qapını bu gənc müğənni.
Yox ikən eşqimdə qüvvət, cəsarət.

Birinci misra qeyri-adekvat tərcümə edilmiş, ikinci misradakı ərəb sözü olan “təğənni” sözü dördüncü misrada yersiz “müğənni” sözünün meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Bəndin üçüncü misrasında isə şairin konkret cəkdiyi ad – Şaqa (Şahanə) qeyri-müəyyən “o” ilə əvəz edilmişdir.

Dördüncü bəndin ilk üç misrası uğurla tərcümə edilsə də, üçüncü və dördüncü misralar arsındakı poetik bağlılıq düzgün verilməmişdir. Orijinalda şair: “Ana yurda olan məhəbbətimdənmi mən səninlə əbədi ayrılıram?” – deyə sual edir. Həmin beytə diqqət yetirək:

Навсегда ль с тобою расстанусь
Из любви к родимому мне краю?

Göründüyü kimi, bu beytdə ikinci misra birinci misra üçün səbəb rolunu oynayır.

Tərcümədə isə bu misralar arasındakı bağlılıq yox olmuş, “Əbədimidir bu ayrılıq anı?” misrası “Sənimi, sənimi atıram, İran?!” misrasının davamı kimi verilmiş, “Eşq ilə yurduma atmalıyam can” misrası isə ayrıca sərbəst bir misra şəklini almışdır.

Şeirin son bəndində şair gözəl pərinin ürəyinə yol tapa bilməsə də, ona “xoş əzab” verən, unudulmaz pəri ilə belə vidalaşır:

До свиданья, пери, до свиданья,
Пусть не смог я двери отпереть,
Ты дала красивое страданье,
Про тебя на родине мне петь.
До свиданья, пери, до свиданья.

Buradakı “Ты дала красивое страданье” kimi mənalı və həddindən artıq poetik bir misranı tərcüməçi “Sən mənə göstərdin elə bir mənbə” kimi quru, cansız bir şəkllə salmışdır. Bu bənddə “sübhi-məca” kimi bir ərəb sözünün işlədilməsi də, sözsüz ki, tərcümədə arzu olunan hal deyil. Amma, həqiqət nəminə onu da qeyd edək ki, bu şeirin tərcümə edildiyi vaxtı (1928-ci il) nəzərə alsaq, ərəb sözlərindən (“təğənni”, “sübhi-məca”) istifadə edilməsini, müəyyən mənada, təbii qəbul etmək olar.

Əliğa Kürçaylının tərcüməsi

Xorasanda vardır elə qapılar,
Güllərlə bəzənmiş bütün kandarı,
Orada fikirli bir pəri yaşar.
Xorasanda vardır elə qapılar,
Mən açə bilmədim o qapıları.

Çoxdur qollarımın gücü, qüvvəsi,
Bir baxın saçımın qızıl rənginə,

Gözəldir, incədir pərinin səsi.
Çoxdur qollarımın gücü, qüvvəsi,
Qapını mən açə bilmədim yenə.

Sevgidə igidlik yarayan deyil,
Mən kimə söyləyim nəğməmi, kimə?
Madam ki Şahanə qısqanan deyil.
Qapı açmasam da, gülüm, qəm yemə,
Sevgidə igidlik yarayan deyil.

Vaxtdır, Rusiyaya dönməliyəm mən,
Səni tərk edirəm deməli, İran?
Yoxsa ayrılıram ömürlük səndən?
Vətən məhəbbəti oyanıb yaman,
Vaxtdır, Rusiyaya dönməliyəm mən.

Əlvida, ey pəri, artıq əlvida!
Açə bilməsəm də o qapıları,
Mənə xoş əzablar çəkərdin burda.
Elə ki qayıtdım o dogma yurda,
Mən sənə nəğmələr qoşaydım barı,
Əlvida, ey pəri, artıq əlvida!¹

Süleyman Rüstəmin tərcüməsində olduğu kimi, burada da birinci misra orijinaldakı mənanı tam ifadə edə bilmir. Üstəlik, ikinci misrada da “попор” sözünün “kandar” kimi şeiriyyətdən uzaq bir sözlə verilməsi bəndin ümumi səslənməsini xeyli zəiflətməmişdir. Sözsüz ki, Əliağa Kürçaylı kimi bir şair “kandar” sözünü burada sevdiiyindən işlətməmişdir. Şübhəsiz, “попор” dedikdə, adamın ağılına gələn ilk söz “astana” olur. Lakin həmin sözü əvvəlcə Süleyman Rüstəmin işlətdiyini bilən tərcüməçi təkrardan qaçmaq üçün başqa söz axtarmışdır. Amma, prinsipcə, həmin mənanı versə də, “kandar” sözü uğursuz “tapıntıdır”.

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.113.

İkinci bəndin tərcüməsinə aid xüsusi bir irad olmasa da, kifayət qədər ilhamla tərcümə edilmiş üçüncü bəndin üçüncü misrası haqqında bir kəlmə demək lazım gəlir. Bəndin tərcüməsinə bütövlükdə nəzər salaq:

Sevgidə igidlik yarayan deyil,
Mən kimə söyləyim nəğməmi, kimə?
Madam ki Şahanə qısqanan deyil.
Qapı açmasam da, gülüm, qəm yemə,
Sevgidə igidlik yarayan deyil.

Birinci iki misranı çox uğurla tərcümə edən Əliağa Kürçaylı “Если стала неревнивой Шара” misrasını “Madam ki Şahanə qısqanan deyil” kimi vermişdir. Fikrimizcə, misradakı məna dəqiq ifadə edilsə də, hətta danışiq dilində də tez-tez rastlaşmadığımız “madam ki” ifadəsi şeir üçün yaramır, şeirdəki şeiriyyəti öldürür.

Dördüncü bənd belə tərcümə edilmişdir:

Vaxtdır, Rusiyaya dönməliyəm mən,
Səni tərk edirəm deməli, İran?
Yoxsa ayrılıram ömürlük səndən?
Vətən məhəbbəti oyanıb yaman,
Vaxtdır, Rusiyaya dönməliyəm mən.

Burada da Süleyman Rüstəmin tərcüməsində olduğu kimi, üçüncü və dördüncü misralar arasındakı əlaqə pozulmuş, “Vətən məhəbbəti oyanıb yaman” misrası özündən əvvəlki misra üçün səbəb rolundan çıxaraq (Orijinala fikir verin: Навсегда ль с тобою расстаюсь / Из любви к родимому мне краю?) ayrıca misra kimi verilmişdir.

Son bənddə isə Əliağa Kürçaylı heç bir ehtiyac olmadan “maraqlı” bir üsula əl atmışdır. Belə ki, orijinaldakı “Про тебя на родине мне петь” misrasını tərcüməçi iki misrada vermişdir:

Elə ki qayıtdım o dogma yurda,
Mən sənə nəğmələr qoşaydım barı.

Əslində, dərindən düşünməyə heç ehtiyac yox idi. Bu beytin ikinci misrası ayrılıqda tərcüməçiyə lazım olan misra idi. Başqa sözlə, “Elə ki qayıtdım o doğma yurda” misrası olmadan bənd orijinala tam uyğun səslənəcəkdi:

Əlvida, ey pəri, artıq əlvida!
Aça bilməsəm də o qapıları,
Mənə xoş əzablar çəkirdin burda,
Mən sənə nəğmələr qoşaydım barı,
Əlvida, ey pəri, artıq əlvida!

Səvavuş Məmməd zadənin tərcüməsi

Xorasanda bir qapı var, bir pəri,
Kandarına gül ələnər, nur saçar.
Qəm haqlayar qəribsəyən dilbəri,
Xorasanda bir qapı var, bir pəri,
Qapısına tapılmadı bir açar.

Gücə qalsa, çatar gücüm, təpərim,
Qızıl telim kölgə salıb üzümə.
Sözü gözəl, özü gözəl, gül pərim,
Gücə qalsa, çatar gücüm, təpərim,
Di gəl, qapı bağlı qalıb üzümə.

Nə hünərdi boş-boşuna coşasan,
Ün yetmədi, kimə nəğmə qoşasan?
Şahanə ki vec vermədi sözümə,
Qapılar ki bağlı qaldı üzümə,
Hünərdimi, boş-boşuna coşasan?

Rusiyaya dönməliyəm, dönməli...
İran eli! Ayrılıq, deməli,
Bəlkə, səni indən belə görmədim,
Aramıza düşdü vətən həsrətim,
Rusiyaya dönməliyəm, dönməli.

Salamat qal, nazlı pəri, salamat,
 Çox da qapın bağlı qaldı üzümə,
 Xoş əzabın qanad verər sözümə.
 Söz qoşum ki, bütün aləm qala mat,
 Salamat qal, nazlı pəri, salamat¹.

Şeirin birinci bəndinə diqqət yetirək:

В Хороссане есть такие двери,
 Где обсыпан розами порог.
 Там живет задумчивая пери.
 В Хороссане есть такие двери,
 Но открыть те двери я не мог.

Bu bəndi oxuduqca adama elə gəlir ki, şair öz oxucusuna gözəl, maraqlı bir nağıl danışır. Özü də bu nağılın dili o qədər sadə və aydındır ki, onu hətta balaca uşaq da anlamaqda çətinlik çəkməz. Şairin bu dili oxucunu məftun edir, nağılın arxasını eşitməyə tələsirən. Tərcümədə isə orijinaldakı bu şirinlikdən, bu axıcılıqdan əsər-əlamət belə yoxdur, şairin orijinal “nağıl dili” yersiz “qoşma dili” ilə əvəz edilmişdir. Bu, şeirə yalnız sünilik gətirir:

Xorasanda bir qapı var, bir pəri,
 Kandarına gül ələnər, nur saçar.
 Qəm haqlayar qəribsəyən dilbəri,
 Xorasanda bir qapı var, bir pəri,
 Qapısına tapılmadı bir açar.

Birinci misrada “qapı” və “pəri” sözlərinin yan-yana işlədilməsi birinci iki misra arasındakı əlaqəni pozur, ikinci misranın qapıya, yoxsa Pəriyə aid olması məsələsini xeyli çətinləşdirir. Uçuncu misrada isə orijinalda olmayan, dilimizdə “pəri” sözünün sinonimi olan “dilbər” sözü meydana çıxır. Bütün bunlar yersiz söz oyunundan doğan məqamlardır.

Qeyd edək ki, bu bənddəki “nağıl dilini” əvvəlki tərcüməçilərin hər ikisi – həm Süleyman Rüstəm, həm də Əliağa Kürçaylı öz tərcümələrində müəyyən qədər saxlamağa nail olmuşdur. İkinci bəndin üçüncü misrasına

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.337.

nəzər salaq: “Голос пери нежный и красивый”. Sadə və aydın dildə verilmiş bu misranın tərcüməsində də tərcüməçi yenə söz oyununa meydan vermiş, misranı aşiq şeiri ruhunda “sözü gözəl, özü gözəl, gül pərim” kimi tərcümə etmiş və bu ruh bütün tərcümə boyu tərcüməçiyə hakim kəsilmişdir.

Maraqlıdır ki, Əmirxan Xəlilov “В Хороссane есть такие двери” şeirini təhlil edərkən¹ Səyavuş Məmmədza-dənin tərcüməsini təhlilə belə cəlb etməmiş və təhlilini yalnız Süleyman Rüstəmin və Əliağa Kürçaylının tərcümələri üzərində aparmışdır. Əslində, bu da arzu olunan hal deyil. Lakin tədqiqatçını, müəyyən mənada, başa düşmək də olar. Səyavuş Məmmədza-dənin tərcüməsi orijinala qəti səsləşmir və o biri tərcümələrlə paralel müqayisə aparmaq da mümkün olmur.

Yalnız son bəndin tərcüməsində orijinala bir qədər yaxınlıq var:

Salamat qal, nazlı pəri, salamat,
Çox da qapın bağlı qaldı üzümə.
Xoş əzabın qanad verər sözümə,
Söz qoşum ki, bütün aləm qala mat,
Salamat qal, nazlı pəri, salamat.

Qoca Xalidın tərcüməsi

Gülə batıb Xorasanda bir qapı,
Bir pəri də orda qəmə qərq olub.
Heç bilmirəm, ora necə yol tapım?
Gülə batıb Xorasanda bir qapı,
Onu açmaq gəl ki mənə dərd olub.

Üzür mənə o pərinin şux səsi,
Amma qapı bağlı qalıb qarşımda.
Tükənməyib qolumun da qüvvəsi.
Bircə dənə dən yoxsa da başımda,
Qapı yenə bağlı qalıb qarşımda.

¹ Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.66-69; 114-120.

Nə qaldı ki, əl atmayım daha nə?
 Məhəbbətdə hünərəmi tapınım?
 Bəhanə də tapammıram, bəhanə
 Deyəm, niyə açammıram qapını,
 Məhəbbətdə hünərəmi tapınım?

Zara gəldim bir qapının əlindən –
 Ta başımı vətən eşqi qatıbdı.
 Gözəl pəri, ayrılıram elindən,
 Doğma yurda dönmək vaxtım çatıbdır,
 Ta başımı vətən eşqi qatıbdı.

Salamat qal, sən ey pəri, salamat,
 Gərək gedib yurdunda da hay çəkəm:
 – Görmürsənmi qapın salıb nə kökə?
 Bir sümüyəm, bir də dəri – salamat,
 Salamat qal, sən ey pəri, salamat¹.

Bu tərcümədə də orijinalın dilinə və ruhuna uyğun gəlməyən üslub və intonasiya açıq-aydındır. Orijinaldakı birinci beyt bir misrada (“Gülə batıb Xorasanda bir qapı”) verilmiş, eləcə də orijinalın son – “Но открытъ те двери я не мог” misrası tərcümədə bir-birindən ayrı düşmüş iki misra ilə (“Heç bilmirəm, ora necə yol tapım?”; “Onu açmaq gəl ki mənə dərd olub”) ifadə edilmişdir. Bununla da misralar arasındakı ardıcılıq və bağlılıq pozulmuş, məzmun xeyli zəifləmiş, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, orijinaldakı “nağıl dili” itirilmişdir. Ümumiyyətlə, bu tərcüməni oxuduqca ilk gözədəyən məqamlardan biri, bütün tərcümə boyu misraların orijinaldakı məntiqi ardıcılığına əməl edilməməsidir. Məsələn, ikinci bənddə yalnız son misradan başqa, bütün misraların yeri dəyişdirilmişdir. Məhz bunun nəticəsidir ki, orijinaldakı formanın pozulması ilə yanaşı, bir sıra məqamlarda orijinaldakı mənə da başqalaşmışdır. Fikrimizi təsdiqləmək üçün şeirin üçüncü bəndinə bir də diqqət yetirək:

¹ *Yaz suları, Dan söküləndə, İlxi...* Rus klassik poeziyası Qoca Xalidin tərcüməsində. Bakı, Şirvanəşr, 1997, səh.38.

Orijinal:

Ни к чему в любви моей отвага.
И зачем? Кому мне песни петь? –
Если стала неревнивой Шага,
Коль дверей не смог я отпереть,
Ни к чему в любви моей отвага.

Tərcüməsi:

Nə qaldı ki, əl atmayım daha nə?
Məhəbbətdə hünərəmi tapınım?
Bəhanə də tapammıram, bəhanə
Deyəm, niyə açammıram qapını,
Məhəbbətdə hünərəmi tapınım?

Bəndin məzmunu belədir: “Sevgidə hünərə, qəhrəmanlığa, igidliyə yer yoxdur. Bir tərəfdən, artıq Şahanə də məni qısqanmırsa (Qısqanmırsa, demək sevmir!), mən nə üçün, kimin üçün şeir yazım, kimə nəğmə qoşum? Digər tərəfdən, pərinin qapısını da açə bilmirəmsə (Şərq poeziyasında “qapının bağlı qalması” “qadının ürəyinə yol tapılmaması” mənası verir), deməli, sevgidə hünərdən danışmağa dəyməz”. Bəs tərcümədə necədir? Orijinaldakı mənə tərcümədə tamamilə başqa məzmun almışdır. Bir beyt isə (2-ci və 3-cü misralar) ümumiyyətlə, tərcümə edilməmişdir. Tərcümədə şair orijinalda olmayan lazımsız bir suala cavab arayır, qapını nə üçün açə bilmədiyini izah etməkdən ötrü “bəhanə axtarır”, “hər şeyə əl atır”.

Dördüncü bənd də eyni ruhda tərcümə edilmiş və qeyri-dəqiqliyə yol verilmişdir. Orijinalda şair pərinin vətəninə tərk etdiyi üçün təəssüflənirsə (“Персия! Тебя ли покидаю?”), tərcümədə, əksinə, pərinin vətəninə “Zara gəldim bir qapının əlindən” deyə tərk edir. Tərcümədə şair ayrılıqdan nəinki təəssüflənmir, hətta bir rahatlıq hissi keçirir.

Son bəndin tərcüməsində isə aşağıdakı beyt, ümumiyyətlə, qəbuledilməzdir və orijinalın tam əksi olan bir fikri ifadə edir:

Görmürsənmi qapın salıb nə kökə?
Bir sümüyəm, bir də dəri – salamat...

“Bir qapının əlindən zara gəlmiş, pis kökə düşmüş, bir dəri, bir sümük qalmış” şair, əslində, heç cür ayrılmaq istəmədiyi bir məmləkətdən, sanki sevinərək, zorla başını götürüb qaçır. Təsəvvür etmək mümkün deyil ki, bu beyt orijinaldakı çox şairanə bir fikrin – “Ты дала красивое страданье” fikrinin “tərcüməsi” kimi verilmişdir.

“Красивое страданье” hara, bu beyt hara?!

“Голубая родина Фирдуси...”

Bu şeiri iki müəllif – Əliağa Kürçaylı və Səyavuş Məmmədzadə tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Голубая родина Фирдуси,
Ты не можешь, памятью простыв,
Позабыть о ласковом уресе
И глазах, задумчиво простых,
Голубая родина Фирдуси.

Хороша ты, Персия, я знаю,
Розы, как светильники, горят
И опять мне о далеком крае
Свежестью упругой говорят.
Хороша ты, Персия, я знаю.

Я сегодня пью в последний раз
Ароматы, что хмельны, как брага.
И твой голос, дорогая Шага,
В этот трудный расставанья час
Слушаю в последний раз.

Но тебя я разве позабуду?
И в моей скитальческой судьбе
Близкому и дальнему мне люду
Буду говорить я о тебе -
И тебя навеки не забуду.

Я твоих несчастий не боюсь,
Но на всякий случай твой угрюмый
Оставляю песенку про Русь:
Запевая, обо мне подумай,
И тебе я в песне отзовусь...¹

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.290.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Sən ey Firdovsinin gənclik vətəni,
Unuda bilməzsən olub-keçəni,
Mehriban urusu, qəmli gözləri.
Yadından çıxara bilməzsən məni,
Sən ey Firdovsinin gənclik vətəni.

Bilirəm, nə qədər gözəlsən, İran,
Çıraqtək sayrışır güllərin yenə,
Qəlbimə aşına uzaq diyardan
Təzə xatirələr danışır mənə.
Bilirəm, nə qədər gözəlsən, İran.

Sonuncu dəfədir, bu gün içirəm,
Şərabın ətridir məni məst edən.
Sənin səsinə də, Şahanə, bu dəm
Ayrılıq çağında ürəyimdə qəm,
Sonuncu dəfədir, eşidirəm mən.

Səni mən unuda bilmərəm ancaq,
Taleyim dərbədən, taleyim səyyar.
Ən uzaq adamlar, yaxın adamlar
Qarşıma çıxanda dayanıb hər vaxt
Onlara mən səndən deyərəm ancaq.

Qorxmuram mən sənin bəlalərindən,
Rusiya haqqında qəmli, mükəddər
Bir nəğmə qoyuram yadigar hər an.
Oxu, xatırlayıb məni bir qədər,
O zaman səsinə səs verərəm mən¹.

Tərcüməçi birinci misradakı “голубая родина” ifadəsini “gənclik vətəni” kimi tərcümə etmişdir. Halbuki, misranı “Sən ey Firdovsinin mavi vətəni” və ya “Sən ey Firdovsinin mavi diyarı” kimi sadəcə, orijinala uyğun tərcümə etmək olardı.

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.115.

İkinci bəndin tərcüməsində orijinala yanlış bir yaxınlaşma var.
Aşağıdakı misralara diqqət yetirək:

Розы, как светильники, горят
И опять мне о далеком крае
Свежестью упругой говорят.

Bu misraları Əliğa Kürçaylı belə tərcümə etmişdir:

Çıraqtək sayrışır güllərin yenə,
Qəlbimə aşına uzaq diyardan
Təzə xatirələr danışır mənə.

Orijinaldakı mənə tərcümədə bir qədər təhrif edilmişdir. Belə ki, orijinalda güllər – qızılğüllər öz təzəliyi ilə, tər çiçəkliliyi ilə şairə vətəninə – uzaq diyarı andırır. Tərcümədə isə, bu təzəlik (“свежесть”) təzə xatirələr kimi verilmişdir. Əslində, xatirələr təzə deyil, güllər təzədir, təzəcə açmışdır.

Üçüncü bəndin birinci beyti belədir:

Я сегодня пью в последний раз
Ароматы, что хмельны, как брага.

Tərcüməsi:

Sonuncu dəfədir, bu gün içirəm,
Şərabın ətridir məni məst edən.

Göründüyü kimi, tərcümədə orijinalda olmayan «şərab» («вино») sözü meydana gəlmişdir. Bununla da orijinaldakı fikir təhrif edilmişdir. Şair şərab yox, sevgilisinin – Şahanənin qoxusunu, ətrini “içir” və bu elə şərab qədər təsirlidir.

Həmin bənddəki “И твой голос, дорогая Шара” misrasını tərcüməçi “Sənin səsini də, Şahanə, bu dəm” kimi tərcümə etmişdir. Orijinaldakı “дорогая Шара” ifadəsini tərcümədə quru “Şahanə” kimi verməklə, tərcüməçi orijinaldakı istiliyi, doğmalığı oxucuya çatdırma bilməmişdir. Tərcümədə şair, sanki, sevdiyi qıza deyil, hər - hansı bir tanışına müraciət edir. Ən azı, “Şahanə” sözünü “Şahanəm” kimi işlətməklə, bu məsələnin öhdəsindən müəyyən qədər gəlmək olardı.

Şeirin dördüncü bəndinə fikir verək:

Но тебя я разве позабуду?
И в моей скитальческой судьбе
Близкому и дальнему мне люду
Буду говорить я о тебе –
И тебя навеки не забуду.

Tərcüməsi:

Səni mən unuda bilmərəm ancaq,
Taleyim dərbədən, taleyim səyyar.
Ən uzaq adamlar, yaxın adamlar
Qarşıma çıxanda dayanıb hər vaxt
Onlara mən səndən deyərəm ancaq.

Tərcümədə birinci misradakı sual forması təsdiqdə verilmiş və bununla da bəndin səslənməsinə ciddi xələl dəymişdir. Orijinalda şair birinci misrada qoyduğu suala (“Но тебя я разве позабуду?”) sonuncu misrada cavab verir (“И тебя навеки не забуду”). Tərcümədə bu forma, bu ardıcılıq, bu gözəllik tamamilə itirilmişdir. Bəndin üçüncü və dördüncü misralarındakı məna tərcümədə son üç misra ilə verilmiş və bu səbəbdən də “И тебя навеки не забуду” kimi nəticə misrası tərcümədə yoxa çıxmışdır. Əminliklə deyə bilərik ki, bu bənd şeirin tərcüməsində ən uğursuz bənddir. Burada şeiriyyət də həddindən artıq zəifdir.

Son bəndin tərcüməsində də qeyri-dəqiq məqamlara rast gəlirik. Belə ki, “Но на всякий случай твой угрюмый” misrasındakı “угрюмый” sözü tərcümədə Rusiyaya aid edilməklə, ümumi fikirdə qarışıqlıq yaratmışdır. Həmin bəndin son beyti belədir:

Запевая, обо мне подумай,
И тебе я в песне отзовусь...

Tərcüməsi:

Oxu, xatırlayıb məni bir qədər,
O zaman səsinə səs verərəm mən.

Orijinaldakı “sənin üçün qoyduğum nəğməni oxuyaraq məni düşün, məni xatırla” fikri bir qədər dəyişdirilərək “məni bir qədər xatırlayıb həmin

nəğməni oxu” kimi verilmişdir. Başqa sözlə, beytin tərcüməsində məntiqi vurğu yerinə düşməmişdir.

Səvavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Firdovsinin qızıl yurdu,
Unutmazsan urus dostu,
Onun dalğın gözlərini,
Ürəkaçan sözlərini,
Firdovsinin qızıl yurdu.

Səfalısan, İran eli,
Qızılgülün çıraq-çıraq.
Qönçələrin ətir dili
Yenə səndən söz açacaq,
Səfalısan, İran eli.

Nəfəsini ətir-ətir
İçməyim də son dəfədir.
Bu ayrılıq dərdi mənə,
Səsini də, ey Şahanə,
Eşitməyim son dəfədir.

Mənmi səni unudaram
Bu sərgərdan yollarımda?
Büdrəyəndə, yorulanda
Söz açaram aram-aram,
Mən səni heç unudaram?..

Tale sənə qıyan deyil,
Bir nagahan, nəhs gününə
Rusiyadan yadigar bil,
Bu nəğməni oxu yenə,
Səs verərəm mən səsinə¹.

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.338.

“Воздух прозрачный и синий” şeirində olduğu kimi, bu şeirin tərcüməsində də Səyavuş Məmmədzadə orijinalın ümumi ritmini pozaraq, Yessenin poeziyasına yad olan bir formaya əl atmışdır. Onun nə üçün məhz bu şeirləri azhecalı misralarla (“Воздух прозрачный и синий” şeiri yeddihecalı, bu şeir isə səkkizhecalı misralarla tərcümə edilmişdir) tərcümə etməsini izah etmək çətindir. Amma bu seçimin səhv olduğu göz qabağındadır. Əliağa Kürçaylının tərcüməsində olduğu kimi, Səyavuş Məmmədzadə də birinci bəndin birinci misrasında “голубая родина” ifadəsini olduğu kimi tərcümə etmək əvəzinə, onu “qızıl yurd” kimi çevirmişdir. İzah etmək olmur ki, niyə uydurma “qızıl yurd” olar, amma təbii “mavi yurd”, “mavi diyar” olmaz. Adama elə gəlir ki, tərcüməçinin orijinaldan qaçmaqdan, sadəcə, xoşu gəlir.

İkinci bənddəki bu misralara nəzər salaq:

Розы, как светильники, горят
И опять мне о далеком крае
Свежестью упругой говорят.

Səyavuş Məmmədzadə bu misraları belə tərcümə etmişdir:

Qızılgülün çıraq-çıraq.
Qönçələrin ətir dili
Yenə səndən söz açacaq.

Tərcümədə orijinaldakı fikrin təhrif edildiyi açıq-aydın görünür. Orijinala görə, hər yanda çıraq kimi yanan tər çiçəklər, qızılgüllər şairin yadına uzaq diyarı – doğma vətəninə salır. Bəs tərcümədə? Tərcüməyə görə, “Qönçələrin ətir dili” yenə “səndən”, yəni “İran eli”ndən söz açacaq.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsindən fərqli olaraq, Səyavuş Məmmədzadə üçüncü bəndin ilk iki misrasını daha düzgün açmış, orijinaldakı fikri, demək olar ki, dərinlən duymuşdur:

Nəfəsini ətir-ətir
İcməyim də son dəfədir.

Bununla belə, Səyavuş Məmmədzadə də üçüncü misradakı Şahanəyə müraciəti quru, hətta bir az kobud çəkildə ifadə etmişdir:

Səsini də, ey Şahanə,
Eşitməyim son dəfədir.

“Ey Şahanə” müraciəti sevgidən, məhəbbətdən uzaq müraciət formasıdır. Yesenin əsla, heç vaxt sevgilisinə belə müraciət etməzdi. Burada da, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, ən azı, “ey Şahanəm” yazmaq lazım idi.

Şeirin dördüncü bəndinin tərcüməsinə diqqət yetirək:

Mənmi səni unudaram
Bu sərgərdan yollarımda?
Büdrəyəndə, yorulanda
Söz açaram aram-aram,
Mən səni heç unudaram?..

Bənddəki üçüncü - “Близкому и дальнему мне люду” misrası əvəzinə, heç dəxli olmayan “büdrəyəndə, yorulanda” misrasının işlədilməsini başa düşmək mümkün deyil. Digər tərəfdən, birinci misrada qoyulan suala tərcüməçi son misrada konkret cavab vermək əvəzinə, suala sualla cavab verir: “Mən səni heç unudaram?” Doğrudur, bu son sualın özündə bir cavab ruhu var, amma istənilən halda orijinalıdakı formaya uyğun olaraq, son cavabı təsdiqdə vermək daha doğru olardı.

Son bəndin birinci – “Я твоих несчастий не боюсь” misrasının “Tale sənə qıyan deyil” kimi tərcüməsini də qəbul etmək olmur. Ümumiyyətlə, Səyavuş Məmmədzadə şeirlərin əksəriyyətində lazım olmayan yerlərdə mürəkkəbliyə meyilli bir tərcümə üslubu nümayiş etdirir ki, bunun da müvəffəqiyyətsizliyi göz qabağındadır.

“БЫТЬ ПОЭТОМ— ЭТО ЗНАЧИТ ТО ЖЕ...”

Bu şeir iki müəllif – Əliağa Kürçaylı və Səyavuş Məmmədzadə tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Быть поэтом – это значит то же,
Если правды жизни не нарушить,
Рубцевать себя по нежной коже,
Кровью чувств ласкать чужие души.

Быть поэтом – значит петь раздолье,
Чтобы было для тебя известней.
Соловей поет – ему не больно,
У него одна и та же песня.

Канарейка с голоса чужого –
Жалкая, смешная побрякушка.
Миру нужно песенное слово
Петь по-свойски, даже как лягушка.

Магомет перехитрил в коране,
Запрещая крепкие напитки,
Потому поэт не перестанет
Пить вино, когда идет на пытки.

И когда поэт идет к любимой,
А любимая с другим лежит на ложе,
Влагою живительной хранимый,
Он ей в сердце не запустит ножик.

Но, горя ревнивою отвагой,
Будет вслух насвистывать до дома:
"Ну и что ж, помру себе бродягой,
На земле и это нам знакомо"¹.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.292.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Bəli, şair olmaq odur ki, gərək
Pozmayıb həyatın ilk qanununu.
Öz damarlarından qanı çəkərək
Vurub, isidəsən özgə qanını.

Şairsən, qəlbinə həmdəm çölləri
Doğma oğul kimi vəsf elə bir-bir.
Bülbülə nə var ki, qəlbi ağrımır,
Bircə nəğməsi var – təkrar eləyir.

O ötür özgənin mahnılarını,
Özgənin dilində təkrarlayaraq.
Qoy lap qurbağanın mahnısı olsun,
Dünyaya təzə bir nəğmə ver ancaq!

İçkini qadağan eləməyilə
Məhəmməd Quranda kələk gəlibdir.
Onunçün şair də içir doyunca,
Elə ki işgəncə çəkməyə gedir.

Şair görüşməyə gedir yarıyla,
Yarısa uzanıb başqa biriylə.
Şərab təsiriylə inan, o deşməz
Qızın ürəyini öz xəncəriylə.

Qısqanlıq oduyla alışıb - yanar,
Evə qayıdarkən söyləyər pəsdən:
"Dünyanın belə bir qaydası da var,
Nə olsun, ölərəm səfil kimi mən"¹.

İkinci misradakı “правда жизни” ifadəsi “həyatın ilk qanunu” kimi tərcümə edilmişdir. Nədir həyatın ilk qanunu? Hesab edirik ki, tərcümə adekvat deyil və bunun daha dəqiq ifadə formasını tapmağa çalışmaq olardı.

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.117.

Həmin bəndin ikinci beytinin tərcüməsi də uğursuz alınmışdır. Tərcüməçi daha çox hərfi tərcüməyə üstünlük vermişdir. Nəticədə, “Кровью чувств ласкать чужие души” misrasının mənası yanlış anlaşılmışdır. Bu beyti oxuyanda insanın gözü önündə “qanköçürmə” tibbi əməliyyat prosesi canlanır:

Öz damarlarından qanı çəkərək
Vurub, isidəsən özgə qanını.

Bununla yanaşı, tərcüməçi şeirin ikinci bəndini çox uğurla və dəqiqliklə tərcümə etməyə müvəffəq olmuşdur. Tərcüməçi üçüncü bənddəki “Жалкая, смешная побрякушка” misrasının tərcüməsindən imtina edərək, birinci misraya köməkçi olaraq, orijinalda olmayan “Özgənin dilində təkrarlayaraq” misrasını verməklə, nə çox itirmiş, nə də qazanmışdır. Bu məqam şeirdə həlledici məqam deyil. Həmin bəndin son beytini isə tərcüməçi ustalıqla tərcümə etmişdir. Hətta orijinala müqayisədə misraların yerinin dəyişdirilməsi də bəndin səslənməsi baxımından xeyli uğurludur:

Qoy lap qurbağanın mahnısı olsun,
Dünyaya təzə bir nəğmə ver ancaq!

Şeirin dördüncü və beşinci bəndlərinin tərcüməsi də uğurlu hesab edilə bilər.

Şeir bu bəndlə tamamlanır:

Но, горя ревнивою отвагой,
Будет вслух насвистывать до дома:
"Ну и что ж, помру себе бродягой,
На земле и это нам знакомо".

Sevgilisinin xəyanətinin şahidi olmuş şair əzab çəksə də, onu öldürməyi düşünməyərək, hər şeyi həyatın axarına buraxmağa üstünlük verir və xəyanətin ağırlığını isə özü çəkir. Bənd belə tərcümə edilmişdir:

Qısqanclıq oduyla alışıb - yanar,
Evə qayıdarkən söyləyər pəsdən:
"Dünyanın belə bir qaydası da var,
Nə olsun, ölərəm səfil kimi mən".

Prinsipcə, bəndin tərcüməsini uğurlu hesab etmək olar. Tərcüməçi orijinaldakı mənanı saxlamağa çalışmış və demək olar ki, istəyinə nail olmuşdur. Orijinaldakı “Будет вслух насвистывать до дома” misrasının “Evə qayıdarkən söyləyər pəsdən” kimi tərcüməsində orijinaldan müəyyən qədər kənarlaşma olsa da, məna baxımından qəbul edilə bilər. Tərcümədə üçüncü və dördüncü misraların yerinin dəyişdirilməsi isə, deyəsən, səslənməni bir qədər zəiflətməmişdir.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Şair olan – haqqa xilaf çıxmayan
Öz-özünü cəfalara salandır.
Ağrılara, əzablara baxmayan
Qan ağlayıb könülləri alandır.

Şair olan öz elini vəsf elər,
Məskənini, obasını tanıdır.
Ötən bülbül ağrılardan bixəbər,
Mahnısı da elə həmin mahnıdır.

Tutuquşu yamsılayar min dili,
Gülünə olar ögey nəfəs, yad nəfəs.
Öz sözünü özün kimi deməli,
Qurbağa da öz səsini dəyişməz.

Şərabı ki haram bilib, pisləyir,
Məhəmməd də ağ eləyib Quranda.
Nə qədər ki aşiqi dərd izləyir,
Ürəklənər, toxtayar o vuranda.

Xoşhallanıb yar yanına gedən yar
Sevgilini özgəsiylə haqlasa,
Elə bilmə, can yangısı soyuyar,
Vəfasızı tikə-tikə doğrasa.

İçəridən qovrulsa da, yansa da,
Dodaqaltı fit çalar yavaş-yavaş:

«Belə işlər çox olubdur dünyada,
Getdi - getsin, dalınca da qara daş...»¹

Şübhəsiz, Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsində şeirin birinci bəndi daha uğurlu və poetik səslənir. Tərcüməçi şairin orijinaldakı fikrini həm dəqiq tuta bilmiş, həm də buradakı poeziyanı saxlamağa müvəffəq olmuşdur. Xüsusən də, Əliağa Kürçaylının tam açə bilmədiyi ikinci beyt çox uğurla tərcümə edilmişdir:

Ağrılara, əzablara baxmayan
Qan ağlayıb könülləri alandır.

İkinci bəndin ilk iki misrasında dalbadal el, oba, məskən kimi sinonimlərin işlədilməsi və orijinaldakı “раздолье” sözünün unudulması bəndi bir qədər zəiflətməmişdir. Unutmaq lazım deyil ki, “раздолье” (çöllük, düzənlik) Yesenin ən sevdiyi mənzərələrdəndir və şair yeri düşdükcə çöllərin, düzənliklərin gözəlliyini böyük ilhamla vəsf edir.

Üçüncü bənddəki “канарейка” sözünü tərcüməçi, nədənsə, “tutuquşu” kimi tərcümə etmişdir. Məlum olduğu kimi, *канарейка* sərçə sinfinə mənsub olan oxuyan bir quşdur; ona bəzən sarıbülbul də deyirlər. *Tutuquşu* (попугай) isə tamam başqa bir quşdur.

Bu bəndin ikinci beytinə nəzər salaq:

Миру нужно песенное слово
Петь по-свойски, даже как лягушка.

Tərcüməsi:

Öz sözünü özün kimi deməli,
Qurbağa da öz səsini dəyişməz.

Beytin bu tərcüməsini ümumilikdə qəbul etmək mümkün olsa da, Əliağa Kürçaylının tərcüməsi ilə müayisədə onun nə qədər zəif olduğu dərhal gözə çarpır:

Qoy lap qurbağanın mahnısı olsun,
Dünyaya təzə bir nəğmə ver ancaq!
(Əliağa Kürçaylı)

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.339.

Şeirin dördüncü bəndi ilə əlaqədar bir məqamı qeyd edək: Səyavuş Məmmədzadə həmin bəndi tərcümə etdiyi halda, nədənsə, Pərvanə Məmmədova müəllifin bəndi tərcümə etmədiyini yazır¹. Qeyd edək ki, həmin bənd, doğrudan da, şeirin tərcüməsinin ilkin variantında² buraxılaraq tərcümə edilməmişdir. Görünür, Pərvanə Məmmədova da tərcümənin köhnə variantını əsas götürmüş və nəticədə yanlış iddia etmişdir.

Həmin bəndin tərcüməsi belədir:

Şərabı ki haram bilib, pisləyir,
Məhəmməd də ağ eləyib Quranda.
Nə qədər ki aşiqi dərd izləyir,
Ürəklənər, toxtayar o vuranda.

Burada orijinaldakı “перехитрил” sözünün “ağ eləyib” kimi verilməsini də doğru qəbul etmək çətindir.

Beşinci bəndin tərcüməsinə diqqət yetirək:

Xoşhallanıb yar yanına gedən yar
Sevgilini özgəsiylə haqlasa,
Elə bilmə, can yangısı soyuyar,
Vəfasızı tikə-tikə doğrasa.

Orijinalda bir “rübai ruhu” olduğu halda, tərcümədə, “qoşma ruhu” ha-kim kəsilib: “Xoşhallanıb yar yanına gedən yar”. İkinci misradakı “sevgilini” sözü də düzgün işlədilməmişdir. Burada, ən azı, “sevgilisin” yazmaq-la vəziyyətdən çıxmaq olardı.

Tərcümə belə tamamlanır:

İçəridən qovrulsa da, yansa da,
Dodaqaltı fit çalar yavaş-yavaş:
«Belə işlər çox olubdur dünyada,
Getdi - getsin, dalınca da qara daş...»

¹ *Первана Мамедова*. Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003, стр.66.

² Şeirlər (Tərcümə: Səyavuş Məmmədzadə). “Azərbaycan” jurnalı, № 4, 1986. səh.159.

İlk üç misra uğurlu tərcümə edilsə də, son misradakı məna originaldakından ciddi fərqlənir.

Orijinalda şair sevgilisinin xəyanətini də həyatın axarına buraxır (“На земле и это нам знакомо”), xəyanətin ağırlığını isə özü çəkərək, avara, səfil kimi ölməyə üstünlük verir (“Ну и что ж, помру себе бродягой”).

Tərcüməçi isə yenə həmin ruhda “Belə işlər çox olubdur dünyada” desə də, sonra “Getdi -getsin, dalınca da qara daş...” deyərək ona xəyanət etmiş sevgilisində nifrətini gizlədə bilmir.

Bu məsələdə tərcüməçi Yesenindən daha “sərt”dir. Burada, sözsüz ki, tərcüməçinin azərbaycançılığı öz sözünü demişdir.

Bu şeirin tərcüməsi ilə bağlı bir məqamı da qeyd edək: Nüsrət Kəsəmənli bir qəzet məqaləsində¹ bu şeirin 3-cü bəndini tərcümə etmişdir. Həmin maraqlı tərcümə aşağıdakı kimidir:

Gülməli ədayla özgə səsini
Daim təkrarlayır tutuquşular.
Öz səsinə bürü Yer kürəsini,
Qurbağa kimi də oxusan, olar.

¹ Nüsrət Kəsəmənli. “Əlvida” dedisə, görüşdük yenə. .. “Bakı” qəzeti, 2 oktyabr, 1985.

“Руки милой – пара лебедей...”

Bu şeiri iki müəllif – Əliağa Kürçaylı və Səyavuş Məmmədzadə tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Руки милой – пара лебедей –
В золоте волос моих ныряют.
Все на этом свете из людей
Песнь любви поют и повторяют.

Пел и я когда-то далеко
И теперь пою про то же снова,
Потому и дышит глубоко
Нежностью пропитанное слово.

Если душу вылюбить до дна,
Сердце станет глыбой золотою,
Только тегеранская луна
Не согреет песни теплотою.

Я не знаю, как мне жизнь прожить:
Догореть ли в ласках милой Шаги
Иль под старость трепетно тужить
О прошедшей песенной отваге?

У всего своя походка есть:
Что приятно уху, что - для глаза.
Если перс слагает плохо песнь,
Значит, он вовек не из Ширази.

Про меня же и за эти песни
Говорите так среди людей:
Он бы пел нежнее и чудесней,
Да сгубила пара лебедей¹.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.294.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Bir cüt qu quşudur canan əlləri, -
Qızılı saçıma baş vurur hərdən.
Məhəbbət mahnısı oxuyur hamı,
Hamı təkrarlayır onu yer-yerdən.

Mən də nəğmə dedim bir zaman belə,
Yenə o qaydayla ötürəm bu gün.
Köksünü ötürüb sözlər onunçün
Səslənir bu qədər nəvaziş ilə.

Əgər intəhasız vurulsa ürək,
Qızıl parçasına o çevriləcək.
Ancaq qızdırmayır Tehran qəməri
Ürəyimdən qopan bu nəğmələri.

Necə başa vurum ömrü, bilmirəm –
Yanım Şahanənin məhəbbətilə?
Yoxsa kədərlənim qoca çağında
Keçmiş mahnıların hərərətilə?

Qulağa xoş gələn gözə xoş gəlmir,
Dünyada hər şeyin öz yeri var, bil.
Bir fars yaxşı nəğmə qoşa bilməsə,
Deməli, o adam şirazlı deyil.

Siz mənim barəmdə söyləyin bu cür
Belə bir mahnıdan düşəndə söhbət:
O, gözəl nəğmələr qoşa bilərdi,
Ancaq məhv elədi onu məhəbbət¹.

Bu şeirin tərcüməsində forma haqqında bir neçə kəlmə demək lazım gəlir. Əliağa Kürçaylı şeirin tərcüməsinə cüt misraları qafiyələndirərək və

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.119.

tək misraları sərbəst buraxaraq başlamışdır. İkinci bənddə birinci-dördüncü misralar və ikinci-üçüncü misralar öz aralarında qafiyələndirilmişdir. Bundan sonra üçüncü bənddə iki əvvəlki bənddən fərqli bir qafiyələnmə forması meydana gəlmişdir. Belə ki, bu bənddə birinci-ikinci misralar və üçüncü-dördüncü misralar öz aralarında qafiyələndirilmişdir. Sonrakı üç bənddə isə yenə ilk bənddə olduğu kimi, cüt misralar qafiyələndirilmiş, tək misralar isə sərbəst buraxılmışdır. Fikrimizcə, heca vəznində tərcümə edilmiş şeirlərdə qafiyələndirmədə bu qədər sərbəstliyə yol verilməsi işin xeyrinə deyil. Şübhəsiz, bu, şeirdəki poeziyanı və səslənməni də xeyli zəiflədir.

İndi isə keçək şeirin məzmunu ilə bağlı təhlillərə.

Tərcümənin birinci bəndinin ilk beyti kifayət qədər şairanə ifadə edilsə də, son misrası çox uğursuz tərcümə edilmişdir. Həmin misranı oxuyanda göz önündə sanki insanların xorla oxuma səhnəsi canlanır: “Hamı təkrarlayır onu yer-yerdən”. Burada orijinaldakı ruh və məna olduğu kimi öz əksini tapa bilməmişdir.

Üçüncü bənddəki “Если душу вылюбить до дна” misrasının “Əgər intəhasız vurulsa ürək” kimi tərcümə edilməsi də fikrimizcə, şairənəlikdən uzaqdır. Məhz “intəhasız” sözü ürəyə yatmır. Əliağa Kürçaylı kimi ilhamlı bir şair bu məqamda daha uyğun bir ifadə tapa bilərdi. Orijinaldakı “луна” sözünün dilimizdə çox işlənən “ay” kimi deyil, “qəmər” kimi verilməsi də təəccüb doğurur. Yeri gəlmişkən, Əliağa Kürçaylı Yesenindən tərcümələrinə, “луна” sözünün tərcüməsi kimi, “ay”la müqayisədə çox vaxt “qəmər”ə üstünlük vermişdir.

Dördüncü bənddəki “под старость” ifadəsini tərcüməçi “qoca çağım-da” kimi vermişdir. Düşünürük ki, “cavanlıq çağı” ifadəsi ürəyə yatsa da, “qocalıq çağı” ifadəsi ürəyə yatmır. Dilimizdə bu fikir daha çox “qocalıq çağı” deyil, “qocalıq vaxtı”, “qoca vaxtı” kimi işlədilir. Odur ki, həmin misra “Yoxsa kədərlənim qoca vaxtımda” kimi verilsəydi, daha yaxşı səslənərdi.

Şeir orijinalda belə qurtarır:

Он бы пел нежнее и чудесней,
Да сгубила пара лебедей.

Tərcüməçi beyti bu cür tərcümə etmişdir:

O, gözəl nəğmələr qoşa bilərdi,
Ancaq məhv elədi onu məhəbbət.

Bununla da tərcüməçi bu şeirə xas olan vacib bir formanı pozmuşdur. Orijinalda – şeirin ilk misrasında şair sevgilisinin əllərini bir cüt qu quşuna bənzədir (“Руки милой – пара лебедей”) və son misrada da məhz bir cüt qu quşunun qurbanı olur (“Да сгубила пара лебедей”). Tərcümədə şeirin ilk və son misraları arasındakı bu gözəl poetik bağlılıq itirilmişdir. Birinci misrada tərcüməçi “Bir cüt qu quşudur canan əlləri” yazsa da, son misrada “qu quşu” ifadəsini işlətmir və “Ancaq məhv elədi onu məhəbbət” yazır ki, bu da şeirin ümumi formasına xələl gətirir və səslənməsini xeyli zəiflədir.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Yarımların əlləri qoşa sonadır
Qızıl saçlarımların ləpələrində.
Məhəbbət əbədi, əzəl dünyadır
Sevən insanların nəğmələrində.

Mən də nəğmə dedim öz diyarımda,
İndi də deyirəm təzə həvəslə.
Məhəbbət soraqlı misralarım da
Dirçəlir, dillənir yeni nəfəslə.

Ürək eşq yolunda dolub-boşalsa,
Qiyməti bilinməz cövhərə dönər.
Tehran qəmərinin üzü qış olsa,
Nəğmələr isinməz, alışıb - sönər.

De, necə yaşayım qalan ömrümü?
Şahanə eşqinə közərib sönüm.
Nəğməkar hünərli keçmişlərimi
Həsrətlə yad edən qocaya dönüm?

Söz sözə calanar, ilmə ilməyə,
Qulaq razıdırsa, göz razı deyil.

Fars ola, xoş nəğmə qoşa bilməyə,
Deməli, o, əsl şirazlı deyil.

Miras misralarım solmadı-soldu,
Söz düşsə, deyin, o, sinədəftərdi.
O, qoşa sonanın qurbanı oldu,
O, necə nəğmələr qoşa bilərdi...¹

Birinci bəndin ikinci misrasındakı “qızıl saçlar” ifadəsi bir qədər yaxşı səslənir. Belə ki, dilimizdə bu ifadə daha çox “qızıllı saçlar” kimi işlənir. Həmin bəndin ikinci beyti isə orijinaldakı mənadan uzaqdır. Orijinaldakı açıq bir fikir qarışıq fəlsəfi bir beytlə verilmişdir:

Məhəbbət əbədi, əzəl dünyadır
Sevən insanların nəğmələrində.

Üçüncü bəndin birinci misrasını (“Если душу вылюбить до дна”) Əli-ağa Kürçaylının tərcüməsində olduğu kimi, fikrimizcə, Səyavuş Məmməd-zadə də orijinaldakı qədər dəqiq və mənalı verə bilməmişdir. Misradakı “душу вылюбить” fikrini daha dəqiq və şairanə ifadə etməyə çalışmaq lazımdır.

Orijinalda üçüncü bəndin ikinci beyti belədir:

Только тегеранская луна
Не согреет песни теплотою.

Fikir dəqiq, aydın və sadədir. Həmin beyti tərcüməçi aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir:

Tehran qəmərinin üzü qış olsa,
Nəğmələr isinməz, alışıb-sönər.

Aydın və sadə bir fikir nə qədər qarışıq, nə qədər anlaşılmaz bir şəkil almışdır. Əgər orijinalı oxuyanda misralar adamın ürəyinə sarı yağ kimi yaxılırsa, tərcüməni oxuyanda hərdən dayanıb: “Bu, nə deməkdir”, – deyər

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.340.

düşünməli olursan. Beytin tərcüməsi Yeseninin zərif, axıcı, ürəyəyatımlı poeziyası qarşısında çox aciz görünür.

Beşinci bənddəki “У всего своя походка есть” mısrasının “Söz sözə calanar, ilmə ilməyə” kimi tərcüməsində orijinal dilin koloritindən ciddi uzaqlaşma var. Fikir tamamilə “azərbaycanlaşdırılmışdır”. Tərcümə elə edil-məlidir ki, sanki şeiri Yesenin oxuyur, sadəcə, Azərbaycan dilində, amma təkrar edirik, şeiri oxuyan Yesenindir!

Əvvəlki tərcümədən fərqli olaraq, Səyavuş Məmməd zadə şeirdəki birinci və sonuncu beytlər arasındakı poetik bağlılığı saxlamağa nail olsa da (“Yarımın əlləri qoşa sonadır”; “O, qoşa sonanın qurbanı oldu”), son beytdə mısraların yerini dəyişməklə, fikrimizcə, bəndin ümumi səslənməsinə bir qədər xələl gətirmişdir.

“Отчего луна так светит тускло...”

Bu şeiri iki müəllif – Əliağa Kürçaylı və Səyavuş Məmmədzadə tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

"Отчего луна так светит тускло
На сады и стены Хороссана?
Словно я хожу равниной русской
Под шуршащим пологом тумана", –

Так спросил я, дорогая Лала,
У молчащих ночью кипарисов,
Но их рать ни слова не сказала,
К небу гордо головы завывсив.

"Отчего луна так светит грустно?" –
У цветов спросил я в тихой чаще,
И цветы сказали: "Ты почувствуй
По печали розы шелестящей".

Лепестками роза расплескалась,
Лепестками тайно мне сказала:
"Шаганэ твоя с другим ласкалась,
Шаганэ другого целовала.

Говорила: "Русский не заметит...
Сердцу – песнь, а песне – жизнь и тело..."
Оттого луна так тускло светит,
Оттого печально побледнела.

Слишком много виделось измены,
Слез и мук, кто ждал их, кто не хочет.
Но и все ж вовек благословенны
На земле сиреневые ночи¹.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.296.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

"Xorasan bağları, evləri üstə
Nə üçün solğundur ayın ziyası?
Elə bil gedirəm rus çölləriylə,
Başımın üstündə duman cunası".

Soruşdum mehriban, əziz Lalədən
Gecə sərvlərin kölgəsində mən.
O cavab vermədi bir kəlmə mənə,
Başını qürurla şax tutdu yenə.

"Nə üçün qəmlidir ayın ziyası?" –
Ləkdə çiçəklərdən xəbər aldım mən.
Çiçəklər söylədi: "Soruş bu sirri
Qəmli qızılgülün titrəməsindən".

Qızılgül titrədi ləçəklərilə,
Ləçək dodağıyla söylədi mənə:
"Başqasıyla gəzir sənin Şahanən,
Başqa birisini öpdü Şahanə".

Söylədi: "Rus qəlbi anlamaz bunu...
Ürəkdə mahnı var, mahnıda həyat".
Onunçün solğundur ay da bu qədər,
Ay onunçün belə ağardı, heyhat.

Dönüklük, göz yaşı, əzab dünyada
Vardır istəsən də, istəməsən də.
Ancaq bu çırqaban gecələr ki var,
Safdır, müqəddəsdir yer üzərində¹.

Əvvəlcə onu qeyd edək ki, tərcümədə birinci və ikinci misraların yer dəyişməsi formanı pozmaqla yanaşı, səslənməyə də xələl gətirmişdir. İkinci misranın "Nə üçün solğundur ayın ziyası?" kimi tərcüməsi normal səslənsə

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.121.

də, üçüncü bənddəki “Отчего луна так светит грустно?” misrasının “Nə üçün qəmlidir ayın ziyası?” kimi tərcümə edilməsi, fikrimizcə, uğurlu tərcümə deyil. Ayın ziyası solğun ola bilər, amma qəmli ola bilməz. Qəmli olan ay özüdür, onun ziyası yox! Məhz ay qəmli olduğu üçün onun ziyası solğundur.

Şeirin ikinci bəndi aşağıdakı kimi tərcümə edilmişdir:

Soruşdum mehriban, əziz Lalədən
Gecə sərvlərin kölgəsində mən.
O cavab vermədi bir kəlmə mənə,
Başını qürurla şax tutdu yenə.

Şair orijinalda Laləyə gecə dinməz sərv ağaclarını necə sorğu-suala tutduğundan danışır, tərcümədə isə hər şey sərvlərdən deyil, Lalənin özündən soruşulur.

Üçüncü bəndin ikinci beyti aşağıdakı kimidir:

И цветы сказали: "Ты почувствуй
По печали розы шелестящей".

Orijinaldakı “ты почувствуй” ifadəsi tərcümədə “soruş” kimi verilmişdir. Həmin bəndin son misrasında səbəb olaraq “Qəmli qızılgülün titrəməsi” göstərilir. Artıq səbəb məlumdursa, soruşmağa ehtiyac yoxdur, sadəcə, onu duymaq lazımdır. Orijinalda şair bu incə məqamı vermiş, ancaq tərcüməçi onu hiss etməmişdir. “Soruş” sözü əvəzinə, “anla”, “hiss et”, “duy” kimi sözlərdən biri işlənsə, daha doğru olardı.

Beşinci bəndin ikinci misrasının – “Сердцу – песнь, а песне – жизнь и тело...” misrasının “Ürəkdə mahnı var, mahnıda həyat” kimi tərcümə edilməsi də dəqiq tərcümə deyil. Bu tərcümədə orijinaldakı “телo” sözü atılmaqla, sevgilisinin ona xəyanəti ört-basdır edilmiş olur. “Ürəkdə mahnı var, mahnıda həyat” fikri əvvəlki bənddəki “Başqasıyla gəzir sənin Şahanən” fikrini tamamlamır. Halbuki, orijinalda bu iki misra arasında möhkəm bağlılıq var. “Сердцу – песнь, а песне – жизнь и тело...” yazmaqla, şair Şahanənin özünü, öz bədənini mahnıya, kefə qurban verdiyini, şairi ağyarla aldatdığını ifadə etmişdir.

Sonuncu bəndin tərcüməsində “Слишком много виделось измены” misrası tamamilə buraxılmış, yalnız “dönüklük” sözü vasitəsilə ikinci misradakı fikrə qatılmışdır. Son beytdəki “сиреневые ночи” ifadəsinin “çıraq-ban gecələr” kimi verilməsi də Yesenin stilinə yaddır. “Сиреневые ночи”, “сиреневый дым” kimi bənzətmələr Yesenin sevdii istiarələrdəndir. Tərcümələrində həmişə orijinala sadıqlığı ilə seçilən Əliağa Kürçaylı bu şeirin tərcüməsində müəyyən ölçüdə kənara çıxmış və sərbəstliyini bir qədər artırmışdır.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

«Nədəndir, ay belə sönük görünür
Xorasan bağları, gülləri üstə?
Elə bil yol boyu duman sürünür
Bizim Rusiyanın çölləri üstə».

Beləcə soruşdum, əzizim Lalə,
Beləcə dindirdim susan sərvləri,
Bu aylı gecədə gəlmədi dilə
Göylərə baş vuran uca səfləri.

«Nədəndir, ay belə qəmli görünür?» –
Soruşdum güllərdən yol qırağında.
Dedilər: «Qızılgül nəmli görünür...
Cavabın gizlənir hıçqırığında».

Qönçələr öz qızıl saçını yoldu,
Ləçəklər dil açıb söylədi mənə:
«Şahanə yad ilə qol-boyun oldu,
Öpüşdü, sevişdi yadla Şahanə.

Dedi ki, urusun xəbəri olmaz,
Nəğməyə bu canım qurbandı, dedi...
Odur ki, ayın da könlü açılmaz,
Odur ki, üzü də tutqundur indi...»

Dünyanın dönüklük hesabı uzun,
Vədə yox sitəmə, əlac – əcələ...

Yenə də var olsun, mübarək olsun
Dünyada yasəmən donlu gecələr!¹

Əliağa Kürçaylıdan fərqli olaraq, Səyavuş Məmmədzadə “Отчего луна так светит тускло” misrasını “Nədəndir, ay belə sönük görünür”, “Отчего луна так светит грустно?” misrasını isə “Nədəndir, ay belə qəmli görünür?” kimi ustalıqla tərcümə etməklə şeirdə gözəl səslənməyə nail olmuşdur.

Lakin əvvəlki tərcümədə olduğu kimi, burada da dördüncü bənddəki «Şahanə yad ilə qol-boyun oldu / Öpüşdü, sevişdi yadla Şahanə» beytindəki mənə ilə beşinci bənddəki “Nəğməyə bu canım qurbandı, dedi...” misrası arasındakı rabitə, əlaqə pozulmuşdur. Orijinalda beşinci bəndin birinci beyti ilə Şahanənin şairə xəyanəti tamamlandığı kimi, beytin özündəki misralar da bir-birini tamamlayır:

Говорила: "Русский не заметит...
Сердцу – песнь, а песне – жизнь и тело..."

Tərcümədə isə bu hiss edilmir:

Dedi ki, urusun xəbəri olmaz,
Nəğməyə bu canım qurbandı, dedi...

Məhz buradakı ikinci misra orijinaldakı mənanı verməkdə aciz kimi görünür.

Son bənddəki “Слез и мук, кто ждал их, кто не хочет” misrasının “Vədə yox sitəmə, əlac – əcələ...” kimi tərcümə edilməsi isə bir qədər anlaşılmazlıq yaradır.

Son bənddə “dünya” ifadəsi iki dəfə işlədilmiş, yersiz təkrarçılığa yol verilmişdir. Bu da arzu edilən hal deyil.

Bütün bu məqamlara baxmayaraq, Səyavuş Məmmədzadə bu şeiri xüsusi bir ilhamla tərcümə etmiş, orijinalın ruhunu tuta bilmişdir. Fikrimizcə, bu tərcümə onun “İran nəğmələri”ndəki ən uğurlu tərcüməsi hesab edilə bilər.

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.340.

“Глупое сердце, не бейся...”

Bu şeiri iki müəllif – Əliağa Kürçaylı və Səyavuş Məmmədzadə tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Глупое сердце, не бейся!
Все мы обмануты счастьем,
Нищий лишь просит участия
Глупое сердце, не бейся.

Месяца желтые чары
Льют по каштанам в пролесь.
Лале склонясь на шальвары,
Я под чадрую укроюсь.
Глупое сердце, не бейся.

Все мы порою, как дети,
Часто смеемся и плачем:
Выпали нам на свете
Радости и неудачи.
Глупое сердце, не бейся.

Многие видел я страны,
Счастья искал повсюду,
Только удел желанный
Больше искать не буду.
Глупое сердце, не бейся.

Жизнь не совсем обманула.
Новой нальемся силой.
Сердце, ты хоть бы заснуло
Здесь, на коленях у милой.
Жизнь не совсем обманула.

Может, и нас отметит
Рок, что течет лавиной,

И на любовь ответит
Песнею соловьиной.
Глупое сердце, не бейся¹.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Dəli könül, gəl çırpınma bu qədər!
Səadətdir bizi belə aldadan.
Dilənçiyə nə lazımdır – sədəqə...
Dəli könül, gəl çırpınma bu qədər!

Ay o qızıl saçlarını açaraq
Şahpalıdlar üzərinə səpir bax.
Qoy Lalənin qarşısında sürünüb,
Mən də onun çadrasına bürünüm.
Dəli könül, gəl çırpınma bu qədər!

Biz hamımız balaca bir uşaqtək
Vaxt olur ki, ağlayırıq, gülürük.
Bu dünyada necə olur sevinmək,
Kədərlənmək necə olur – bilirik.
Dəli könül, gəl çırpınma bu qədər!

Mən ömrümdə çox məmləkət gəzmişəm,
Hamısında bir səadət gəzmişəm.
Bundan belə xoşa gələn bir qismət
Axtarmıram, aramıram mən fəqət,
Dəli könül, gəl çırpınma bu qədər!

Həyat bizi aldatmayıb büsbütün,
Təzə qüvvə gəl toplayaq biz bu gün.
Ürək, bir az yuxula sən özün də
Bax burada - sevgilimin dizində.
Dəli könül, gəl çırpınma bu qədər!

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.299.

Bəlkə, bizi çıxarmadı yadından
 Keçib gedən bu qəzavü qədər də.
 Eşqimizi yada saldı bir zaman
 Bülbüllərin dediyi nəğmələrdə.
 Dəli könül, gəl çırpınma bu qədər!¹

Birinci misra kifayət qədər dəqiq və şairanə ifadə edilsə də, ikinci misranın tərcüməsində bir qeyri-dəqiqlik hiss edilir. Orijinaldakı “все мы” “bizi” kimi tərcümə edilməklə, misranın tətbiq müstəvisi xeyli daralmışdır. “Все мы” ifadəsi ilə şair demək istəyir ki, səadət həyatda hamını, hər kəsi, o cümlədən bizi də aldadır. Tərcümədə isə “bizi” deməklə, bu fikrin əhatə dairəsi daralır, yalnız şairə və onun ürəyinə aid edilir. Üçüncü misranın tərcüməsində də tərcüməçi ciddi xəyata yol verir. Orijinal və tərcümə tamamilə fərqli mənalar kəsb edir. Sübut üçün, heç bir əlavə dəlillər axtarmadan, bu haqda çox yerində deyilmiş aşağıdakı bir fikri gətirməklə kifayətlənirik: “... Tərcümədə ikinci misra ciddi dəyişikliyə məruz qalmışdır, misra əsas Yesenin mənasını itirmişdir: Dilənçinin, hər şeydən əvvəl, mənəvi dayağa ehtiyacı var, başqa sözlə, o da bizim kimi “səadət tərəfindən aldadılmışdır”. Əli-ağa Kürçaylıda isə bir qədər başqa cür alınmışdır: “Dilənçiyə nə lazımdır – sədəqə...”. Orijinaldakı dərin məna ona diametral əks mövqedə olan duzsuz, çeynənmiş bir fikirlə ifadə edilmişdir”². Göründüyü kimi, tədqiqatçı bu fikirləri orijinaldakı orijinal mənanı dərindən duyaraq yazmışdır.

İkinci bəndin tərcüməsinə nəzər salaq:

Ay o qızıl saçlarını açaraq
 Şahpalıdlar üzərinə səpir bax.
 Qoy Lalənin qarşısında sürünüb,
 Mən də onun çadrasına bürünüm.
 Dəli könül, gəl çırpınma bu qədər!

İkinci misradakı “каштан” (“şabalıd”) sözünün “şahpalıd” kimi tərcümə edilməsi də bir qədər maraqlıdır. Məsələ burasındadır ki, bütün lüğətlərdə “каштан” “şabalıd” kimi tərcümə edilmişdir. “Şabalıd” və “şahpalıd”

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əli-ağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.123.

² *Первана Мамедова. Сергей Есенин на Азербайджанском языке*. Баку, 2003, стр.63.

arasında səslənmə baxımından çox yaxınlıq olması şübhəsizdir. Digər tərəfdən, “şabalıd” sözünün “şahpalıd”dan doğması haqqında xalq arasında fikirlərə də rast gəlmək olur. Amma bunun mütəxəssislər tərəfindən sübut edilməsinə ehtiyac var. Həqiqət naminə onu da qeyd edək ki, “şabalıd”la müqayisədə “şahpalıd” daha möhtəşəm və poetik səslənir. Yəqin ki, tərcüməçilərin hər ikisinin (həm Əliağa Kürçaylı, həm də Səyavuş Məmməd-zadə) “каштан” sözünün tərcüməsində “şabalıd”a deyil, məhz “şahpalıd”a üstünlük verməsinin əsas səbəbi də budur.

Bu bəndin üçüncü və dördüncü misraları da diqqətli oxucunu qane edə bilməz. Orijinalda olmayan “qarşısında sürünüb” fikri yerinə düşmür.

Üçüncü bənd çox ustalıqla və şairanə tərcümə edilsə də, dördüncü bəndin tərcüməsində poeziyanın xeyli zəifləməsi diqqətdən qaçmır.

Bəndin birinci beytinə nəzər salaq:

Многие видел я страны,
Счастья искал повсюду...

Əliağa Kürçaylı bu beyti belə tərcümə etmişdir:

Mən ömrümdə çox məmləkət gəzmişəm,
Hamısında bir səadət gəzmişəm.

Buradakı “Hamısında bir səadət gəzmişəm” misrasını başa düşmək çətinidir. Beytdəki məna çox qarışıqdır. Digər tərəfdən, hər iki misrada işlədilən “gəzmişəm” sözü həm şeiriyyəti, həm axıcılığı pozur. Bir sözlə, beytin bu tərcüməsində müəllif orijinaldakı açıq-aydın şəkildə deyilmiş fikri oxucuya çatdıra bilmir.

Şeirin son iki bəndi uğurla tərcümə edilmişdir.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Dəli könül, gəl özünü üzmə sən!
Dönük bəxtlə hamı kəsib barışar,
Pay diləmək dilənçiyə yaraşar,
Dəli könül, gəl özünü üzmə sən!

Cadugər ay nur ələyir qızılı,
 Şahpalıdlar sehlənir gözümdə.
 Kaş Lalənin ətəyinə qısılib,
 Çadrasına sığınaydım özüm də.
 Dəli könül, gəl özünü üzmə sən!

Körpə kimi dəyməduşər oluruq,
 Gah gülürük, gah da qəmə batırıq,
 Bu dünyadan payımızı alırıq,
 Gah şirini, gah acını dadırıq,
 Dəli könül, gəl özünü üzmə sən!

Çox varmışam yaxın-uzaq ellərə,
 Hər yerdə də sınımışam bəxtimi.
 Tövbə olsun mənə qoy indən belə,
 Əl üzmüşəm, qınamışam bəxtimi.
 Dəli könül, gəl özünü üzmə sən!

Bu həyatı dönük bilmə çox da sən,
 Dirçələrik, nur içərik doyunca.
 Ey urəyim, bir az kiri, toxta sən
 Tələşini yar dizinə qoyunca...
 Bu həyatı dönük bilmə çox da sən!

Bu sel kimi coşub-daşan həyatda
 Bəxt bizi də öz atına mindirər,
 Sevgimizə kömək əli uzadar,
 Eşqimizlə bülülləri dindirər,
 Dəli könül, gəl özünü üzmə sən!¹.

Əvvəlki tərcümədə olduğu kimi, tərcüməçi birinci misranı özünəməxsus gözəlliklə tərcümə etsə də, sonrakı iki misranın tərcüməsində ciddi qüsura yol verir. Həmin iki misraya diqqət yetirək:

Все мы обмануты счастьем,
 Нищий лишь просит участия...

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.341.

Tərcüməsi:

Dönük bəxtlə hamı kəsib barışar,
Pay diləmək dilənçiyə yaraşar.

Göründüyü kimi, orijinalda şair, sadəcə, “səadət bizim hamımızı aldatmışdır” deyər ürəyinə təsəlli verir. Tərcümədə verilmiş “dönük bəxtlə” barışmaq fikri burada – orijinalda yoxdur. “Pay diləmək dilənçiyə yaraşar” fikri isə dilənçiyə Yesenin yaxınlaşmasından ciddi fərqli bir fikri ifadə edir. Yesenin dilənçini də hamı kimi səadət tərəfindən aldadılmış insan hesab edir, ona da insani münasibət bəslənməsini, mənəvi dayaq göstərilməsini istəyir. Tərcüməçi isə “dilənçiyə dilənmək yaraşır” deyər hətta onu bir qədər təhqir də edir.

İkinci bəndin tərcüməsində ayın orijinalda olmayan “cadugər ay” kimi vəsf edilməsi də bir qədər müəmmalıdır. “Cadugər” sözündə müəyyən “təhqir elementi” hiss edilir, ona görə də bu söz ayın gözəlliyinə, sanki, xələl gətirir. Burada “cadugər” sözü əvəzinə, məsələn, “füsunkar” sözü işlənilsə, daha yaxşı səslənərdi.

Üçüncü bəndin birinci beytinə nəzər salaq:

Все мы порою, как дети,
Часто смеемся и плачем...

Tərcüməsi:

Körpə kimi dəyməduşər oluruq,
Gah gülürük, gah da qəmə batırıq.

Tərcümədə orijinaldakı “порою” sözü öz əksini tapmamış, bu səbəbdən də beyt bir qədər fərqli səslənir.

Şeirin dördüncü bəndi belə başlayır:

Многие видел я страны,
Счастья искал повсюду...

Tərcüməsi:

Çox varmışam yaxın-uzaq ellərə,
Hər yerdə də sınımışam bəxtimi.

Dünyanı gəzib-dolaşan şair hər yerdə səadət, xoşbəxtlik aradığı halda, tərcüməçi “bəxtini sınayır”.

Daha sonra orijinalda:

Только удел желанный
Больше искать не буду.

Tərcüməsi:

Tövbə olsun mənə qoy indən belə,
Əl üzmüşəm, qınamışam bəxtimi.

Açıq-aydın, sadə dildə deyilmiş bir fikir nə qədər yersiz mürəkkəbləşdirilmişdir.

Beşinci bənddəki “Новой нальемся силой” misrasının “Dirçələrik, nur içərik doyunca” kimi tərcüməsi də həddindən artıq bayağılaşdırılmışdır.

Son bənddə belə bir beyt var:

И на любовь ответит
Песнею соловьиной.

Tərcüməsi:

Sevgimizə kömək əli uzadar,
Eşqimizlə bülülləri dindirər.

Sadə fikir burada da həddindən artıq qarışıq mənə kəsb edir. Tərcüməçinin nə demək istədiyini başa düşmək üçün xeyli düşünməli olursan.

“Голубая да веселая страна...”

Bu şeiri iki müəllif – Əliağa Kürçaylı və Səyavuş Məmmədzadə tərcümə etmişdir.

Şeir orijinalda belədir:

Голубая да веселая страна.
Честь моя за песню продана.
Ветер с моря, тише дуй и вей –
Слышишь, розу кличет соловей?

Слышишь, роза клонится и гнется –
Эта песня в сердце отзовется.
Ветер с моря, тише дуй и вей –
Слышишь, розу кличет соловей?

Ты - ребенок, в этом спора нет,
Да и я ведь разве не поэт?
Ветер с моря, тише дуй и вей –
Слышишь, розу кличет соловей?

Дорогая Гелия, прости.
Много роз бывает на пути,
Много роз склоняется и гнется,
Но одна лишь сердцем улыбнется.

Улыбнемся вместе – ты и я –
За такие милые края.
Ветер с моря, тише дуй и вей –
Слышишь, розу кличет соловей?

Голубая да веселая страна.
Пусть вся жизнь моя за песню продана,
Но за Гелию в тених ветвей
Обнимает розу соловей¹.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.301.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Ey fərəhli ölkə, gənclik ölkəsi,
Nəğməyə satılıb könlümün səsi.
Ey dəniz küləyi, asta əs ki, sən
Bülbül gül çağırır, eşidirmisən?

Gül əyir başını təzim edərək,
Nəğmə ürəyinə yol tapıb, demək.
Ey dəniz küləyi, asta əs ki, sən
Bülbül gül çağırır, eşidirmisən?

Sən hələ uşaqsan, gəl eyləmə bəhs,
Mən özüm bir şair deyiləmmi bəs?
Ey dəniz küləyi, asta əs ki, sən
Bülbül gül çağırır, eşidirmisən?

Əzizim Güliya, sən də əfv elə,
Yolda rast gəlirik nə qədər gülə.
Çoxusu baş əyər təzim edərək,
Gülər üzümüzə yalnız bir çiçək.

Gülərəm səninlə mən də o zaman,
Durur qarşımızda belə bir məkan.
Ey dəniz küləyi, asta əs ki, sən
Bülbül gül çağırır, eşidirmisən?

Ey fərəhli ölkə, gənclik ölkəsi,
Nəğməyə axsa da ömrüm büsbütün,
Kölgəli budaqlar altında bu gün
Bülbül öpür gülü Güliya üçün¹.

“Голубая да веселая страна” misrasının “Ey fərəhli ölkə, gənclik ölkəsi” kimi tərcüməsi bir qədər düşündürür. Orijinaldakı “голубая” və “веселая” sözlərinin heç biri tərcümədə öz əksini tapmayıb. Bu da, sözsüz ki,

¹ *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.125.

misranın uğursuz tərcüməsindən xəbər verir. Maraqlıdır ki, başqa bir şeirdə olan “Голубая родина Фирдуси” misrasını da Əliağa Kürçaylı “Sən ey Firdovsinin gənclik vətəni” kimi tərcümə etmişdir. Başqa sözlə, orada da tərcüməçi təbii görünən “mavi” sözündən imtina etmiş və “голубая страна”, “голубая родина” ifadələrini hər iki halda qeyri - təbii səslənən “gənclik vətəni” kimi ifadə etməyə üstünlük vermişdir. Bununla belə, tərcüməçi şeirin ikinci və üçüncü bəndlərinin xeyli maraqlı və poetik tərcüməsinə nail olmuşdur.

Dördüncü bəndin birinci misrası belədir: “Дорогая Гелия, прости”. Burada bir məqamı xüsusi qeyd etmək lazım gəlir. Orijinalda “Гелия” adı çəkilir. Məlumdur ki, bu şeiri Yesenin yaxın dostu Çaqinin balaca qızı Roza həsr etmişdir. Roza isə çox sevirdi ki, onu “Гелия” deyər çağırırlar. Yesenin də onu bu adla çağırırdı. Əliağa Kürçaylı bu adı tamamilə azərbaycanlaşdıraraq “Гелия” yerinə, “Güliya” yazır ki, bu da yanlış yanaşmadır. Qeyd edək ki, müəyyən məqamlarda tədqiqatçılar da “Qeliya” yerinə, “Güliya”, hətta “Gülnarə” yazaraq qeyri - dəqiqliyə yol verirlər¹.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, “İran nəğmələri”ndə Yesenin dörd qadın adı çəkir: Lalə, Şaqane, Şəhrizad və Qeliya. Onlardan ikisinin (Şaqane, Qeliya) şəxsiyyəti müəyyən edilsə də, birinin (Lalə) şəxsiyyəti hələlik müəyyən edilməmiş qalır. Şəhrizadın isə məşhur “1001 gecə”nin qəhrəmanı olduğu hamıya məlumdur.

Yesenin “İran nəğmələri”nə aid üç şeirində (“Я спросил сегодня у менялы”, “Отчего луна так светит тускло”, “Глупое сердце, не бейся!”) Lalə adını çəkir. “Я спросил сегодня у менялы” şeirində Yesenin Laləyə öz məhəbbətini necə açmaq haqqında sərrafdan məsləhət istəyir, “Отчего луна так светит тускло” şeirində isə şair Şaqanenin xəyanətindən Laləyə şikayətlənir. Mütəxəssislər Lalə adının uydurulmuş bir ad olduğunu bir fakt kimi qəbul etsələr də, nədənsə, ürək bu versiyanı qəbul etmək istəmir. Axı elə həmin mütəxəssislərin fikrincə, Yesenin şeirlərində heç vaxt “aldatmır”. Döğrudur, Şaqane Lalə adının uydurma olduğunu Yesenin özündən şəxsən

¹ Амирхан Халилов. «Персидские мотивы» Сергея Есенина и восточная поэзия. Научные труды. Серия языка и литературы. Издание Азербайджанского Государственного Университета им. С.М.Кирова. Баку, 1979, стр.36; Әмирхан Хәлилов. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.88-89.

eşitdiyini yazır¹. Bu ola bilər. Bir kişinin (bu kişi Yesenin olsa belə) yenidən tanış olduğu bir qızla söhbətdə başqa bir qızla münasibətlərinin olduğunu gizlətməyə çalışması çox təbii. Yesenin sözdə aldada bilər, amma şeirdə yox. Bu baxımdan düşünürük ki, Lalənin uydurma bir obraz olduğunu fakta çevirmək hələ tezdir. Bəlkə, Əmirxan Xəlilov da elə bu məntiq, bu duyğu və intuisiya ilə Lalənin real olduğunu yazır².

Beşinci bənddə belə bir beyt var:

Улыбнемся вместе – ты и я –
За такие милые края.

Tərcüməsi:

Gülərəm səninlə mən də o zaman,
Durur qarşımızda belə bir məkan.

Hesab edirik ki, beyt qeyri-dəqiq, zəif və şeiriyyətdən uzaq tərcümə edilmişdir.

Bütün bunlara baxmayaraq, tərcüməçi orijinaldakına uyğun olaraq şeiri gözəl və şairanə bir notla başa vurur:

Kölgəli budaqlar altında bu gün
Bülbül öpür gülü Güliya üçün.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Sən ey mavi diyar, mehriban diyar,
Məni rüsvay etdi dərdli mahnılar.
Ey külək, asta əs, dəyiş yolunu,
Görmürsən, səsləyir bülbül gülünü?

Görmürsən, qızılgül əyilir, əsir,
Bir nəğmə bir gülü eləyər əsir.
Ey külək, asta əs, dəyiş yolunu,
Görmürsən, səsləyir bülbül gülünü?

¹ Белоусов В.Г. Персидские мотивы. Москва, Издательство «Знание», 1968, стр.36.

² Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1996, səh.89.

Mehriban Heliya, bağışla məni...
 Neçə gül səslədi baxışla məni.
 Neçə gül əyilər, neçə gül sınar,
 Tək biri bəxtimin gülü sanılar.

Səs verək həyatın qaynar səsinə,
 Külək bu diyarın gülər üzünə.
 Ey külək, asta əs, dəyiş yolunu,
 Görmürsən, səsləyir bülbül gülünü?

Sən ey mavi diyar, mehriban diyar,
 Nəğmə cəfasını nəğməkar duyar.
 Heliya, bağçada sənin yerinə
 Oxşayır tər gülü o bülbül yenə...¹

Tərcüməçi birinci misranı Əliağa Kürçaylıya nisbətən daha dəqiq və obrazlı tərcümə etmişdir. Ancaq ikinci misranın tərcüməsində orijinala məhəl qoymayaraq, tamamilə başqa fikir ifadə etmişdir ki, bunu da qəti qəbul etmək olmaz: “Məni rüsvay etdi dərdli mahnılar”.

Şeirin əsas məqamlarından olan bu iki misraya nəzər salaq:

Ветер с моря, тише дуй и вей –
 Слышишь, розу кличет соловей?

Tərcüməsi:

Ey külək, asta əs, dəyiş yolunu,
 Görmürsən, səsləyir bülbül gülünü?

Tərcüməçi, orijinala uyğun olaraq, küləyi asta əsməyə çağırmaqla yanaşı, ona orijinalda olmayan “dəyiş yolunu” “tələbini” də irəli sürür. Burada orijinaldan kiçik kənarlaşma olsa da, bülbülə mane olmaması üçün, şairənəlik naminə bu tələbi normal, bəlkə də hətta vacib hesab etmək olar.

Maraqlıdır ki, şeirin üçüncü bəndinin tərcüməsi yoxdur. Bununla bağlı özümüzdə belə bir fikir söyləmək cəsarəti tapırıq ki, həmin bəndi tərcüməçi tərcümə etmişdir. Sadəcə, kitab nəşr edilən zaman bu bəndin tərcüməsi göz-

¹ *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.342.

dən qaçaraq yaddan çıxmışdır. Əks halda, cəmi iki misranı (Son iki misra onsuz da təkrar olunur) tərcüməçi niyə bilərəkdən tərcümə etməsin ki?!

Şeirin dördüncü bəndində tərcüməçi “Гелия” adını “Heliya” kimi vermişdir. Həmin məntiqlə “Qalina” adını da “Halina” kimi tərcümə etmək lazımdır. Düşünürük ki, adı tərcümə etmədən, olduğu kimi saxlamaq daha doğrudur.

Aşağıdakı beytə diqqət yetirək:

Улыбнемся вместе – ты и я –
За такие милые края.

Tərcüməsi:

Səs verək həyatın qaynar səsinə,
Külək bu diyarın gülər üzünə.

Orijinaldan kənarlaşma göz qabağındadır. Qeyd edək ki, tərcüməçilərdən heç biri bu beyti orijinaldakı qədər sadə, dəqiq və gözəl ifadə edə bilməmişdir.

Şeir son bəndindəki “Пусть вся жизнь моя за песню продана” misrasının da “Nəğmə cəfasını nəğməkar duyar” kimi qeyri-adekvat tərcüməsini qeyd etməklə yanaşı, bir məqama diqqət yetirək. Şeir belə qurtarır:

Но за Гелию в тених ветвей
Обнимает розу соловей.

Tərcüməsi:

Heliya, bağçada sənin yerinə
Oxşayır tər gülü o bülbül yenə...

Orijinaldakı məna yanlış ifadə edilmişdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu şeir özünü Qeliya adlandıran balaca bir qıza həsr edilmişdir. Əgər Qeliyaya deyilsə ki, bağcadakı bülbül sənin yerinə gülü öpür, bu, sözsüz ki, balaca Qeliyanın qəlbinə dəyərdi. Ona görə də Yesenin heç vaxt çox sevdiyi balaca gözələ belə deməzdi. Yesenin vəsfində bülbül gülü Qeliyanın yerinə deyil, məhz Qeliyanın şərəfinə, Qeliya üçün öpür. Bu məqam, Səyavuş Məmmədzadədən fərqli olaraq, Əliağa Kürçaylının tərcüməsində

daha doğru duyularaq verilmişdir. Tərcüməçi beytdəki mənanı düzgün və bədii keyfiyyətlərlə ifadə etməyi bacarmışdır:

Kölgəli budaqlar altında bu gün
Bülbül öpür gülü Güliya üçün.

Beləliklə, Yesenin yaradıcılığında xüsusi yer tutan “İran nəğmələri” müxtəlif zaman kəsiyində (1928-2007) altı müəllif tərəfindən tərcümə edilmişdir. Daha dəqiq desək, iki tərcüməçi – Əliağa Kürçaylı və Səyavuş Məmmədzadə silsiləni bütövlükdə, dörd tərcüməçi – Süleyman Rüstəm (bir şeir), Firuz Mustafa (dörd şeir), Qoca Xalid (üç şeir) və Günel Mövlud (bir şeir) qismən tərcümə etmişdir. Bu bölmədə biz həmin tərcümələri təhlil etməyə, paralellər və müqayisələrlə tərcümələrdəki məziyyət və qüsurları üzə çıxarmağa çalışdıq.

Firuz Mustafanın tərcümə etdiyi 4 şeir arasında “Шағанэ ты моя, Шағанэ!” şeirinin tərcüməsi xüsusilə seçilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Firuz Mustafa bu şeiri poetik bir dildə çevirməklə yanaşı, orijinal formanı da tam saxlamağa çox yaxın olsa da, bircə məqamda forma pozulmuşdur. Belə ki, 3-cü bəndi “Çovdar zəmisindən söz açım sənə” misrası ilə deyil, 1-ci bəndin 3-cü misrası ilə, başqa sözlə, “Sənə düzənlərdən söz açım bu gün” kimi başlasaydı və yaxud, 1-ci bəndin 3-cü misrasını, demək olar ki, heç nə itirmədən “Sənə düzənlərdən söz açım bu gün” kimi deyil, “Çovdar zəmisindən söz açım sənə” kimi verməklə, tərcüməçi şeirdəki orijinal formanı olduğu kimi saxlamağa nail olacaqdı. Təəssüf ki, tərcüməçi bu məqamdan yan keçmişdir.

Bununla yanaşı, “Ты сказала, что Саади” şeirinin tərcüməsinin xeyli uğursuz alındığını da qeyd etmək lazımdır.

Qoca Xalidin tərcümələrində maraqlı məqamlara rast gəlinə də, bütövlükdə, tərcümələrdə poeziyanın zəifliyi gözdən qaçmır. Tərcüməçi, eləcə də orijinala sadıqlıq məsələsində, xüsusilə də formanı saxlamaq baxımından, həddindən artıq sərbəstliyə yol vermişdir. Tərcümələrdə poetik nöqteyi-nəzərdən zəif səslənən və daha çox sadə danışiq dilində rast gəldiyimiz “dadansın”, “yekəpər çayçı”, “dodaq büzə-büzə”, “acığım tutur ki”, “özünə

qapılıb qalma”, “əşi”, “gəlsənə” kimi ifadələrin işlədilməsi də Qoca Xalidin tərcümələrində zəif məqamlar kimi qeyd edilməlidir.

“İran nəğmələri”ni bütövlükdə tərcümə etmiş Əliağa Kürçaylı və Səyavuş Məmmədzadənin tərcümələrinə gəldikdə qeyd etməliyik ki, bəzi məqamlarda Əliağa Kürçaylı, bəzi məqamlarda isə Səyavuş Məmmədzadə uğurlu ifadə formaları tapsalar da, ümumiyyətlə, silsilənin tərcüməsində Əliağa Kürçaylı orijinala maksimum sadıqlıq göstərməyə çalışdığı halda (Əksər hallarda da tərcüməçi buna nail olmuşdur!), Səyavuş Məmmədzadə bu məqamlardan çox asanlıqla yan keçə bilmişdir. Silsilənin tərcüməsinin ümumi ruhundan açıq hiss edilir ki, Səyavuş Məmmədzadə ilə müqayisədə Əliağa Kürçaylının şeir dünyası Yesenininkinə daha yaxındır. Əliağa Kürçaylı “İran nəğmələri”ndəki ruhu daha düzgün tuta bilmişdir və bu səbəbdən də onun tərcümələri daha uğurlu alınmışdır deyə bilərik. Lakin bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, “İran nəğmələri”nə daxil olan bir sıra şeirlərdə forma baxımından müəyyən xüsusi özəlliklər var ki, tərcüməçilərin heç biri həmin özəllikləri olduğu kimi saxlamağa nail ola bilməmişdir (kiçik istisnalarla). Bu da sonucda formanın pozulması ilə yanaşı, həm də tərcümələrdə poeziyanın da xeyli zəifləməsinə gətirib çıxarmışdır.

Məsələn, “Улеглась моя былая рана” şeirinin 3-cü və sonuncu – 7-ci bəndlərində aşağıdakı beyt təkrar olunur:

Незадаром мне мигнули очи,
Приоткинув черную чадру.

Lakin tərcüməçilərdən heç biri bu gözəlliyi saxlaya bilməmişdir. Əliağa Kürçaylı bu beytdəki son misranı 3-cü bənddə “Qara çadrasını atıb bir anda”, sonuncu bənddə isə “Qara çadrasını çəkib bir anda” kimi verməklə, bu formanı çox asanca pozmuşdur. Əslində, 3-cü bənddəki “atıb” əvəzinə, son bənddəki “çəkib” ifadəsini işlətməklə həm şeiriyyət güclənəcək, həm də forma pozulmayacaqdı. Səyavuş Məmmədzadə isə bu dəyişməz beyti bir - birindən xeyli fərqli şəkildə vermişdir.

“Я спросил сегодня у менялы” şeirində 1-ci, 2-ci, 3-cü bəndlərdəki “Как сказать мне для прекрасной Лалы” misrası dəyişməz qaldığı halda

(2-ci bənddə “сказать” yerinə verilən “назвать” ciddi bir dəyişiklik deyildir), tərcüməçilərin heç biri həmin misranı saxlaya bilməmişdir.

Eləcə də, tərcüməçilərin heç biri “Свет вечерний шафранного края” şeirində (1-ci və 4-cü bəndlərdə 2-ci və 5-ci misralar, 2-ci və 6-cı bəndlərdə isə 1-ci və 5-ci misralar dəyişmir), “Воздух прозрачный и синий” şeirində (Birinci iki bənddə 1-ci və 5-ci misralar, 3-cü bənddə 2-ci və 5-ci misralar, 5-ci bənddə isə 3-cü və 5-ci misralar dəyişmir), “В Хороссане есть такие двери” şeirində (Birinci iki bənddə 1-ci və 4-cü misralar, sonrakı üç bənddə isə 1-ci və 5-ci misralar dəyişmir), “Голубая родина Фирдуси” şeirində (Birinci iki bənddə 1-ci və 5-ci misralar dəyişmir), “Глупое сердце, не бейся!” şeirində (5-ci bənddən başqa, bütün bəndlərdə son misra dəyişmir; 5-ci bənddə isə 1-ci və 5-ci misralar dəyişmir) olan uyğun forma xüsusiyyətlərini olduğu kimi saxlaya bilməmişdir.

“Голубая да веселая страна” şeirindəki formanı (1-ci, 2-ci, 3-cü və 5-ci bəndlərdə ikinci beyt dəyişmir) hər iki tərcüməçi saxlamağa nail olsa da, “Руки милой - пара лебедей” şeirində forma baxımından poetik bağlılığı (Şeirin ilk misrasında şair sevgilisinin əllərini bir cüt qu quşuna bənzədir və son misrada da məhz bir cüt qu quşunun qurbanı olur) yalnız Səyavuş Məmmədzadə saxlaya bilmişdir.

“Шаганэ ты моя, Шаганэ!” şeirinin forması haqqında isə xüsusi danışmaq lazım gəlir. Bu şeirdə “İran nəğmələri”nə daxil olan heç bir şeirdə olmayan, ümumiyyətlə, öz-özlüyündə də çox orijinal bir formaya rast gəlik. Burada iki məqamı diqqətə çatdırırıq:

Birincisi, hər bəndin birinci və sonuncu misraları dəyişmir. Bu formanı Əliağa Kürçaylı saxlasa da, Səyavuş Məmmədzadə son misrada “şimal” əvəzinə, “Vətən” yazmaqla (Əslində, bu dəyişikliyə heç bir ehtiyac yox idi) formanı pozmuşdur.

İkincisi və ən əsas özəllik ondan ibarətdir ki, 2-ci bənddən başlayaraq, şeirin hər bəndi öz başlanğıcını birinci bənddəki uyğun sayılı misradan götürür. Daha dəqiq desək, 2-ci bənd birinci bəndin 2-ci misrası ilə, 3-cü bənd birinci bəndin 3-cü misrası ilə, 4-cü bənd birinci bəndin 4-cü misrası ilə, 5-ci bənd birinci bəndin 5-ci misrası ilə başlayır və həmin misra ilə də bitir. Şeirdəki poeziyaya da hopmuş bu orijinal forma və poetik bağlılığı, təəssüf ki, tərcüməçilərdən heç biri saxlaya bilməmişdir.

Əliağa Kürçaylı bu məqamı, əsasən, dördüncü bənddə pozmuşdur. Eləcə də, birinci bənddəki “İstərəm söz açam sonsuz çöllərdən” və üçüncü bənddəki “İstərəm söz açam sənə çöllərdən” misralarında “sonsuz” və “sə-nə” sözlərinin dəyişilməsinə heç bir ehtiyac yox idi. Misraların hər ikisində bu sözlər eyni uğurla işlədilə bilərdi və bununla da forma saxlanılacaqdı. Tərcüməçinin uyğun formanı belə asanlıqla pozması yalnız təəssüf doğurur.

Səyavuş Məmmədzadə isə ümumiyyətlə, bu məqamı saxlamağı belə düşünməmişdir. İkinci, üçüncü və dördüncü bəndlərin hamısında formanın kobud şəkildə pozulmasının başqa izahı yoxdur. Şeirin mövcud tərcümələri və bizim təhlillərimiz göstərir ki, bu şeirdə olduğu kimi, hər bir şeirdə poeziyaya xələl gətirmədən, hətta ən çətin formanı belə saxlamaq mümkündür. Əlbəttə, bunun asan məsələ olmadığını qəbul etməklə yanaşı, qeyd edək ki, tərcüməçinin ustalığı və tərcüməçilik məharəti də məhz belə məqamlarda özünü daha çox göstərir.

Bütün deyilənləri nəzərə alaraq, “İran nəğmələri”ndən tərcümələr etmiş müəlliflərin heç birinin əməyini və xidmətini qəti azaltmadan belə nəticəyə gəlirik ki, “İran nəğmələri”nin ən yaxşı tərcümələri hələ qabaqdadır.

Yesenin yaradıcılığında bənzətmələr

Bənzətmələr şeirə cazibədarlıq, axıcılıq, yaddaqalanlıq gətirməklə yanaşı, şair xəyalının zənginliyini göstərir. Yesenin poeziyası orijinal, təkrarsız bənzətmələrlə doludur.

Ümumiyyətlə, poeziyanı bənzətmələr olmadan təsəvvür etmək çətindir. Nəsirəddin Tusi "Əsas ül-iqtibas" əsərinin¹ doqquzuncu məqaləsini bütövlükdə poetikaya həsr etmişdir. Həmin məqalənin ikinci fəslində müəllif təxəyyül və bənzətmənin sirlərindən danışır, onun istifadə üsullarından və ifadə metodlarından söhbət açır.

Bənzətmələr yerli-yerində işlənmədikdə heç bir effekt vermir, əksinə, şeiri sünüləşdirir. Nəsirəddin Tusi bu haqda yazır: "... şairin yalanı yersiz uydurması, bənzətmədən sui-istifadə etməsi rəssamın ata pəncə, şirə nal çəkməsi kimi bir şeydir"².

Bənzətmələrin yerli-yerində, zamanında işlədilməsi isə şeirə gözəllik verir, şeiri daha cazibədar edir. Elə ona görə deyiblər: "Ən gözəl şeir yalan şeirdir"³. Burada müəllif yalan şeir dedikdə, məhz yerli-yerində işlədilmiş bənzətməni nəzərdə tutur.

¹ "Əsas ül-iqtibas". Mədəniyyət və İslam Maarifi Nazirliyi, Tehran, 1380-ci il (2001), İran Milli Kitabxanası.

² Yəni orada, səh.663.

³ Yəni orada.

Yesenin poeziyasında nəinki yersiz işlənmiş bənzətmələrə rast gəlinmir, hətta belə bir fikir oyanır ki, həmin şeiri həmin bənzətməsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Çünki Yesenin poeziyada gözünü, demək olar ki, bənzətmələrlə açmışdı. O, hələ sirli-soraqlı poeziya dünyasına yenicə qədəm qoyduğu şeirlərində bənzətmələrdən məharətlə istifadə etmişdir:

Хорошо и тепло, Как зимой у печки. И березы стоят, Как большие свечки ¹ .	Nə gözəldir, necə xoşdur Ətraf isti ocaq kimi. Ağcaqayın dayanmışdır Nəhəng bir şam-çıraq kimi ² .
Белая береза Под моим окном Принакрылась снегом, Точно серебром ³ .	Pəncərəmin önündə Ağcaqayın görünür, Gümüşdəndir elə bil, Bəyaz qara бүрүнüb ⁴ .

Yesenin bənzətmələrinin ən maraqlı tərəflərindən biri ondan ibarətdir ki, Yesenin bir varlığı müxtəlif şeirlərində fərqli bənzətmələrlə verir. Ümumiyyətlə, şeirlərində bənzətmələrə bu qədər yer verən, bənzətmələrdən bu qədər məmnuniyyətlə və məharətlə istifadə edən, bənzətmələri şeir sənətinin ayrılmaz bir hissəsi kimi kəşf edən ikinci bir şairə rast gəlmək çətinidir.

Səma cisimləri (ay, günəş, ulduzlar və s.) tarix boyu poeziyada bənzətmə mənbəyi olmuşdur. Demək olar ki, yaradıcılığında onları vəsf etməyən şair çətin tapılar. Eyni zamanda, onları Yesenin qədər gözəl və bənzərsiz vəsf edən ikinci şair tapmaq da çətinidir. Yeseninin şeirlərində **ay** 10-dan çox, **buludlar**, **günəş** və **ulduzlar** 10-a qədər bənzətmədə verilir. Hər biri də insan xəyalı qarşısında füsunkar gözəlliklər açan təkrarolunmaz bənzətmələrdir bunlar!

Hörmətli oxucum! Yesenin poeziyasında bənzətmələrin yerini və rolunu göstərmək, Yeseninin bənzətmələrdən nə qədər yerli-yerində, nə qədər məharətlə, nə qədər ustalıqla istifadə etdiyini göstərmək üçün Sizi onun öz

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.61.

² Tərcümə Əliağa Kürçaylıındır. *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar*. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.9.

³ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-4. Москва, «Художественная литература», 1980, стр.46.

⁴ Tərcümə Əliağa Kürçaylıındır. *Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar*. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975, səh.16.

ana dilində “Yesenin bənzətmələri”ndən bəzi seçmələrlə¹ (sətri tərcüməsi ilə birlikdə) baş-başa buraxmaqdan düzgün bir yol tapa bilmədik:

Воробышки игривые,
Как детки сиротливые,
Прижались у окна.
(Т-1, стр.63)

Şən sərçələr
Yetim uşaqlar kimi
Pəncərəyə qısılıblar

Лиходейная разлука,
Как коварная свекровь.
(стр.65)

Amansız ayrılıq
Qəddar qayınana kimidir.

На бугре береза-свечка
В лунных перьях серебра.
(стр.66)

Təpədəki şama bənzər ağcaqayın
Ayın gümüşü lələklərinə
bürünmüşdür.

И вызванивают в четки
Ивы – кроткие монашки.
(стр.84)

Söyüdlər - sakit rahibələr,
Təsbehlərini cingildədirlər

На ветке облака, как слива,
Златится спелая звезда.
(стр.112)

Buludun budağında gavalı kimi
Qızılı rəngə çalır yetişmiş ulduz.

Облак, как мышь,
Подбежал и взмахнул
В небо огромным хвостом.
Словно яйцо,
Расколовшись, скользнул
Месяц за дальним холмом.
(стр.124)

Bulud siçan kimi
Qaçıb gəldi və səmada
Yekə quyruğunu yellətdi.
Ay sanki
Yumurta kimi sınaq,
Uzaq təpənin arxasından göründü.

Золотою лягушкой луна
Распласталась на тихой воде.
(стр.168)

Ay qızıl qurbağa kimi
Sakit suyun üzünə sərələnib.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Москва, «Художественная литература», 1977-1980. Bundan sonra bu fəsilə uyğun mənbəni qısa şəkildə (Məsələn: Т-1, стр. 63) yazacağıq.

Показался ей месяц над хатой
Одним из ее щенков.
(стр.170)

Месяц, словно желтый ворон,
Кружит, вьется над землей.
(стр.246)

Хороша ты, Персия, я знаю,
Розы, как светильники, горят
(стр.290)

Вечер морозный, как волк,
 темно-бур...
(Т-2, стр.21)

Тучи – как озера,
Месяц – рыжий гусь.
(стр.30)

Заря – как волчиха
С ослабленным ртом;
(стр.31)

Несу, как сноп овсяный,
Я солнце на руках.
(стр.35)

Солнце, как кошка,
С небесной вербы
Лапкою золотою
Трогает мои волосы.
(стр.47)

Небо – как колокол,
Месяц – язык,
(стр.48)

Komanın üstündəki ay ona
Küçüklərindən biri kimi göründü.

Ay sanki sarı qarğa kimi
Yerin üzərində dövrə vurur.

Sən gözəlsən, İran, bilirəm,
Qızılgüllər çıraq kimi yanır.

Şaxtalı gecə, canavar kimidir,
qara-qonur...

Buludlar – sanki göldür
Ay - kürən qaz.

Dan yeri – dişlərini qıcayan
Canavar kimidir.

Əlimdə günəşi
Yulaf topası kimi daşıyıram.

Günəş pişik kimi
Göyün bədmüşkündən
Qızıl pəncələri ilə
Saçlarımı oxşayır.

Səma - sanki zəngdir,
Ay - onun dili.

Кто-то с новой верой,
Без креста и мук,
Натянул на небе
Радугу, как лук.
(стр.59)

Kimsə yeni bir inamla
Xaçsız və əzabsız
Göyün üzərində
Göy qurşağını yay kimi çəkib.

Ночь, как дыню,
Катит луну.
(стр.102)

Gecə yemiş kimi
Diyirləyir ayı.

Нефть – как черная
Кровь земли.
(стр.105)

Neft – sanki torpağın
Qara qanıdır.

Нефть на воде,
Как одеяло перса,
И вечер по небу
Рассыпал звездный куль.
(стр.120)

Suda neft
Farsın yorğanı kimidir.
Axşam da səmada
Ulduzlardan dən səpələyib.

Березки!
Девушки-березки!
(стр.140)

Ağcaqayınlar!
Qızlar- ağcaqayınlar!

Луна, как желтый медведь,
В мокрой траве ворочается.
(Т-3, стр.7)

Ay sarı ayı kimi
İslənmiş otluqda qımıldanır.

Уже светает
Заря как пожар на снегу...
Мне что-то напоминает...
(стр.69)

Artıq dan yeri sökülür.
Şəfəq qar üstündə yanğın kimi...
Mənə nəyi isə xatırladır...

И деревья, как всадники,
Съехались в нашем саду.
(стр.168)

Ağaclar da atlılar kimi
Bizim bağa yığışblar.

О солнце, солнце,
Золотое, опущенное в мир ведро.
(Т-4, стр.145)

Ah, günəş, günəş,
Dünyaya sallanmış qızıl vedrə.

О месяц, месяц!
Рыжая шапка моего деда.
(стр.146)

Ah, ay, ay!
Babamın kürən şapkası.

О звезды, звезды,
Восковые тонкие свечи,
Капающие красным воском.
(стр.150)

Ah, ulduzlar, ulduzlar,
Qırmızı mum damcılayan
İncə mum şamlar.

Солнце златою печатью
Стражем стоит у ворот...
(стр.154)

Günəş qızıl möhür kimi
Qapıda - qarovulda dayanıb.

Как лампы с абажуром,
Светятся медузы из воды.
(стр.176)

Meduzalar abajurlu lampalar kimi
Suyun altından işıq saçır.

Плачет метель, как цыганская скрипка.
(стр.196)

Çovğun qaraçı skripkası kimi ağlayır.

И утратив скромность, одуревши в
доску,
Как жену чужую, обнимал березку.
(стр.199)

Utanmağı buraxıb, lap başımı itirib,
Özgənin arvaditək qucaqladım
ağcaqayını.

Ты, моя ходячая березка,
Создана для многих и меня.
(стр.209)

Sən mənim yeriyən ağcaqayınımsan,
Çoxları üçün və mənim üçün
yaranmısan.

Небо сметаной обмазано,
Месяц как сырный кусок.
(стр.221)

Göyün üzünə xama yaxılıb,
Ay sanki pendir parçasıdır.

Puşkin şöhrətinin layiqli varisi

Puşkinin ilk şeirinin çap olunmasından* düz 100 il sonra, 1914-cü ildə Moskvada “Мирок” jurnalında “Аристон” imzası ilə Yesenin ilk şeiri – “Берега” şeiri dərc edildi.

“Bu 100 il, rus poeziyasında haqlı olaraq, “Puşkin dövrü” adlandırılı bilər... Həmin vaxt – 1914-cü ildə kim deyər bilərdi ki, Ariston ləqəbi altında gizlənən bu naməlum müəllifə Puşkin şöhrətinin layiqli varisi olmaq şərəfi qismət olacaqdı”. Bu sözlər Yesenin irsinin ən ardıcıl araşdırıcılarından olan Y.L.Prokuşevə məxsusdur¹.

Doğrudan da, inanılmaz dərəcədə incə, zərif, ürəkdən gələn şeirləri ilə məhz Yesenin Puşkin şöhrətinin ən layiqli davamçısı adını qazana bildi.

“Puşkin Yesenin dünyada ən çox sevdiyi şair idi. O, Puşkinin yalnız poeziyasını, nəsrini, dramaturgiyasını deyil, onu bir insan kimi də sevirdi. Puşkin onun ən işıqlı, ən əziz idealı idi”².

* Puşkinin ilk şeiri («К другу стихотворцу») 1814-cü ildə “Вестник Европы” jurnalında “Александр Н. к.ш.п.” imzası ilə dərc edilmişdir.

¹ Есенин. С.А. Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.3.

² Мануйлов В.А. О Сергее Есенине. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.182.

1924-cü ildə Puşkinin anadan olmasının 125 illiyi münasibətilə «Книга о книгах» jurnalının Puşkin haqqında sorğu anketini doldurarkən “Siz indi Puşkini necə qəbul edirsiniz?” sualına cavab olaraq Yesenin yazırdı: “Puşkin mənim ən çox sevdiyim şairdir. Mən onu ildən-ilə daha çox yaşadığım ölkənin ən böyük dahisi kimi qəbul edirəm”¹.

1925-ci ilin oktyabrında yazdığı “Özüm haqqında” adlı son həyat tarixçəsində Yesenin qeyd edir ki, “formal inkişaf baxımından indi məni ən çox Puşkin cəlb edir”².

Yesenin Puşkinə o qədər vurulmuşdu ki, bəzən hətta zahirən də ona oxşamağa çalışırdı. Bu haqda müasirlərinin xatirələrində xeyli maraqlı məqamlara rast gəirik: “Şaxtalı qış axşamında, deyəsən, Tverskoyskoyda “Стойла Перас”-ın* yanında onu xizəkdən düşəndə gördüm. Başında silindr, əynində, demək olar ki, çiynindən yerə qədər sallanan Puşkin kırılatkası (*plaşabənzər kişi paltosu. Bu, soyuq havada Puşkinin ən çox geydiyi geyim idi – İ.İsaxanlı*) var idi... Onun bu geyimindən heyrlənərək soruşdum: Serqey Aleksandroviç, bu, nə deməkdir, bu maskarad nə üçündür? O, fikri dağınıq halda, bir az da dəcəl gülüşləri ilə gülümsəyərək, sadəlövhcəsinə cavab verdi: “Dünyanın ən yaxşı şairinə – Puşkinə oxşamaq istəyirəm”³.

“Xatırlayıram, bir dəfə özünün doğum günündə, yuxusuz gecədən sonra qarşımıza yuyunub-daranmış, səliqəli halda, əynində kırılatka və həmişə Puşkinin geydiyinə bənzər geniş silindrdə çıxdı. Çıxdı və utanırdı. Həmin anda o, uşaq kimi əziz, istəkli görünürdü. Heç bir lovğalıq, heç bir dikbaşlıq. Getmək üçün mənim qoluma girdi və sakitcə soruşdu: – Bu, çoxmu gül-məlidir? Amma mən çox istəyirəm ki, nəşə bir şeylə ona oxşayım”⁴.

Bütün bunlara baxmayaraq, Yesenin kiminsə onu Puşkinlə müqayisə etməsini qəbul etmirdi. “Bir gənc jurnalist Serqey Aleksandroviçə müraciət

¹ Есенин. С.А. Собрание сочинений в трех томах. Т-3. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.176.

² Есенин. С.А. Собрание сочинений в трех томах. Т-3. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.195.

* 1919-cu ildə S.A.Yesenin və V.Q.Şerşeneviç tərəfindən yaradılmış “İmajinizm” cəmiyyətinə məxsus kafenin adıdır.

³ Воронски А.К. Памяти Есенина. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.70.

⁴ Миклашевская А.Л. Встречи с поэтом. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.86.

edərək, ifrat dərəcədə tərifi ifadələrlə onu Puşkinlə müqayisə etməyə başladı. Yesenin çox ciddi şəkildə əsəbiləşdi:

– Sənin Puşkindən heç xəbərini yoxdur. Puşkin Avropanın ən savadlı şairlərindən biri idi... Mənim Puşkinə çatmağıma hələ çox var, qardaşım”¹.

Yesenin Puşkinin anadan olmasının 125 illiyi münasibətilə yazdığı və onun Tverskoy bulvardakı tunc abidəsi qarşısında keçirilən mitinqdə böyük şövqlə oxuduğu “Puşkinə” şeirini belə qurtarır:

Но обреченный на гоненье,
Еще я долго буду петь...
Чтоб и мое степное пенье
Сумело бронзой прозвенеть².

Bundan düz 71 il sonra, 1995-ci ildə Puşkinin heykəlinin lap yaxınlığında, elə Tverskoy bulvarda anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə Yesenin özünə tunc abidə ucaldıldı.

1925-ci il dekabrın 31-də Vaqankovo qəbiristanlığında dəfn edilməzdən əvvəl Yesenin cənazəsini üç dəfə Puşkinin abidəsinin başına dolandırmışdılar. Bu haqda Y.N.Libedinski xatirələrində yazır: “Yesenini Vaqankovo qəbiristanlığına aparmazdan qabaq onun tabutunu Puşkinin heykəlinin başına dolandırdıq. Biz nə etdiyimizi bilirdik – o, Puşkin şöhrətinin layiqli varisi idi”³.

Hər iki şairin yaradıcılığında məhsuldarlıq baxımından xüsusilə fərqlənən və müqayisəyə gələn bir dövr var. Bu, Puşkin yaradıcılığında “Boldino dövrü”, Yesenin yaradıcılığında “Bakı dövrü”dür.

Puşkin Boldinoda 1830, 1833 və 1834-cü illərdə üç dəfə olsa da, yaradıcılıq baxımından bu səfərlərdən ən məhsuldarı onun 1930-cu ilin payız səfəridir (31 avqust - 27 noyabr 1830). Bu təxminən 3 aylıq dövrdə, “Yevqeni Oneqin” poemasının son iki bölümü də daxil olmaqla, Puşkin 40-dan

¹ Мануйлов В.А. О Сергее Есенине. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.182.

² Есенин С.А. Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.189.

³ Либединский Ю.Н. «Мои встречи с Есениным. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.155.

çox əsər yazmışdır. Məhz bu dövrü puşkinşünaslar Puşkin yaradıcılığının “Boldino payızı” adlandırırlar. Bu illərdə Puşkin 31 yaşında idi.

Yesenin yaradıcılığında isə onun “Bakı dövrü” diqqəti xüsusi cəlb edən illərdəndir. Yesenin Bakıda bir neçə dəfə olsa da, onun yaradıcılığının “Bakı dövrü” dedikdə, onun Bakıya son 3 səfəri (20 sentyabr - 6 oktyabr 1924; 30 mart - 25 may 1925 və 28 iyul - 3 sentyabr 1925) başa düşülür. Təxminən 4 aylıq bu dövrdə Yesenin Bakı mətbuatında 39 əsəri (37 şeir və 2 poema) dərc edilmişdir.

Yeseninşünaslar bu dövrü Yesenin yaradıcılığının “qızıl dövrü” adlandırırlar. Yesenin son dəfə Bakıya gələndə, demək olar ki, 30 yaşında idi.

Hər ikisi əsrin sonunda dünyaya gəldi (Puşkin – 1799; Yesenin – 1895), hər ikisi eyni şəhərdə (Sankt-Peterburq – Leninqrad) dünyadan köçdü. İş elə gətirmişdir ki, onların adı və ata adı da bir-birini əvəzləyir: **Aleksandr Sergeyeviç** Puşkin və **Serqey Aleksandroviç** Yesenin. Bütün bu rəqəmlər, hadisələr təsadüfdürmü, zərurətdirmi bilmirəm, amma tarix hər şeyi etmişdir ki, Yesenini Puşkinlə müqayisə etmək mümkün olsun.

Kimlərə bənzətməmişlər Yesenini müasirləri: “Kəndin Turqenevi”, “Kəndin və ağcaqayınların Don Kixotu”, “Kəndin Hamleti”, “Yeni Orfey”, “Rus Motsartı” və s.

Serqey Yesenin adına Ryazan Dövlət Universitetinin professoru, filologiya elmləri doktoru O.E.Voronova isə öz fikrində daha qətidir: “Yesenin 20-ci əsrin Puşkinidir”¹.

¹ *Есенинская Русь*. Автор идеи и руководитель проекта Б.С.Ставцов. Рязань, Издательство «Дело», 2009, стр.45.

Yesenin yaradıcılığında və şəxsi həyatında qadınlar

Bu bölmədə biz Yesenin yaradıcılığında və şəxsi həyatında müəyyən mənada rol oynamış qadınlardan söhbət açacağıq*.

Anna Sardanovskaya (1895-1922). Yesenin ilk məhəbbəti. Bu günə qədər çap edilməsə də, Yesenin Anna ilə məktublaşmaları mövcuddur. Yesenin 1916-cı ildə yazdığı “За горами, за желтыми долами...” şeirini Annaya həsr etmişdir. Yesenin Annaya «Зачем зовешь т.р.м» adlı daha bir şeir həsr etməsi faktı da var. Lakin həmin şeirin mətni hələlik tapılmamışdır. Yesenin məktublarından birində həmin şeiri cırıb atdığını yazır¹. Mütəxəssislər hesab edirlər ki, “Anna Sneqina” poemasının baş qəhrəmanının proobrazlarından biri Anna Sardanovskaya’dır.

Mariya Balzamova (1896-1950). Mariya Balzamova 1912-ci ildə Eparxial Qızlar Məktəbini bitirərək Ryazanın Kalitinki kəndində müəllimə

* Daha ətraflı məlumat üçün bax: *Козлов И.П.* Народ любит и помнит Сергея Есенина. Москва, ООО «Азбука-2000», 2005, стр.57-172

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-6. Москва, «Художественная литература», 1980, стр.19.

işləyir. O, 1912-ci ilin iyul ayının 8-11 aralığında Konstantinov kəndində olarkən Yeseninlə tanış olur və onların arasında saf məhəbbət hisləri yaranır. Yeseninin ona 17 məktubu məlumdur. Yesenin gənclik dövrünün ən zərif şeirlərindən sayılan «Не бродить, не мять в кустах багряных» və «Ты плакала в вечерней тишине» şeirlərini Mariya Balzamovaya həsr etmişdir.

Lidiya Kaşina (1986-1937). Konstantinovo kəndinin son mülkədar qızı. Yeniyetmə dövründə Yesenin dəfələrlə onların evində olmuş, 1918-ci ildə yazdığı «Зеленая прическа» şeirini bu gözəl, gənc mülkədar qızına həsr etmişdir. “Anna Sneqina” poemasının baş qəhrəmanı Anna Sneqinanın əsas proobrazı məhz L.İ. Kaşinadır*. “Anna Sneqina”-nı oxuyarkən şairin gənc mülkədar qızına saf məhəbbət hisləri duyulur. İnqilabdan sonra, 1918-ci ildə şəxsi malikanələri milliləşdirildiyi üçün L.İ. Kaşina Moskvaya köçür. Moskvada Yesenin onunla tez-tez görüşür, hətta bir müddət onun evində yaşayır. 1995-ci ildə Yeseninin anadan olmasının 100 illiyi ərəfəsində L.İ. Kaşinanın Konstantinovo kəndindəki keçmiş malikanəsində Yeseninin məşhur “Anna Sneqina” poemasına həsr edilmiş unikal muzey təşkil edilmişdir.

Anna İzryadnova (1891-1946). Yeseninin ilk ailə qurduğu qadın Anna İzryadnovadır**. Anna Yeseninin işlədiyi Sıtin mətbəəsində korrektor vəzifəsində işləyirdi. Onların birgə həyatı təxminən 3 il sürür və ayrılırlar. Yeseninin Annadan Yuri adında bir oğlu dünyaya gəlir***. Ayrılmasına baxmayaraq, Yesenin ömrünün sonuna qədər Anna ilə əlaqə saxlamışdır.

Zinaida Rayx (1894-1939). Yeseninin ikinci arvadı «Delo naroda» qəzetində katibə işləyən, həddindən artıq gözəl Zinaida Rayx olmuşdur. Zinaidadan Yeseninin iki uşağı – Konstantin (Ad Yeseninin doğulduğu

* Anna Sneqinanın üçüncü proobrazı Peterburq yazıçısı Olqa Sneqina (1881-1929) hesab edilir. Anna Sneqinanın proobrazları haqqında ətraflı məlumat üçün bax: *Алексей Казаков. Как молодость и как весна... В книге Архипова Л.А. Тот образ во мне не угас... Л.И.Кашина в письмах, фотографиях, воспоминаниях. Челябинск, Издательство «Автограф», 2001, стр.85-88.*

** Yesenin Anna İzryadnova ilə 1913-cü il yanvarın 3-də mülki nikaha (qeyri-dini kəbin) girmişdir.

*** 1937- ci ildə güllələnmişdir.

kəndin şərəfinə verilmişdir) və Tatyana (Ad Yeseninın anası Tatyana Fyodorovanın şərəfinə verilmişdir) dünyaya gəlir. 1921-ci ilin oktyabrında onlar ayrılır. Bundan sonra Zinaida Yeseninın dostu rejissor Meyerxolda ərə gedir və onun teatrında aktrisa kimi çalışır. Yesenin 1924-cü ildə yazdığı “Письмо к женщине” şeirini və bir sıra başqa şeirlərini Zinaidaya həsr etmişdir. 1939-cu ildə Meyerxold həbs edilir və Zinaida Rayx öz mənzilində qətlə yetirilir.

Nadejda Volpin (1900-1998). 1920-ci ildə Yeseninlə şairə Nadejda Volpin arasında isti münasibətlər yaranır. Rəsmi nikaha girmədən, təxminən 4 il münasibətləri olur. Ayrıldıqdan sonra, 1924-cu il mayın 12-də bir oğlu dünyaya gəlir*. Nadejda Volpin 1980-ci ildə Yeseninə həsr edilmiş “Свидание с другом” memuarını çap etdirir. Mütəxəssislərin fikrincə, şairin “İran nəğmələri” silsiləsindən məşhur “Шаганэ ты моя, Шаганэ” şeirində vəsf etdiyi şimalı qız (Там, на севере, девушка тоже / На тебя она страшно похожа, Может, думает обо мне...) Nadejda Volpindir.

Aysedora Duncan (1878-1927). 1922-ci il mayın 2-də Yesenin 3-cü dəfə, özündən 17 yaş böyük olan amerikalı rəqqasə Aysedora Duncan ilə evlənir. Evləndikdən dərhal sonra, mayın 10-da onunla birlikdə Avropa səfərinə çıxır. Özünün yazdığı kimi, İspaniyadan başqa, bütün Avropanı, Amerikanı gəzir. Təxminən 15 aylıq səfərdən sonra, 1923-cü il avqustun 3-də Yesenin Moskvaya qayıdır. 1927-ci ildə Aysedora Fransada avtomobil qəzasında həlak olur.

Qalina Benislavskaya (1897-1926). Yesenin və Qalina Benislavskaya 1920-ci ilin noyabrında tanış olurlar. Qalina bu tanışlığı belə təsvir edir: “Həmin gündən bir nağıl başladı. Bu nağıl 1925-ci ilin iyun ayına qədər davam etdi. Mənim dözə biləcəyimdən daha ağır həyəcanlara, bütün ağrılara, yaralara baxmayaraq, bu, doğrudan da, bir nağıl idi. Bu elə bir nağıl idi ki, nəinki belə bir qısa ömürdə, hətta çox uzun və uğurlu ömürdə də

* Riyazi məntiq sahəsində tanınmış mütəxəssis, filosof, eləcə də şair Aleksandr Serqeyeviç Yesenin-Volpin dissident olmuş və 1972-ci ildən etibarən Amerikada yaşamışdır.

yaşanmaya bilərdi”¹. 1925-ci ilin yayında Yesenin S.A.Tolstaya ilə ailə qurması ərəfəsində Qalınadan ayrılır. Yesenini dəli məhəbbətlə sevən Qalina sona qədər onun yoxluğunu qəbul edə bilmir. Yesenin vəfatının ildönümü ərəfəsində (1926-cı il dekabrın 3-də) onun məzarı üstündə intihar edir və Yesenin məzarı yaxınlığında dəfn edilir. 1924-1925-ci illərdə Yesenin şeirlərinin çapa hazırlanmasında Qalina Benislavskayanın böyük rolu olmuşdur.

Avqusta Miklaşevskaya (1891-1977). Yesenin Amerikadan qayıtdıqdan sonra, 1923-cü ilin payızında aktrisa Avqusta Miklaşevskaya ilə tanış olur. Həmin ilin sentyabr-dekabr aylarında Yesenin 7 şeirdən ibarət «Любовь хулигана» silsiləsini tamamlayır və bu silsiləni bütövlükdə Avqustaya həsr edir. Onlar son dəfə 1925-ci ilin noyabrında görüşürlər.

Şaqane Talyan (1900-1976). Yesenin Batumda olduğu dövrdə, 1924-cü il dekabrın ortalarında Batum məktəblərindən birində məktəbə hazırlıq sinif müəlliməsi işləyən Şaqane ilə tanış olur və onların arasında isti münasibətlər yaranır. Təxminən 2 aylıq sevgi romanı elə bu müddətlə də sona yetir və onlar bir daha görüşmürlər. Məşhur “İran nəğmələri” silsiləsindən bir neçə şeirin Şaqaneyə həsr edildiyi məlumdur.

90-cı illərdən başlayaraq mətbuatda “İran nəğmələri”nə aid bir sıra şeirlərin Batum müəlliməsi Şaqaneyə deyil, Mərdəkan yaxınlığında yerləşən Şağan (rusca Şaqan) kəndindən olan bir naməlum qıza həsr edilməsi versiyası ortaya atılmışdır. Mərdəkanda – Yesenin xatirə muzeyində olduğum zaman muzey bələdçisi də buna uyğun bir rəvayət danışdı. Yesenin nəzərdə tutulan şeirlərinin ünvanının kimliyi dəqiq məlum olduğu halda², heç nəyə əsaslanmayan, sensasiya xarakterli belə versiyaları ortaya atmağa, reallığı və həqiqəti “zorlamağa” nə ehtiyac var?! Heç narahat olmağa dəyməz. Yesenin bircə “Əlvida, Bakı!”-sı nəyə deyər! Həmin şeirləri isə, kimə həsr

¹ Бениславская Г.А. Воспоминания о Есенине. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: в двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.52.

² Белоусов В.Г. Персидские мотивы. Москва, «Знание», 1968, стр.26-45.

edilməsindən asılı olmayaraq, sadəcə, gözəl, lirik sevgi nəğmələri kimi qəbul etmək lazımdır*.

Sofya Tolstaya (1900-1957). 1925-ci il sentyabrın 18-də Yesenin 4-cü və son dəfə dəhi rus yazıçısı Lev Tolstoyun nəvəsi Sofya Tolstaya ilə evlənir. Yesenin müxtəlif vaxtlarda fərqli ünvanlara yazdığı məktubların bu günümüzdə gəlib çatmasında, şeirlərinin yazılma tarixinin dəqiqləşdirilməsində, ümumiyyətlə, Yesenin ədəbi irsinin qorunmasında S.A. Tolstaya - Yesenin ən əvəzsiz xidmətləri olmuşdur.

*Daha ətraflı məlumat üçün bax: *Гулузаде Я.М.* Шаганская Шаганэ. Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук. Тезисы докладов и сообщений республиканской межвузовской научной конференции. 1-2 марта 2000 года. Баку, 2000, стр.77-80.

İntihar, yoxsa qətl?

Yeseninin ölümü haqqında verilən rəsmi məlumata görə, 1925-ci il dekabrın 27-dən 28-nə keçən gecə Leninqradın “Anqleter” otelində Yesenin özünü asaraq intihar etmişdir. Uzun illər Yeseninin intihar etməsi fakt kimi qəbul edilsə də, 80-ci illərin sonuna yaxın Yeseninin ölümü ilə bağlı yeni, müəmmalı fikirlər ortaya çıxmağa başladı. Müxtəlif qəzet və jurnallarda Yeseninin ölümünün yeni versiyası – onun əvvəlcə qətlə yetirilməsi və sonradan asılması haqda çoxsaylı fikirlər¹ ildırım sürəti ilə yayıldı. Sensasiya öz işini görməkdə idi, artıq Rusiyada ən çox danışılan mövzulardan biri Yeseninin ölümü ilə bağlı idi. Bir-birinin ardınca bu mövzuya həsr edilmiş müəllif araşdırmaları aparılır, məqalələr dərc etdirilirdi. Məsələn o yerə çatmışdı ki, fikirlərini tam isbat etməyə hazır olduqlarını hesab edən bir sıra müəlliflər ölkə prezidentinə müraciət edərək, bu məsələnin ciddi araşdırılmasını xahiş və tələb edirdilər.

Bütün bu şübhələrə son qoymaq məqsədilə 1989-cu ildə SSRİ Yazıçılar İttifaqının təşəbbüsü ilə SSRİ EA-nın M.Qorki adına Dünya Ədəbiyyatı

¹ Хлысталов Е.А. Тайна гостиницы «Англетер». Журнал «Москва», № 7, 1989; Сидорина Н.С. Меня хотят убить. Журнал «Слово», № 10, 1989; Куняев С.С. Смерть поэта. Журнал «Человек и закон», № 8, 1989 və s.

İnstitutu nəzdində xüsusi komitə – Ümumittifaq Yesenin Komitəsi və komitə nəzdində Yeseninin ölümünün səbəblərini araşdıran komissiya yaradılır. Komitənin və komissiyanın sədri Yesenin irsinin araşdırılmasında fəvqəladə rolu olan Y.L.Prokuşev idi. Komissiyaya bir sıra yazıçılar, yesseninşünaslar, Yeseninin yaxın qohumları, Yeseninin ölümünün hər iki versiyası tərəfdarı olan müəlliflərdən bir neçəsi, kriminalistlər, Rusiyanın Baş Prokurorluğunun nümayəndələri və başqa mütəxəssislər daxil idilər. Komissiyanın verdiyi son qərar sensasiyaların heç bir əsasının olmadığını göstərsə də, hələ indi də əks fikirlər səngimək bilmir.

Yeseninin ölümü ilə bağlı hər iki mövqe tərəfdarlarının dəlilləri əsaslı kimi görünür. Yeseninin qətlə yetirilməsi fikrini xülya sayan A.V.Maslov¹, bir tərəfdən, “Yesenin komissiyası”nın rəsmi qərarına əsaslanır, digər tərəfdən, isbat etməyə çalışır ki, Yeseninin intihar etməsi çox təbiidir. O, Yeseninin lap gənclik illərindən başlayaraq, müxtəlif vaxtlarda yazdığı şeirlərə və oradakı ölüm motivlərinə istinad edərək belə qənaətə gəlir ki, Yesenin elə “ölüm axtarırdı”. Doğrudan da, Yeseninin şeirlərini diqqətlə oxuyan oxucular onun yaradıcılığında gənc yaşına uyğun olmayacaq sayda “ölüm axtaran” məqamlara rast gələr^{*}. Onun 1925-ci ilin noyabrında tamamladığı “Черный человек” isə artıq ölümün lap yaxında olduğundan xəbər verirdi^{**}.

Əks fikrin tərəfdarları hüquqşünas, yazıçı E.A.Xlístalov², şairə N.Z.Sidorina³, İ.P.Kozlov⁴ və başqaları isə əksinə, ölümü dövründə Yeseninin yazıb-yaratmaq eşqi ilə dolu olduğunu isbat etməyə çalışır, bu motivlərlə dolu şeirləri misal gətirir, hətta onun xaricə – Böyük Britaniyaya keçmək kimi real planlarının olduğu fikrini irəli sürürdülər. “Belə olan halda o niyə intihar etməli idi və bunun üçün mütləq Leninqradamı getmək lazım idi?” – deyə sual edirlər (Məlumdur ki, Yesenin ölümündən cəmi 4 gün qabaq –

¹ Маслов А.В. Загадочная петля. Ростов-на-Дону, 2006.

^{*} Yeseninin əsərlərində 400-ə qədər “ölüm məqamları”na rast gəlmək olar ki, onların da bir çoxunda şair intihardan, özü də məhz özünü asma yolu ilə intihardan bəhs edir. Daha ətraflı məlumat üçün bax: Шипулина Г. Мифы о смерти С.А.Есенина. Журнал «Литературный Азербайджан», №11, ноябрь, 1990.

^{**} Əslində, bu poemanı Yesenin xaricdə olduğu dövrdə (10 may 1922 - 3 avqust 1923) yazmışdı. 1925-ci ilin sonuna yaxın isə 2 gün ərzində (12-13 noyabr) poema üzərində yenidən işləyərək onu tamamlamış və dərc edilmək üçün “Noviy mir” jurnalına təqdim etmişdi. Poema Yeseninin ölümündən sonra, 1926-cı ilin yanvarında jurnalın 1-ci sayında çap olunmuşdur.

² Хлысталов Е.А. Тайны гибели Есенина. Москва, 2005.

³ Сидорина Н.С. Тайны жизни и гибели Есенина. Москва, 1995.

⁴ Козлов И.П. Народ любит и помнит Сергея Есенина. ООО «Азбука-2000», Москва, 2005.

dekabrın 23-də gecə Moskvadan Leninqrada getmişdi). Digər tərəfdən, müəlliflər Yeseninın həyatında həmişə mərkəzdə duran üç qadının (Qalina Benislavskaya, Aysedora Dunkan, Zinaida Rayx) ölümü faktorunu müəmmalı hesab edir və bunların Yeseninın ölümü ilə bağlı olduğu iddiasını irəli sürürlər. Son dövrdə qətl versiyası tərəfdarları Yeseninın qəbrinin açılmasını və məhkəmə-tibbi ekspert tərəfindən müayinə edilməsini tələb edirlər. 1993-cü ildə komissiya uzun illər keçdikdən sonra bunun heç bir nəticə verməyəcəyini və Yeseninın bacısı qızı N.V. Yesenina-Nasedkinanın fikrini əsas götürərək, qəbrin açılmasına ehtiyac görməmişdi¹. Qeyd edək ki, Yeseninın doğmalarından yalnız onun oğlu, həmin illərdə Amerikada yaşayan A.S. Yesenin-Volpin qəbrin açılmasının tərəfdarı olmuş və bunu, az qala, həqiqəti açmaq üçün yeganə yol hesab etmişdir².

Maraqlıdır ki, Yeseninın digər bacısı qızı – T.P. Flor-Yesenina da həmin dövrdə qəbrin açılmasının tərəfdarı olmasa da, bunu 21-ci əsrin öhdəsinə buraxmağı xahiş etmişdi.³

Ümumittifaq Yesenin Komitəsinin yaranmasından 20 il keçsə də, dahi şairin müəmmalı ölümü ətrafında gedən fikirlər səngimək bilmir. Belə görünür ki, bu mübahisə hələ uzun illər mətbuatın və ictimaiyyətin diqqət mərkəzində olacaq. Hətta 2007-ci ildə Yeseninın qətlə yetirilməsi versiyasına həsr edilmiş 2 seriyalı film televiziya ekranlarında göstərildi.

Nə olursa - olsun, düz 85 il bundan əvvəl dekabrın 27-dən 28-nə keçən gecə, Nazim Hikmətin sözləri ilə desək, “dünyanın ən böyük və ən səmimi şairlərindən biri”ni⁴ itirdik.

Yeseninın ölüm xəbərindən sarsılan Aleksey Tolstoy yazırdı: “...Onun ölüm günü ədəbiyyatda matəm kimi qeyd edilməlidir”⁵.

Bu sətirləri yazdığım zaman qulaqlarıma Yeseninın ölümündən düz iki ay qabaq yazdığı bir şeirindən səslər gəlir:

¹ Маслов А.В. Загадочная петля. Ростов-на-Дону, 2006, стр.77.

² *Смерть Сергея Есенина*. Документы, факты, версии. Материалы комиссии Всероссийского Писательского Есенинского Комитета по выяснению обстоятельств смерти поэта. Москва, ИМЛИ РАН, 2003, стр.365-366.

³ Yenə orada, səh.46.

⁴ *Легла дорога в Константиново*. Составление и вступительная статья С. Кошечкина. Издательство «Московский рабочий», 1985, стр.102.

⁵ «Красная газета». № 316, 31 декабря, 1925.

И, песне внемля в тишине,
Любимая с другим любимым,
Быть может, вспомнит обо мне
Как о цветке неповторимом¹.

Nə qədər ki dünya var, nə qədər ki dünyada eşq var, sevgi var, məhəbbət var, “nəsrî də, dramaturgiyası da, publisist çıxışları da poeziya olan”² şeir gülüstanının təkrarolunmaz çiçəyi – Serqey Yesenin heç vaxt unudulmayacaq.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.320.

² Nəriman Həsənzadə. Şairə, şeirə xalq ehtiramı. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 6 oktyabr, 1974.

Mən onu necə görmüşəm

(Sergey Yesenin haqqında xatirələrim)

Xatirələrim... Yox, yox, təəccüblənmə, oxucum! Bəli, xatirələrim, məhz xatirələrim!

2009-cu il mayın 31-də “Dünyada yeni inkişaf meyilləri və Türk dünyası” adlı beynəlxalq simpoziumun qapanış mərasimindən sonra, təxminən saat 21:30-da Buzovnadakı bağ evimə gəldim. Xeyli yorğun idim. Bir qədər dincəldikdən sonra həyətə çıxdım. Sakit, aylı bir gecəydi. Möcüzə bir gecə! Belə gecələrdə həyətdə gəzişmək, Yeseninın şeirlərini zümzümə etmək məndə artıq adət halını alıb:

Какая ночь! Я не могу.
Не спится мне. Такая лунность.
Еще как будто берегу
В душе утраченную юность¹.

Artıq bir müddət idi ki, Yeseninlə bağlı bir yazı üzərində işləyirdim və bununla əlaqədar Yeseninın şeirlərini, onun haqqında yazılmış əsərləri,

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-4. Москва, «Художественная литература», 1978, стр. 201.

müasir-lərinin xatirələrini və s. təkrar-təkrar oxuyurdum (“*Şeir gülüstanının təkrarolunmaz çiçəyi – Serqey Yesenin*” adlı məqaləm məhz həmin gün – mayın 31-də “Xəzər Xəbər” jurnalında dərc edilmişdi). Bu aylı gecədə ömür yoldaşıma Yesenindən şeirlər oxuyur, onun acı taleyi haqqında danışırıdım. Gecə saat iki radələrində yatmağa getdim.

... 1925-ci il. May ayının 1-i. Telefonum zəng çaldı.

Serqey Mironoviç*: “Harda qalıbsan? Xəbərin var kim gəlib? Sonra da heç cavab gözləmədən: – Serqey Yesenin, eşidirsən, Yesenin. Tez ol, gəl, Balaxanıya gedirik, Yesenin belə istəyir.

Özümü necə Balaxanıya çatdırdım, bilmirəm. Serqey Mironoviç başı ilə Yeseninə tərəf işarə etdi. Şeir oxuyurdu. Arxadan ona yaxınlaşdım. Sakitcə onun bir şeirini zümzümə etdim:

Рад послушать я песню былую
Но не лай ты! Не лай! Не лай!
Хочешь, пес, я тебя поцелую,
За пробуженный в сердце май¹.

Döndü, qucaqlaşıb öpüşdük. Hal-əhval soruşmadan dedi: “Bir bura gəl, gör sənə nə göstərəcəm”. Ətrafda qəzet köşklərinə oxşar bir neçə köşk var idi. Məni köşklərdən birinin qabağına çəkdi: “Bir buna bax, gör nə gözəldir!”. Bu, Sədinin xalça üzərində rəsmi idi. Əlində də Yeseninın şeirlər kitabı.

Fikirli-fikirli:

– Bura bax, görürsən, mənim şeirlərimi kimlər oxuyur?! Mənə söz ver ki, mən öləndən sonra mənim də bax belə bir rəsmimi çəkdirəcəksən, əlimdə də Sədinin kitabı.

– Seryoja, niyə öləndən sonra, istəyirsən, elə indi çəkdirim.

Bir az fikirləşib:

– Hə, bir yana baxanda düz deyirsən, birdən bunu çəkən məndən tez olar, bəs onda mənim şəklimi kim çəkər?

Hamımız gülüşdük. Serqey Mironoviç:

– Seryoja, sən kim kimi şairlər ölmürlər, onlar bax elə bu gördüyün Sədi kimi əbədi yaşayırlar.

* Serqey Mironoviç Kirov – 1921-1925-ci illərdə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi.

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, Художественная литература, 1977, стр.233.

- Onda de görüm, Serqey Mironoviç, Mayakovski məni niyə sevmir?
- Mayakovski? Hmmm... Sevmir, heç sevməsin də! Səni niyə məhz onun fikri maraqlandırır ki? Səni sevənlərdən xəbərin var?
- Bilirəm, bilirəm, amma o çox böyük şairdir axı... Bilirsən, mənim “İran nəğmələr”im haqqında o, istehza ilə nə deyib?
- Nə?
- Şərq şirniyyatı.
- Serqey Mironoviç özünü saxlaya bilməyib, hündürdən qaqqıldadı:
- Mayakovski şərqli olmadığı üçün Şərq şirniyyatının dadını da bilmir. Amma Şərq süfrələrini şirniyyat olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Bura bax, Seryoja, Şərq süfrələrinin şərq şirniyyatına nə qədər ehtiyacı varsa, sevən qəlblərin də sənin şeirlərinə bir o qədər ehtiyacı var.
- Yesenin Çaqinə* tərəf döndü:
- Bilirsən, Pyotr İvanoviç, məni sevməsə də, əslində, mənim ən həqiqi dostum da elə Mayakovskiymiş.
- Necə yəni? – Çaqin təəccübünü gizlədə bilmədi.
- Sən bilirsən ki, mənim ölümüm münasibətilə ən yaxşı şeiri elə Mayakovski yazıb?
- Hə?
- Hə! Bir qulaq as!

Тяжело и неуместно разводить мистерии.
У народа, у языкотворца,
Умер звонкий забулдыга подмастерье.

...

Разве так поэта надо бы почтить?
Вам и памятник еще не слит, –
Где он, бронзы звон или гранита грань? –
А к решеткам памяти же понанесли,

Посвящений, воспоминаний дрянь.
Ваше имя в платочки рассоплено¹.

* P.İ. Çaqin – Yeseninın yaxın dostu, “Bakinski raboçi” qəzetinin ozamankı baş redaktoru.

¹Маяковский В. В. Сочинения в двух томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1987, стр.347-348.

Mənə sarı döndü. Gözləri yaşarmışdı. Birdən sanki cuşa gəldi:

Свет вечерний шафранного края,
Тихо розы бегут по полям.
Спой мне песню, моя дорогая,
Ту, которую пел Хаям.
Тихо розы бегут по полям.

Тихо розы бегут по полям.
Сердцу снится страна другая.
Я спою тебе сам, дорогая,
То, что сроду не пел Хаям...
Тихо розы бегут по полям¹.

Serqey Mironoviç kiməsə zəng etdi:

– Bu gün axşama zalı hazır edin. Sonra da mənə sarı döndü:

– Görürsən, necə qızıxıb?! Mən bunu heç belə görməmişəm. Şeirlərində də xüsusi duz var. Bu axşam bir şeir gecəsi keçirək. Mən inanıram ki, o, bu gecə xariqələr yaradacaq.

Bəşir Səfəroğlu, 122 ünvandakı “Dünya” konsert salonunda iynə atsan, yerə düşməzdi. Hamı həyəcan içində gözləyirdi. Birdən qapıçı: – Gəldi, gəldi! Dönüb ona baxdım. Qıvrım saçları qızıla çalır, əynində səliqə ilə ütülənmiş köynək, qalstuk və əlində şlyapa – Puşkin şlyapası. İçəri girən kimi şlyapanı başına qoydu: – Puşkinə oxşayıram?

Serqey Mironoviç:

– Yox, sən Yeseninə oxşayırsan.

– Mən də bir şeylə Puşkinə oxşamaq istədim, alınmadı, – deyərək Yesenin kefi pozulmuş halda əlavə etdi.

Budur, o, səhnəyə çıxır. Əllərini qıvrım saçlarına çəkərək, sağ ayağını bir qədər irəli atır, başını qürurla şax tutaraq şeir oxumağa başlayır. “İran nəğmələri”ni başdan-ayağa oxudu. Bir qədər dayandıqdan sonra «Прощай, Баку!» şeirini oxumağa başladı özü də Azərbaycan dilində.

Artıq gecə başa çatmışdı. Yesenin isə azərbaycanca aşağıdakı bəndi zümzümə etməyə davam edirdi. Deyəsən, çox xoşuna gəlmişdi:

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.283.

Salamat qal, nazlı pəri, salamat,
 Çox da qapın bağlı qaldı üzümə.
 Xoş əzabın qanad verər sözümə,
 Söz qoşum ki, bütün aləm qala mat,
 Salamat qal, nazlı pəri, salamat¹.

Maşınlara oturub yola düşdük. Hamının kefi kök idi bircə Yesenindən başqa. Bayaqqı Yesenindən əsər-əlamət qalmamışdı: – Pyotr İvanoviç, biz hara gedirik? – deyə Çaqini dümsüklədi.

- Mərdəkana, bağa.
- Pyotr, sən bilirsən ki, sən mənim ən yaxın dostumsan. Ona görə də, bunu yalnız səndən xahiş edirəm. Mən öləndə...
- Dayan-dayan, sən yenə ölumdən danışırısan, axı mənə söz vermişdin!
- Yaxşı, onda sənə bir şeir oxuyacam, bax o şeirdəki xahişimə əməl et.
- Bu, başqa məsələ, – deyə Çaqin rahatlaşdı.

...

Вот за это веселие мути,
 Отправляясь с ней в край иной,
 Я хочу при последней минуте
 Попросить тех, кто будет со мной,—

Чтоб за все, за грехи мои тяжкие,
 За неверие в благодать
 Положили меня в русской рубашке
 Под иконами умирать².

Ortaliğa ölü bir sakitlik çökdü. Düz Mərdəkana qədər kimsə bir söz demədi.

Birdən Cim^{*} düz pəncərəmin ağzında hürməyə başladı. Ayıldım. Təzəcə işıqlaşırdı, hamı yatmışdı. Tələm-tələsik qalxıb Yesenin Azərbaycan dilində dediyi şeirlərdən yadımda qalan qırıq-qırıq ifadələri dəftərə yazdım.

¹ Bu bənd Yesenin «В Хороссане есть такие двери» şeirindəndir. Tərcümə Səyavuş Məmmədzadəninidir. Bax: *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987, səh.338.

² *Есенин С.А. Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, Художественная литература, 1977, стр.211.*

* Sevimli itimin adıdır. Yesenin məşhur “Дай, Джим, на счастье лапу мне” şeirindəki Cimin şərəfinə itimə bu adı vermişəm.

Yesenin vətənidə

Dahi şairin vətənidə – Rusiyanın Ryazan vilayəti, Konstantinovo kəndində olmaq, o yerləri addım-addım gəzib-dolaşmaq, Yesenini «Как бы ни был красив Шираз / Он не лучше рязанских раздолий»¹ yazmağa məcbur edən o gözişləməz ənginlikləri öz gözümlə görmək arzusu uzun müddət idi ki, məni rahat buraxmırdı. Nəhayət, bu arzu ilə iyul ayının 29-da Moskvaya yola düşdüm. Xoşbəxtlikdən, həmin gün çox yaxın bir ailə dostumuzun evlənməsinin 20 illik yubileyi idi. Həqiqəti deyim ki, həmin gün yubiley olduğunu unutmuşdum və mənim Moskvaya məhz o gün getməyim tam bir təsadüf idi. Lakin “Təsadüfdən zərurət doğar” deyiblər filosoflar. Ürəkaçan, səmimi yubiley mərasimindən sonra gəlişimin əsas məqsədini dostlarıma bəyan etdim və bizim Yesenin dünyasına səyahətimiz başladı.

İyulun 30-da Yesenin 1995-ci ildə Moskvada qoyulmuş möhtəşəm abidəsini ziyarət etdik. Abidə Moskvanın ən gözəl, mərkəzi yerlərindən birində (Tverskoy bulvar, 19) şairin anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə ucaldılmışdır. Abidənin qoyulduğu bağ ətrafda yaşayanların ən gözəl istirahət yerinə çevrilmişdir.

¹«Шаганэ ты моя, Шаганэ!» şeirindən. Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.228.

Elə həmin gün Yeseninın Vaqankovo qəbiristanlığında yerləşən məzarını ziyarət etdik. Axın-axın gələn gənclər şairin məzarı üstə tərə çüçəklər qoyur, onun şeirlərini oxuyur, həyatı haqqında maraqlı məlumatlar söyləyir, Yeseninın şərəfinə rus klassik ənənələrinə uyğun olaraq bakal qaldırırdılar. Yeseninın məzarı üstə sifətindən əsl şairlik yağan biri bizi diqqətlə süzərək, gəlməyimizin məqsədini biləndən sonra Yesenin haqqında maraqla danışmağa başladı. Görünürdü ki, o, məzarın daimi ziyarətçilərindən idi. Ziyarətçilər getdikcə artırdı. Bütün bunlar cəmi 30 il yaşamış böyük şairin gənclər tərəfindən nə qədər çox sevildiyinin canlı sübutu idi.

Növbəti gün, iyulun 31-də Ryazana yola düşdük. Yeseninın ana yurdu – Ryazan vilayətinin Rıbnoye rayonunun Konstantinovo kəndi Moskvadan təxminən 200 km məsafədədir. Adı çəkilən kənd Moskva – Ryazan avtomagistralından 21 kilometrlik məsafədə yerləşir. Avtomagistraldan kəndə tərəf burulduqdan sonra göz önündə açılan ucsuz-bucaqsız düzənliklər, taxıl tarlaları başlayır ki, Yesenin öz şeirlərində elə bu mənzərələri tərənnüm etmişdir:

Потому, что я с севера, что ли,
Что луна там огромней в сто раз.
Как бы ни был красив Шираз,
Он не лучше рязанских раздолий.
Потому, что я с севера, что ли.

Про волнистую рожь при луне
По кудрям ты моим догадайся.
Дорогая, шути, улыбайся,
Не буди только память во мне
Про волнистую рожь при луне¹.

Elə mən də bu ilahi gözəlliklərdən ilhama gələrək Yeseninın şeirlərindən zümzümə edir, özümü xəyalən o dövrdə hiss edirdim.

Nəhayət, müqəddəs Konstantinovo kəndinə çatdıq. Susmuşdum, özüm-dən asılı olmayaraq, həyəcan keçirirdim. Qoruq-muzeyin sahəsinə daxil ol-

¹ «Шаганэ ты моя, Шаганэ!» şeirindən. Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.228.

maq üçün bilet almalıydıq, lakin nahar vaxtı olduğundan bir qədər gözləməli olduq. Bir neçə dəqiqədən sonra yaxından tanış olacağımız sahəni uzaqdan seyr edir, rus kəndinin gözəlliklərindən aldığımız ilk təəssüratlarımızı bölüşürdük.

Muzey 1965-ci il oktyabrın 2-də Yesenin anadan olmasının 70 illiyi münasibətilə yaradılmış və SSRİ Nazirlər Sovetinin 7 mart 1984-cü il tarixli sərəncamı ilə Dövlət Qoruq – Muzeyi statusu almışdır. Muzey 14,6 hektar sahəni əhatə edir.

Nəhayət, bilet alıb qoruğa daxil olduq. Uzaqdan diqqətimizi hər tərəfi alçaq hasara alınmış kiçik birmərtəbəli bina cəlb etdi. Bu, Yesenin təhsil aldığı kənd məktəbi idi. Lakin, təbii olaraq, ziyarətimizi Yesenin doğulduğu evdən başlamaq qərarına gəldik.

Yesenin ev-muzeyi

Yesenin doğulduğu ev kəndin, demək olar ki, lap mərkəzində yerləşir. Evdən «Казанской иконы Божией матери» kilsəsinə, Oka çayına və Yeseninə sönməz ilham verən Pyazan düzənliklərinə möhtəşəm mənzərə açılır. Ev 1871-ci ildə Yesenin babası N.O.Yesenin tərəfindən tikilmişdir. 1910-cu ildə yanğın nəticəsində ev yanır və Yesenin atası bir az kiçik ölçülü yeni ev tikir, həyətyanı sahə alır. Lakin 1922-ci ilin avqustunda yenidən yanğın baş verir, ev, demək olar ki, tamamilə yanaraq yararsız hala düşür. Təxminən 2 il Yesenin valideynləri kiçik qızları A.A.Yesenina ilə bağlarındakı daxmada yaşayırlar. Nəhayət, 1924-cü ildə burada Yesenin şəxsi iştirakı və maliyyə köməkliliyi ilə yeni ev tikilir*.

Həyətə daxil olmamış düz girişin ağzında bir qovaq ağacı diqqəti cəlb edir. Bu ağacı 1924-cü ildə kəndə səfəri zamanı Yesenin özü əkməmişdir. Hazırda ağaca Moskva “Sağlam meşə” («Здоровый лес») təşkilatı xüsusi xidmət göstərir.

Evin qarşısında ziyarətçiləri çinar və ağcaqayınlar arasında şairin abidəsi salamlayır. Ev giriş hissədən, hər biri təxminən 10-12 kvadratmetr olan 3 balaca otaqdan, kiçik mətbəxdən və təxminən 18 kvadratmetr zaldan ibarətdir. Evdə hər şey sanki Yesenin sağlığında olduğu kimi yerləşdiril-

* Həmin ev 2001-ci ildə yenidən bərpa edilmişdir.

mişdir. Hər bir əşyada: şairin yatdığı çarpayı, onun yanında sevimli kitablarını və şəxsi əşyalarını saxladığı sandıq, qədimi divar saati, kiçik ikona, 1909-cu ildə dördillik kənd məktəbini bitirərkən ona verilmiş tərifnamə, mətbəxdə şairin sağlığında evdə işlədilən samovar, qab-qacaq və sairədə Yesenin nəfəsi duyulur. Anasının otağında taxta asılıqandan onun “Anama məktub” («Письмо матери») şeirində xüsusi ilhamla təsvir etdiyi köhnə dəbli məşhur «ветхий шушун»¹ geyimi asılmışdır.

Həyatıyanı sahədə 1913-cü ildə tikilmiş köhnə anbar durur. Bura Yeseninin ən çox sevdiyi güclərdən biri olmuşdur. Yesenin yay vaxtı evlərinə gələrkən bu anbara çəkilərək işləməyi, dincəlməyi və hətta gecələməyi çox sevərmiş.

Anbarda Yeseninin yatdığı çarpayı və balaca iş stolu indi də olduğu kimi saxlanılır. Anbarın ətrafında Yeseninin bacılarının xatirələrinə əsasən sonradan salınmış gilənar və alma bağı həyətə xüsusi gözəllik verir.

Yesenin 1925-ci ildə bacısı E.A.Yeseninaya yazdığı “Bacıma məktub” («Письмо к сестре») şeirində öz gilənar bağlarını belə xatırlayır:

Привет, сестра!
Привет, привет!
Крестьянин я или не крестьянин?!
Ну как теперь ухаживает дед
За вишнями у нас, в Рязани?

Ах, эти вишни!
Ты их не забыла?
И сколько было у отца хлопот,
Чтоб наша тощая и рыжая кобыла
Выдергивала плугом корнеплод...

Отцу картофель нужен.
Нам был нужен сад.
И сад губили,
Да, губили, душка!

¹ Так забудь же про свою тревогу,
Не грусти так шибко обо мне.
Не ходи так часто на дорогу
В старомодном ветхом шушуне. (Есенин С.А. Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983. стр.169)

Об этом знает мокрая подушка
Немножко... Семь...
Иль восемь лет назад¹.

Yeseninın anadan olduđu ev 1965-ci il oktyabrın 2-də anadan olmasının 70 illiyi münasibətilə “ev-muzey” statusu almışdır.

Yeseninın təhsil aldığı dördillik məktəb

(Земская школа)

Məktəb binası Yeseninın ev-muzeyindən təxminən 70-80 metrlik məsafədə yerləşir. Yesenin 1904-cü ildə – 9 yaşında məktəbə daxil olmuş və 1909-cu ildə oranı bitirmişdir. Vaxtilə Yeseninın atası da həmin məktəbdə 3 il təhsil almışdır. Dördillik məktəbdə ilk üç ildə rus dili, kilsə-slavyan dili (oxu və yazı), hesab, şəriət, 4-cü sinifdə isə tarix və coğrafiya dərsləri keçirilmişdir. Muzey bələdçisinin verdiyi məlumatlara görə, məktəbdə davranış məsələsində bir qədər problemli olsa da*, Yesenin öz istedadı ilə hamıdan fərqlənərək, məktəbi tərifnamə ilə bitirmişdir**. Hətta məktəbin rəhbərliyi ona əlavə həvəsləndirici hədiyyə – N.V.Qoqolun “Seçilmiş əsərləri”ni də bağışlamışdır.

Məktəbdə Yeseninlə bağlı xeyli sənəd və əşyalar – sinif jurnalından şagirdlərin siyahısı olan səhifə, rüblük qiymət cədvəli, hesab dərslərində istifadə edilən böyük hesablayıcı sayğac, Yeseninın oturduğu parta və s. muzeyin əsas eksponatları kimi nəvazişlə qorunur.

“Anna Sneqina” poeması muzeyi

Muzey 1995-ci ildə Konstantinovo kəndinin son mülkədar qızı olan L.İ.Kaşınanın (1986-1937) malikanəsində təşkil edilmişdir. Poemanın baş qəhrəmanı Anna Sneqinanın əsas proobrazı məhz L.İ. Kaşınadır. Yeniyetmə dövründə Yesenin dəfələrlə bu evdə olmuş, 1918-ci ildə yazdığı «Зеленая

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983, стр.374.

* Elə bu səbəbdən , Yesenin 3-cü sinifdə oxuyarkən 1 il sinifdə saxlanmışdır və dördillik məktəbi 5 ilə bitirmişdir.

** Bu tərifnamə Yeseninın ev-muzeyində saxlanılır.

прическа» şeirini L.İ. Kaşınaya həsr etmişdir ¹. “Anna Sneqina”-nı oxuyarkən şairin gənc mülkədar qızına olan saf məhəbbət hisləri duyulur.

İnqilabdan sonra, 1918-ci ildə malikanə milliləşdirilmiş və L.İ. Kaşına Moskvaya köçmüşdür. Elə həmin il Yeseninın şəxsi təşəbbüsü və məsləhəti ilə malikanədə kənd ambulatoriyası təşkil edilmişdir. Sonralar burada kənd məktəbində dərslər demək üçün kənardan gəlmiş müəllimlər yaşamışlar. Ümumiyyətlə, 1969-cu ilə qədər buradan müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edilmiş, 1969-cu ildən isə ədəbi muzey kimi fəaliyyət göstərməyə başlamışdır.

Nəhayət, 1995-ci ildə Yeseninın anadan olmasının 100 illiyi ərəfəsində burada onun məşhur “Anna Sneqina” poemasına həsr edilmiş muzey təşkil edilmişdir. Muzeydə Yesenin və “Anna Sneqina” poemasının qəhrəmanı L.İ. Kaşına ilə bağlı tarixi əşyalar toplanmışdır. Muzey L.İ. Kaşınının oğlu Q.N.Kaşının (1906-1985) xatirələri əsasında o dövrün stilinə uyğun bərpa edilmiş, həmin dövrdə mülkədar ailələrinə məxsus ab-hava yaradılmışdır. “Anna Sneqina” poemasının əlyazması, Yeseninın ilk şeirlər toplusu olan «Радунница» kitabı, ev sahibəsinə məxsus qədimi royal, L.İ. Kaşınının ağ örpəyi və bir sıra başqa şəxsi əşyaları muzeyin qiymətli eksponatlarındandır. Burada Yeseninlə bağlı sənədli filmə baxmaq, şairin öz səsinə (“Puqaçov” poemasından bir parça) qulaq asmaq mümkündür. Ümumiyyətlə, Yeseninın ifasında onun cəmi altı şeiri – «Разбуди меня завтра рано», «Я покинул родимый дом», «Сорокоуст», «Волчья гибель», «Исповедь хулигана», «Монолог Хлопуши» (“Puqaçov” poemasından bir parça) lentə köçürülmüşdür.

Elmi-mədəni mərkəz – ədəbi muzey

Elmi-mədəni mərkəz – ədəbi muzey 1990-cı ildə təşkil edilmişdir. Burada Yesenin yaradıcılığının bütün dövrlərini əhatə edən eksponatlara rast gəlmək olar. Onun sağlığında dərc olunan və indi, demək olar ki, antikvar hesab edilən şeir kitabları, “Anna Sneqina” poemasını yazarkən işlədiyi yazı

¹ Есенин С.А. Собрание сочинений в трех томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1983. стр.120.

stolu^{*}, şairin şəxsi əşyaları (qələm, mürəkkəbqabı, mürəkkəbqurudan, qəlyan və s.), müxtəlif şeirlərin unikal əlyazmaları, onun həyatının son dəqiqələrini özündə əks etdirən şəkillər, şairin valideynlərinə məxsus müxtəlif şəxsi əşyalar və s. eksponatlar muzeyə gələnləri uzaq 1925-ci ilə aparır. Muzeydə diqqətimi cəlb edən eksponatlardan biri şairin Qafqaz həyatı ilə bağlı yaradılmış guşə oldu. Çox da zəngin olmayan guşədə Azərbaycan xalçasını və çoxsaylı şəkillər arasında Bakının – İçəri şəhərin dar küçələrinin şəklini görmək mənə xeyli xoş oldu. Guşədə eləcə də Yesenin Bakıda, Tiflisdə və Batumda olduğu vaxtlar yazdığı “İran nəğmələri” silsiləsindən bir sıra şeirlərin nadir əlyazmaları saxlanılır.

Təxminən 4 saatdır ki, qoruq - muzeyin ərazisindəyik. Bir vaxtlar qoyunda Yesenin kimi bir dahini bəsləyən, indi bizi xəyalən 100 il əvvələ aparan bu əsrarəngiz gözəllikdən doya bilməsək də, ayrılmaq məcburiyyətinə dəyik. Vaxtı mümkün qədər ləngitmək məqsədilə tənəbəl addımlarla çıxışa doğru irəliləyirik. Ayrılıq kədərini dilimdəki zümzümə daha da dərinləşdirir:

До свиданья, друг мой, до свиданья.
Милый мой, ты у меня в груди.
Предназначенное расставанье
Обещает встречу впереди.

До свиданья, друг мой, без руки, без слова,
Не грусти и не печаль бровей,-
В этой жизни умирать не ново,
Но и жить, конечно, не новей¹.

* Əslində, bu stolun burada deyil, “Anna Sneqina” poeması muzeyində olması təbii görünür. Bu haqda muzey bələdçisinə verdiyim təklifim də xoş bir razılıq təbəssümü ilə qarşılandı.

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-4. Москва, «Художественная литература», 1978, стр.211. Bu şeir Yesenin qələmindən çıxan son poetik şedevrdir. Şeiri Yesenin ölümündən cəmi bir neçə saat əvvəl – 1925-ci il dekabrın 27- də öz qanı ilə yazmışdır.

Yesenin poeziyasından poetik tərcümələr

Müxtəlif müəlliflər tərəfindən tərcümə edilmiş bir şeiri yenidən tərcümə etmək istəyi. Nədir bu istək? Əvvəlki tərcümələrə etiraz, yoxsa şeirə, onun müəllifinə olan sevgi hisləri, duyğularıdır bu istək? Heç şübhəsiz, bu məsələdə birinci fikirdən müəyyən elementlər olsa da, əsasən, şeirə, şairə olan məhəbbət duyğularıdır bu. Mənə də hakim kəsildi bu duyğu, sakit buraxmadı gecə-gündüz, ta o vaxta qədər ki qələm aldım əlimə.

Əlbəttə, şairə olan sevgiyi, məhəbbəti onun haqqında müəyyən bir yazı yazmaq və ya onun hər hansı bir şeirinin ilk tərcüməçisi olmaqla da ödəmək olar. Bəs konkret şeirə olan sevgi? Hər şairin yaradıcılığında elə şeirlər var ki, onları mütləq tərcümə etmək istəyirsən. Yesenin də belə şairlərdəndir. «Письмо матери» şeirini tərcümə etmək, anaya olan o ülvə hisləri öz qəlbindən süzdürmək istəyi, dahi şairin həyata vida nəğməsi olan «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirini, doğma Bakımıza dərin və sonsuz sevgi hislərinin ifadə edildiyi «Прощай, Баку!» şeirini, sevgi himni sayıla biləcək “İran nəğmələri”ni və neçə-neçə başqa şeirləri tərcümə etmək istəyi nə qədər təbiidir!

Bununla belə, bir neçə müəllif tərəfindən tərcümə edilmiş bir şeirin yeni tərcüməsinə girişmək istəyinin, müəyyən mənada, mövcud tərcümələrə

etirazdan güc alması da şübhəsizdir. Çətin ki Səməd Vurğundan sonra kimsə “Yevqeni Oneqin”i tərcümə etmək fikrinə düşsün.

Mən tərcüməyə daha yaxşı yatan şeirlərin varlığı fikrini qəbul etsəm də, “tərcüməyə yatmayan, sadəcə, çevrilməyən” şeirlərin varlığı haqqında fikirlərə qəti qatılmıram. Bəli, hər hansı bir şeir tərcüməyə asan yatmaya bilər, lakin onu “çevrilməyən şeir”ə çevirmək qərarı tələsik qərardır. Əgər hər hansı bir şeiri bir dildə (şeyrin orijinal dilində) gözəl səsləndirmək mümkün olmuşdursa, onu eyni gözəlliklə istənilən dilə çevirmək olar. Əgər bu gün bir şeiri dilimizdə orijinala uyğun gözəlliklə vermək mümkün olmamışdırsa, bu, o demək deyildir ki, həmin şeir tərcü-məolunmazdır, sadəcə, həmin gözəlliyi verə biləcək tərcüməçinin yoxluğuudur əsas səbəb. Öz tərcüməçisi ilə birlikdə doğulacaq o tərcümə də.

O ki qaldı mənim Yesenindən tərcümələrimə, bu, düzü, bir cavanlıq arzum idi.

1984-cü ildə ali məktəbi bitirdikdən sonra gənc mütəxəssis kimi Rusiyanın Ulyanovsk vilayətində “Mars” elmi-tədqiqat institutunda mühəndis-proqramçı kimi işə başladım. Özümə ən yaxın bildiyim iki nəfər azərbaycanlı ilə birlikdə institutun yaxınlığında yerləşən 16 saylı yataq-xanada qalırdıq. Həmin uşaqlarla münasibətlərimiz sonralar möhkəm ailə dostluğuna çevrildi. Rusiya gənclik həyatının o illərdəki gözəlliklərinə uyğun olaraq, hər həftənin cümə və şənbə günləri yataqxanada əyləncə gecələri (diskotekalar) təşkil edilirdi. Belə gecələrdə rəqs edənlərlə yanaşı, canlı oxuyanlar və şeir söyləyənlər də olurdu. Mən də sevdiyim rus şairlərinin şeirlərindən, eləcə də Azərbaycan şairlərinin rus dilinə tərcümələrindən oxuyurdum. Ən çox oxuduğum Yesenin şeirləri idi. Mənim Yeseninə böyük sevgimi görən şeir həvəskarları, bəzi dost - tanışlar məni zarafatla “Yesenin” deyə çağırmağa başlamışdılar. Onlar tez-tez yarıciddi, yarızarafat: “Bura bax, Yesenin şotuna (yəni Yesenin hesabına, Yesenin sayəsində) belə gözəl qızlarla tanış olursan, bəs kişinin borcunu necə qaytaracaqsan?”, – deyə söz atırdılar. Mən də: “Allah kərimdir, şair və tərcüməçi olmasam da, bəlkə, bir vaxt sevdiyim bu şeirləri dilimizə çevirdim”, – deyə hər şeyi zamanın axarına buraxmağa üstünlük verirdim.

Вот уж вечер. Роса

Блестит на крапиве.
Я стою у дороги,
Прислонившись к иве.

От луны свет большой
Прямо на нашу крышу.
Где-то песнь соловья
Вдалеке я слышу.

Хорошо и тепло,
Как зимой у печки.
И березы стоят,
Как большие свечки.

И вдали за рекой,
Видно, за опушкой,
Сонный сторож стучит
Мертвой колотушкой¹.

1910

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.61.

Budur, artıq qaş qaralıb,

Şeh də düşüb bir balaca.
Dayanmışam yol üstündə
Söykənərək bir ağaca.

Ayın füsunkar işığı
Evimizin üstə düşür.
Hardasa, lap uzaqlarda
Şeyda bülüllər ötüşür.

Nə gözəldir, nə istidir
Qışda peç qırağı kimi.
Ağcaqayınlar uzanır
Göylərin çırağı kimi.

Elə bil ki, layla çalır
Çayın həzin şırıltısı.
Yuxu basmış gözətçinin
Toxmağının taqqıltısı.

Ночь

Усталый день склонился к ночи,
Затихла шумная волна,
Погасло солнце, и над миром
Плывет задумчиво луна.

Долина тихая внимает
Журчанью мирного ручья.
И темный лес, склоняясь, дремлет
Под звуки песни соловья.

Внимая песням, с берегами,
Ласкаясь, шепчется река.
И тихо слышится над нею
Веселый шелест тростника¹.

1910-1912

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-4. Москва, «Художественная литература», 1978, стр.8.

Gecə

Yorğun gün yerini verib gecəyə,
Kiriyyə səhərdən coşan dalğalar.
Artıq günəş batıb, baxırsan göyə,
Fikirli -fikirli süzür orda ay.

Dərələr sakitcə verib baş-başə,
Dinləyir çayların zümzüməsini.
Budur mürgüləyir qaranlıq meşə,
Alıb bülüllərin layla səsinə.

Qulaq verib çay da bülül səsinə,
Öpür nəvazişlə sahillərini.
Şən bir xışıltıyla qamışlar yenə
Yayırlar ətrafa nəğmələrini.

2009

Ночь

Тихо дремлет река.
Темный бор не шумит.
Соловей не поет,
И дергач не кричит.

Ночь. Вокруг тишина.
Ручеек лишь журчит.
Своим блеском луна
Все вокруг серебрит.

Серебрится река.
Серебрится ручей.
Серебрится трава
Орошенных степей.

Ночь. Вокруг тишина.
В природе все спит.
Своим блеском луна
Все вокруг серебрит¹.

1911-1912

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-4. Москва, «Художественная литература», 1978, стр.18.

Gecə

Sakit mürgüləyir çay,
Səs-səmir yox meşədən.
Oxumur şeyda bülbül,
Susubdur ağacdələn.

Gecə. Çöküb sakitlik...
Şırıldayır təkcə çay.
Gümüş rəngə boyayır
Hər tərəfi nazlı ay.

Gümüşə çalır rəngi
Çayların, çəmənlərin.
Gümüşə çalır rəngi
Sulanmış düzənlərin.

Gecə. Çöküb sakitlik...
Kəsilibdir hay-haray.
Gümüş rəngə boyayır
Hər tərəfi nazlı ay.

2010

Ты ушла и ко мне не вернешься,
Позабыла ты мой уголок
И теперь ты другому смеешься,
Укрываясь в белый платок.

Мне тоскливо, и скучно, и жалко,
Неуютно камин мой горит,
Но измятая в книжке фиалка
Все о счастье былом говорит¹.

1914-1915

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-4. Москва, «Художественная литература», 1978, стр.69.

Getdin, bir də geri dönən deyilsən,

Unutdun biryolluq biz tərəfləri.

İndi başqasına baxıb gülürsən,

Çəkərək üzünə ağ örpəyini.

Həmdəmin kədərdir, qəmdir həmişə,

Bax, narahat yanır buxarım yenə.

Vərəqlər içində solan bənövşə

Ötən səadətdən söz açır mənə.

2009

Письмо матери

Ты жива еще, моя старушка?
Жив и я. Привет тебе, привет!
Пусть струится над твоей избушкой
Тот вечерний несказанный свет.

Пишут мне, что ты, тая тревогу,
Загрустила шибко обо мне,
Что ты часто ходишь на дорогу
В старомодном ветхом шушуне.

И тебе в вечернем синем мраке
Часто видится одно и то ж:
Будто кто-то мне в кабацкой драке
Саданул под сердце финский нож.

Ничего, родная! Успокойся.
Это только тягостная бредь.
Не такой уж горький я пропойца,
Чтоб, тебя не видя, умереть.

я по-прежнему такой же нежный
И мечтаю только лишь о том,
Чтоб скорее от тоски мятежной
Воротиться в низенький наш дом.

я вернусь, когда раскинет ветви
По-весеннему наш белый сад.
Только ты меня уж на рассвете
Не буди, как восемь лет назад.

Не буди того, что отмечалось,
Не волнуй того, что не сбылось, —
Слишком раннюю утрату и усталость
Испытать мне в жизни привелось.

И молиться не учи меня. Не надо!
К старому возврата больше нет.
Ты одна мне помощь и отрада,
Ты одна мне несказанный свет.

Так забудь же про свою тревогу,
Не грусти так шибко обо мне.
Не ходи так часто на дорогу
В старомодном ветхом шушуне¹.

1924

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.204.

Anama məktub

Söylə canım ana, salamatmısan?
Özünə yaxşı bax, özünü qoru.
Qoy sənin daxmandan əskik olmasın
Aylı gecələrin füsunkar nuru.

Eşitdim, düşübsən həyəcanlara,
Yamanca qəmlənib nur baxışların.
Darıxıb çıxırsan tez-tez yollara
Əynində o əski, nimdaş paltarın.

Elə ki gecələr getdin yuxuya,
Görürsən sən ancaq bircə halımı.
“Kabak döyüşü”ndə kim isə guya
Soxubdur köksümə fin bıçağını.

Üzülmə, əzizim, sakitləş həmə,ən,
Kədəri, qüssəni tam unut dedim.
O qədər bədəsil deyiləm ki mən,
Səni görməmişdən dünyadan gedim.

Mehriban balanam, incimə məndən,
Ürəyimdə qalıb tək arzum, ana.
Bu dəli həsrəti atıb içimdən,
Nolaydı, tezliklə dönəydin sana.

Həsrətin yandırır, ana, içimi,
Baharda gələcəm görməyə səni.
Amma bax, səkkiz il əvvəlki kimi
Ala-qaranlıqdan oyatma məni.

Göynətmə qəlbini xatirələrlə,
Qoy acı keçmişin qalmasın izi.
Çox erkən ayrılıq və itkilərlə
İmtahana çəkib bu həyat bizi!

Dua da öyrətmə. İstəmirəm mən!
Keçmişə dönməyi söyləmə mana.
Təsəllim də sənsən, köməyim də sən,
Tanrının nuru da səndədir, ana!

Unut, fikir vermə həyəcanlara,
Qoy gülsün yenə də nur baxışların.
Daha belə tez-tez çıxma yollara
Əynində o əski, nimdaş paltarın.

2008

Прощай, Баку!

Прощай, Баку! Тебя я не увижу.
Теперь в душе печаль, теперь в душе испуг.
И сердце под рукой теперь, больней и ближе,
И чувствую сильнее простое слово: друг.

Прощай, Баку! Синь тюркская, прощай!
Хладеет кровь, ослабевают силы.
Но донесу, как счастье, до могилы
И волны Каспия, и балаханский май.

Прощай, Баку! Прощай, как песнь простая!
В последний раз я друга обниму...
Чтоб голова его, как роза золотая,
Кивала нежно мне в сиреневом дыму¹.

May, 1925

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.248.

Əlvida, Bakı!

Əlvida, Bakı! Bir də görməyəcəm səni, əlvida!
Açılmayır yenə könlüm, duyub hicran havasını.
Bax necə şiddətlə vurur əlimin altında ürək,
Yalnız indi anlayıram dost sözünün mənasını.

Əlvida, Bakı! Sən ey mavi türk səması, əlvida!
Damarımda donur qanım, tükənir bax gücüm mənim.
Ən xoşbəxt anlarım kimi apararam məzara,
Balaxanı «1 May»ını*, bir də dalğasın Xəzərin.

Əlvida, Bakı! Sadə, həzin bir nəğmətək, əlvida!
Qoy son dəfə qucaqlayım, silim dostun göz yaşını.
Yasəməni tüstülərin içindən bir qızılgültək,
“Yaxşı yol” diləsin mənə, tərpədərək o başını.

2009

* 1925-ci ilin 1 May günü Yesenin Balaxanıda neftçilər və onların ailələri ilə birlikdə olmuşdur. Həmin gün şair onlarla birlikdə şənlənmiş, şeirlər oxumuş, çastuşkalar söyləmişdir. Şeirdəki “balaxanski may” ifadəsi həmin günə işarədir.

Какая ночь! Я не могу.

Не спится мне. Такая лунность.
Еще как будто берегу
В душе утраченную юность.

Подруга охладевших лет,
Не называй игру любовью,
Пусть лучше этот лунный свет
Ко мне струится к изголовью.

Пусть искаженные черты
Он обрисовывает смело, –
Ведь разлюбить не сможешь ты,
Как полюбить ты не сумела.

Любить лишь можно только раз,
Вот оттого ты мне чужая,
Что липы тщетно манят нас,
В сугробы ноги погружая.

Ведь знаю я и знаешь ты,
Что в этот отсвет лунный, синий
На этих липах не цветы –
На этих липах снег да иней.

Что отлюбили мы давно,
Ты не меня, а я – другую,
И нам обоим все равно
Играть в любовь недорогую.

Но все ж ласкай и обнимай
В лукавой страсти поцелуя,
Пусть сердцу вечно снится май
И та, что навсегда люблю я¹.

30 noyabr, 1925

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-4. Москва, «Художественная литература», 1978, стр.201.

Gecəyə bax! Möcüzədir göydə ay,

Ərşə çəkilibdir yuxum bu gecə.
Könlüm keşikçidir sanki haraylar
Solub gedən gəncliyimi gizlicə.

Sən, ey buz illərin könül sirdaşı,
Məhəbbət demə gəl hər bir oyuna.
Qoy bu ay işığı hər addımbaşı,
Salsın şöləsini mənim boyuma.

Heç nədən qorxmadan, heç düşünmədən
Qoy ayın işığı çəksin şəklimi.
Onsuz da unuda bilməyəcəksən,
Necə ki sevə də bilmədin məni.

Həyatda bir dəfə sevarlər, düzü,
Onunçün bu qədər yadsan sən mənə.
Hədən yerə cökə çağırır bizi,
Bax girib yenə də qarın içinə.

Axı hər ikimiz yaxşı bilirik,
Bu mavi gecədə, ay işığında
Cökənin üstündə yoxdu bir çiçək,
Qar-qırov görünür hər yarpağında.

Çoxdan qəlbimizdə yoxdu məhəbbət,
Unutduq sevginin nə olduğunu.
İndi bizim üçün boş şeydir, əlbət,
Oynamaq bu ucuz eşq oyununu.

Amma hər nə olsa, qucaqla məni,
Qərqlə o saxta öpüşlərinə.
Qoy çəkilsin artıq qəlbimin çəni,
Qovuşum əbədi məhəbbətimə.

До свиданья, друг мой, до свиданья.

Милый мой, ты у меня в груди.

Предназначенное расставанье

Обещает встречу впереди.

До свиданья, друг мой, без руки, без слова,

Не грусти и не печаль бровей,—

В этой жизни умирать не ново,

Но и жить, конечно, не новей¹.

27 dekabr, 1925

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-4. Москва, «Художественная литература», 1978, стр.211.

Salamat qal, dostum mənim, salamat,

Əzizim, hər zaman qəlbimdəsən sən.

Bizi bilərəkdən ayıran həyat

Görüş vəd eləyir budur yenidən.

Salamat qal, nə əl eylə, nə danış,

Nə qüssəni yaxın burax qəlbinə.

Ölmək heç zaman yenilik olmamış,

Yaşamaq da yeni deyil bilənə.

2009

“İran nəğmələri”ndən

Улеглась моя бывлая рана –
Пьяный бред не гложет сердце мне.
Синими цветами Тегерана
Я лечу их нынче в чайхане.

Сам чайханщик с круглыми плечами,
Чтобы славилась пред русским, чайхана,
Угощает меня красным чаем
Вместо крепкой водки и вина.

Угощай, хозяин, да не очень.
Много роз цветет в твоём саду.
Незадаром мне мигнули очи,
Приоткинув черную чадру.

Мы в России девушек весенних
На цепи не держим, как собак,
Поцелуям учимся без денег,
Без кинжальных хитростей и драк.

Ну, а этой за движенья стана,
Что лицом похожа на зарю,
Подарю я шаль из Хороссана
И ковер ширазский подарю.

Наливай, хозяин, крепче чаю,
Я тебе вовеки не солгу.
За себя я нынче отвечаю,
За тебя ответить не могу.

И на дверь ты взглядывай не очень,
Все равно калитка есть в саду...
Незадаром мне мигнули очи,
Приоткинув черную чадру¹.

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.273.

Köhnə yaralarım ağrımır hələ,
İçkili məclislər çıxıb yadımdan.
Tehranın bu mavi çiçəklərilə
İndi çayxanada şəfa tapıram.

Çayxana sahibi özü bayaqdan
Qoy çayxana rusa xoş gəlsin deyə,
Tökür mənə xoruzquyruğu çaydan
Hey araq yerinə, şərab yerinə.

Çayını tök, çayçı, döymə sinənə,
Bağın gülüstandır, min bir çiçək var.
Boş yerə deyil ki, göz vurdu mənə,
Çəkib çadrasını bir nazlı nigar.

Bahar çiçəyitək gözəl qızları
İt kimi zəncirdə saxlamırıq biz.
Öpüb oxşayırıq hər vaxt onları
Davasız-şavasız, pulsuz-parasız.

Bax bu günəş üzlü, ay camallının
İnan, hər nazına, hər qəmzəsinə
Qurban eyləyəyəm Xorasan şalın,
Şiraz xalçası da verərəm yenə.

Bir az tünd eləsən, çayçı, içərəm,
Yalan söyləməyəm heç zaman sənə.
Yalnız öz yerimə cavab verərəm,
Necə cavab verim sənə yerinə?

Boylanma qapıya sən dönə-dönə,
Bağcana bir başqa giriş yenə var...
Boş yerə deyil ki, göz vurdu mənə,
Çəkib çadrasını bir nazlı nigar.

Я спросил сегодня у менялы,

Что дает за полтумана по рублю,
Как сказать мне для прекрасной Лалы
По-персидски нежное "люблю"?

Я спросил сегодня у менялы
Легче ветра, тише Ванских струй,
Как назвать мне для прекрасной Лалы
Слово ласковое "поцелуй"?

И еще спросил я у менялы,
В сердце робость глубже притая,
Как сказать мне для прекрасной Лалы,
Как сказать ей, что она "моя"?

И ответил мне меняла кратко:
О любви в словах не говорят,
О любви вздыхают лишь украдкой,
Да глаза, как яхонты, горят.

Поцелуй названья не имеет,
Поцелуй не надпись на гробах.
Красной розой поцелуи веют,
Лепестками тая на губах.

От любви не требуют поруки,
С нею знают радость и беду.
"Ты - моя" сказать лишь могут руки,
Что срывали черную чадру¹.

1924

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.275.

Hər yarım tümənə bir manat verən

Qoca bir sərrafdan soruşdum bu gün:

– O gözəl Laləyə necə deyim mən

Fars dilində zərif “sevirəm” sözün?

Van suları kimi sakitcə həməni

O qoca sərrafdan soruşdum bu gün:

– Bəs gözəl Laləyə necə deyim mən,

İncə “busə” sözün, necə söyləyim?

Qorxunu-hürkünü atıb içimdən,

Yenə o sərrafdan sordum, görəsən,

O gözəl Laləyə necə deyim mən,

Necə deyim ona ki, “sən mənimsən”?

Sərraf cavab verdi mənə sadəcə:

– Məhəbbəti sözlə söyləmək olmaz.

Məhəbbət yandırır-yaxar gizlicə,

Gözlərinə yanar sanki bir almaz.

Busənin tərifin kimsə bilmir ki,

Busə yazı deyil baş daşlarında.

Busə bir qızılgül ləçəyidir ki,

İlişib qalıbdır dodaqlarında.

Məhəbbətdən əvəz istəmək olmaz,

Sevincinə, kədərinə dözürlər.

“Sən mənimsən” deyər yalnız və yalnız

O qara çarşabı götürən əllər.

Ты сказала, что Саади

Целовал лишь только в грудь.
Подожди ты, бога ради,
Обучусь когда-нибудь!

Ты пропела: "За Ефратом
Розы лучше смертных дев".
Если был бы я богатым
То другой сложил напев.

Я б порезал розы эти,
Ведь одна отрада мне –
Чтобы не было на свете
Лучше милой Шаганэ.

И не мучь меня заветом,
У меня заветов нет.
Коль родился я поэтом,
То целуюсь, как поэт¹.

19 dekabr, 1924

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.279.

Sən dedin ki, şair Sədi

Öpərdi yalnız sinədən.
Bəs bu tələskənlik nədi?
Axır mən də öyrənəcəm.

Mahnı qoşdun sən Fəratdan
O taydakı gözəllərə.
Dedin: “Onlar tay olammaz
Bağcadakı qızılgülə”.

Dövlətli olsaydım əgər,
Kəsib atardım gülləri.
İstərəm olmasın gözəl
Mənim Şahanəmdən qeyri.

Daha məni çox üzmə gəl,
Mən bilirəm öz işimi.
Bir halda ki mən şairəm,
Öpüşürəm şair kimi.

2009

В Хороссане есть такие двери,

Где обсыпан розами порог.
Там живет задумчивая пери.
В Хороссане есть такие двери,
Но открыть те двери я не мог.

У меня в руках довольно силы,
В волосах есть золото и медь.
Голос пери нежный и красивый,
У меня в руках довольно силы,
Но дверей не смог я отпереть.

Ни к чему в любви моей отвага.
И зачем? Кому мне песни петь? –
Если стала неревнивой Шага,
Коль дверей не смог я отпереть,
Ни к чему в любви моей отвага.

Мне пора обратно ехать в Русь.
Персия! Тебя ли покидаю?
Навсегда ль с тобою расстанусь
Из любви к родимому мне краю?
Мне пора обратно ехать в Русь.

До свиданья, пери, до свиданья,
Пусть не смог я двери отпереть,
Ты дала красивое страданье,
Про тебя на родине мне петь.
До свиданья, пери, до свиданья¹.

Mart, 1925

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.288.

Bir qapı bilirəm mən Xorasanda,

Ətrafında güllər sanki bir xalı.
Gözəl, dalğın pəri yaşayır orda.
Bir qapı bilirəm mən Xorasanda,
Di gəl açammadım bağlı qapını.

Qollarımda gücüm kifayət qədər,
Qıvırcıq saçlarım qızıla çalır,
Pərinin səsi də min canlar alır.
Qollarımda gücüm kifayət qədər,
Açılmadı qapı, çalışdım hədə.

Haqqım yox öyünüm, sevirəm deyə,
De, kimə söyləyim, kimə mahnımı?
Daha qısqanmırsa məni Şahanə.
Bir halda ki açammadım qapını,
Haqqım yox öyünüm, sevirəm deyə.

Artıq vətənimə dönməliyəm mən,
Ah, İran, sənimi tərk eyləyirəm,
Yoxsa ayrılıram əbədi səndən,
Ana yurda olan məhəbbətimdən?
Artıq vətənimə dönməliyəm mən.

Salamat qal, gözəl pəri, salamat,
Nə olsun ki, açammadım qapını,
Əzab verdin qiyamətdir, qiyamət.
Sənə həsr edirəm mən bu mahnını,
Salamat qal, gözəl pəri, salamat!

Руки милой – пара лебедей –

В золоте волос моих ныряют.
Все на этом свете из людей
Песнь любви поют и повторяют.

Пел и я когда-то далеко
И теперь пою про то же снова,
Потому и дышит глубоко
Нежностью пропитанное слово.

Если душу вылюбить до дна,
Сердце станет глыбой золотою,
Только тегеранская луна
Не согреет песни теплотою.

Я не знаю, как мне жизнь прожить:
Догореть ли в ласках милой Шаги
Иль под старость трепетно тужить
О прошедшей песенной отваге?

У всего своя походка есть:
Что приятно уху, что - для глаза.
Если перс слагает плохо песнь,
Значит, он вовек не из Ширази.

Про меня же и за эти песни
Говорите так среди людей:
Он бы пел нежнее и чудесней,
Да сгубила пара лебедей¹.

Avqust, 1925

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.294.

Bir cüt qu quşudur yarın əlləri,

Qızılı saçıma hey vurur tumar.
Eşqə nəğmə qoşur əzəldən bəri
Bu qoca dünyada bütün insanlar.

Demişəm nəğməmi bir vaxtlar mən də,
Düşmüşəm bax yenə eşqin sehrinə.
Elə ona görə sözlər sinəmdən,
Tökülür incə bir nəvaziş ilə.

Canı qurban desən eşqin yolunda,
Qiyətsiz gövhərə dönər ürəyin.
Di gəl ki Tehranın ay işığında
Qızına bilməyir heç nəğmələrim.

Necə başa vurum qalan ömrümü?
Bəlkə, Şahanənin yanıma eşqilə.
Yoxsa qoca vaxtı yanıb-tökülüm
Ötən nəğmələrin xatirəsilə?

Hər şeyin öz yeri, öz nizamı var,
Qulağa xoş gəlir, göz bəyənmməyir.
Bir fars qoşammırsa yaxşı mahnılar,
Bilin ki, o, əsla Şirazlı deyil.

Bir zamanlar məni xatırlayanda
Deyin, onun kimi nəğməkar hanı?
Min bir nəğmə vardı hələ canında,
Bir cüt qu quşunun oldu qurbanı.

"Отчего луна так светит тускло

На сады и стены Хороссана?
Словно я хожу равниной русской
Под шуршащим пологом тумана", –

Так спросил я, дорогая Лала,
У молчащих ночью кипарисов,
Но их рать ни слова не сказала,
К небу гордо головы завывсив.

"Отчего луна так светит грустно?" –
У цветов спросил я в тихой чаще,
И цветы сказали: "Ты почувствуй
По печали розы шелестящей".

Лепестками роза расплескалась,
Лепестками тайно мне сказала:
"Шаганэ твоя с другим ласкалась,
Шаганэ другого целовала.

Говорила: "Русский не заметит...
Сердцу – песнь, а песне – жизнь и тело..."
Оттого луна так тускло светит,
Оттого печально побледнела.

Слишком много виделось измены,
Слез и мук, кто ждал их, кто не хочет.

.....

Но и все ж вовек благословенны
На земле сиреневые ночи¹.

Avqust, 1925

¹ *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1977, стр.296.

Nədəndir şöləsi solubdur ayın

Xorasanın bağça-bağları üstə?
Sanki duman çöküb bax Rusiyanın
Çəmənləri üstə, dağları üstə.

Beləcə dindirdim, əzizim Lalə,
Gecələr lal-dinməz duran sərvləri,
Cavab vermədilər bir kəlmə belə,
Qürurla seyr edib uca göyləri.

Bəs niyə ay belə qəmlidir, niyə? –
Sakitcə soruşdum güldən, çiçəkdən.
Çiçəklər kədərlə söylədi mənə:
“Duy qızılgüllərin titrəməsindən”.

Qızılgül çırpındı ləçəklərilə,
Ləçəklər gizlicə söylədi mənə:
Şahanən sevişir bir özgəsilə,
Başqa birisini öpdü Şahanə.

Düşündü ki, rusun xəbəri olmaz...
Kef sürür qoynuna girib ağyarın.
Bax buna görədir, rəngi açılmaz,
Bununçün şöləsi solubdur ayın.

Dönüklük baş alıb gedir hər yanda,
Göz yaşları, əzab kimə xoş gələr?

.....

Yenə də var olsun qoy bu dünyada
Yasəmənə çalan nurlu gecələr.

Azərbaycanlı müəlliflərin Yeseninə həsr etdikləri şeirlər

Yeseninin hələ sağlığında rus şairləri ona şeirlər həsr etmişlər. Lakin bizi maraqlandıran azərbaycanlı şair və yazıçıların, yeseninsevərlərin ona həsr etdikləri şeirlərdir. Bu bölmədə biz 20-ci illərdən başlayaraq bu günə qədər Yeseninə həsr edilmiş şeirləri bir yerə yığmağa çalışmışıq.

Yeseninin ölümünə şeir həsr etmiş ilk azərbaycanlı müəllif Əli Nazimdir*. O, Yesenin ölümündən dərhal sonra, 1926-cı ilin yanvar ayında “Sergey Yesenin” adlı şeirini yazmış və onu “Maarif və mədəniyyət” jurnalında dərc etdirmişdir¹. Yeseninə həsr edilmiş şeirlər haqqında məlumat verilən mənbələrdə² bundan sonra yazılmış bir sıra şeirlərin adı çəkilsə də, Əli Nazimin bu şeiri tamamilə unudulmuşdur.

Yesenin poeziyasına tərcüməçi kimi ilk dəfə müraciət etmiş Süleyman Rüstəm də təxminən elə həmin vaxtlarda “Yeseninə” adlı şeirini yazmışdır.

* Sabir Turabov, səhv olaraq, Yesenin ölümünə şeir həsr etmiş ilk azərbaycanlı müəllifin Süleyman Rüstəm olduğunu yazır. Bax: *Сабир Турабов. Дань великой любви. Журнал «Литературный Азербайджан», № 10, 1985, стр.107.*

¹ “Maarif və mədəniyyət” jurnalı (Əski əlifba ilə), №1, 1926, səh.7.

² Əmirxan Xəlilov. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.127-136; *Сабир Турабов. Дань великой любви. Журнал «Литературный Азербайджан», № 10, 1985, стр.104-111.*

Lakin bu şeir o zaman mətbuatda dərc olunmamış və ilk dəfə müəllifin 1927-ci ildə çapdan çıxmış “Ələmdən nəşəyə” adlı şeirlər kitabına daxil edilmişdir¹.

Əli Nazim və Süleyman Rüstəmdən sonra Əliyə Kürçaylı, Əli Saləddin, Məmməd Rahim, Mənsur Vəkilov, Mustafa İskəndərzadə, Yusif Həsənbəy, Nəbi Xəzri, Mahir Qarayev, Vilayət Rüstəmzadə, Rəfiq Zəka, Fikrət Qoca, Eldar Baxış, Rauf Səfərov, Oqtay Rza, Sevinc Heydərova, Nüsrət Qurbanov, Ramiz Rövşən, Günel Mövlud və bu şeirlərin müəllifi Yeseninə şeirlər həsr etmişlər. Bəzi mənbələrdə Əhəd Muxtar, Ramiz Heydər, Ələkbər Salahzadə, Rüşət Zəbioğlu və bir sıra başqa şəxslərin də Yeseninə şeir həsr etmələri haqqında məlumatlar var. Amma nə adı çəkilən şairlərin kitablarında, nə də mətbuat səhifələrində belə şeirlərə rast gəlmədik.

Yeseninə həsr edilmiş şeirlərlə bağlı bir məqamı da qeyd etmək istəyirəm. Şeirlərdən bəziləri dərc edilərkən konkret olaraq Yeseninə həsr edildiyi yazılır, bəzilərinin adı birbaşa Yeseninlə bağlıdır, bir qisminin isə məzmunundan onun Yeseninə həsr edildiyi açıq-aydın görünür. Bununla yanaşı, Yeseninlə heç bir əlaqəsi olmayan şeirlərin ona həsr edilməsi kimi məlumatlara da rast gəlirik.

Əmirxan Xəlilovun “Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı” kitabında bölmələrdən biri belə adlanır: “Yesenin haqqında yadigar söz və şeirlər”. Bu bölmədə müəllif Cabbar Qaryağdıoğlu və Məmməd Rahimin Yesenin haqqında fikirləri ilə yanaşı, ona həsr edilmiş 6 şeir də vermişdir. Bu şeirlərin arasında Ramiz Rövşenin “Uzaqlardan gələn qatar” və Vəqif Cəbrayılzadənin (Vəqif Bayatlı Öner) “Dənizin üstündə bir xəyal” şeirləri də var². Məsələn burasındadır ki, həmin şeirlərin dərc edildiyi heç bir mənbədə onların Yeseninə həsr edilməsi haqqında qeyd yoxdur. Bu şeirlərdə Yesenin adı belə çəkilmir və şeirlərin məzmunundan da onların Yeseninə həsr edildiyini iddia etmək mümkün deyil. Məsələyə aydınlıq gətirmək üçün şeirin müəllifləri ilə əlaqə saxladıq. Hər iki müəllif bu şeirlərin Yeseninə həsr edilmədiyini bildirdi.

¹ *Süleyman Rüstəm*. Ələmdən nəşəyə (Əski əlifba ilə). Bakı, 1927, səh.111.

² *Əmirxan Xəlilov*. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 1996, səh.135-136.

Əli Nazim**Sergey Yesenin¹**

Ölarkən son sözü bu olmuşdu:
Ölmək yeni deyil, bu dirilikdə
Yaşamaq da yeni deyildir heç də.

Mən görmədim, sarışın bir cocuqdu, deyirlər
Göy gözləri dənizlər qədər durğun-dalğalı!
Onda pək az görünür tatlı nəşə, sürurlar,
Çünki şübhə, kədərlə könlü imiş yaralı.

Gənc idi, cocuq idu, belə gəldi oyuna,
Zəhərləndi diriliyin şu “canlı gülüşündən”.
Yəni şölə girmədi onun sisli gönlünə,
İncə ruhu üzüldü dəmir quş ötüşündən.

Mən bir yeni deyiləm; o deyirdi, mən neyçün
Gizlətəyim? Keçmişdə qalmışam bir ayaqla:
Varıb “dəmir əsgərə” bən qoşub yetmək üçün
Can atarkən düşərəm digəriylə kaymakla.

Əski dövrün ruhuyla, yeni əsrin qəfəsi
Onda hər an çarpışır, qovğalar doğururdu.
İlham vermədi yeni diriliyin lələsi,
Küsər, kəndi qəmini şərəblə yoğurardı.

Mən görmədim, deyirlər, onu son görünüşdə
Boğazından ip ilə sarkar ikən bulmuşlar.
Bir kaç qanlı sətirlə sırtan bir gülüşdə
“Bir zaman görüşürüz” mənasını duymuşlar.

Bir günəşdi, pək çabuk çökdü, parladı, söndü,
Nəğmələri çinləyir hələ duyan ürəkçün.
Həyat meyli tükəndi, aciz qaldı və dondu,
Rübabını qıraraq getdi şair Yesenin.

Leninqrad

¹ “Maarif və mədəniyyət” jurnalı (Əski əlifba ilə), №1, 1926, səh.7.

Süleyman Rüstəm**Yeseninə¹**

Söylə şair, zavallı, nədən
Köçdün erkən bu xoş həyatdan sən?
Nə deyim ki? Özün günahkarsan,
Oynayıb nazlarınla bu dövran,
Bir qədər ərköyün böyütdü səni.
Tez yoruldun, həyatsa ötdü səni.
O qızıl saçların pərişandı,
Həmdəmin meydi, bir də hicrandı.
Heç bilirsənmi düz olar nə qədər,
Sənə saqqallı körpə söyləsələr?
Acısaydın əgər cavan yaşına,
Bəlkə də toplamazdın öz başına
Sənə “can-can” deyən yalançıları,
Şeirini çeynəyən yalançıları.
Tanısaydın həqiqi dostlarını,
Əyrilər tost deməzdi süfrəndə,
Xərclədin qəlbinin bütün varını,
Ağladın, sızladın bu gülşəndə.
Şeirlə başladı ömrün, şeirlə oldu tamam,
Əlinlə söndü, əzizim, alovlu bir ilham.

¹ *Süleyman Rüstəm*. Ələmdən nəşəyə (Əski əlifba ilə). Bakı, 1927, səh.111; Seçilmiş əsərləri: Üç cildə. 3-cü cild, Bakı, 1956, səh.65.

Əliğa Kürçaylı**Yesenin Bakıda ¹***(Mənzum monoloq)***1**

Çoxdur dünyada şair,
Çoxdur şeir yazan da.
Hərəsinin öz adı,
Öz yolu, öz qüdrəti.
Çovdarı saçlarınla
Doğuldun Ryazanda,
Doğuldun, Rusiyanın
Nəğməkar təbiəti!

Yaşıl hörüklərini
Açaraq başın üstə,
Ağ döşlü ağcaqayın
Sənə layla da çaldı.
Yasəmən budaqları
Ətir dolu nəfəslə
Sənə salam da verdi,
Səndən salam da aldı.
Sən boy atdın
Kölgəsiz yerdəki küknar kimi.
Saçların günəş teli,
Gözlərin rus səması,
Rusiya heç bilmədi,
Yazdakı otlar kimi
Torpaqdan baş qaldırır
Yeni şeir dünyası.

¹ Əliğa Kürçaylı. Səfərə çıxıram. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965, səh.163-177.
Şeiri iki müəllif rus dilinə tərcümə etmişdir. Bax: Журнал «Литературный Азербайджан», № 5, 1965, стр.78-80. Перевод К. Джахангира; Алиага Кюрчайлы. Научи меня жить. Стихи и поэмы. Авторизованный перевод с Азербайджанского Владимира Кафарова. Москва, «Советский писатель», 1970, стр.89-97.

Böyüdün könlündə nur,
Gözündə qatı zülmət.
Nur başqa aləmindir,
Zülmət başqa aləmin.
Sən qaranlıq dünyanı
Seyr eyləyirdin, fəqət
Şəfəq dolu aləmə
Can atırdı qələmin.

Bir ayağın keçmişdə,
Bir ayağın bu gündə.
İnsan dəmir deyildir,
Düzəldəsən çəkiclə.
Selləri dağ uçuran
Bir baharın önündə
Qəlbində qorxu, heyrət
Dayanmışdın sən hələ.

Ətrafin qaynayırdı...
Sən isə yalqız kimi
Təəccüblə görürdün
Bu üsyankar baharı.
Sən görürdün Rusiya
Nişanlı bir qız kimi
Çıxarıb cındırını,
Geyinir toy paltarı.

Qatran kimi qapqara
Gecə qaranlığından
İşıqlı bir aləmə
Qəflətən keçsə insan,
Gözü qamaşar onun,
Görə bilməz heç nəyi.
Aydınlıqlar içində
Yolunu da itirər.
O bacarmaz ağ rəngi
Qara rəngdən seçməyi,

Tərəddüdlər içində
Donub qalar nə qədər!

Sən də o zaman belə
Qəfil işığa düşdün,
Gecənin zülmətində
Al günəşlə görüşdün.
Sən qoca Tatyananın,
Aleksandrın oğlu
Baxdın bu al günəşə
Gözlərin heyrət dolu.

Bir çarılıq gönü də
Olmayan qoca atan
Birdən atlı, kotanlı,
Sulu, torpaqlı oldu.
Divarları tökülən,
Alçaq tavanı yatan
Eviniz, həyətiniz
Bağçalı-bağlı oldu.

Ah, bu işıq!
Gözünü elə qamaşdırdı ki,
Sən heç nəyi görmədin,
Onda görə bilmədin.
Bu təkan səni birdən
O qədər çaşdırdı ki,
Bu şəfəqə birinci
Salam verə bilmədin.

Göz açıb evinizin
Qaranlıq küncündə sən
Tək İsanı görmüşdün –
O zərli ikonanı.
Gözünü qamaşdıran
Bu işığı qəflətən
Axı necə duyaydın,
Elə bir qüdrət hanı?!

Dodaqlar “Lenin” dedi
Görünəndə bu işıq.
Lenin – hər addımbaşısı
Göründü bu ad sənə.
Lenin zamanın özü,
Lenin gülüş, yaraşlıq.
Lenin şəklində baxdı
Bütün kainat sənə.

O zülmət dünyasına –
İkonaya baş əyən
Tanyanın dindar oğlu,
Yox, yox, şair oğlu – sən
Dua mərasimində
Fikrə getdin bir anlıq:
Bir yanda Lenin – işıq,
Bir yanda da ikona –
İsa – zülmət, qaranlıq...

Balaca Şura bacın
Komsomola yazıldı.
Onun əlilə evə
Leninin əksi gəldi:
İkonanın yerinə
Həmin şəkil asıldı.
Bu dəm yenə
Kilsə zənginin səsi gəldi.
Anan qaçıb həyətdən
Tələsik evə girdi,
O, Leninin şəklinə
Baxaraq xaç çevirdi.

Sənin gözündə heyrət
Baxdın Rusiyaya bir də,
Vətən işıq gölünə
Düşmüşdü sanki birdən.
Sanki suyu artmışdı

Axan kiçik çayın da.
Sünbüllər də elə bil
Böyümüşdü bir qədər.
Sanki boy atdı birdən
Şam da, ağcaqayın da.
Artırdı birdən-birə
Sanki barını çöllər!

Hər yan nur, hər yan işıq,
Hər yanda “Lenin” sözü.
Sən önündə donmuşdun
Doğan təzə aləmin.
İnqilab kəlməsini
Anlamırdın sən, düzü,
Hələ “Lenin” sözünü
Yazmamışdı qələmin.

Fəqət yeni dünyanın
Ətirli küləkləri
Çovdar rəngli saçında
Gəzirdi zaman-zaman.
Bahar – qanadlarında
Qaranquş lələkləri,
Gözündə güclə işıq
Keçirdi hər obadan.

Bahara da bahar yox,
“Lenin” söyləyirdilər!
Bu yeni bahar idi,
Bu yeni dövrən idi.
“Lenin” söyləyirdilər
Günəş doğanda səhər.
“Lenin” sözü elə bil
Bütün bu cahan idi!
Elə o vaxt
Bu adın dolaşdığı yerləri
Gəzib yaxından görmək

Meyli qəlbinə doldu.
Gəldin bizim Bakıya,
Süzdün mavi Xəzəri –
Burda da ilk gördüyün
Lenin və işıq oldu!

2

Sən ölkələr dolaşıb,
Gəzmişdin iqlim-iqlim.
Böyük şəhərlərini
Seyr etmişdin dünyanın.
Ərzin xəritəsində
Meridian dilim-dilim,
De, hara dəyməmişdi
Ayaqları Dunkanın?!

Ah, bu uzun səfərlər!..
Atlantika, Brodvey...
Görürsən – ürəyindən
Ağrılar keçir fəqət.
Qəribədir, qəlbini
Açmadı burda hər şey,
Sən yalanlar altında
Gördün acı həqiqət.

Hələ o vaxt yox idi
Dallasın faciəsi,
Yoxdu xəstə oğlunun
Sərsəm şeirləri də.
Sənin şeir deməyin,
Dunkanın rəqs etməsi
Əfsunladı, şairim,
O uzaq yerləri də.

Amerika pərdəli,
Amerika səmimi.

Amerika boyalı,
Amerika boyasız.
Sən orda barmaqlığın
Dalına düşmüş kimi
Sıxılırdın; elə bil
Boğulurdun havasız.

Hər quşun öz yuvası,
Hər kəsin öz baharı.
O “Yeni dünyanı” sən
Tərk elədin bir səhər.
Sonra da Roma, Berlin,
Parisin bulvarları...
Ah, bu sonsuz səfərlər!
Ah, bu saysız şəhərlər!

Yox, Bakı bənzəmədi
Bunların heç birinə.
Ürəyini oxşadı
Balaxanı baharı.
Vəcdə gəlib söylədin
Sən Pyotr Çaginə:
“Ulduzlardan nurludur
Bakının lampaları!”

Burda ağı-qaralı
Tələlər gördün onda.
Fəhləsi Piterlitək,
Kəndlisi Ryazanlitək.
Burda Mironiç sənin
Əllərini sıxanda
Gözlərinin önündə
Lenin durdu canlitək!

Bakı fəhlələrinə
Mədənlər qucağında
Sən şeir də oxudun...

Dostlar dövrəni aldı.
Məhəbbətlə, qəzəblə
Səsləndi dodağında:
“26-ydı onlar,
Onlar 26!”

Sən deyəndə Məşədi,
Fioletov, Şaumyan
Dalğalar şahə qalxdı,
Sözünə əl də çaldı.
Sən bu dostluğa məftun
Söylədin heyran-heyran:
“26-ydı onlar,
Onlar 26!”

Çovdar rəngli saçına
Mərdəkan bağlarında
Badam çiçəklərini
Dağıtdı dəli xəzri.
Hər nə gördün,
Nəğməyə döndü dodaqlarında,
Ryazanda olduğutək
Dolaşdın məclisləri.

Dinlədin muğamımı,
Dinlədin bütün gecə
“Rast” tamam dəsgahıyla,
“Mənsuriyyə”, “Çarigah”.
Qocaman xanəndəməiz
Oxudu ta sübhəcən,
Onun zənguləsiylə
Açıldı qızıl sabah.

Sonra sən harda olsan,
Görəndə xoş avazlı
“Yəqin Şuşadan gəlib –
Dedin, Şuşadandı bu,

“Oxuyan şuşalıdır,
Şeir yazan şirazlı” –
O gündən məsəl kimi
Dillərdə dolandı bu.

Çörək dost süfrəsində
Daha dadlı görünər,
Nəğmə dost dodağında
Daha məlahətlidir.
Burda “bizim Yesenin”
Söylədi sənə ellər,
Bu “bizim” kəlməsindən
Doğma, yaxın söz nədir?!

3

Sən çox gəzib dolandın
Obaları, elləri.
Kaş bu gün də gələydin
Bakıya, kaş bu gün də...
Görəydin sahil boyu
Düzülən qəndilləri,
Gəzəydin
Möcüzələr şəhərinin köksündə.

Sən şeirlər deyərdin
Şeir bayramlarında.
Məcnun saçlı söyüdlər
Sənə qulaq asardı.
Şəhərim sözlərini
Bahar axşamlarında
Xəzərin sinəsinə
Buruqlarla yazardı.

Sabir, Vurğun, Füzuli,
Xurşudbanu, Nizami
Bir heykəl sükutuyla
Səni dinləyərdilər.

“Bu şəhərin ən köhnə,
Əziz qonağı kimi
Hər qəlbə, hər süfrədə
Yerin var”, – deyərdilər.
İndi vətənimizdə
Şairlər ordusu var.
Hərənin öz nəfəsi,
Öz səsi, öz dünyası.
Bəzinin bir şeirində
Bir Xəzər qədər su var.
Bəzinin bir şeirində
Dünyaların mənası.

Bu mənanı yaşadır
Qurub yaradan əllər.
Ulduzlara yol çəkən
Yeni əsrin övladı.
Bu mənanı yaşadır
Ən müqəddəs əməllər,
Min dastana bəzəkdir
Hər fəhlənin həyatı!

Bəzi şairlər də var
Dildə, dodaqda gəzən.
İki söz yazmasa da,
Yad ölkələrdə bəzən
Gedib “pres-mən” verir:
“Mən allaham, İsayam,
Məhəmməd peyğəmbərəm”.
Söyləyir: – Olmasaydı
Mənim yazdığım şeir,
Kommunizm olmazdı,
Dağılardı bu aləm!..

Sən dünyanın yarısını
Gəzdin hələ o zaman,
Yurdumuz indikindən
Qat-qat gücsüzdü onda.

Təriflər yağış kimi
Tökülsə də başından,
Beynin dumanlanmadı,
Büdrəmədin bir an da.

Lakin cansız misrası
Qupquru odun kimi
Şairlər var,
Tərifə satır əqidəsini.
Şeir məclislərində
Əzilir qadın kimi,
Özünə borclu bilir
Sovetlər ölkəsini.

Sən Bakıya gələndə
Qara gözlük taxmadın,
Ah-vay eləmədin, yox,
Alçaq daxmalar deyə.
Azəri torpağının
O gününə baxmadın,
O gündən daha parlaq
Bir sabahı var deyə.

O palçıqlı, o əyri
Qaraşəhər yolları,
Hisli qır tiyanları,
Küçələrdə səfillər...
Qonka yabılarının
Çıxıb düşən nalları...
İndi sanki min əsrin
Dalındadır o illər!
Sən indi gəl Bakıya,
Əsl şeiriyyətdir o.
Köçürt bir ağ varağa
Təşbehsiz, bənzətməsiz.
Tək Şərqdə yox,
Cahanda canlı həqiqətdir o,

Qardaşlıq dünyamızda
Gör nələr qurmuşuq biz!

İran “təşkil etdilər”
Bir vaxt burda səninçin.
Onda istəmədilər,
Sən gedəsən Tehrana.
Təşkil yox, bir dünyanı
Yaratmışıq biz bu gün,
Gəl, şair,
Öz gözünlə tamaşa et sən ona!

Gəl Sergeyim, gəz, dolan
Bu qardaş torpağında.
Şeiriyyət Xəzər kimi
Qoy çatlasın sinəndə.
Çörək dost süfrəsində,
Nəğmə dost dodağında!..
Yerin ürəyimdədir,
Gəlsən də, gəlməsən də!

Əliağa Kürçaylı**Ağcaqayın ¹***S.Yeseninin xatirəsinə*

Səpmiş ağ örpəyini hər yana qar,
Yenə sakit görünür rus meşəsi.
Bürüyüb könlümü gəzmək həvəsi:
“Gəl”, – deyir, sanki mənə göy şamlar,
Səsləyir: “Gəl”, – deyə donmuş o çayın
Sahilində uçan ağcaqayın.

Çökür axşam, yenə də qaş qaralır,
Ay doğur, hər tərəfə nur çiləyir.
Gəl bu rus torpağını seyr elə bir,
Hər tərəf indi başqa görkəm alır –
Bir gümüş şöləsidir sanki ayın
Ağ sütuntək uçan ağcaqayın.

Hələ yollar, o cığırlar, izlər,
Sanki küknar uca bir ehramdır,
Parlaq ulduzlu, aylı axşamdır,
Unudulmaz bu gözəl mənzərələr.
Yox, yox, əsla unudulmaz, inanın –
Bu təbiət, bu gözəl ağcaqayın!

Moskva

¹ Əliağa Kürçaylı. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1969, səh.180.

Əliağa Kürçaylı

Sergey Yeseninə ¹

Qalsaydın indi sənin
Səksən yaşın var idi.
Düşünə bilmirəm heç
Səni səksən yaşında.
Çovdar rəngli saçların
İndi bəyaz qar idi,
Çaylar axa bilərdi
Alınının qırışında.
Qəribə işləri var
Düzü, bu dünyanın da.
Bu müdrik təbiət də
Hərdən naşı olubdur.
Mən inana bilmirəm
Şirəli babanın da
Bir zamanlar, doğrudan,
Otuz yaşı olubdur.

¹ “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 24 avqust, 1974.

Şeir rus dilinə tərcümə edilmişdir. Вах: *Поэты о Есенине*. Москва, «Книга», 1985, стр.304
(Перевод с Азербайджанского Якого Козловского).

Əli Saləddin

Последние слова ¹

Я в этой комнате стою
И думаю об этом человеке...
Здесь жил поэт,
Есенин перед смертью жил.
Последние слова
Он миру подарил,
И, опустив
навечно
веки,
Два неба скрыл
Под ними.
Два солнца потушил.
Не видеть им земли.
Не видеть им светил.
Не видеть, как цветут
Страна, любовь и маки...
О, вдохновенье! Не было чернил,
Он вены вскрыл,
И сердце он разлил
По белой и безжизненной бумаге.
А что же комната молчала эта?
Молчали стены, стулья и столы?
И нет его, давно уж нет поэта,
А все они по-прежнему целы.
Тут надо было криком
звать на помощь.
Тут даже камни обрели бы речь,
Теперь ведь каждый,
Каждый будет помнить,
Как вы поэта не смогли сберечь.

¹ «Баку», 17 февраля, 1968.

Глядели вы
Бесстрастно и безмолвно
На эти кровью сбитые стихи.
В них строгость бурь,
В них ярость грозных молний,
В них сила всех бушующих стихий.
И я один
Средь стен преступных,
В преступное безмолвие внесен.
Лишь там, в окне,
Мигает неприступный
Далекий
Зодиака бастион.
Всему свидетель,
Глух он в этой раме.
А я стою и думаю о том,
Что жизнь
Есенин начал со стихами,
Жил со стихами,
Умер со стихом.
И что бы там судьба ни накрутила,
До нас дошли последние слова,
Тот стих живет,
Искусство победило,
А значит победила жизнь сама.

Məmməd Rahim**Rəqqasə ¹**

Bir şair yaşayırdı Rusiya torpağında,
Gözləri mavi göldü, qızıl saçları vardı.
Onun cavan ömrünün hərərətli çağında
Şöhrəti Rusiyanı tutan şux yarı vardı.

Yesenindi bu şair... O rəqqasə gözəli
“Aysedor Dunkan”, – deyə çağırırdı rus eli.
Sən də rəqqasəsən, qız! Süzürsən quşlar kimi,
Hüsnün təravət saçır sevimli bahar kimi.

Mən sənin həsrətinlə saralıb, solmasam da,
Deməsəm də: “Qız, mənim həyatımsan, canımsan!”
Mən mavi gözlü şair Yesenin olmasam da,
Sən ki mənim, ay gözəl, Aysedor Dunkanımsan...

¹ *Məmməd Rahim*. *Dayağım. Şeirlər*. Bakı, Gənclik, 1971, səh.60.

Mənsur Vəkilov

Есенин в Баку ¹

Полсотни лет –
Или год назад
Он в синь твою, Каспий,
Макал глаза?

А может, Баку,
Всего час назад
Вплетал он свой голос
В твои голоса?

За далью растаяла
Глаз его синь.
Он был только гостем –
Не родич, не сын.

Он ровно полвека назад
Гостил,
А после уехал –
И след простыл...

Прощаясь, он знал:
Не вернется назад.
Был нежности полон
Синеющий взгляд.

Прощаясь, он знал:
Обрывается нить,
Но если обрывок
В душе сохранить –

¹ «Бакинский рабочий», 10 октября, 1974.

То осенью поздней
В другой стороне
Блеснет он,
Как солнечный луч на стене,
Иль как паутинка
На голой стерне...

За далью растаяла
Глаз его синь.
Он был только гостем –
Не родич, не сынъ.

Но помнит и ныне его
Баку,
Хоть сколько уж-раз
На своем веку.

Встречал-привечал он
Гостей дорогих
И много поэтов
Было средь них...

Mənsur Vəkilov

Есенин в «Бакрабочем»¹

Как хорошо,
Когда у поэта,
Помимо пера и бумаги,
Есть многотысячная газета
И такой редактор как Чагин.
Вправду –
нечасто бывают такие,
Что, отпуская мирские грехи,
Вникают
и в нефтяные стихии,
И просто – в стихи..

¹ Журнал «Литературный Азербайджан», № 12, 1975, стр.75.

Mənsur Vəkilov**Дом-музей Есенина в Мардакянах ¹**

Был дом как дом...
Чуть лучше,
может быть,
Других домишек
дачного поселка.
И также ветви здесь
стучались в стекла,
Чтоб поутру хозяев
разбудить.
А кто тут был
хозяином!
Непросто
Сейчас припомнить
всех по именам.
Мы помним
не хозяина,
а гостя,
И в дом войти –
Гость позволяет нам.
Не все ль равно,
Кому принадлежали
Ограда,
дом
И этот тихий сад!
Теперь ему
они принадлежат, –
Под этой кровлей
он забыл печали
В далеком августе,
полсотни лет назад.
Отмечен доброй

¹ «Баку», 5 февраля, 1988.

музею музей,
В нем долго
экспонаты
не поблекнут,
Как зелень
изумрудная ветвей,
Что каждою весной
стучатся в окна.
И снова дом обступит
тишина –
Послушать песни,
солнечно-простые,
Как та березка,
что завезена
Сюда –
из самой глубины
России...

Mustafa İskəndərzadə**Ağcaqayın altında...¹**

Gəldim...
Gəlib durdum yenə
Ağcaqayın altında mən.
Xoş xəyala daldım yenə
Ağcaqayın altında mən.
Gördüm, bir rus gözəlitək
Baxışları pərişandı...
Görən, məni görəndə o
Nə düşündü, kimi andı?
Yada düşdü hansı şair?
Dilə gəldi hansı şeir?..
Yesenini, Yesenini
Xatırladım, bu bəxt birdən
Bir ah qopdu ürəyimdən...
Yada düşdü...
Yada düşdü Mərdəkanım!
Rus oğluna,
Rus şeirinə qanad verən
mərd məkanım!

Səcdə etdim o qüdrətin
Önündə mən.
Səcdə etdim
O ilahi məhəbbətin
Önündə mən!
O olubdur bu gözəli
Sevib, duyub kəşf eləyən.
Məhəbbətlə vəsf eləyən.
Elə bil ki, məni görcək
Dedi: – Susun, susun görək
Bu cənublu nə deyəcək?

¹ *Mustafa İskəndərzadə*. Oxşar ürəklər. Bakı, Gənclik, 1978, səh.50-51.

Onda cənub günəşinin
Hərərəti, odu varmı?
Ürəyində od olmasa,
Burda belə dayanarmı?..

Mən içimdən yana-yana
Dönüb baxdım
Bir özümə, bir də ona.
Gördüm, bu an
Çaylar kimi
Coşur-daşır, bulanıram.
Heç bilmədim,
Dolanıram
Göyün hansı qatında mən?
Ağcaqayın altında mən...

1976

Yusif Həsənbəy**Yeseninə¹**

Ey böyük şairi sarsıdan gözəl –
Şahanə, mən səni kəşf etməliydim.
Qədim Xorasandan, Şirazdan əvvəl
Qədim Ryazana mən getməliydim!
Daşlı, kəsəklidir əyri kənd yolu,
Kim bilir, neçə min yolçu sayıbdır?
Bu yolla dünyanın bir şair oğlu
Sənət dünyasına addımlayıbdır.
Bahardır... Düzlərdə boy verir otlar,
Kölgələr uzanır, toran qarışır.
Onu yola salan kövrək buludlar
İliq göz yaşını tökür, ağlaşır!
Dələlər boylanıb oyuqlarından
Bu "dəcəl çobana" baxır, baxırlar.
O gedir... Çarıqlı ayaqlarından
Qalır köhnə yolda təzə cığırılar!
Həmişə nəğməli qovaqlar ki var,
Bu axşam kövrəlib, sükuta dalıb.
Günəşə göy çətir açan budaqlar
Onun başı üstə enib, alçalıb!
Bu axşam Oka da lal-dinməz axır,
Axı o, hər bahar çağlar, daşardı!
Çayın üzərində lal bir səs axır,
O səsdə bir şair nəfəsi vardı.
Söyüdlər baş qoyub sular üstünə,
İndi bu vüsala kim yazar şeir?!
Quşlar da möhtacdır şair səsinə,
Quşlar da oxuyub şeir istəyir.
Unudub uşaqlıq "dərdi-sərini",
Böyük şəhərlərə üz tutub gedir.
Ən gözəl, ən incə şeirlərini

¹ “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 1 yanvar, 1978; *Yusif Həsənbəy*. Məhəbbətli dünyamız. Bakı, Şirvanəşr, 2007, səh.30-32.

Şirin duyğu kimi hey udub gedir!
Gedir Rusiyanın şair ürəyi,
Buzlaşan duyğular isinsin gərək!
Hələ sonra çaxar əsrin şimşəyi,
Hələ sonra çaxar Piterdə şimşək!
Sonra tapar onu şöhrət də, şan da,
Sənət zirvəsində öz adı olar!
Şahanə doğular Azərbaycanda!
Şahanə bəşərin övladı olar.
Mərdəkan bağları, nar çiçəkləri,
İyirmi altıların isti məzarı,
Xəzər sahilinin qala şəhəri,
Quba meydanının küylü bazarı...
Sonralar yazılar sətirbəsətir,
Düşər nəğmələri ağıza, dilə,
Hələlik adi bir Seryoja gedir,
Seryoja – Yesenin deyildir hələ!
Qapalı bir fayton
Ötdü yanından,
Qaldırdı atları qamçı dördnala!
Qaldı toz içində bir göyçək oğlan,
Öskürək də boğdu onu, az qala!
Sonra...
qaranlıqda fayton yox oldu,
Nə nal parıltısı, nə qamçı səsi...
Üfüqdə...
bir böyük ulduz doğuldu,
Ryazan yoluna düşdü şöləsi.

Ryazan,
Aprel, 1977

Nəbi Xəzri**Mərdəkanda büllur ağcaqayın¹***Yesenini oxuyarkən*

Ryazan düzləri

Aldı, yaşıldı,

Büllur ağcaqayın ilk layla çaldı

İlk dəfə dünyaya

Göz açanda o.

Bir elə qartaldı,

Məğrur ucaldı

Ömür dediyimiz asimanda o.

Könüldən bağlandı

Dosta dost kimi,

Düşmən ürəklərsə soyuq buz kimi.

Fəqət yanan da o,

Alışan da o,

Parlayıb nur saçdı

Saf ulduz kimi

Şeir dediyimiz kəhkəşanda o.

Bakının baharı

Düşdü payına,

Vuruldu yurdumun

Əlvən mayına.

Yerlərə,

Göylərə

Mehribandı o.

Çevrilib büllur bir ağcaqayına

Qaldı əbədilik Mərdəkanda o!

1978

¹ “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 1 yanvar, 1979; *Nəbi Xəzri*. Seçilmiş əsərləri: Dörd cildə. 2-ci cild. Bakı, Yazıçı, 1983, səh.353.

Mahir Qarayev**Tənhaliq¹***Sergey Yeseninə*

Gecə yaman ağır sayır,
Kədər kimi fağır sayır?
Bu ürəyim nə sızlayır
Yetim qalmış körpə kimi?

Həsrətin diddi bağrımı,
Görən, məni kim qarğıdı? –
Kim sapladı bu ağrını
Ürəyimə xəncər kimi?

Çöldə külək inildəyir,
Ürəyimi süngüləyir,
Bu it harda zingildəyir
Döyülmüş dilənçi kimi?

Ömür sanki bir anlıqdı,
Bu hansı gün, hansı çağıdı?
Bütün dünya qaranlıqdı
Daxmamızın küncü kimi...

Bu yatağın dad içindən,
Hünərin var yat içində!
Ölümünü fəryad içində
Bir kimsəsiz kəndçi kimi?..

¹ “Azərbaycan” jurnalı, № 6, 1979, səh.113.

Bu şeirlə bağlı müəllif yazır: “Bir nüansı da qeyd edim ki, TƏNHALIQ ilk dəfə dərc edilərkən çapı *asanlaşdırmaq* xatirinə redaktor incə bir fənd işlədib, yazının üstünə *Yesenin xatirəsinə* (*Sergey Yeseninə – I.İsaxanlı*) sözlərini yazmalı olmuşdu. Çox sevdiyim şair olsa da, o yazı Yeseninə həsr olunmadığından kitaba daxil edərkən həmin qeydə ehtiyac duymadım” (Bax: *Mahir Qarayev*.

Tənhaliq. Şeirlər. Poetik silsilələr. Tərcümələr. Bakı, Oskar, 2008, səh.227).

Biz isə həmin şeirin ilk dəfə məhz “Sergey Yeseninə” yazısının köməyi ilə dərc edildiyini nəzərə alaraq, hesab edirik ki, kitabda da həmin qeydin saxlanması daha ədalətli olardı. Elə bu məntiqlə də biz şeir ilk dəfə dərc edilərkən yazılmış fakta əsaslanaraq, müəllifin razılığı ilə, bu şeiri Yeseninə həsr edilmiş şeirlər sırasına daxil etdik.

Vilayət Rüstənzadə

Mərdəkanda bir ağac var¹

*Mərdəkanda Sergey Yesenin xatirə-memorialı yanında
Ryazandan gətirilmiş ağcaqayın ağacı əkilib.*

Mərdəkanda bir ağac var –
Nə çinar, nə qovaqdır.
Uzaq-uzaq yerdən gəlib,
Od yurdunda qonaqdır.

Mərdəkanda bir ağac var –
Rus elinin bənzidir.
Abşeronda tənha deyil,
Ağ meşələr rəmzidir.

Mərdəkanda bir ağac var –
Zərif, məlul gəlidir.
Yesenin sorağıyla
Ryazandan gəlibdir.

Mərdəkanda bir ağac var –
Bir şairə baş əyir.
“Əlvida, Bakı” söyləmir,
“Xoş gördük, Bakı” deyir.

¹ *Vilayət Rüstənzadə*. Qəlbimin gözü ilə. Şeirlər. Bakı, Yazıçı, 1979, səh.59-60; “Azərbaycan” jurnalı, 1980, №1, səh.76. Şeir burada ilkin variantla müqayisədə kiçik dəyişikliklərlə verilmişdir.

Rəfiq Zəka**Sergey Yesenin¹**

Sən ey şair-vətəndaş, sən ey Sergey Yesenin!
Ey milyon qəlbə sirdaş, şan sənin, şərəf sənin!

Dünyaya göz açandan sən də gözümdə varsan,
Sənətdən söz açandan könlümdə aylanarsan.

Ülfətin coşar mənim ürəyimdə, canımda,
Sənətin yaşar mənim qəlbimdə, vicdanımda.

Getməzsən nəzərimdən, səni bir yol görəydim,
Ən köyrək hislərimdən sənə çələng hörəydim.

Sən o qədər mehriban, o qədər doğmasan ki,
Ömrün boyu yazmısan ana dilimdə sanki.

Alqışlarıq səni biz ən yaxın rəfiq kimi,
Bizim Yeseninimiz – Mikayıl Müşfiq kimi.

Xəzan yeli yaxmayan nurlu gülüstanın var,
Könüllərdən çıxmayan bir sevgi dastanının var.

Sevgilin rus gözəli, ruhunu dindirmisən,
Təkbaşına yüz eli necə isindirmisən?

İlhamın coşğun dəniz, orda bir tufan dinir,
Bütün bəşərə əziz olan bir insan dinir.

Dadlı-dadlı sözlərin məlhəmidir bizlərin,
Sənin mavi gözlərin eynidir dənizlərin.

¹ *Rəfiq Zəka*. Vətən kimləridir. Bakı, Gənclik, 1980, səh.55-56.

Dünyadan öz xoşunla köçdün bahar yaşında,
Mübarək duruşunla qaldın el yaddaşında.

Sənə aşiq olmayan var desələr, yalandır!
Əməlləri solmayan ürəklərdə qalandır.

Arar qovaqlar səni, həsrətinlə yanarlar,
Eldən soraqlar səni sən vüqarlı çinarlar.

Alovdan cövhərin var alovlu canımızda,
Göz üstündə yerin var Azərbaycanımızda!

1979

Fikrət Qoca

Yesenin ¹

Əsrin əvvəlində bir oğlan vardı,
Sevgiydi tərədən dırnağa kimi.
Hərcayı su kimi ömrü axardı,
Axardı günəşdən torpağa kimi.

Gözündə, könlündə rus meşələri
Mərdəkan qumları üstə gəzərdi.
Çadralı qızlara deyərdi pəri,
Qara kölgəsinə şeir düzərdi.

Gözü yol çəkərdi Ryazana kimi,
Bilməzdin, nədirsə xəyalı, dərdi.
Sən onun fikrini yozana kimi
Özü şeiri ilə açıb deyərdi.

Həmişə gözləri uzağa baxar,
Deyərdin, bu dünya əyninə dardı.
Qızılı saçları süzülüb, axar,
Mərdəkan qumunu xatırladardı.

Sevgi gətirmişdi, sevgi apardı,
Gedəndə qayıdıb baxdı dənizə.
Bir zaman bu yerdə bir oğlan vardı,
Yesenin qayıdıb, xoş gəlib bizə.

¹ *Fikrət Qoca*. Yollar ayrıcında. Bakı, Gənclik, 1985, səh.169.

Eldar Baxış**Qalina ¹**

*Moskvada eşitdim ki, Qalina adlı bir qız
Yesenin qəbri üstündə özünü öldürüb.*

Bir Yesenin
özünü öldürdü mehmanxanada, Qalina,
bir Yesenin özünə qəsd elədi.
150.000.000-dan çox Yesenin
Qaldı Rusiyada!
Hələ demirəm,
neçəsi Avropada,
Asiyada.
150.000.000-dan çox Yesenin!
Onların istəklisi
payına düşdü sənin.
Yaşadı ürəyində beş gün
on gün, on il,
Ürəyin
mehmanxana idi elə bil.
Ürəyində araq içdi,
şeir yazdı Yesenin,
Ürəyində tutuldu,
ayazıdı Yesenin.
Ürəyində xatırladı
Ryazanda qoyub gəldiyi
qarının surətini,
Ürəyində sığalladı
Kaçalovun itini.
Əli çatmadı ancaq
əllərinə, Qalina,
Əli çatmadı
saçlarını daramağa.
Qolu dönmədi

¹ Eldar Baxış. Ağ saçların ışığı. Şeirlər. Bakı, Yazıçı, 1985, səh.58.

dünyanın yumyumşaq yastığına
başının altında;
Sayıqlayıb,
Yesenindən yastıq istədin
hər axşam yatanda...
Bir gecə də
yuxudan oyanıb
Ürəyində tapmadın Yesenini,
Ürəyində tapmadın, –
hey-rət götürdü səni.
Köhnə mehmanxana kimi
ürəyin boşuydu...
Durub qaçdın qəbiristanlığa,
özü də
tək yox,
yanında bələdçi –
buz kimi hamar,
ağır,
soyuq...

1973

Rauf Səfərov**Есенинский мотив ¹**

Как птенцов, что выпали
Из родимых гнезд.
Вылови из омута
Пять дрожащих звезд.

Положи за пазуху,
Обсуши, согрей –
Ведь от этой малости
И тебе теплей.

А под утро выпусти
В синие поля.
Сядут звезды сонные
Вновь на тополя.

И тогда, счастливому,
Слез тебе не скрыть...
Человеку свойственно
Чудеса творить.

¹ Журнал «Литературный Азербайджан», № 10, 1985, стр.88.

Oqtay Rza

Сергею Есенину¹

Тебя земля родимая взрастила,
И ты ее любил – всего сильнее.
Но песня душу за собой манила,
Как звал меня – простор твоих полей...

Плыл птичий клин и орошал слезами
Осенний край, где помнят о тебе,
Где желтый дождь над рощами Рязани
Мне пел, Есенин, о твоей судьбе.

Напарник твой, кумир садов российских,
Тебе восторг щемящий подарил.
Но влек Восток тебя с дорог неблизких...
И ты его однажды посетил.

Бродил вдоль воли лазурного Хазара,
А мысли – плыли вдаль, как корабли.
С Хазаром схожи были вы глазами –
В нем столько ж грусти, песен и любви?

Твои стихи звучат во многих странах,
Есенин! Ты для славы был рожден...
Ты пел прекрасной пери в Мардакянах –
В шафранный край и в легкий стан влюблен...

И помнят песню розы Апшерона,
Сверкает бронзой в мраморе строка –
Про то, как в дивной сини небосклона
Плывут, плывут к Босфору облака...

¹ Журнал «Литературный Азербайджан», № 10, 1985, стр.88.

Sevinc Heydərova**Есенину¹**

Ах! Женою захочу и стану
Для небесно-дальнего тебя.
Я живу без лоску, без обмана
И тебя таинственно любя.

Захочу – и никакой преграды –
Прерывая оболочку тьмы,
Прилечу к тебе и лягу рядом
С золочено-дремными костями.

И шепну неистово, упрямо:
- Я пришла, далекая, твоя,
Вопреки пространствам и туманам,
И камням, что вытрясла земля.

Обернешься, золотоволосый,
Скажешь: - Помню, ты являлась в сны.
И потом, улыбчив и нечесан:
- Как я обходился без жены?

Я искал тебя давно и пьяно, -
Скажешь, - Я объездил весь Восток!
Много повстречал там персиянок,
А с тобою встретиться не смог.

Ты прости меня, земная гостья,
Что не в форме, что уж не поэт,
Что дарю тебе лишь прах да кости,
Да смущенно-стансовый привет.

¹ Bu şeiri müəllif 1995-ci il oktyabrın 3-də Yeseninin anadan olmasının 100 illiyi münasibəti ilə M. İbrahimov, 11 ünvanda (keçmiş M.Qorki, 11) yaşayan İrina Qeorqiyevna Trofimovaya hədiyyə etmişdir. Şeiri mənə təqdim etdiyinə görə İrina Qeorqiyevnaya təşəkkür edirəm.

И тебя, чтоб встретить не поднялся,
Так прости бестакт мой неземной.
Запусти в мой волос нежно пальцы
И останься навсегда со мной.

Nüsrət Qurbanov**Посвящение С.Есенину ¹**

Певец любви, свободы, мира!
Твои стихи с тобой живут.
Российского поэта и кумира
В Баку по-прежнему с любовью ждут.

Ты полюбил наш древний край,
Перо твое творило чудеса!
Баку не говорил тебе «прощай»,
И до сих пор не высохла слеза...

Сто лет у нас отпущено джигиту
И по-восточному Есенин – аксакал.
Бакинскому любимцу и игиту
Мы адресуем поэтический салам!

¹ «Баку», 14 октября, 1995.

Ramiz Rövşən**Günah içində ¹***Sergey Yeseninə*

Bükülüb kəfəntək ağ varaqlara,
Tabuttək qapqara kitab içində.
Bütün şeirlərim qan içindədi,
Bütün şeirlərim günah içində.

Dünya qaranlıqdı, hava ayazdı,
Mən bura gəlmirdim, yolumu azdım,
İlahi, öləndə sən məni basdır
Bir isti, işıqlı çıraq içində.

Getdi, daha dost da, tanış da getdi,
Ən son papiros da alışdı-getdi,
Ruhum tüstüsünə qarışdı-getdi,
Ürəyim boğuldu araq içində.

Bu gecə dünyanın canı çıxacaq,
Göydən ulduzların qanı axacaq,
Qorxuram, ölmüşəm... gözlərim ancaq
Hələ də boylanır maraq içində...

1965

¹Ramiz Rövşən. Nəfəs. Kitablar kitabı. Bakı, Qanun, 2006, səh.350.

Günel Mövlud

Kənd və Yesenin¹

Bilirəm...
Mənə soyuq olub-olmadığını
Bilmək istəyəcəksən əvvəlcə.
Qorxma, ana,
Qərbət fəsillər ancaq görüntüdür
Əyalət uşaqlarına.
Biz onları gözlərimizlə duyuruq,
Vücudumuzla deyil.

Sənsə mənə
Daha kəndimizdən yazma,
Onsuz da bilirəm...
Yenə gecələr
Çaqqal səsləri doldurur
İşıqı öləziyən evləri,
Nəm çöllərin arasını.
Səhər açılanda
Arvadlarını şikəst ayaq kimi
Arxasınca sürüyən
Kişilər görünür kənd yollarında.

Yayda darıxan xəstələrin
Yataqlarını sürüyürsünüz
Kölgələrin arxasınca.
Xəstə demişkən,
Kimsə öləndə
Paltarlarını ortaya töküb ağlamayın.
İnanın,
Bütün bu ağılar, sovxalar
Ölümə uğursuz bir dekordur.
Ölümün üzü nəm divar kimidir, ana,

¹*Günel Mövlud*. Qaranlıq və ikimiz. Bakı, Qanun, 2006, səh.3-4; “5 XL” (Bu bir bədən ölçüsüdür), Bakı, Qanun, 2010, səh.87-90.

Suvaq, bəzək götürməz...
Elə həyat da
Uğursuz bir parodiyadı
Bizə qədər yaşanmışlara.
Mən də sənə məktub yazanda
Yeseninə oxşadıram özümü.
O da mənim kimi
Uzaqdan məktub yazarmış anasına,
O da mənim kimi
Yadelli sevgilisinə
Doğma çölləri göstərmək istəyirmiş...

Bağışla, ana,
Mən qürbətdə anladım
Vətən qadınları necə də mənasızdı...

İsaxan İsaxanlı

Gözü yaşlı ağcaqayın *

2009-cu ilin yayında Yesenin anadan olduğu kənddə – Konstantinovo kəndində olarkən diqqətimi əzəmətli bir ağcaqayın çəkdi. Yaxınlaşdım. Qəribəydi, iyul ayı, isti bir yay günü, ağcaqayın isə “ağlayırdı”.

Səcdənə gəlmişəm, ey böyük şair,
Heykəlin önündə baş əyirəm mən.
Neçə məmləkətdən qonaqlar gəlir,
Dünyaya tanıtdın bu yerləri sən.

Gəzdim qarış-qarış doğma kəndini,
Sataşdı gözümə ayaq izlərin.
Könül vərəqləyir şeirlərini,
Yenə yada düşdü mavi gözlərin.

“Heç zaman unuda bilmərəm, – dedin,
Mavi pəncərəli doğma ev səni”.
Müqəddəs ocağa çevrilib indi,
Sanki sehirləyir gəlib-gedəni.

Açmışdın ilk dəfə burda eşqini,
Bu köhnə qapının yanında yalqız.
Amma gizlədərək öz sevgisini,
Sənə: “Yox!” – demişdi “ağ örpəkli qız”.

Tapa bilmədilər hicrana əlac,
İntihar eylədi neçə gözəllər.
“Özgə arvadıtək qucduğun ağac”
Yolunu gözləyir gör neçə illər.

* Şeir ilk dəfə dərc edilir. Bu şeiri dərc etdirməkdə heç bir şairlik iddiam yoxdur. Sadəcə, Yesenin poeziyasına olan sevgimi onun öz dilində – şeir dilində izhar etmək keçdi könlümdən.

“Nədəndir, şöləsi solubdur, nədən?”

Fikirli-fikirli səmələnir ay.

Yerdə gözəllərin hönkürtüsündən

Buludlar ağlayır səmada lay-lay.

“De, niyə ay belə qəmlidir, niyə?”

Soruşdum ağ donlu ağcaqayından.

Cavab verməsə də bir kəlmə belə,

Duydum onun acı göz yaşlarından.

Baxdım, bir üşütmə qopdu canımdan,

İlahi, ağlarmı ağcaqayın da?

Gözlərim yaşardı həyəcanımdan,

Söykənib bir azca durdum yanında.

Alıb əllərimə buz əllərini,

Sildim yanağından göz yaşlarını.

Sonra da əziz bir xatirə kimi

Qucaqlayıb öpdüm ağcaqayını.

**Yeseninin Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş əsərləri,
onların dərc edildiyi mənbə və tərcüməçilər**

Süleyman Rüstəm

(1 şeir)

1. *Xorasanda ("İran nəğmələri"ndən).*
"İnqilab və mədəniyyət" jurnalı (Əski əlifba ilə), № 6-7, 1928, səh.16.
Süleyman Rüstəm. Addımlar. Bakı, Azərnəşr, 1930, səh.43-44.

Ələkbər Ziyatay

(1 şeir)

1. *Əziz Bakı, əlvida! Son görüşdür, əlvida.*
Rus şairləri Azərbaycan haqqında. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1955,
səh.34-35.

İsmayıl Soltan

(1 şeir)

1. *26-lar haqqında ballada.*
Rus şairləri Azərbaycan haqqında. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1955,
səh.30-34.

Ş. Sadıq

(1 şeir)

1. *Əlvida.*

“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 10 yanvar, 1959.

Rəfiq Zəka

(1 şeir)

1. *Əlvida, Bakı!*

“Azərbaycan gəncləri” qəzeti, 29 may, 1964.

Əliağa Kürçaylı

(106 şeir və 2 poema)

1. *Şeirlər və poemalar* (39 şeir, 2 poema). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965 (Kitabda “26-lar haqqında ballada” “Poemalar” bölməsində verilmişdir).
2. *Qadına məktub* (45 şeir, 2 poema). Bakı, Gənclik, 1970 (Kitabda “Qara adam” poeması “Şeirlər” bölməsində verilmişdir).
3. *Şeirlər və poemalar* (104 şeir, 2 poema). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975 (Kitabda “26-lar haqqında ballada” “Poemalar” bölməsində verilmişdir).
4. *Seçilmiş əsərləri* (104 şeir, 2 poema). Bakı, Avrasiya Press nəşriyyatı, 2006 (“26-lar haqqında ballada” bu kitaba daxil edilməmiş, onun əvəzinə, əvvəlki nəşrdə olmayan “Köhnə Rusiya” şeiri verilmişdir).
5. *Qafqazda*. “Ulduz” jurnalı, № 9, 1975, səh.13.

Anar

(2 şeir)

1. *Əlvida, ey dostum, bir də əlvida.*
2. *Nə təəssüf, nə göz yaşı, nə fəryad.*

“Azərbaycan gəncləri” qəzeti, 1 sentyabr, 1973; 20-ci əsr dörd rus şairindən çevirmələr. Bakı, Yurd, 1999, səh.14-17; Əsərləri, 6-cı cild. Ssenarilər, tərcümələr. Bakı, 2006, səh.593-594.

Əhməd Cəmil

(1 şeir)

1. *Əlvida, Bakı! Daha çətin bir də görüşək...*
“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 6 oktyabr, 1974.

Murad Qudyalçaylı

(1 şeir)

1. *Sabahın xeyir.*
“Dostluq” qəzeti, 4 oktyabr, 1975.

Nüsrət Kəsəmənli

(2 şeir və 1 şeirdən parçalar)

1. *Əlvida, əziz dost, əlvida bir də...*
2. *Sabah tezdən oyat məni.*
“Bakı” qəzeti, 9 oktyabr, 1974.
3. *«Быть поэтом – это значит тоже»* şeirindən parçalar.
“Əlvida” dedisə, görüşdük yenə... adlı məqaləsində. “Bakı” qəzeti, 2 oktyabr, 1985.

Tofiq Bayram

(2 şeir)

1. *26-lar haqqında ballada.* Tofiq Bayram. Ürəkdən ürəyə. Bakı, Gənclik, 1975, səh.3-8.
2. *Yer üzünün kapitanı.* “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 18 yanvar, 1975.

Səyavuş Məmmədzadə

(19 şeir)

1. *İran nəğmələri* (15 şeir). “Azərbaycan” jurnalı, № 4, aprel, 1986, səh.154-159; Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası. Bakı, Gənclik, 1987, səh.331-342.
2. *Qadına məktub.* “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 21 avqust, 1981.
3. *Ağlamaram, yalvarmaram, yanmaram.*
4. *Göl allandı, naxışlandı.*

5. *Kaçalovun itinə.*

“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 27 sentyabr, 1985.

Mahir Qarayev

(2 şeir)

1. *Anama məktub.*

2. *Əlvida, əziz dost, əlvida.*

“Elm” qəzeti, 10 mart, 1990; “Yol” qəzeti, № 2 (40) fevral, 1994; “Azərbaycan” qəzeti, 9 sentyabr, 1995; Mahir Qarayev. Tənhalıq (Şeirlər. Poetik silsilələr. Tərcümələr). Bakı, Oskar, 2008, səh.295-297.

Qoca Xalid

(6 şeir)

1. *İlxı.*

2. *“Qırx dua” poemasından.*

3. *Göyümtül şəfəqdən may ocaq çatıb.*

4. *Köhnə yaralarım çətin qanaya* (“İran nəğmələri”ndən).

5. *Gülə batıb Xorasanda bir qapı* (“İran nəğmələri”ndən).

6. *Zəfəranlı diyar işıqda üzür* (“İran nəğmələri”ndən).

Yaz suları, Dan söküləndə, İlxı... Rus klassik poeziyası Qoca Xalidin tərcüməsində. Bakı, Şirvannəşr, 1997, səh.33-39; “Yeni Azərbaycan” qəzeti, 15 aprel, 2005.

Kamal Abdulla

(1 şeirdən parçalar)

1. *“Шаганэ ты моя, Шаганэ!”* şeirindən 2 bənd

Kamal Abdulla. Kədarli seçmələr. Bakı, Mütərcim, 2002, səh. 166-168.

Ramiz Rövsən

(1 poema, 1 şeir)

1. *Qara adam* (Poema). “Xəzər” jurnalı, № 3, 2004, səh.18-22.

2. *Mənə bu dünyada nə qalıbdı ki?..*

Müəllifin özünün verdiyi məlumatlara görə, bu şeir onun gənclik dövründə, 1965-ci ildə tərcümə edilsə də, heç bir yerdə dərc edilməyib. Tərcümənin hazırda müəlli-

fin çapa hazırlanan yeni kitabında verilməsi planlaşdırılır. Çap olunmamış tərcümənin mətnini mənə təqdim etdiyinə görə Ramiz Rövşənə təşəkkür edirəm.

Hamlet İsaxanlı

(3 şeir)

1. *Cavandım, qəşəngdim ötən əyyamlar.*
Poetik tərcümələr. 1-ci toplu. Bakı, Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, 2005, səh.117.
2. *Salamat qal, can Bakı! Duydum hicran səsini.*
3. *Salamat qal, dostum, sağ-salamat qal.*
Bax: Bu kitab, səh. 82; 104.

Knyaz Aslan

(7 şeir)

1. *Di öp məni, öp məni sən.*
2. *Ana duası.*
3. *Əlvida, ey Bakı! Ayrılmaq gərək.*
4. *Salamat qal, əziz dostum, salamat.*
5. *“Əlvida” söyləyir çiçəklər mənə.*
6. *Aylı gecə! Eşikdəyəm.*
7. *Anama məktub.*
Poetik tərcümələr. 1-ci toplu. Bakı, Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, 2005, səh.119-135.

Firuz Mustafa

(22 şeir)

1. *Qafqaz.*
2. *Köhnə yaralarım ağrımır hələ (“İran nəğmələri”ndən).*
3. *Əlvida, ey dostum, daha ayrılmaq.*
4. *O mavi gecələr, aylı gecələr.*
5. *Ay söz quraşdıran, ay bədbəxt, sənmi.*
6. *Paltarı masmavi, gözləri ala.*
7. *Qarlıdır düzənlər, bəmbəyazdır ay.*
8. *Çovğun ağlar bir qaraçı skripkası tək.*
9. *Həyat aldanışdır, əsrardır elə.*
10. *Mən kiməm, mən nəyəm, bir xəyalpərvər.*
11. *Şəhanə, Şəhanə, mənim Şəhanəm! (“İran nəğmələri”ndən).*

12. *Səni görməyəcəm, əlvida, Bakı!*
13. *Didib əllərini gülümsəmə sən.*
14. *Çiçəklər əl edir, göstərir təzim.*
15. *Sən məni sevmirsən, etmirsən maraq.*
16. *Bəlkə gec, bəlkə də tezdir, yəqin ki.*
17. *Öp məni, öp məni, qoy bu öpüşün.*
"Yeni Azərbaycan" qəzeti, 29 aprel, 2005; "Tac" qəzeti, 04-14 noyabr, 2005.
18. *Gicitkan üstə şəh.*
19. *Zəmini oyatdı zəng səsləri, bax.*
20. *Əzizim, mən yaxşı xatırlayıram.*
21. *Bir sərraf adamdan soruşdum ki, mən* ("İran nəğmələri"ndən).
22. *Söylədin ki, Sədi yalnız* ("İran nəğmələri"ndən).
"Bizim fakt" qəzeti, 18-25 may, 2010.

Eldar Nəsibli Sibirel

(2 şeir)

1. *Əlvida, doğma Bakı.*
2. *Nə ölmək yenidir.*
"Azərbaycan" qəzeti, 4 iyun, 2006.

Eyvaz Borçalı

(5 şeir)

1. *Əlvida, ey dostum, əlvida artıq!*
2. *Anama məktub.*
3. *Bitirdi sözünü qızılı meşə.*
4. *İt balası.*
5. *Vaysınıb yanmıram dəm verib gözə.*
"Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 6 oktyabr, 2006.

Günəl Mövlud

(1 şeir)

1. *Heç zaman Bosforda olmamışam mən* ("İran nəğmələri"ndən).
"Alma qəzeti", 30 sentyabr, 2007.

Qiya Paçxataşvili

(1 şeir)

1. *Əlvida, ey dostum, görüşənədək.*
“Elimiz. Günümüz” qəzeti (Aylıq qəzet), fevral, 2010.

Fikrət Qoca

(1 şeir)

1. *Vida.*
“Ədəbiyyat qəzeti”, 30 aprel, 2010.

İsaxan İsaxanlı

(14 şeir)

1. *Budur, artıq qaş qaralıb.*
2. *Yorğun gün yerini verib gecəyə.*
3. *Sakit mürgüləyir çay.*
4. *Getdin, bir də geri dönən deyilsən.*
5. *Anama məktub.*
6. *Əlvida, Bakı! Bir də görməyəcəm səni, əlvida!*
7. *Gecəyə bax, möcüzədir göydə ay .*
8. *Salamat qal, dostum mənim, salamat.*
9. *Köhnə yaralarım ağrımır hələ (“İran nəğmələri”ndən).*
10. *Hər yarım tükənə bir manat verən (“İran nəğmələri”ndən).*
11. *Sən dedin ki, şair Sədi (“İran nəğmələri”ndən).*
12. *Bir qapı bilirəm mən Xorasanda (“İran nəğmələri”ndən).*
13. *Bir cüt qu quşudur yarın əlləri (“İran nəğmələri”ndən).*
14. *Nədəndir, şöləsi solubdur ayın? (“İran nəğmələri”ndən).*

Bax: Bu kitab, səh. 272-301.

Ədəbiyyat

Rus dilində

1. *Абдуллабекова Гюлар*. Поэт весны и красоты. "Elm", 12 oktyabr, 1985.
2. *Абдуллаев Вагиф*. Яркая звезда Сергея Есенина. «Бакинский рабочий», 3 октября, 2009.
3. *Абилов Айдын*. Полезное исследование. Журнал «Литературный Азербайджан», № 2, 1978, стр.139-140.
4. *Аванесов И.* Есенин в Баку (стихотворение). Второй перевал. Баку, «Язычы», 1979, стр.26.
5. *Аванесов И.* Сергей Есенин (стихотворение). Второй перевал. Баку, «Язычы», 1979, стр.34.
6. *Антонов Сергей*. Есенин и Чагин. «Литературная Россия», 5 мая, 1979.
7. *Асадуллаев Сейфулла*. В русле социалистического реализма. Баку, 1980, стр.60-66.
8. *Ахундова Айша*. Сергей Есенин – «чудо русской поэзии» и «персидские мотивы» рожденные в Баку. «Бакинский рабочий», 22 сентября, 2005.
9. *Бабаев Хиджран*. Поэт – душа народа. «Бакинский рабочий», 7 октября, 2005.
10. *Бабаев Юрий*. Поэт России – певец Азербайджана. «Баку», 2 октября, 1970.
11. *Бакинские адреса Есенина*. «Баку», 4 октября, 1985.
12. *Бакинский вклад в есенинскую поэзию*. «Баку», 16 сентября, 1970.
13. *Бакуменко Виталий*. «Персидские мотивы» в экслибрисах Е. Шалигиной. «Баку», 31 октября, 1985.
14. *Баннаева Наиля*. История одной квартиры. Журнал «Yol», № 2, 2009, стр.26-38

15. *Белоусов В.Г.* На земле Бакинской. Персидские мотивы. Москва, Издательство «Знание», 1968, стр.52-70.
16. *Белоусов В.Г.* Персидские мотивы. Москва, «Знание», 1968.
17. *Белоусов В.Г.* Сергей Есенин. Литературная хроника (1895-1920). Москва, «Советская Россия», 1968.
18. *Белоусов В.Г.* Сергей Есенин. Литературная хроника. Часть-2 (1921-1925). Москва, «Советская Россия», 1970.
19. *Бениславская Г.А.* Воспоминания о Есенине. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.49-66.
20. *Бениславская застрелилась бы вновь.* «Вышка», 7 декабря, 1991.
21. *Берциян М.* Есенин и моряки. «Водный транспорт», 23 декабря, 1980.
22. *Былкин Иван.* Есенин в Мардакянах (стихотворение). Журнал «Литературный Азербайджан», № 2, февраль, 1980, стр.92.
23. *Болдовкин В.И.* Воспоминания о Есенине. <http://esenin.niv.ru/esenin/boldovkin.htm> > 11.08.2009
24. *Варламов Константин.* Сказка о Есенине. (стихотворение). Журнал «Литературный Азербайджан», № 10, октябрь, 1983, стр.80.
25. *Варламов Константин.* У мемориала... (стихотворение). «Баку», 12 октября, 1972.
26. *Васильев Сергей.* Ему суждена слава. Брат за брата. Эссе и переводы. Баку, Азербайджанское Государственное Издательство. 1974. стр.12-25.
27. *Вдовин В.* Адресовано Сергею Есенину. «Литературная Россия», 22 августа, 1975.
28. *Вдовин В.* Кастальская вода. «Литературная Россия», 6 февраля, 1976.
29. *Векилов Мансур.* Дом-музей Есенина в Мардакянах (стихотворение). «Баку», 5 февраля, 1988.
30. *Векилов Мансур.* Есенин в «Бакрабочем» (стихотворение). Журнал «Литературный Азербайджан», № 12, декабрь, 1975, стр.75.
31. *Векилов Мансур.* Есенин в Баку (стихотворение). «Бакинский рабочий», 10 октября, 1974.
32. *Воронский А.К.* Об отошедшем. Литературные записи. Артель писателей, «Круг», 1926, стр.135-145.
33. *Воронский А.К.* Памяти Есенина. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.67-74.
34. *Вечер Сергея Есенина.* «Бакинский рабочий», 3 октября, 1924.
35. *Вечер, посвященный Сергею Есенину.* «Бакинский рабочий», 6 октября, 1956.
36. *Гейдар кызы Сара.* «Ты научи мой русский стих Кизиловым струиться соком...» «Баку», 14 октября, 1995.
37. *Гольд М.* Есенин в Баку. «Баку», 18 апреля, 1964.

38. *Горький М.* Сергей Есенин. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.5-11.
39. *Грузинов И.В.* Есенин. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-1. Москва, «Художественная литература», 1986, комментарии, стр.495-500.
40. *Гулузаде Я.М.* “Qız nədi, qəfəsdə saxlamaq nədi...” Тезисы научно – методической конференции « Художественный перевод: теория, практика, преподавание.». Баку, 2002, стр.27-28.
41. *Гулузаде Я.М.* А был ли Есенин в Азербайджане? Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук. Тезисы докладов и сообщений республиканской межвузовской научной конференции. 27-28 января 1998 года. Баку, 1998, стр.32-34.
42. *Гулузаде Я.М.* Шаганская Шаганэ. Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук. Тезисы докладов и сообщений республиканской межвузовской научной конференции. 1-2 марта 2000 года. Баку, 2000, стр.77-80.
43. *Гурбанов Нусрет.* Посвящение С. Есенину (стихотворение). «Баку», 14 октября, 1995.
44. *Гурвич Е. А.* Есенин в Баку. «Баку», 2 октября, 1965.
45. *Гусейнова. С.* «Свет вечерний шафранного края». «Молодежь Азербайджана», 2 октября, 1986.
46. *«Дайте смычку всех поэтов наших».* «Бакинский рабочий», 4 октября, 1975.
47. *Данилов Михаил.* Вечер Сергея Есенина. «Бакинский рабочий», 6 октября, 1924.
48. *Данилов Михаил.* Среди книг и журналов. «Бакинский рабочий», 25 декабря, 1924.
49. *Дань любви поэту.* «Бакинский рабочий», 18 сентября, 1975.
50. *Дань уважения.* «Бакинский рабочий», 11 октября, 1974.
51. *Девитт Вера.* Размышляя над «Персидскими мотивами». Журнал «Литературный Азербайджан», № 10, 1975, стр.105-112.
52. *День Есенинской поэзии.* «Баку», 4 октября, 1974.
53. *День поэзии С. Есенина в Азербайджане.* «Бакинский рабочий», 6 октября, 1987.
54. *Джабир Новруз.* «И волны каспия, и балаханский май». «Бакинский рабочий», 3 октября, 1985.
55. *Джабир Новруз.* «И волны каспия, и балаханский май». В мире Есенина. Сборник статей. Москва, «Советский писатель», 1986, стр.91-93.
56. *Джафарова Э.Г.* «Ой ты, Русь моя, родина кроткая, лишь к тебе я любовь берегу». Журнал «Русский язык и литература в Азербайджанской школе», № 10, 1983, стр.41-46.
57. *Димитров Благой.* Мама смотрит на портрет Есенина (стихотворение). «Молодежь Азербайджана», 10 сентября, 1987.
58. *Дни поэзии С.Есенина в Азербайджане.* «Бакинский рабочий», 6 октября, 1987.

59. *Догбаева Ельмира*. Память о великом поэте. Журнал «Мир культуры», выпуск 12, 2006, стр.447-451.
60. *Дункан Айседора*. Моя жизнь. Моя Россия. Мой Есенин. Москва, Издательство политической литературы, 1992.
61. *Есенин в «Бакинском рабочем»*. «Литературная газета», 22 ноября, 1967.
62. *Есенин С.А.* Собрание сочинений в трех томах. Москва, Издательство «Правда», 1983.
63. *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Москва, «Художественная литература», 1977-1980.
64. *Есенинская Русь*. Автор идеи и руководитель проекта Б.С.Ставцов. Рязань, Издательство «Дело», 2009.
65. *Живой голос певца России*. «Бакинский рабочий», 4 октября, 1975.
66. *Здесь жил Сергей Есенин*. «Баку», 5 февраля, 1988.
67. *Зейналова К.* К Есенину. «Баку», 18 мая, 1987.
68. *Исмаилова Ельмира*. Озаряя светом надежды. «Вышка», 17 ноября, 1995.
69. *К юбилею поэта (Баку)*. «Литературная Россия», 3 октября, 1975.
70. *Казаков Алексей*. «Как молодость и как весна...». (Творческая история поэмы «Анна Снегина»). В книге: Архипова Л.А. «Тот образ во мне не угас...». Л.И.Кашина в письмах, фотографиях, воспоминаниях. Челябинск, Издательство «Автограф», 2001, стр.77-89.
71. *Каменкович И.* По следам одного посвящения. «Вышка», 3 октября, 1985.
72. *Камский Михаил*. Сергей Есенин. «Труд», 30 декабря, 1925.
73. *Каплун Б.* Бакинские страницы Сергея Есенина. «Бакинский рабочий», 3 октября, 1965.
74. *Каплун Б.* Есенин в Баку. «Вышка», 1 июля, 1964.
75. *Карандаш*. Вечер Есенина. «Труд», 3 марта, 1926.
76. *Каратыгина Татьяна*. Бакинский друг Сергея Есенина. Журнал «Хазар-Хабар», № 168, 01 июнь 2004, стр. 32-33.
77. *Каратыгина Татьяна*. «Быть поэтом – значить петь раздолье...». Журнал «Хазар-Хабар», № 163, 16-31 март 2004, стр.16-18.
78. *Касумова Елизавета*. К юбилею поэта. «Вышка», 9 сентября, 1995.
79. *Касумова Елизавета*. Брак недолгий, несчастливый. «Бакинский рабочий», 29 декабря, 1999.
80. *Касумова Елизавета*. Будут связаны нераздельно этот город и этот поэт. «Бакинский рабочий», 25 января, 2002.
81. *Касумова Елизавета*. Сергею Есенину (стихотворение). Журнал «Литературный Азербайджан», № 1-4, 1997, стр.51-54.
82. *Касумова Елизавета*. Во имя взаимообогащения культур двух народов. «Бакинский рабочий», 30 сентября, 1997.
83. *Касумова Елизавета*. «И волны каспия и Балаханский май...». «Бакинский рабочий», 9 января, 1996.

84. Касумова Элина. «Мне хочется вам нежное сказать». «Бакинский рабочий», 7 декабря, 2000.
85. Касумова Елизавета. Так сложилась стихотворение. «Вышка», 28 июля, 1995.
86. Кафарова З. Театр языком балета. «Бакинский рабочий», 27 мая, 1989.
87. Кенан Аслан. Поэт, воспевающий красоту. «Вышка», 17 ноября, 1995.
88. Книга на ладони. «Бакинский рабочий», 6 октября, 1985.
89. Козлов И.П. Народ любит и помнит Сергея Есенина. Москва, ООО «Азбука-2000», 2005.
90. Кострин В. «Работается и пишется дьявольски хорошо». «Баку», 2 октября, 1970.
91. Костин Александр. Персидский поход Сергея Есенина. <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1274980140>. 26.04.2010.
92. Кошечкин Сергей. «Прощай Баку!». «Огонек», № 14, март, 1980, стр.25.
93. Кошечкин Сергей. «То, что сроду не пел Хаям». Есенин и его поэзия. Баку, «Язычы», 1980, стр.214-242.
94. Кудрявская Людмила. Есенин в Мардакянах. (стихотворение). Поэты о Есенине. Москва, «Книга», 1985, стр.343-344.
95. Кудряшова Т. Два музея в одном дендрарии. «Бакинский рабочий», 28 июля, 1987.
96. Куземкин В. С любовью к поэту. «Баку», 31 декабря, 1987.
97. Куняев С.С. Смерть поэта. Журнал «Человек и закон», № 8, 1989.
98. Курбанова Гюльнара. Фольклорные мотивы и традиции в поэтическом творчестве (на материале поэзии С.Есенина и С. Рустама). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Баку, 1996.
99. Кюрчайлы Алиага. Есенин в Баку (поэма). Научи меня жить. Стихи и поэмы. Авторизованный перевод с Азербайджанского Владимира Кафарова. Москва, «Советский писатель», 1970, стр.89-97.
100. Кюрчайлы Алиага. Есенин в Баку (поэма – перевод К. Джахангира). Журнал «Литературный Азербайджан», № 5, 1965, стр.78-80.
101. Кюрчайлы Алиага. Мой учитель поэзии. «Молодежь Азербайджана», 2 октября, 1975.
102. Кюрчайлы Алиага. Сергею Есенину (стихотворение). Перевод с Азербайджанского Якова Козловского. Поэты о Есенине. Москва, «Книга», 1985, стр.304.
103. Легла дорога в Константиново. Составление и вступительная статья С. Кошечкина. Издательство «Московский рабочий», 1985.
104. Леонов П. Загадки не существует. «Бакинский рабочий», 8 марта, 1996.
105. Леопольд А. Памяти Есенина. «Известия», 31 декабря, 1925.
106. Либединский Ю.Н. Мои встречи с Есениным. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.138- 155.

107. *Либерман Г.* Памяти ушедшего. «Бакинский рабочий», 30 декабря, 1926.
108. *Литературная газета.* 1 октября, 1965. Данный номер газеты полностью посвящен Есенину.
109. *Ломан А.П.* Об издании произведений С.А.Есенина. Есенин и русская поэзия. Ленинград, Издательство «Наука», 1967, стр.363-371.
110. *Любарский Анатолий.* «И надо мной звезда горит». «Баку», 21 августа, 1967.
111. *Мамедов С.А.* Еще раз о пребывании С.Есенина в Баку. Тематический сборник научных статей, посвященный 100-летию со дня рождения С.Есенина. Баку, «Мутарджим», 1995, стр.10.
112. *Мамедова Первана.* «Прощай Баку!» на Азербайджанском языке. Журнал «Литературный Азербайджан», № 4-5-6, 1994, стр.168-172.
113. *Мамедова Первана.* Сергей Есенин на Азербайджанском языке. Баку, 2003.
114. *Мамедзаде Сиявуш.* Сны старого дома (стихотворение). «Бакинский рабочий», 21 июля, 2001 года.
115. *Мануйлов В.А.* О Сергее Есенине. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.165-190.
116. *Махмудова К.* Автобусы едут мимо. «Вышка», 7 октября, 1990.
117. *Маслов А.В.* Загадочная петля. Ростов-на-Дону, 2006.
118. *Маяковский В. В.* Сергею Есенину. Сочинения в двух томах. Т-1. Москва, Издательство «Правда», 1987, стр.345-350.
119. *Миклашевская А.Л.* Встречи с поэтом. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.83-92.
120. *Мирсалимова Т.А.* «Я очень люблю родину». Журнал «Русский язык и литература в Азербайджанской школе», № 10, 1985, стр.3-9.
121. *Михалкина Роза.* Есенин в Баку. «Баку», 18 июля, 1964.
122. *Михайлов Б.* Сергей Есенин у водников. «Молодежь Азербайджана», 24 февраля, 1963.
123. *Михайлов М.С.* Сергей Есенин и Назым Хикмет. «Тюркологический сборник», Москва, 1966, стр.209-215.
124. *Наджафов Гусейн.* Балаханский май. Документально-художественная повесть. Баку, «Гянджлик», 1986.
125. *Наджафов Гусейн.* История рукописи Есенина. «Баку», 22 апреля, 1988.
126. *Наседкин В.Ф.* Последний год Есенина. Ветер с поля. Стихи, воспоминания о Есенине. Башкирское книжное издательство. Уфа, 1978, стр.137. Опубликовано по изданию: *Наседкин В.Ф.* Последний год Есенина. М., «Никитинские субботники», 1927.
127. *Непряхин Ф.* Поэт и нефть. «Баку», 17 сентября, 1965.
128. *Новрузов Рафик.* Поэзия С.Есенина в переводах А.Кюрчайлы. Тематический сборник научных статей, посвященный 100-летию со дня рождения С.Есенина. Баку, «Мутарджим», 1995, стр.10-14.

129. *Новрузов Рафик*. Художественный перевод и проблема взаимодействия, взаимообогащения литератур. Баку, «Элм», 1990. стр. 292-311.
130. *Овинников Дмитрий*. «То, что сроду не пел Хайям». Певец России. Очерк творчества С.А.Есенина. «Приокское книжное издательство», Тула, 1992, стр.178-202.
131. *Открытие клуба объединенных экспедиции печати*. «Бакинский рабочий», 10 мая, 1925.
132. *Памяти поэта*. «Бакинский рабочий», 10 октября, 1974.
133. *Панин М.* «Радуница» приглашена в Мардакяны. «Бакинский рабочий», 15 июля, 1989.
134. *Паниев Николай*. «...А нынче вот в Баку». «Бакинский рабочий», 6 июля, 1986.
135. *Паниев Николай*. За поэтической строкой. «Известия», 1 мая, 1980.
136. *Певцу России*. «Бакинский рабочий», 5 октября, 1982.
137. *Певцу России*. «Вышка», 5 октября, 1982.
138. *Персидские мотивы (Миниатюрная книга)*. Баку, «Язычы», 1985.
139. *Пессимист*. Песня. «Бакинский рабочий», 30 декабря, 1925.
140. *Петров М.* Хроника культурной жизни. Журнал «Литературный Азербайджан», № 1, 1984, стр.126-127.
141. *Плавник А.* Иду к нему на поклоненье (стихотворение). «Бакинский рабочий», 4 октября, 1975.
142. *По Есенинским местам в Баку*. «Вышка», 4 февраля, 1965.
143. *По мотивам Есенина*. «Баку», 7 августа, 1978.
144. *Полонский Л.* Бакинский друг Есенина. «Бакинский рабочий», 8 марта, 1982.
145. *Полонский Л.* Два певца. «Бакинский рабочий», 3 октября, 1965.
146. *Полонский Л, Чеботарева В.* «Свет вечерний шафранного края». «Вышка», 30 сентября, 1995.
147. *Пономаренко А.* С автографом композитора. «Правда», 13 ноября, 1984.
148. *Портнов В.* Удивительные Мардакяны... «Бакинский рабочий», 13 апреля, 1976.
149. *Посвящается Есенину*. «Вышка», 8 апреля, 1995.
150. *«Почувствовал сильнее простое слово друг»*. «Вышка», 11 октября, 1974.
151. *Похороны Сергея Есенина*. «Известия», 31 декабря, 1925.
152. *Поэт Есенин в Баку*. «Труд», 25 августа, 1924.
153. *Поэтическая эстафета*. «Бакинский рабочий», 13 октября, 1974.
154. *Поэтическая эстафета*. «Молодежь Азербайджана», 15 октября, 1974.
155. *Поэты о Есенине*. Москва, «Книга», 1985.
156. *Праздник на родине поэта*. «Бакинский рабочий», 4 октября, 1975.
157. *Премьера балета «Восточная поэма»*. «Бакинский рабочий», 23 апреля, 1989.
158. *Прокушев Юрий*. Есенин в Баку. «Огонек», № 52, 1973, стр.27-29.
159. *Прокушев Юрий*. Яростный попутчик. Сергей Есенин. Образ. Стихи. Эпоха. Москва, «Современник», 1985, стр.319-341.
160. *Простое слово друг*. «Бакинский рабочий», 4 октября, 1972.

161. *Рза Октай*. Сергею Есенину (стихотворение). Журнал «Литературный Азербайджан», № 10, 1985, стр.88.
162. *С любовью к поэту*. «Баку», 4 октября, 1985.
163. *С любовью к Сергею Есенину*. «Бакинский рабочий», 5 октября, 1988.
164. *Сабина*. Прощай Баку... и снова здравствуй. «Зеркало», 2 октября, 2009.
165. *Садовский Я.* Рядом с Есениным. «Советская культура», 10 октября, 1978.
166. *Сафаров Рауф*. Есенинский мотив (стихотворение). Журнал «Литературный Азербайджан», № 10, 1985, стр.88.
167. *Сафонов Валентин*. В Баку (стихотворение). Поэты о Есенине. Москва, «Книга», 1985, стр.353-355.
168. *Сафонов Валентин*. Есенин в Баку (стихотворение). «Молодежь Азербайджана», 24 сентября, 1967.
169. *Саледдин Али*. Последние слова (стихотворение). «Баку», 17 февраля, 1968.
170. *Сашин Л.* Есенинские дни поэзии в Азербайджане. Журнал «Литературный Азербайджан», № 11, 1974, стр.141-142.
171. *Селиханович Александр*. Сергей Есенин. «Бакинский рабочий», 25 сентября, 1924.
172. *Семашко Н.* Угрожает ли вам эпидемия самоубийства? «Бакинский рабочий», 25 января, 1926.
173. *Сергей Есенин в Грузии*. «Товарищи по чувством и перу». Составитель и редактор: Г.В.Бебутов. Тбилиси, «Мерани», 1986.
174. *Сергей Есенин*. Исследования. Мемуары. Выступления. Юбилейный сборник. Под общей редакцией Ю.Л.Прокушева. Москва, «Просвещение», 1967.
175. *Сергей Есенин*. Фото альбом. Издано Екатериной Есениной. Москва, 1928.
176. *Сидорина Н.С.* Меня хотят убить. Журнал «Слово», № 10, 1989.
177. *Сидорина Н.С.* Тайны жизни и гибели Есенина. Москва, 1995.
178. *Смерть Сергея Есенина*. Документы, факты, версии. Материалы комиссии Всероссийского Писательского Есенинского Комитета по выяснению обстоятельств смерти поэта. Москва, ИМЛИ РАН, 2003.
179. *Соложенкина Светлана*. «Персидские мотивы» сергея Есенина в свете современности. Журнал «Литературный Азербайджан», № 4, 1967, стр.127-136.
180. *Соложенкина Светлана*. Сергей Есенин (стихотворение). Журнал «Литературный Азербайджан», № 3, 1966, стр.79.
181. *Сулейман-заде Наил*. «Никогда я не был на Босфоре». «Вышка», 23 декабря, 1995.
182. *Сулейман Рустам*. Книга о великом русском лирике. Вступительная статья в книге: Сергей Кошечкин. Есенин и его поэзия. Баку, «Язычы», 1980.
183. *Султанова Г.* Главные экспонаты музея. «Молодежь Азербайджана», 2 октября, 1975.
184. *Сухорукова Юлия*. Уроки бытия. Стихи. Волгоград, 1990, стр.34-35.

185. *Табидзе Н.А.* Из книги память. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.195-199.
186. *Тартаковский П.* «Я еду учиться». «Персидские мотивы» Сергея Есенина и восточная классика. В мире Есенина. Сборник статей. Москва, «Советский писатель», 1986, стр.335-352.
187. *Тематический сборник научных статей*, посвященный 100-летию со дня рождения С.Есенина. Баку, «Мутарджим», 1995.
188. *Тихонов Николай.* В Мардакянах в день юбилея Сергея Есенина (стихотворение). Поэты о Есенине. Москва, «Книга», 1985, стр.366-367.
189. *Толстая-Есенина С.А.* Отдельные записи. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр. 258-263.
190. *Топчибашев Мустафа.* Страницы былого. Журнал «Литературный Азербайджан», №12, 1980, стр.87.
191. *Трагическая смерть Сергея Есенина.* «Бакинский рабочий», 30 декабря, 1925.
192. *Турабов С.Ф.* Поэтический мир Есенина. Тематический сборник научных статей, посвященный 100-летию со дня рождения С.Есенина. Баку, «Мутарджим», 1995. стр.18-22.
193. *Турабов Сабир.* Азербайджан в жизни и творчестве Сергея Есенина. Русский язык и литература в Азербайджанской школе. Ежемесячный методический сборник. № 10, октябрь. Приложение к журналу «Азербайджан мектеби». Баку, 1978, стр.3-21.
194. *Турабов Сабир.* Дань великой любви. Журнал «Литературный Азербайджан», № 10, 1985, стр.104-111.
195. *Турабов Сабир.* Есенин в Азербайджане. Журнал «Литературный Азербайджан», № 10, 1959, стр.99-102.
196. *Турабов Сабир.* «За такие милые края!». «Бакинский рабочий», 1 октября, 1975.
197. *Турабов Сабир.* Моя лирика жива...любовь к Родине. «Бакинский рабочий», 4 октября, 1960.
198. *Турабов Сабир.* Простое слово: друг. «Бакинский рабочий», 6 октября, 1970.
199. *...У врат «Бакраб»а.* «Литературная Россия», 3 октября, 1975.
200. *У героине стихов Есенина.* . «Молодежь Азербайджана», 10 декабря, 1958.
201. *Устинова Е.А.* Четыре дня Сергея Александровича Есенина. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр. 354-357.
202. *Файнштейн Л.* Сергей Есенин в Баку. С.А.Есенин. Воспоминания. М-Л, 1926, стр.116-124.
203. *Франгиз Ханджанбекова.* Баку соединил Магомаева и Есенина. «Бакинский рабочий», 24 апреля, 2010.

204. *Халилов Амирхан*. «Персидские мотивы» Сергея Есенина и восточная поэзия. Научные труды. Серия: Язык и литература. Издание Азербайджанского Государственного Университета им. С.М.Кирова. Баку, 1979, стр.32-38.
205. *Хаустов Леонид*. За одной строкой шедевра. «Известия», 28 октября, 1979.
206. *Хлысталов Е.А.* Тайна гибели Есенина. Записки следователя из «Англетера». Москва, Яуза – ЭКСМО, 2005.
207. *Хлысталов Е.А.* Тайна гостиницы «Англетер». Журнал «Москва», № 7, 1989.
208. *Хлысталов Е.А.* Тайна убийства Сергея Есенина. Москва, 1991.
209. *Хлысталов Е.А.* Как погиб Сергей Есенин? «Бакинский рабочий», 25 ноября, 1989.
210. *Хлысталов Е.А.* Выстрел на кладбище. «Вышка», 3 декабря, 1991.
211. *Хлысталов Е.А.*. «Я из Москвы надолго убежал». «Вышка», 7 декабря, 1991.
212. *Хмурый К.* Памяти Сергея Есенина. «Бакинский рабочий», 3 января, 1926.
213. *Холшевников В.Е.* «Шаганэ ты моя Шаганэ!» Стилистико-стиховедческий этюд. В мире Есенина. Сборник статей. Москва, «Советский писатель», 1986, стр.353-360.
214. *Хромов К.* Сергей Есенин в Баку. «Коммунист Сумгаита». 3 октября, 1965.
215. *Цыбин Владимир*. Родина-вечно живое. «Молодежь Азербайджана», 3 октября, 1965.
216. *Циклоп*. Бакинский день. Поэт Есенин среди студенчества. «Труд», 5 октября, 1924.
217. *Чагин П.И.* Сергей Есенин в Баку. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр. 160-164.
218. *Чагин П.И.* Сергей Есенин в Баку. Сергей Есенин. Исследования. Мемуары. Выступления. Юбилейный сборник. Под общей редакцией Ю.Л.Прокушева. Москва, «Просвещение», 1967, стр.252-256.
219. *Чагин П.И.* Сергей Есенин в Баку. «Литературная газета», 1 октября, 1965.
220. *Чагина М.* У истоков «Персидских мотивов». «Литературная Россия», 2 октября, 1970.
221. *Челышев Б.* Неизвестная фотография Есенина? «Баку», 12 июня, 1982.
222. *Чернова Г.* Музыка, рожденная любовью. «Вышка», 30 декабря, 1984.
223. *Чихвариани А.* Весной 1925 года. «Баку», 4 мая, 1987.
224. *Шарифли Тамара*. «И буйство глаз, и половодье чувств». Журнал «Литературный Азербайджан», № 10, 1974, стр.110-112.
225. *Швейцер Владимир*. Этюды к портретам. Песня. Журнал «Москва», №2, 1964, стр.183-187.
226. *Шестьдесят лет назад, в этот день*. «Баку», 20 сентября, 1984.
227. *Шипулина Галина*. «...Донесу, как счастье, до могилы». Журнал «Литературный Азербайджан», № 7-12, 1995; № 1-4, 1996, стр.142-148.
228. *Шипулина Галина*. Дом, в котором бывал поэт. «Вышка», 20 мая, 1995.
229. *Шипулина Галина*. Есенин: знакомый, незнакомый. «Вышка», 7 октября, 1990.

230. *Шипулина Галина*. История одного стихотворения. «Баку», 3 октября, 1986.
231. *Шипулина Галина*. «И чувствую сильнее простое слово: друг». «Баку», 15 февраля, 1983.
232. *Шипулина Галина*. «Ласковый Урус» забываем. «Бакинский рабочий», 22 апреля, 1998.
233. *Шипулина Галина*. Мифы о смерти С.А.Есенина. Журнал «Литературный Азербайджан», №11, ноябрь, 1990, стр.107-118.
234. *Шипулина Галина*. Об одном выступлении Есенина. «Баку», 9 февраля, 1988.
235. *Шипулина Галина*. Очередные есенинские. «Баку», 4 июня, 1990.
236. *Шипулина Галина*. Рядом с Есениным. «Баку», 10 сентября, 1982.
237. *Шипулина Галина*. Он всей душою рвался на Восток. «Азербайджан», 20 мая, 1995.
238. *Шипулина Галина*. Уместно ли тут частное расследование? «Бакинский рабочий», 13 января, 1990.
239. *Шипулина Галина*. Зарождение «Персидских мотивов». «Баку», 24 сентября, 1991.
240. *Шипулина Галина*. «Хорошо бродить среди покоя голубой и ласковой страны...». Тематический сборник научных статей, посвященный 100-летию со дня рождения С.Есенина. Баку, «Мутарджим», 1995, стр.23-27.
241. *Эрлих В.И.* Право на песнь. С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В двух томах. Т-2. Москва, «Художественная литература», 1986, стр.319-353.
242. «Я – северный Ваш друг и брат». «Баку», 2 октября, 1965.
243. «Я – северный Ваш друг и брат». «Азербайджанский Конгресс», 11 октября, 2009. Учредитель и издатель газеты: Общероссийская Общественная Организация Всероссийский Азербайджанский Конгресс (ВАК).
244. *Яковлев А.* Есенин. «Бакинский рабочий», 30 декабря, 1925.

Azərbaycan dilində

245. *26-lar haqqında ballada*. (Tərcümə: İsmayıl Soltan). Rus şairləri Azərbaycan haqqında. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1955, səh.30-34.
246. *26-lar haqqında ballada*. (Tərcümə: Tofiq Bayram). Tofiq Bayram. Ürəkdən ürəyə. Bakı, Gənclik, 1975, səh.3-8.
247. *Adil Məmmədov*. Qəlbləri fəth edən şair. “Şərq qapısı” qəzeti, 3 oktyabr, 1965.
248. *Aqil Hacıyev*. S.Yesenin və Mərdəkanın qızıl payızı. “Azərbaycan” qəzeti, 28 fevral, 1997.
249. *Anama məktub, Axşam, “İran nəğmələri”ndən*. Şeirlər (Tərcümə: İsaxan İsaxanlı). “Xəzər Xəbər” jurnalı, № 270, 31 may, 2009, səh.27-28.

250. *Anama məktub*. Şeir (Tərcümə: Mahir Qarayev). "Elm" qəzeti, 10 mart, 1990; "Azərbaycan" qəzeti, 9 sentyabr, 1995.
251. *Ayaz Vəfali*. Dost diqqəti əzizdir mənə. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 20 sentyabr, 1975.
252. *Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti*: dörd cildə. 2-ci cild. Bakı, Şərq – Qərb, 2006.
253. *Bağırov M.A.* İstedadlı şair. "Bakı" qəzeti, 2 oktyabr, 1965.
254. *Bəkir Nəbiyev*. Söz ürəkdən gələndə. "Kommunist" qəzeti, 18 sentyabr, 1975.
255. *Burada Sergey Yesenin yaşamışdır*. "Bakı" qəzeti, 9 oktyabr, 1974.
256. *Cabir Novruz*. Sağ ol, Sergey Yesenin. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 12 oktyabr, 1974.
257. *Cavadlı C.* Rus poeziyasının fəxri. "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 12 dekabr, 1995.
258. *Çagin P.İ.* Sergey Yesenin Bakıda. "Azərbaycan" jurnalı, № 11, 1965, səh.114-117.
259. *Çagina M.A.* Yeseninlə görüşlər: Xatirələr. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 17 oktyabr, 1980.
260. *Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası*. Bakı, Gənclik, 1987.
261. *Eldar Baxış*. Qalina (Şeir). Ağ saçların işığı. Bakı, Yazıçı, 1985, səh.58.
262. *Əhəd Hüseynov*. Şairin böyük məhəbbəti. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 2 oktyabr, 1965.
263. *Əhməd Cəmil*. Sergey Yesenin. "Ulduz" jurnalı, № 10, 1974, səh.58-60.
264. *Əkbər Ağayev*. Vətən eşqilə döyünən ürək. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 10 oktyabr, 1970.
265. *Əli Nazim*. Sergey Yesenin (Şeir). "Maarif və mədəniyyət" jurnalı (Əski əlifba ilə), № 1, 1926, səh.7.
266. *Əliağa Kürçaylı*. Ağcaqayın (Şeir). Seçilmiş əsərləri. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1969, səh.180.
267. *Əliağa Kürçaylı*. Büllur sənət. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 28 sentyabr, 1974.
268. *Əliağa Kürçaylı*. Sergey Yeseninə (Şeir). "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 24 avqust, 1974.
269. *Əliağa Kürçaylı*. Təsəvvür edə bilmərəm ki... "Ulduz" jurnalı, № 9, 1975, səh.12-13.
270. *Əliağa Kürçaylı*. Yesenin Bakıda (Mənzum monoloq). Səfərə çıxıram. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965, səh.163-177.
271. *Əliağa Kürçaylı*. Yesenin poeziya günləri. "Azərbaycan" jurnalı, № 9, 1974, səh.88-91.
272. *Əlvida, Bakı! Daha çətin bir də görüşək...* Şeir (Tərcümə: Əhməd Cəmil). "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 6 oktyabr, 1974.
273. *Əlvida, Bakı*. Şeir (Tərcümə: Rəfiq Zəka). "Azərbaycan gəncləri" qəzeti, 29 may, 1964.
274. *Əlvida, doğma Bakı; Nə ölmək yenidir*. Şeirlər (Tərcümə: Eldar Nəsimli Sibirel). "Azərbaycan" qəzeti, 4 iyun, 2006.

275. *Əlvida, ey dostum, bir də əlvida*; və s. Şeirlər (Tərcümə: Anar). "Azərbaycan gəncləri" qəzeti, 1 sentyabr 1973; 20-ci əsr dörd rus şairindən çevirmələr. Bakı, Yurd, 1999, səh.14-17; Əsərləri, 6-cı cild. Ssenarilər, tərcümələr. Bakı, 2006, səh.594.
276. *Əlvida, ey dostum, daha ayrılmaq; Səni görməyəcəm, əlvida, Bakı, "İran nəğmələri"ndən* və s. Şeirlər (Tərcümə: Firuz Mustafa). "Yeni Azərbaycan" qəzeti, 29 aprel, 2005; "Tac" qəzeti, 04-14 noyabr, 2005.
277. *Əlvida, ey dostum, əlvida artıq!* və s. Şeirlər (Tərcümə: Eyvaz Borçalı). "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 6 oktyabr, 2006.
278. *Əlvida, ey dostum, görüşənədək*. Şeir (Tərcümə: Qiya Paçxataşvili). "Elimiz. Günümüz" qəzeti (Aylıq qəzet), fevral, 2010.
279. *Əlvida, əziz dost, əlvida bir də...* və s. Şeirlər (Tərcümə: Nüsrət Kəsəmənli). "Bakı" qəzeti, 9 oktyabr, 1974.
280. *Əlvida*. Şeir (Tərcümə: Ş. Sadiq). "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 10 yanvar, 1959.
281. *Əmirxan Xəlilov*. Bir şeirin iki tərcüməsi. "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 9 oktyabr, 1985.
282. *Əmirxan Xəlilov*. Rusiyanın ağcaqayını. "Kommunist" qəzeti, 2 oktyabr, 1985.
283. *Əmirxan Xəlilov*. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1996.
284. *Əmirxan Xəlilov*. Şairin "Mərdəkan payızı". "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 27 sentyabr, 1985.
285. *Əmirxan Xəlilov*. Yesenin Azərbaycan dilində. ADU-nun elmi əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası, № 5, 1975, səh.17-19.
286. *Əmirxan Xəlilov*. Yesenin və Azərbaycan. Bakı, Gənclik, 1977.
287. *Əmirxan Xəlilov*. Yesenin "Boldino payızı". "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 3 oktyabr, 1975.
288. *"Fars motivləri"ndən*. Şeir (Tərcümə: Qoca Xalid). "Yeni Azərbaycan" qəzeti, 15 aprel, 2005.
289. *Fikrət Qoca*. Yesenin (Şeir). Yollar ayrıcında. Bakı, Gənclik, 1985, səh.169.
290. *Firudin Şuşinski*. Cabbar Qaryağdıoğlu. Bakı, Işıq, 1987.
291. *Günəl Mövlud*. Kənd və Yesenin (Şeir). Qaranlıq və ikimiz. Bakı, Qanun, 2006, səh.3-4; "5 XL" (bu bir bədən ölçüsüdür), Bakı, Qanun, 2010, səh.87-90.
292. *Günəl Mövlud*. Sevimli kişinin eşq məktubları. "Alma qəzeti", 30 sentyabr, 2007.
293. *Hamlet İsaخانlı*. Poetik tərcümə: Məhdud çərçivələr içində xoş ahəng və gözəllik axtarışı. Poetik tərcümələr. 1-ci toplu. Bakı, Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, 2005, səh.331-389.
294. *Həmişə cavan şair*. "Bakı" qəzeti, 9 oktyabr, 1974.
295. *Xorasanda*. Şeir (Tərcümə: Süleyman Rüstəm). "İnqilab və mədəniyyət" jurnalı (Əski əlifba ilə), № 6-7, 1928, səh.16.
296. *İran nəğmələri*. Şeirlər (Tərcümə: Səyavuş Məmməd zadə). "Azərbaycan" jurnalı, № 4, aprel, 1986, səh.154-159.

297. *İsa İsmayılzadə*. Rus poeziyasının ağcaqayını. "Azərbaycan" jurnalı, № 10, 1985, səh.161-165.
298. *İsaxan İsaxanlı*. Bir şeirin iki tərcüməsi haqqında. "Yeni dövr" qəzeti, 19 mart, 2010.
299. *İsaxan İsaxanlı*. Mən onu necə görmüşəm (Sergey Yesenin haqqında xatirələrim). "Bizim lider" qəzeti, 12 oktyabr, 2009; "Bizim fakt" qəzeti, 3-18 dekabr, 2009.
300. *İsaxan İsaxanlı*. Şeir gülüstanının təkrarolunmaz çiçəyi - Sergey Yesenin. "Xəzər Xəbər" jurnalı, № 270, 31 may, 2009, səh.16-26.
301. *İsaxan İsaxanlı*. Yesenindən tərcümələrə dair. Bir şeirin üç tərcüməsi. "Bizim fakt" qəzeti, 1-8 aprel, 2010.
302. *İsaxan İsaxanlı*. Yesenin vətəninə. "Xəzər Xəbər" jurnalı, № 273, 15 sentyabr, 2009, səh.22-26.
303. *İsaxan İsaxanlı*. «До свиданья, друг мой, до свиданья». "Xəzər Xəbər" jurnalı, № 280, 31 dekabr, 2009, səh.12-18.
304. *İsaxan İsaxanlı*. «Прощай, Баку!». "Xəzər Xəbər" jurnalı, № 275, 15 oktyabr, 2009, səh.14-19.
305. *Kamal Abdulla*. Kədərli seçmələr. Bakı, Mütərcim, 2002, səh.166-168.
306. *Kəbutər*. Yesenin – Şimal torpağının bəxtsiz şairi. "Yeni Azərbaycan" qəzeti, 9 yanvar, 2001.
307. *Kizel Q.* Sergey Yesenin ekslibrisdə. "Kitablar aləmində" jurnalı, № 2, 1977, səh.42-44.
308. *Klassik Rus poeziyasından tərcümələr* (Tərcümə: İsaxan İsaxanlı). "Bizim lider" qəzeti, 18 iyul, 2009.
309. *Klassik Rus poeziyasından tərcümələr* (Tərcümə: İsaxan İsaxanlı). "Bizim lider" qəzeti, 4 sentyabr, 2009.
310. *Qara adam*. Poema (Tərcümə: Ramiz Rövşən). "Xəzər" jurnalı, № 3, 2004, səh.18-22.
311. *Qılman İlkin*. Mən aldanmış xalqın yazıçısıyam. www.lit.az/yeni_olmayan
312. *Mahir Qarayev*. Tənhalıq (Şeir). "Azərbaycan" jurnalı, № 6, 1979, səh.113.
313. *Mahir Qarayev*. Tənhalıq (Şeirlər. Poetik silsilələr. Tərcümələr). Bakı, Oskar, 2008.
314. *Mahnı teatrında yubiley gecəsi*. "Azərbaycan" qəzeti, 26 dekabr, 1995.
315. *Məmməd Araz*. Yesenin rəngləri. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 6 oktyabr, 1974.
316. *Məmməd Rahim*. Rəqqasə (Şeir). Dayağım. Şeirlər. Bakı, Gənclik, 1971, səh.60.
317. *Məmməd Rahim*. Yesenin. Xalqın istəyincə. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1971, səh.114-116.
318. *Musa oğlu R. S.A.* Yesenin. "Sovet Gürcüstanı" qəzeti, 7 oktyabr, 1965.
319. *Mustafa İsgəndərzadə*. Ağcaqayın altında (Şeir). Oxşar ürəklər. Bakı, Gənclik, 1978, səh.50-51.
320. *Mustafa Topçubaşov*. Şirinli-acılı xatirələrim. "Azərbaycan" jurnalı, № 6, 1979, səh.125-138.
321. *Natəvan Mustafayeva*. Rus şairi S.Yesenin uşaq yaradıcılığında. "Elm" qəzeti, 2 may, 2005.
322. *Nəbi Xəzri*. Bir misranın sirri. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 24 aprel, 1976.

323. *Nəbi Xəzri*. Mərdəkanda büllur ağcaqayın (Şeir). Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 1 yanvar, 1979; Seçilmiş əsərləri: Dörd cildə. 2-ci cild. Bakı, Yazıçı, 1983, səh.353.
324. *Nəriman Həsənəliyev*. Moskvada bir mənzil var. “Ulduz” jurnalı, № 11, noyabr, 1985, səh.46-49.
325. *Nəriman Həsənzadə*. Şairə, şeirə xalq ehtiramı. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 6 oktyabr, 1974.
326. *Nəsirəddin Tusi*. Təxəyyülün, bənzətmənin öyrənilməsi və onun işlənməsi üsullarının şərhli. “Əsas ül-iqtibas”. Mədəniyyət və İslam Maarifi Nazirliyi, Tehran, 1380-ci il (2001), İran Milli Kitabxanası (Fars dilində), səh.660-663.
327. *Nəzakət İbadova*. Sergey Yesenin-110. “Elm” qəzeti, 30 noyabr, 2005.
328. *Nüsrət Kəsəmənli*. “Əlvida” dedisə, gördüşdük yenə... “Bakı” qəzeti, 2 oktyabr, 1985.
329. *Paniyev N.* Mərdəkan əfsanəsi. “Kommunist” qəzeti, 22 mart, 1986.
330. *Pənahov N.* Ulduzlardan gözəldir. “Kommunist” qəzeti, 1 may, 1985.
331. *Pəri Hüseynova*. Yesenin yad edildi. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 4 noyabr, 2005.
332. *Poetik tərcümələr. 1-ci toplu*. Bakı, Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, 2005.
333. *Poeziyanın ağcaqayını*. “Azərbaycan gəncləri” qəzeti, 2 oktyabr, 1975.
334. *Prokuşev Yuri*. Yesenin Bakıda. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 20 sentyabr, 1975.
335. *Radiq Karl*. Yurdsuz insanlar (Yesenin və Sobol). “Maarif və mədəniyyət” jurnalı (Əski əlifba ilə), № 7, 1926, səh.23-26.
336. *Ramiz Rövşən*. Günah içində (Şeir). Nəfəs. Kitablار kitabı. Bakı, Qanun, 2006, səh.350.
337. *Rəfiq Zəka*. Sergey Yeseninə (Şeir). Vətən kimləridir. Bakı, Gənclik, 1980, səh.55-56.
338. *Rus şairləri Azərbaycan haqqında*. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1955.
339. *Sabahın xeyir*. Şeir (Tərcümə: Murad Qudyalçaylı). “Dostluq” qəzeti, 4 oktyabr, 1975.
340. *Sergey Yesenin*. Rəngli miniatur foto-albom (Tərtibçilər: K.Zeynalova, K.Mahmudova). Bakı, 2002.
341. *Sergey Yesenin anadan olmasının 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı*. “Azərbaycan” qəzeti, 5 sentyabr 1995.
342. *Səməd Vurğun*. Sevirəm (Şeir). Əsərləri: 6 cildə. 1-ci cild. Bakı, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1960, səh.161.
343. *Səməd Vurğun*. Sovet poeziyası haqqında (Sovet yazıçılarının 2-ci ümumittifaq qurultayındakı əlavə məruzə). Əsərləri: 6 cildə. 6-cı cild. Bakı, Elm, 1972, səh.317-373.
344. *Süleyman Rüstəm*. Addımlar. Bakı, Azərnəşr, 1930.
345. *Süleyman Rüstəm*. Yeseninə (Şeir). Ələmdən nəşəyə. Bakı, 1927, səh.111; Seçilmiş əsərləri, 3-cü cild. Bakı, 1956, səh.65.
346. *Şahanə*. (RSFSR xalq artisti V.İ.Kaçalovun xatirələrindən). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 11 oktyabr, 1985.
347. *Şairə məhəbbətin ifadəsi*. “Bakı” qəzeti, 18 sentyabr, 1975.
348. *Şairə məhəbbətin ifadəsi*. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 20 sentyabr, 1975.

349. *Şairin susmayan nəğməsi*. “Bakı” qəzeti, 12 oktyabr, 1974.
350. *Şamil Qurbanov*. Yesenin və Azərbaycan. “Bakı” qəzeti, 1 dekabr, 1977.
351. *Trotski L. Sergey Yesenin*. “Maarif və mədəniyyət” jurnalı (Əski əlifba ilə), № 1, 1926, səh.10-13. Bu məqalə 1926-cı il yanvarın 26-da Moskvada “Pravda” qəzetində dərc edilmiş eyniadlı məqalənin tərcüməsidir (Məqalədə tərcüməçinin adı göstərilməyib).
352. *Valentin Katayev*. Yesenin haqqında söz. “Bakı” qəzeti, 6 oktyabr, 1975.
353. *Vida*. Şeir (Tərcümə: Fikrət Qoca). “Ədəbiyyat qəzeti”, 30 aprel, 2010.
354. *Vilayət Rüstəməzadə*. Mərdəkanda bir ağac var (Şeir). Qəlbimin gözü ilə. Şeirlər. Bakı, Yazıçı, 1979, səh.59-60; “Azərbaycan” jurnalı, № 1, 1980, səh.76.
355. *Yaz suları, Dan söküləndə, İlkı...* Rus klassik poeziyası *Qoca Xalidin* tərcüməsində. Bakı, Şirvannəşr, 1997.
356. *Yer üzünün kapitani*. Şeir (Tərcümə: Tofiq Bayram). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 18 yanvar, 1975.
357. *Yesenin poeziyasından ilham almışdır*. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 12 oktyabr, 1974.
358. *Yesenin poeziyasından tərcümələr*. Bir cüt qu quşudur yarın əlləri; Nədəndir şöləsi solubdur ayın. (Tərcümə: İsaxan İsaxanlı). “Bizim lider” qəzeti, 12 oktyabr, 2009.
359. *Yesenin poeziyasından tərcümələr*. Gecəyə bax, möcüzədir göydə ay; “İran nəğmələri”ndən (Tərcümə: İsaxan İsaxanlı). “Xəzər Xəbər” jurnalı, № 273, 15 sentyabr, 2009, səh.27.
360. *Yesenin poeziyasından tərcümələr*. Getdin, bir də geri dönmən deyilsən (Tərcümə: İsaxan İsaxanlı). “Xəzər Xəbər” jurnalı, № 275, 15 oktyabr, 2009, səh.19.
361. *Yesenin S.A. Qadına məktub. Şeirlər və poema* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Gənclik, 1970.
362. *Yesenin S.A. Seçilmiş əsərləri* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Avrasiya Press, 2006.
363. *Yesenin S.A. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965.
364. *Yesenin S.A. Şeirlər və poemalar* (Tərcümə: Əliağa Kürçaylı). Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975.
365. *Yesenin şeir saati*. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 12 oktyabr, 1979.
366. *Yeseninə məhəbbətlə*. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 11 oktyabr, 1985.
367. *Yesenin şeirləri səslənir*. “Bakı” qəzeti, 2 oktyabr, 1975.
368. *Yusif Həsənbəy*. Yeseninə (Şeir). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 1 yanvar, 1978; Məhəbbətli dünyamız. Bakı, Şirvannəşr, 2007, səh.30-32.
369. *Zoşşenko Mixail*. Xatirə (Çevirəni Mahir Qarayev). “Azərbaycan” qəzeti, 9 sentyabr, 1995.